

ISSN 2616-7948 (print)
ISSN 2617-1244 (online)

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

УКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

2018 #1

UKRAINIAN INFORMATION SPACE

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Видається з 2018 року

Scientific journal

Issued two times per year

Published since 2018

Київ | 2018 | Київський національний
університет культури і мистецтв

Kyiv | 2018 | Kyiv National University
of Culture and Arts

Друкується за ухвалою Вченої ради
Київського національного університету
культури і мистецтв
(протокол № 18 від 29.01.18 р.)

Журнал друкується на підставі Свідоцтва про
державну реєстрацію друкованого засобу інформації
(серія КВ № 23123-12963р від 25 січня 2018 року),
виданого Міністерством юстиції України

Шеф-редактор – д-р пед. н., проф. Михайло Поплавський
Editor director: doctor of Sciences (Pedagogy), Professor Mykhailo Poplavskyy

Головний редактор – д-р філол. н., проф. Микола Тимошик
Editor-in-chief: doctor of Sciences (Philology), Professor Mykola Tymoshyk

Редакційна колегія:

Банкаускайте-Серейкене Габія – д-р гуманітаристики, проф. (Вільнюський ун-т, Литва);
Бездрабко Валентина – д-р іст. н., проф.;
Безклубенко Сергій – д-р філол. н., проф.;
Бойко Алла – д-р філол. н., проф.;
Брацкі Артур – д-р габіліт. гуманітаристики, проф. (Гданський ун-т, Польща);
Васьків Микола – д-р філол. н., проф.;
Гарачковська Оксана – д-р філол. н., доц.;
Іваненко Володимир – д-р філософії, президент Українського університету у Вашингтоні (США);
Колесник Степан – публіцист, лауреат Шевченківської премії;
Костиря Інна – д-р політ. н., доц.;
Купріянович Григорій – канд.іст. н. (Підляський Науковий Інститут, Польща);
Мелещенко Олександр – д-р філол. н., проф.;
Новальська Тетяна – д-р іст. н., проф.;
Поплавський Михайло – д-р пед. н., проф.;
Степаненко Микола – д-р філол. н., проф.;
Тимошик Микола (головний редактор) – д-р філол. н., проф.

Editorial Board:

Bankauskaite-Sereikiene Gabija – doctor of the Humanities, Prof. (Vilnius university, Lithuania);
Bezdrabko Valentyna – doctor of History, Prof.;
Bezklubenko Sergij – doctor of Philosophy, Prof.;
Boiko Alla – doctor of Philology, Prof.;
Bracki Artur – doctor of science with “Habilitation” of the Humanities, Prof. (Gdansk university, Poland);
Vaskiv Mykola – doctor of Philology, Prof.;
Garachkovska Oksana – doctor of Philology, Associate Prof.;
Ivanenko Volodymyr – doctor of Philosophy, the President of the Ukrainian University in Washington (USA);
Kolesnyk Stephan – publicist, Shevchenko Prize laureate;
Kostyria Inna – doct. of Polit, sc., Assoc. Prof.;
Kupriyanovych Hryhoriy – doctor of History (Podlachian Research Institute, Poland);
Meleshchenko Oleksander – doctor of Philology, Prof.;
Novalska Tetijana – doctor of History, Prof.;
Poplavskyy Mykhailo – doctor of Pedagogy, Prof.;
Stepanenko Mykola – doctor of Philology, Prof.;
Tymoshyk Mykola (editor-in-chief) – doctor of Philology, Prof.

Адреса редакції:

Кімн. 917, вул. Є. Коновальця, 36
Київський національний університет
культури і мистецтв, м. Київ, 01133

Тел./tel.: +38 (096) 104 79 53
e-mail: ukrinfoprostir@gmail.com

Editorial office address:

Office 917, Ye. Konovalets street, 36
Kyiv National University
of Culture and Arts, Kyiv, 01133

**Редакція залишає за собою право на редагування текстів, яке не змінює позиції автора.
Автор несе відповідальність за фактичний виклад матеріалу.**

ЗМІСТ

CONTENT

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ACTUAL PROBLEMS OF INFORMATION SPACE

Від головного редактора	7	The editor's-in-chief address
Поплавський Михайло Імідж вищого навчального закладу культури і мистецтв як запорака його успіху	12	Poplavskyi Mykhailo Higher education establishment of culture and arts image as a key to its success
Тимошик Микола Українське пресове бюро Дипломатичної місії Української Народної Республіки у Римі як урок для сучасної національної журналістики	21	Tymoshyk Mykola Ukrainian press-bureau of Diplomatic mission of Ukrainian People's Republic in Rome as a lesson for contemporary national journalism
Гриценко Павло Українська мова: державна і державотворча	32	Hrytsenko Pavlo The Ukrainian language: state and state-creative

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ HISTORY OF JOURNALISM

Гарачковська Оксана «Шершень» – перший український журнал політичної сатири в Російській імперії	44	Garachkovska Oksana “Shershen” – the first Ukrainian magazine of political satire in the Russian Empire
Лецькін Михайло Варшавський журнал «Рідна Мова» в українському інформаційному просторі Польщі (30-ті роки ХХ ст.)	53	Lietskin Mykhailo Warsaw magazine “RidnaMova” (Native Language) in the Ukrainian information space in Poland (the 30-s of the XXth century)
Лубчак Вадим Херсонський альманах «Степ» в історії української журналістики	65	Lubchak Vadym Kherson anthology “Step” (Steppe) in the history of the Ukrainian journalism

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ THEORY AND PRACTICE OF CONTEMPORARY JOURNALISM

Гандзюк Віталій Інформаційна діяльність міжнародної організації «Репортери без кордонів» в Україні	76	Handziuk Vitatii Information activity of the international organization “Reporters Without Borders” in Ukraine
Забіяка Іван Інформація, форми її фіксації, збереження і передачі як визначник періодизації розвитку суспільства	83	Zabiaka Ivan Information, forms of its fixation, maintenance and transfer as a determinant of the society development periodization
Манакін Володимир Вербальний інформаційний простір крізь призму мовної енергетики	92	Manakin Volodymyr Verbal information space through the prism of linguistic energetics
Шевченко Марина Поняття національного інформаційного простору та його характеристики	103	Shevchenko Maryna The notion of national information space and its characteristics
Шпак Віктор Друковані ЗМІ України: історіографічний аспект	113	Shpak Viktor Printed media of Ukraine: historiographical aspect

МЕРЕЖЕВІ ВИДАННЯ INTERNET PUBLICATIONS

Ситник Олексій Новинні портали як новітня платформа українського інформаційного простору	122	Sytnyk Oleksii News portals as a new media platform of Ukrainian information space
Скленар Ігор Специфіка новин у релігійних Інтернет-виданнях України	133	Sklenar Ihor The specific character of news in Ukrainian Internet-publications
Фомішина Ольга Модульне проектування мережєвих журнальних видань як спосіб підвищення якості сприймання контенту	141	Fomishyna Olga Module design of web-journal publications as a way to enhance the quality of content apprehension

ВИДАВНИЧА СПРАВА
PUBLISHING ACTIVITIES

Гринівський Тарас Українська книга як засіб національно-культурного відродження 1917–1920 рр.: аспект державної підтримки друку	150	Hrynivskiyi Taras Ukrainian book as the means of national cultural renewal in the 1917–1920s: the aspect of state support of the printing
Погрібна Олена Ідея української державності у видавничій діяльності Михайла Максимовича	162	Pohribna Olena The idea of the Ukrainian sovereignty in publishing activity of Mykhailo Maksymovych
Решету́ха Тетяна Українськомовне книговидання в Тернополі 20–30-х років XX століття в умовах посилення утисків та цензурних обмежень	172	Reshetukha Tetiana Ukrainian-language bookpublishing in Ternopil in the 20–30s of the 20th century under intensification of oppression and censorship limitations

ЗАРУБІЖНІ ЗМІ
FOREIGN MASS MEDIA

Козак Сергій Журнал «Пороги» (Аргентина): історія, зміст, автори	186	Kozak Serhii Magazine “Porohy” (Argentina): history, content, authors
Житарюк Мар’ян Геноцид проти українців – реалізація національної політики Кремля (у дзеркалі світової публіцистики)	196	Zhytariuk Marian Genocide against Ukrainians – implementation of the Kremlin national policy (in the mirror of World publicism)
Тимошик-Сударикова Аліна Проблеми функціонування часопису української діаспори в чужомовному інформаційному просторі (на матеріалах паризького журналу «Тризуб»)	214	Tymoshyk-Sudarykova Alina The problems of functioning of Ukrainian Diaspora periodical in alien information space (on the publications in Paris journal «Tryzub»)

РЕКЛАМА ТА ПРОМОЦІЯ
ADVERTISING AND PROMOTION

Романюк Наталя Зовнішня реклама в Єлисаветграді: особливості поширення на початку XX століття	228	Romaniuk Natalia Street advertising in Yelysavetgrad: peculiarities of circulation (spreading) at the beginning of the XXth century
Іванченко Оксана Традиції рекламної і промодійної діяльності видавництва «Веселка»	235	Ivanchenko Oksana Traditions of advertising and promotional activity of “Veselka” (The rainbow) publishing house
Копистинська Ірина Рекламно-інформаційна політика видавництва у перше десятиліття незалежності України	242	Kopystynska Iryna Advertising-information policy of publishing houses in the first decades of Ukrainian independence

ПУБЛІЦИСТИКА
PUBLICISM

Романчук Олег Революція гідності і тенденції зросійщення Українського телебачення	254	Romanchuk Oleh Revolution of dignity and the tendencies of the Ukrainian TV russification
Тимошик Микола Чому Москва боїться українського друкованого слова, або Історія про те, як імперська влада через заборону книг знесилювала дух російських українців	257	Tymoshyk Mykola Why is Moscow afraid of a Ukrainian written word? Or, in other words, the story of how the emperial power weakened the spirit of russian ukrainians via forbidding books

Від головного редактора

Шановний читачу!

До кола української наукової періодики долучається нове видання, у назві якого чітко окреслена конкретна проблематика, — «Український інформаційний простір».

Динаміка формування і ствердження інформаційного простору як сфери суспільного життя будь-якої країни світу завжди залежала не лише від рівня цивілізаційного поступу певної спільноти людей, а й від результатів діяльності різноманітних інформаційно-аналітичних та просвітницько-пізнавальних інституцій. Провідними складовими таких були і залишаються журналістика, видавнича справа, мережеві платформи.

Історично склалося так, що український сегмент інформаційного середовища має свою специфіку. Впродовж століть таке середовище формувалося за умов диктату центру імперії до своїх національних колоній, надто ж у контексті гуманітарної політики. Українцям цієї тяжкої спадщини не вдалося позбутися й нині — вона щоразу нагадує про себе і в політиці, і в психології певної частини громадянства.

Програмні цілі та тематична спрямованість нового наукового журналу зосереджуватиметься на двох аспектах:

- аналіз практики формування та функціонування українського інформаційного простору в суспільно-політичних реаліях держави Україна та у світовому контексті;

- висвітлення теоретичних, практичних та історичних аспектів головних складових українського інформаційного простору: преси, радіо, телебачення, мережевих платформ та книжкових видань.

Коло питань, які мають стати провідними для вивчення й узагальнення авторами нового збірника, редколегії бачиться таким:

- які загрози для національного інформаційного простору несуть глобалізаційні процеси;

- котрі з позитивних і негативних тенденцій вимальовуються нині на полі творення друкованого, мовленого й поширеного іншими медійними засобами Слова;

- що повчального й корисного можна винести з уроків минулого;

- у кого із попередників можна повчитися професіоналізму, порядності, патріотизму.

- чому сьогодні слід активніше і наступальніше захищати свій власний медійний продукт;

- як зробити його професійним, конкурентоспроможним.

У нинішніх суспільно-політичних реаліях, коли російська агресія проти Української держави набирає нових, усе більше цинічних форм, стан українського інформаційного простору не може не викликати за-

непокоєння. І теоретикам, і практикам журналістської та книговидавничої галузей є що досліджувати, аналізувати, узагальнювати, а відтак формувати фахові рекомендації та висновки.

Свідомо уникатимемо розгляду теоретичних постулатів у виокремлених із філологічного середовища науках із соціальних комунікацій. Передусім із причини їх віддаленості від реальної практики журналістики і книговидання. А ще тому, що наукові журнали із цим дещо розмитим і не достатньо обґрунтованим терміном у назві (щодо предмету і об'єкта досліджень) уже створено в низці українських університетів. Зосібно в тих, де «прописалася» спеціальність «Журналістика» з її спеціалізаціями в сегментах видавничої справи та редагуванні і реклами та зв'язків із громадськістю.

Редакція поставила перед собою амбітне завдання: створити таке всеукраїнське наукове видання, яке мало б стати авторитетним для науковців і практиків галузей журналістики та інформаційної діяльності. Нехай його публікаціям буде притаманний дух професіоналізму, наукового сумління, дослідницької порядності, залюбленості в предмет дослідження, повноти і всебічності в опрацюванні емпіричного матеріалу, переконливості, логічності думок, аргументованості й самостійності висновків. А ще — актуальності й практичності.

Хочеться висловити віру, що це видання не потрапить до розряду тих, які грішать псевдонауковою половиною, неоковірною компіляцією, інтернетним «запозиченням», а то й плагіатом.

Проблематика досліджень бачиться такою, яка б охоплювала максимальну кількість граней складної й різноманітної в аналізі усіх теоретичних і практичних аспектів інформаційної сфери. Ці грані виокремлюємо в такі розділи: «Актуальні проблеми інформаційного простору», «Історія журналістики», «Теорія і практика сучасної журналістики», «Мережеві видання», «Видавнича справа», «Зарубіжні ЗМІ», «Реклама і промоція».

Надаючи великого значення завтрашньому нашій науці, яка неминуче і чим скоріше має інтегруватися в світовий контекст, у рубрикації журналу із наступних чисел буде окремий розділ — «Молода журналістська наука», який, варто сподіватися, ставатиме помітнішим і за кількістю публікацій, і за їх актуальністю та належним рівнем виконання. Це буде своєрідна платформа для ідей, наукових пошуків і перших результатів розвідок магістрів та докторів філософії.

Отож, радо запрошуємо до співробітництва всіх, хто підтримує програмні засади «Українського інформаційного простору», — професорсько-викладацький склад відповідних кафедр вищих навчальних закладів, аспірантів, професіоналів-практиків.

**Микола Тимошик,
головний редактор
«Українського інформаційного
простору»**

The editor's-in-chief address

Dear readers!

To the scope of scientific periodicals a new journal is added, in the title of which a range of specific problems is clearly stated – “Ukraine information space”.

The dynamics of formation and assertion of information space as a sphere of social life of any country in the world has always depended not only on the stage of civilization development of a certain people community, but on the results of the activities of different informative-analytical, educational-cognitive institutions.

The inseparable components of them were and still are journalism, publishing, Internet publications.

The specificity of Ukrainian segment of information environment has been historically stipulated. For centuries such environment was formed under the dictatorship of the Centre of the Empire in its attitude to national colonies, especially in the context of humanitarian policy. The Ukrainians cannot get rid of this burdensome inheritance up till now – reminiscences can be found in politics as well as in psychology of certain groups of citizens.

Program goals and thematic range of a new scientific journal focus on two aspects:

- the analysis of formation and functioning of Ukraine information space within the social and political realities of Ukraine as an independent state and in global context;

- the analysis of theoretical, practical and historical aspects of principal components of Ukraine information space: the press, radio, TV, Internet platforms and book –publishing.

The Editorial Board members consider the following range of problems as guiding for research and integration by the authors of a new journal:

- threats of globalization processes for national information space;
- positive and negative tendencies arising in the field of a Word – printed, spoken and wide-spread by other media;

- what useful lessons can be drawn from the past;

- who of the forerunners one can learn professionalism, honesty and patriotism from;

- why we should be more active and aggressive in defending our own national media product;

- how to make this product professional and competitive.

Within new social and political realities when Russian aggression against the Ukrainian state gets new, more cynical forms, the situation with Ukraine information space causes unrest. Both theorists and practical experts in journalism and publishing face a lot of problems for research, analysis, summing

up and, as a result, for formulating and giving professional recommendations and coming to conclusions.

We will deliberately avoid the treating of theoretical postulates in the sphere of Social communications which were singled out from philological science. Firstly, because of their remoteness from actual practice of journalism and publishing activities. Secondly, scientific proceedings with the vague and not well-grounded term in the title (concerning the subject and object of investigation) have already been formed in a number of Ukrainian universities, especially in those where “journalism” with its specializations in the segments of publishing, editing, advertising and PR is researched.

The Editorial Board members set ambitious tasks: to create such an all-Ukrainian scientific publication, which would become competent for researchers and practical men in the spheres of journalism and information activities. Let the spirit of professionalism, scientific scrupulosity, researcher’s honesty, love to the subject of research and investigation, complete and comprehensive approach to empiric material analysis, persuasiveness, logics of thoughts, argumentation and self-dependence of conclusions, topicality and practicality be inherent to these publications.

We would like to express our deep confidence that this journal will not join the scope of those ones, which commit a sin with pseudoscientific empty glume, dishonest compilation, Internet-“borrowings” and piracy.

The range of problems is viewed as such, which would cover maximum number of facets of information sphere, which is complex and multiform in the analysis of all theoretical and practical aspects. These facets are subdivided into such subsections: “Actual problems of information space”, “The history of journalism”, “The theory and practice of contemporary journalism”, “Internet-publications”, “Publishing”, “Foreign mass-media”, “Advertising and promotion”.

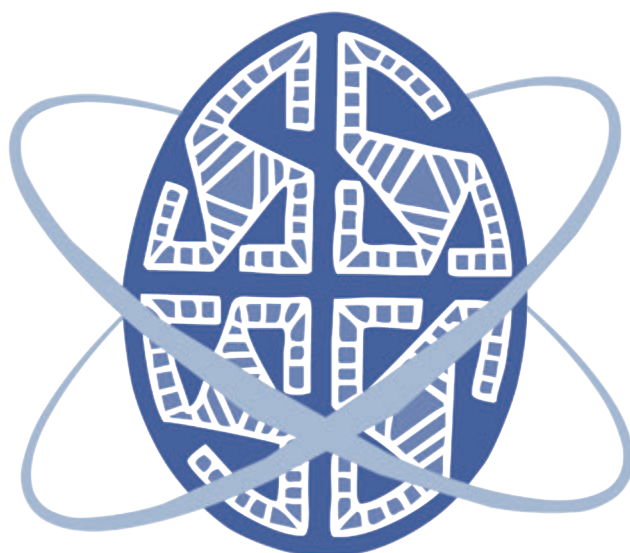
Attaching great importance to the future of our science, which in the soonest possible time will inevitably integrate into the global context, in the content of the next issues of the journal a new separate section is planned – “Young journalist science”, which, we hope, will become more and more conspicuous with the number of publications, their topicality and appropriate level of accomplishment. It will be an original platform for ideas, scientific findings and first results of competitioners for Master’s and PhD degrees.

So, we invite for cooperation everybody, who supports program principles of “Ukraine information space” – teaching staff of departments of higher education establishments, graduate students, professionals-experts.

**Mykola Tymoshyk,
Editor-in-Chief
of “Ukraine Information Space”.**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

ACTUAL PROBLEMS
OF INFORMATION SPACE

УДК378.4:17.022.1

Higher education establishment of culture and arts image as a key to its success

Mykhailo Poplavskyi,Doctor of Pedagogical Sciences,
ProfessorKyiv National University
of Culture and ArtsYe. Konovaltsia str., 36
01601, Kyiv, Ukraine

e-mail: pomm20180326@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-8234-8064

© Poplavskyi M., 2018

The purpose of the study is to identify the core of the main aspects and technologies of a higher education establishment of culture and arts image building. The article tries to generalize and classify these aspects and technologies according to the chosen specialty. The research methods consist of a set of the basic research principles: objectivity, systemic, multifactority, complexity, and for the purpose achievement, the following methods of the scientific cognition are used: descriptive and logical-analytical. Scientific novelty. The author of the article studies PR-technologies as a means of the higher educational institution of culture and arts positive image building. Conclusions The University image consists of many components. In its turn, public opinion about each of its components influences on the organization image building in general. To build an adequate strategy for the University image management, it is necessary to know which of them, due to the specifics of this organization, are of a priority importance. What particular components of the University image at the same time serve as criteria for choosing this organization. Modern domestic higher education establishment, both state and private, is in a constant search for a strategy to strengthen its own position in the educational services market. However, not everyone is aware of the fact the University positive image building to be one of the most effective strategies for achieving this goal.

Key words: PR-technologies, image, corporate mission, corporate identity, event-management, the University authority image.

Introduction

A modern society is characterized with a global usage of communication technologies as a means of the professional and educational activities efficiency increase. The largescaled social and economic transformations, taking place in our country in recent years, have raised an actual task to strengthen the status of the higher education itself and the higher education institutions, since education has always been a matter of prestige and not having which it is extremely difficult to claim for self-realization in a professional sphere of activity.

In particular, the target audience positive attitude to a higher education establishment of culture and arts is an important condition for its successful functioning and competitiveness. Therefore, higher education establishment positive image building is an extremely urgent task.

The scientific developments and researches of the post-Soviet period, carried out with the direct address to the “image” category, predominantly cover the issues on leadership and are mainly focused on the politicians image study (E. Egorova-Gantman, “The Image of the Leader”, 1994, E. Manjakin, “A Political Leader: the process of an image building”, 1994, etc.), public figures (R. Furs thesis on “The image of a political leader: the psychological structure and ways of its optimization”, 1996), political parties and associations (A. Garmonova, O. Podgornova). There are studies devoted to the high school teachers’ image formation (G. Busigina, L. Donskaya), education and educational services (N. Kadochnikov, “Corporate Image as a Competitiveness Factor of a Higher Professional Scientific Institution” 2005, E. Karpov, “Image in Education”, 2003). Foreign literature studies of the image predominantly covers general corporate aspects that can be applied to the educational institutions image (G. Dowling, L. Iacocca, D. Mercer, “Reputation of the company: creation, management and evaluation of efficiency”, 2003). The study on the aspects of the higher education establishments’ image is widely represented in the works of the foreign specialists (a collective work of E. Bekker, T. Burdelov, and Iu. Judanov on “Brand and Economic Resistance of the University”, 2012, etc.). However, most publications consider the image building mechanism to be imperfectly studied, in general, as a common corporate image with the involvement of public relations.

Presenting the main material

An excess of identical offers, a harsh competitive struggle, and a constantly changing demand for educational services characterizes the current educational services market. Therefore, it is extremely important to create such conditions (scientific and pedagogical, programme and methodical, material and technical) that would provide continuous communication activities, as well as its usage in the process image building and universities of culture and arts social prestige formation for the implementation of the following tasks:

- implementation of the higher education establishment of culture and arts development strategy through the means of communication usage in the aspect of differentiation of the activity areas according to the profiles of the scientific and educational, and artistic work;
- execution of the social mission, assigned to higher educational institutions of culture and arts, simultaneously been the main goal, its purpose, and the core of the higher specialized education system existence;
- implementation of the educational mission assigned to the universities in the field of education, science and culture;

- formation of a single communication space for the cooperation of professional, educational, socially-oriented institutions of culture and arts at the global, state and regional levels;
- formation of the University of culture and arts economic interest in obtaining financial profit, its professional level improvement.

The domestic system of education has entered a new phase in the development of relations with the state and society. The authorities in their legislative documents dealing with the field of education are implementing the policy of the system democratization, thus inducing the education sphere transformation into an investment and a competitive market. In these conditions, there is nothing left for the universities of culture and arts but simply to build their unique image, largely determining the competitiveness – attractiveness for the entrants, trust from employers and customers of the educational, scientific and artistic services.

The corporate brand management as a direction within the theory and practice of management appeared in the US more than half a century ago. Nowadays it is often referred to as the “management of a corporate identity”, having already formed its conceptual and categorical apparatus. The term interpretation is not always unambiguous, but the very fact of their usage is of great importance. Knowledge of terms allows orientating in solving methodological and practical tasks of the organizations image managing.

Corporate mission – is a socially significant status, a socially important role of the organization. The mission is reviewed, in particular, on the first pages of the annual report, booklets and directories, as well as in the organization heads speeches. The mission allows researchers and executives to look at the organization’s activities from above to ensure its a long-term competitiveness.

Corporate individuality – is values, thoughts and norms of behaviour shared in the company and determining the essence of an individual corporate culture. Corporate individuality –is what the company is in fact, an analogue of a person, and individuality of a person.

Corporate identity – is that the organization reports about itself, about its individuality. Everything the organization creates forms its identity. These are products and services, formal and informal communications, company policies, and its staff actions.

All this helps to build the educational institution image.

Under the notion of the higher education establishment image one should understand a stable, emotionally coloured vision of the higher educational institutions. This vision is formed by a group of people relying on the organization current image, having arose either as a result of the direct contact with the higher education institution, or on the basis of the information about the University received from other sources. In order to identify the mechanisms and capabilities of University image managing, it is

necessary to analyse what characteristics are the basic ones in building the University image, to visualize the structure of this image. The traditional components of the University image are as follows:

- the University’s educational services (the demand on the offered specialties, quality of teaching, the prestige of diplomas, the cost of the services provided, employment opportunities);
- the University’s scientific and pedagogical staff (appearance, social and demographic characteristics, general cultural level, competence);
- the University’s founder / head (appearance, social and demographic, and psychological characteristics);
- the University’s students (appearance, lifestyle, general cultural level);
- the University’s internal social and psychological characteristics (organization culture, the collective social and psychological climate);
- the University’s social characteristics (social aspects of the University);
- the University’s visual characteristics (architecture, interior design, corporate style elements, staff appearance);

For any educational establishment to master the science and art of its own image building it is necessary the “Public Relations” discipline to be included to the students’ Academic Curriculum; an organization’s PR-department to be created for a purposeful and a long-term work in this direction.

Practice has shown that PR-departments can make a significant contribution to the management and marketing practices of an educational institution. The key to success is not only awareness, but also a consistent, continuous operation of the department. An integral part of the educational establishment management is its educational and creative services positioning. This is a positive public opinion formation about the University of culture and arts, information space creation for media relations establishment and support, corporate image building, advertising and PR-actions preparation and conduction, accessible Internet information, information implementation of significant educational, scientific and creative projects.

Depending on the external conditions and the goal, higher education establishment makes its own strategy for image building and organizes the process of communication with various groups of the public.

In particular, L. V. Danilenko offers to consider a purposefully created image as a set of the following components:

- popularity and reputation of the educational institution;
- consumer inquiry changes response rate;
- innovative potential and its realization;
- educational programs prestige;
- educational institution advertising policy;
- international collaboration development and availability level;
- financial capacity [3];

Thus, for an external image building we distinguish the following categories of the external forms:

Corporate identity (corporate style) — is a set of elements, an object can be recognized and memorized. The corporate identity elements are visual (colour, form, font); tactile (material, fabric texture or paper); audio (rhythm, timbre). Additional meanings include the elements of the image symbol — the name, anthem, and flag. Not only our University has its own flag and anthem, but also some of its faculties do. These are precisely the symbols to be used during different events — conferences, ceremonies, days of faculties, etc.

Style and theme are the basis of the corporate identity. The subject of the corporate topics can be mission, values, purpose, strategy, etc.

Together with the employees' appearance, the form of behaviour, the language of communication, actions, and typical organization of customs (rites and ceremonies, etc.) are of particular importance. Such factors as qualification, teaching staff professional qualities; age composition directly influence on the higher education establishment collective image building.

No less important role in the University's positive image building plays a University's authority appropriate image, being a peculiar face of the University, its brand. To create the authority image it is necessary to use products of his/her activity (scientific achievements, creative victories); to strengthen the basic attributes: to make the physical image more effective; character — steady; style — able to surprise. That is the way the "star strategy" arises — a certain PR method. Culture and arts are the areas with the personality and individuality to be of primarily importance. The technology of the image promotion into the broad masses makes the following statements be important:

- creation of advertising products with the person photos, his/her creative or scientific collective: calendars, booklets, posters, notebooks, banners, etc.; video material about creative activity: concerts, tours, conferences, exhibitions, etc. (depending on the human activity sphere); plots broadcasting on television; information in the media about new projects and their implementation;
- creative meetings with the communication participants: schoolchildren, colleagues from the relevant spheres of activity, administration representatives, etc.

Due to the PR media campaign, any of these arrangements become events. Together with the University's authority image promotion, there takes place the advertising idea "commercialization" for a broad public opinion.

The University's positioning can be implemented through event-management with the involvement of the target audience. For example, the "You" competitions jury participation, or festive events, with his/her opinion about the institution or organization's activities to become a priority.

Currently, one of the positive image building tools is the organization of the events. A well-organized event attracts the media and the public attention.

Exhibitions (photo or decorative arts), flash mobs, festivals, contests, concerts, etc. can be organized within the framework of the University's culture and arts artistic events.

The event-management makes it possible to discover new names, promote new performances, paintings, creative or scientific projects, films, brands, creative ideas.

The University's image made by the public may base on facts and rumours; it may be clear or fuzzy, positive or negative.

It must be remembered that different groups of the public (entrants, employers, journalists, competitors) do not equally perceive a higher education establishment; they have different requirements for it, different evaluation criteria. Students are interested in prestige, an opportunity for an interesting student life, a guarantee of employment; parents look for a high quality education, moderate cost of education, scholarship, a hostel availability; employers demand high level of professional training of graduates. These peculiarities of the target groups' expectations must be taken into account.

The graduate image is a no less important element of the higher educational institution's perfect image building. In the eyes of the public, a graduate is the face of the institution, a criterion and indicator of its effectiveness. It is necessary to popularize the educational institution activities, to highlight its successes, career and professional growth of graduates, to invite them to master classes, artistic and educational events as guests, jury members, experts, etc.

The image of the educational institutions is also the image of the University's authority/founder. This is a figure with own charisma and leadership ambitions. T. Yu. Lebedeva states that on the basis of contradictions, coincidences and contradictions, the experts try to derive the patron communication logics, which ... is capable to "humanize the enterprise", identifying it with the person who personifies it... The patrons were the first to pay attention to colossal resources, consisting of properly organized communications and public relations [8, p. 156].

A well-known French PR-specialist, a founder of the highest private school of communication in Paris, F. Bouari [1] distinguishes the following elements of the basis for the leader's success:

- a unique temperament;
- an incredible character;
- charisma and eccentricity.

One should remember that it is not possible to consider everything while building the authority's image. The first person forms a top management

team, he selects to feel comfortable in different aspects: the culture of management, the vision of the world picture, the areas of interests, and the sense of what a quality management should be. In Ukraine, the corporation's brand is associated with the first person: the person enter the most important deals, banks provide loans. The organization corporate culture is its leader reflection, thus building the chief's image requires a long time, consistency and harmony of the image with all the elements constituting the organization identity.

In our opinion, the image effective management should be carried out at the University's first contact of with the target audience — entrants. In our University, such events as: Open Doors, exhibitions, conferences have become traditional.

Comprehensive and artistic schools, gymnasiums, and lyceums graduates are invited to the accounting concerts of the Departments creative groups. They can not only get acquainted with the education process results (musical, choreographic performances, the work of actors, directors, designers, photographers, etc.), but also communicate with students, teachers, get a detailed information about the admission rules to higher education, as well as social protection, assistance and privileges for the students from low-income families, orphans, etc.

A set of such activities creates a stable, emotionally coloured University's image, which can be decisive when choosing an educational institution and the future profession.

Conclusions

Thus, we may see that the University's image consists of many components. Each of its components, in turn, influences on the organization image building as a whole. However, in order to build an adequate strategy for managing the University's image, it is necessary to know which of them, due to the specifics of this organization, to be of the priority. What components of the University's image are at the same time serve as criteria for choosing this organization?

Modern domestic higher education establishment, both public and private, is in constant search for a strategy to own position strengthening in the educational services market. However, not everyone is aware of the fact that one of the most effective strategies for achieving this goal is the University's positive image building. In the West organization's image management has long been an integral part of the strategic management. It should be noted that any organization image, based on external and internal characteristics perception, is rather stable. In spite of the fact many educational institutions to be usually deprived of the opportunity to use traditional PR tools (for example, participation in exhibitions), at the same time, there is a possibility to hold Open Days, master classes, forums, meetings of graduates, olympiads, etc.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буари Ф. А. Паблик рилейшнз, или стратегия доверия / Ф. А. Буари ; Пер. с фр. Н. С. Добробабенко. — Москва : Изд. дом «Инфра-М», 2001. — 177 с.
2. Беккер Е. Г. Бренд и экономическая устойчивость вуза : монография / Е. Г. Беккер, Т. Н. Бурделова, А. Ю. Юданов. — Москва : КНОУС, 2012. — 208 с.
3. Даниленко Л. В. Имидж учебного заведения / Л. В. Даниленко // Справочник руководителя образовательного учреждения. — Москва, 2003. — № 1. — С. 41–48.
4. Даулинг Г. Репутация фирмы: создание, управление и оценка эффективности / Г. Даулинг; [пер. с англ. А. В. Кузнецова]. — Москва : ИМИДЖ-Контакт : ИНФРА-М, 2003. — 366 с.
5. Имидж лидера: психологическое пособие для политиков / [Е. Абашкина и др.] ; отв. ред. Е. В. Егорова-Гантман. — Москва : О-во «Знание» России, 1994. — 264 с.
6. Кадочников Н. А. Корпоративный имидж как фактор конкурентоспособности высшего профессионального учебного заведения : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. / Н. А. Кадочников. — Москва, 2005. — 130 с.
7. Карпов Е. Б. Имидж в образовании / Е. Б. Карпов // PR в образовании. — Москва, 2003. — № 6. — С. — 40–50.
8. Лебедева Т. Ю. Паблик рилейшнз. Корпоративная и политическая режиссура : модели, система ценностей, каналы СКМ / Т. Ю. Лебедева. — Москва : Изд-во МГУ, 1999. — 350 с.
9. Манякина Е. И. Политический лидер: процесс создания имиджа : дис... канд. полит. наук : 23.00.02. / Е. И. Манякина. — Москва, 1994. — 228 с. (С.62–68)
10. Мерсер Д. ИБМ : управление в самой преуспевающей корпорации мира / Д. Мерсер; Пер. с англ., общ. ред. и предисл. В. С. Загашвили. — Москва : Прогресс, 1991. — 453 с.
11. Фурс Р. Ф. Имидж политического лидера : психол. структура и пути оптимизации : дис ... канд. психологич. наук : 19.00.12. / Р. Ф. Фурс. — Москва, 1996. — 254 с.
12. Якокка Ли. Карьера менеджера / Ли Якокка; пер. с англ. Р. И. Столпера. — Москва : Прогресс, 1991. — 384 с.

REFERENCES

1. Bouari, F. A. (2001). Public relations, or strategy of trust. Moscow: The Infra-M Publishing House.
2. Bekker, E. G., Burdelov, T. N., and Yudanov, A. Iu. (2012). Brand and economic sustainability of the University: a monograph. Moscow: KNOUS.
3. Danilenko, L. V. (2003). 'Image of an educational institution'. Spravochnik rukovoditelya obrazovatel'nogo uchrezhdeniya [Image of an educational institution], no. 1, pp. 41–48.
4. Dowling, G. Reputation of the firm: creation, management and evaluation of effectiveness. Translated from English by A. V. Kuznetsova. Moscow: IMAGE-Contact: INFRA-M.
5. Egorova-Gantman, E. V. (1994). Image of the leader: a psychological guide for politicians. D. Ed. Moscow: Russian Academy of Public Administration under the President of the Russian Federation.
6. Kadochnikov, N. A. (2005). Corporate Midge as a Competitiveness Factor of a Higher Professional Scientific Institution. D. Ed. Moscow: Akademiya truda i sotsial'nykh otnoshenii.
7. Karpov, E. B. (2003). 'Image in education'. PR v obrazovanii [PR in Education], no. 6, pp. 40–50.
8. Lebedeva, T. Iu. (1999). Public relations. Corporate and political direction: models, value system, SCM channels. Moscow: Moscow: Publishing house of Moscow State University.

9. *Manjakin, E. I.* (1994). Political leader: the process of creating an image. D. Ed. Russian Academy of Public Administration under the President of the Russian Federation.
10. *Mercer, D.* (1991). IBM: Management in the most prosperous corporation of the world. Translated from English by V. S. Zagashvili. Moscow: Progress.
11. *Furs, R. F.* (1996). Image of political leader: psychological structure and ways of optimization. D. Ed. Moscow: Russian Academy of Public Administration under the President of the Russian Federation.
12. *Iakokka, Lee.* (1991). Manager's career. Translated from English by R. I. Stolper. Moscow: Progress.

ІМІДЖ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ ЯК ЗАПОРУКА ЙОГО УСПІХУ

Михайло Поплавський,

д-р пед. н., проф.

Київський національний університет культури і мистецтв,

вул. Є. Коновальця, 36, 01601, Київ, Україна

e-mail: pomm20180326@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-8234-8064

Мета дослідження – виявити сутність основних аспектів і технологій створення іміджу вищого навчального закладу культури і мистецтв. Здійснити спробу їх узагальнення та класифікації у відповідності до обраного фаху. Методи дослідження становлять сукупність базових принципів дослідження: об'єктивності, системності, багатофакторності, комплексності, а для досягнення мети використані наступні методи наукового пізнання: описовий та логіко-аналітичний. Наукова новизна. Досліджується створення позитивного іміджу вищого навчального закладу культури і мистецтв засобами PR-технологій. Висновки. Образ вузу складається з безлічі компонентів. Громадська думка про кожну його складову, в свою чергу, впливає на формування іміджу організації загалом. Для побудови адекватної стратегії управління іміджем вузу необхідно знати, які з них, через специфіку даної організації, мають пріоритетне значення. Які компоненти образу вузу виступають одночасно і як критерії вибору даної організації. Сучасний вітчизняний виш, як державний так і приватний, знаходиться в постійному пошуку стратегії посилення власного становища на ринку освітніх послуг. Проте далеко не всі усвідомлюють той факт, що однією з найефективніших стратегій досягнення даної мети є формування позитивного іміджу вузу.

Ключові слова: PR-технології, імідж, корпоративна місія, корпоративна індивідуальність, event-менеджмент, образ керівника.

УДК 070(161.2:1-87)6378ю09УВУ

The Ukrainian Press-Bureau of Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic in Rome as a Lesson for Contemporary National Journalism

Mykola Tymoshyk,

Doctor of Philology, Professor

Kyiv National University
of Culture and Arts

Ye. Konovaltsia str., 36

01601, Kyiv, Ukraine

e-mail: nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

© Tymoshyk M., 2018

The article is written on the basis of the library and archive collections of Ukrainian emigration in Rome, worked out by the author during the research internship in Italy. For the first time, the little-known page of Ukrainian-Italian relations is covered from the perspective of the rise, organization of work and the results of the activities of the Ukrainian Press Bureau of the UPR Diplomatic Mission in Rome in 1919–1920.

As it is known, from the beginning of the formation of the Ukrainian People's Republic, diplomatic missions from Kyiv were sent to several influential countries of Western Europe. Their main task was to widely inform the leaders of the Entente countries regarding the situation in Ukraine and the recognition of the Ukrainian People's Republic as a sovereign independent statesseek from these countries. In terms of resolving the Russian-Ukrainian problem, this government adhered to the pro-Russian position at that time.

Given that the Italian government did not recognize Ukraine as an independent state, the UPR diplomatic mission had no official status and in fact worked in Rome under semi-legal conditions. The mission was headed by the son of the famous Ukrainian historian Dmytro Antonovych.

The characteristics of staff members of the mission such as Vsevolod Shebedev, Taisiia Lypovetska-Balmen, Ivan Grinenko, Antonio Peskalotzi, typists-machinists, Italians of origin, Sandrini and Bettanuri are represented.

The press activity of the mission and, in particular, the head of the press office Yevhen Onatsky, are analyzed in detail. The editorial policy of the "Bulletin of the Ukrainian Press Bureau in Rome" and the Italian weekly "La Voce del Ucraina" was analyzed.

The conclusions highlight the main results of the press and publishing activities of this bureau. And they were the following:

- issue of the "Bulletins of the Ukrainian Press Bureau in Rome" (an information publication published twice or three times a week in Italian in a volume of two to four pages, an edition from 100 to 300 copies; 56 numbers of this edition were saved) by cyclotyle method;*
- issue of the analytical periodical "Voice of Ukraine" (according to the plan, the weekly in Italian, 50 numbers appeared in the world);*
- preparation of publications for the Italian press by the bureau staff;*

- conducting lectures on Ukrainian studies for the Italian public;
- publication and distribution of brochures on socio-political subjects and books of classics of Ukrainian literature translated into Italian.

Key words: Ukraine, Italy, Press Bureau, UNR Diplomatic Mission, Dmytro Antonovych, Euhen Onatskii, bulletin, «La Voce dell'Ucraina» newspaper, relations between Ukraine and Italy, Italian press, Ukrainian issue in Europe

Topicality and novelty of the article are conditioned by the absence in scientific publications of at least minimal fact-based information on conditions and efficiency of the existence of Ukrainian published word in Italy in general and in the period of the activities of Ukrainian Press-Bureau of Diplomatic mission of Ukrainian People's Republic (UPR) in Rome during 1919–1920 in particular.

The aims of the article are:

- to characterize the preconditions of the existence of UPR diplomatic missions in European countries and Italy in particular;
- to ascertain the staff of workers and the working conditions of the Ukrainian press-bureau in Rome;
- to outline the main trends and results of the Mission activities;
- to give a retrospective review of the first Italian-language newspaper for Ukrainians «La Voce del'Ucraina».

Preconditions of the outset of the activities

The emersion of the Diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic in Rome and its subsections — the Ukrainian Press-Bureau, under the cover of which Ukrainian published word, information about Ukraine was created and spread, was caused by the demolition in 1917 of «the prison of nations», as the Russian Empire was called in civilized Western world, and by the emersion of the Ukrainian People's Republic in south-western precincts of this empire.

When at the beginning of 1919 there arose a real threat of surrendering Kyiv to Bolshevik troops, sent from Moscow, the government of the UPR Directoire takes a decision to forward urgently several diplomatic missions extraordinary to the West. The principal task of such missions was to inform the leaders of the Entente countries about the situation in Ukraine and to demand the recognition of the Ukrainian People's Republic as a sovereign independent country.

It was also supposed that highly-educated Ukrainian delegation would soon organize abroad the publishing of different editions mainly of informative, propagandistic and educational character. As it is known, such missions set off to Great Britain, the United States of America, Greece, Belgium, Denmark, the Vatican and Italy.

To Rome the UPR mission, headed by Dmytro Antonovych, set off in January of the same year.

Dmytro Antonovych was a renowned person in political and diplomatic circles; the son of well-known historian Volodymyr Antonovych, ex-minister of naval ways in the governments, headed by Volodymyr Vynnychenko and Vsevolod Golubovych, one of the founders of the Revolutionary Ukrainian Party (RUP), prominent activist of the Ukrainian Social-Democratic Party.

Just he was the person Kyiv set great hopes on concerning diplomatic relations of Italy with the Ukrainian People's Republic. But yet in the halfway the mission receives an unexpectedly inimical telegram: the Italian government informed that Antonovych's coming to Rome was undesirable [1, p. 6].

The reality was like that: Ukraine as a sovereign independent state had no place on the political map of Europe, as Italian government saw it.

Obviously, having scanty information on the history of Ukrainian people, the majority of Italian authorities and politicians had no sympathy with Ukraine and no intention to solve the Ukrainian question positively. But the Vatican adhered to more restraint sagacious position. The then Pope Benedict XV, having acknowledged the Ukrainian People's Republic, sent a salutary telegram to Symon Petliura. In a separate letter, dated February, 21, 1921 he addressed metropolitan Andrii Sheptytskyi, saying:

«Just because in our heart we have a hope on the returning of peoples of the East to common Christian faith, hope deeply, that through Ukrainians, tightly linked with St. Peter's Chair... very soon the expectations of our prominent predecessor Urban VIII, who said well-known words: «I hope, that through you, my Russins, the East will return...» will come true.» [2, p. 79]. The Pope received M. Tyshkevych, accredited the ambassador of the Ukrainian People's Republic at the Apostolic See and, in return, sent the plenipotentiary of the Vatican padre Jenakki to Ukraine.

These were the conditions under which the mission of the UPR, the members of which managed to getto Rome, had to start their activities.

The first step of the mission was the foundation of the Ukrainian Press-Bureau, which officially started its work on the 1st of June. It was located not far from the center of the Italian capital, its address was: 163, Torino str., the 5th floor. According to the personnel list the staff numbered 7 members. Among them Ukrainians-journalists Vsevolod Shebediev, Taisia Lupovetska-Balmen, Ivan Hrynenko, Italians-journalists Antonia Pescarzolli, typists Sendrini, Bettarini, courier El Piccollo.

At the beginning of October, 1919, with the aim of reviving the Press-Bureau activities, the head of the mission Dmytro Antonovych invited for cooperation Yevhen Onatskyi who knew Italian perfectly well.

The latter came to Italy on October, 6, after involuntary staying in Switzerland for several months as a result of staff reduction in UPR diplomatic missions abroad. Soon he will become the director of this bureau, then a secretary, and «since June, 1920 — the attache and, in fact, the head of the mission, up to the end of its activities in 1922» [3].

Notwithstanding his young age (Yevhen was only 25 at that time), a new co-worker came into contact with others very soon, fully showed his creative and managerial abilities. Some time later the diaries and notebooks of this outstanding Ukrainian journalist, who had the talent to neatly and exactly characterize an interlocutor, were published in the West. And that is why today we have the possibility to reproduce the appearance and images of those, who, with the help of a printed word, defended abroad the honor and dignity of the young Ukrainian People's Republic, which were practically trampled down with the boots of invaders from the North. Extracts of such characteristics are cited from the book of memories «Along sloping surface: Notes of Journalist and Diplomat», which was published in 1964 by Munich publishing house "Dniprova Khvyliya" [4].

Vsevolod Shebediev: «Tall, stout, with a small goatish beard, with a face, dugged all over with deep furrows, no matter that in the blossom of youth. In his unusual face there was something of both: a faun and a person, used to thinking. A real type of a bohemian journalist, very attractive still.» [4, p. 22–23].

Taisiia Lypovetska-Balmen: «Blond, beautiful, slender and graceful as a poplar. Very young still... Having left native Volyn for abroad, she «jumped» to marriage with some Englishman, being different in both temper and intellectual interests. Had to divorce, leaving, with the pain in her heart, the only child... Makes impression of a very able, talented person.» [4, p. 23].

Doctor Ivan Hrynenko: «A man of strong stature, round-headed, with stubborn resolute jaw and with one shoulder, always higher than the other... Everything shows he is a person highly impulsive and hot-tempered, with still burning ambitions. Having become an emigrant, he did not waste time, but entered Pisa university, which he graduated with a doctoral degree in Agronomics. Married, has a son, a little boy. Comes from Nizhyn.» [4, p. 24].

Antonio Pescarzoli: «One of interesting personalities who could be met. A kind of volcano of eloquence and intellectual improvisation. Witticism, paradox thoughts are born in his head every minute and every minute they must be embodied into a chain of refined phrases. His main task is — polemic articles in «La Voce del' Ucraina» and in the Italian press for the defense of Ukraine. He is especially fond of polemics with Prince Volkonskyi and other Russian «bisons» remnants of Black-Hundred «indivisibility» [4, p. 24].

Typist Sandrini: «Types with extraordinary speed — he is a phenomenon... A lively person, excitable» [4, p. 25].

Typist Bettarini: «Types slower, but knows French, from which, if needed translates into Italian. A walking grief. He seems to have problems in the family...» [4, p. 25].

Summing up such vivid, brisk characteristics we can see the staff, different in characters, age, life experience. But what united them was high professionalism, exceptional intellect, and, what is more important, — their longing for full employment of all possible means, including their principal weapon — the truth about Ukraine and Ukrainians.

There were a lot of obstacles in such activities. About insurmountable difficulties, which the Ukrainian mission had to overcome from the very start of its coming to Rome we can also find information in Onatskyi's diaries. For example, such an extract: «The main problem is the absence of truthful news. Telegraph agency would be of great help. The primary source of our information — Vienna weekly «Volia» (The Freedom), but with delay. And various mass media bring different news about Kyiv and Petliura — and we did not know which of it was true. But still we constantly sent our news to Italian mass media in histotrophicbulletins.» [4, p. 52].

In fact, under conditions, when the government of the Ukrainian People's Republic broke on the wheel (after Kyiv, the capitals of the UPR were Fastiv, Vinnytsia, Ternopil, Pidvolochynsk and, finally, Kamianets-Podilskyi), when the reliable connection among governmental institutions was so poor, that it was difficult, almost impossible, to verify the truthfulness of information got from different newspapers.

Principal directions and results of the activities

Not numerous group of the Ukrainian diplomatic mission experienced a large massif of antiukrainian propaganda which, as a powerful torrent, was directed through Russian and Polish embassies and their numerous missions to all the countries of Europe, including Italy. One can understand, that in such information flow the Ukrainian movement was treated as only a subkind of Bolsheviks movement, having certain «independence-oriented» elements. As the one, which does not deserve the least compassion and must undergo strict repression. The more valuable are painful efforts of a handful of Ukrainians who, in such situation, stood up for their own beliefs on behalf of millions of their compatriots.

Let's give some more valuable evidence of an immediate copartner of Ukrainian publishing group in Italy, who was little known in his Motherland.

«I have the responsibility to analyze some 20 Italian periodicals and some French ones and draw out from them everything, that concerns Ukraine and needs this or that reaction.» [4, p. 22].

«The work for Press-Bureau is extremely important and responsible — it goes about the struggle for the existence of our state, its political and national independence.» [4, p. 29].

«The weapon of our struggle against the enemies of the Ukrainian independence in Italy had to be our weekly «La Voce del' Ucraina» (Holos Ukrainy). But it comes out too irregularly... Unfortunately, the articles were handed in anonymous — and now it gives no possibility to clear out, which article belongs to whom... More than that, large pages look without authors' names as a howling wilderness without a bush or a tree. Nevertheless, the weekly content was always at the highest level.» [4, p. 42].

The weekly «La Voce del' Ucraina», the publication of the Diplomatic mission of the UPR, was issued in Italian in Pome on 1919-1920. The format was

A3, bulk — 4–8 columns. The editor was the well-known civil and political activist of Central Rada in Kyiv, journalist Myhailo Yeremiiv. Among the newspaper creators there were Ukrainians Yevhen Onatskyi, Ivan Hrunenko, Vsevolod Shebediev, Taisiia Lypovetska-Balmen. Italians also helped to publish newspaper journalist Antonio Pescalocci, typists Sandrini, Bettarini, language editor and courier El Piccolo. Editorial office was located in the Ukrainian Press-Bureau, not far from the center of Rome, its address was: 163, Torino str., the 5th floor.

The first issue came out on June, 9, 1919. Since Italian government did not acknowledge the Ukrainian People's Republic officially, from the very beginning the publishers faced financial and organizational problems.

They failed to keep to the announced weekly issue. In 1919 only 15 issues came out, in 1920 — 35 issues. The unique newspaper file on this periodical is saved in the library of Ukrainian Papal Collegium in Rome.

The editorial policy had its own peculiarities. If the materials for «Bulletin of the Ukrainian Press-Bureau in Rome» (published two-three times a week in a cyclostyle way) were mainly of information character, «La Voce del' Ucraina» (published in a relief printing way) was founded as an analytical publication of Diplomatic mission.

The principal task of this unique Italian language newspaper of Ukrainians in Rome was to give multifaceted and truthful analytical information about Ukraine and Ukrainian inspirations to Italian authorities' political institutions and mass media. The accent was made on two topics:

- explanation of the grounds for the objectivity of the Ukrainian state existence;
- polemics with Russian publications, which denied such objectivity.

In 1920 the range of publications was widened — to history, politics, economics, they added literature, the arts, church and so on.

Content analysis of periodicals shows one peculiar thing: failing in efficiency the editorial staff won with receiving positive characteristics of their publications. Among them there were — truly well-thought problem-thematic palette of issues, standfast keeping to balance in publishing materials of different genres — from information notes to analytical articles. For the latter the high level of persuasiveness and publicity character were most peculiar.

In this context it is worth giving an extract from the article of A. Pescartoli, mentioned above Italian journalist, coworker of the weekly, whose polemic articles against permanent Ukraine-phobia attacks of Russian emigrants must always get, according to Ye. Onatskyi, approving comments of Italian well-wishers and sympathizes with the UPR. It goes about deflating of endless Ukraine-hating paragraphs to Italian newspaper «Il Popolo Romano» written by wrongheaded Vladimir Frenkel: «German Vladimir Frenkel has got a tremendous trouble — the existence of the Ukrainian People's Republic. The Ukrainians dared to proclaim their «independence» not asking

for the permission from him, great Frenkel, glorious author of foolish dialogues on Russian revolution. It is unprecedented! Where shall we end with such disrespect to such authorities! Frenkel doesn't sleep, doesn't digest, doesn't understand anything at all. He sees only red, red, red. Slow-written (blunt, stupid) revolutionary, alumnus of tsarist «horodovyh» (policemen), unsuccessful writer, cloudy brain, Frenkel wastes his days in writing cannibal (man-eating) and illiteralantiukrainian lampoons. And then, incredibly impudent, offers them to periodicals!» [4, p. 44].

Issue 11 attracts reader's attention by well-grounded V. Shebediev's articles «Volodymyr Korolenko and Ukrainian Independence», «Volition of Ukrainian people» and I. Hrynenko's «The importance of Ukrainian ports» and «The development of the idea of politicalnationality in Ukraine». Editorial truculent article as a reply on the Russian ex-sergeant's publication «Reminiscences about Ukraine in pro-Russian journal «Don Quixote» («Don Kihot»)»; Ukrainian women's appeal to the global world as to Moscow enslavement of Ukraine, Memorandum of Ukrainian Red Cross concerning Ukrainian captives in Poland; Independent Ukrainian Socialists Ultimatum to Bolshevists; V. Vynnychenko's biography with his portrait; necrology of F. Matyshevskyi and so on. A number of publications from Ukrainian Italian-language newsletter «La Voce del' Ucraina» were republished by popular Italian newspapers. On December, 8 «Il Popolo Romano» published (with the reference to the first printing) the article about epidemic diseases in Ukraine, prompted by ruin and civil war. Milan «Il Sekollo» reprinted the reference of the Ukrainian government about the situation in Halychyna signed by Issak Mazepa.

At the same time this newspaper publishes its own material about Ukraine under the rubric heading «The results of the fallacious Entente» — «Ukraine will be new Poland: inequitable partition».

The publications of this periodical, in which the authors, earnestly, with advanced arguments and publicists' inspiration stood up for honor and dignity of the people, who had been fighting for the right to live by their own laws in their own home, haven't lost their topicality even now. The best ones of these publications are worthy of being included into the readers and other educational suppliers for future journalists and editors-publishers.

Highly appreciating the range of problems and topics, discussed in «La Voce del' Ucraina», one of active founders of Ukrainian journalism in a foreign land Ye. Onatskyi called this weekly «the instrument of our fighting in Italy against enemies of Ukrainian independence».

In the library-archives of the Chief Council of the rank of saint Basil the Great, which is situated in Via San Giosafat, 8, the author of this publication managed to find a short reference about tasks, ways of their attaining and results of the activities of this very special publishing subunit, little-known in our historyyet. This anonymous document, which consists of only two

typed pages on thin, so-called cigarette, paper is entitled «The review of Ukrainian Press-Bureau activities in Rome since July, 1, 1919 till March, 1920» [5]. The content of this reference shows, that Press-Bureau had to solve two tasks:

a) to give versatile and truthful information about Ukraine and Ukrainian claims to Italian state and political institutions, the press, the public;

b) to collect and report information obtained from foreign sources to Ukrainian government and its foreign missions.

It is clear, that most attention was paid to the first task. The work was being done in several directions.

The first one: «The Bulletins of Ukrainian Press-Bureau in Rome» were published with means of small-scale polygraph (so-called hectographs). The language of the periodical — Italian. Planned periodicity — 2–3 times per week, volume of each issue — 2–4 pages, pressrun — 100–300 copies. Factual materials for bulletins were taken from newspapers, published in Ukraine and Europe. From Italian, some French, Belgian newspapers and journals the editors picked out everything, where Ukraine and Ukrainian problems were at least mentioned, and what became the object of comments from the Ukrainian point of view. The emphasis was placed on two topics — the grounds of the objectivity of Ukrainian state existence and polemics with Russian publications, which denied such objectivity. 56 issues of «Bulletin» were published during first nine months.

The second one. Simultaneously with bulletin issues, the materials of which were mainly of information character, since June, 9 the periodical «La voce del' Ucraina» began to be published, analytical articles of well-known Ukrainian and foreign authors were its indisputable trump. The volume of the periodical — from 4 pages and more. The language was Italian. Planned periodicity — weekly. The range of topics was substantially extended — history, economics, politics, literature, the arts, religion, etc.

The third one. Publication of articles on burning Ukrainian problems in key Italian periodicals. For example, the publication of the letter of the Cossack chieftain (the Chief otaman) S. Petliura to a well-known politician Pelisie the day before the elections in Italy had got wide publicity. This was a repartee (acute answer) to widely advertised rude attacks of Russian emigration press against one of the prominent of that time leaders of Ukrainian nation. Popular «Carriered' Italia», preparing a special pre-election issue, published three pieces of information about Ukraine, written by Ukrainian Press-Bureau in Rome. «Selecting these two articles about Ukrainian concerns and Petliura's letter for its election-devoted issue this all-Italian daily paper as if imposed the duty to defend Ukrainian people on will-be deputies of this party» [16, p. 2]. In general, as it is written in the notice about Bureau activity, almost every Italian periodical published this or that news from Ukrainian Press-Bureau.

The fourth one. Arrangement of lectures on Ukrainian history, politics, culture, the arts, literature in Press-Bureau. There existed a list of permanent guests — journalists, politicians, scientists, Italian public representatives. There were held six evening meetings. «All the lectures had full house and were great success» [5, p. 2].

The fifth one. Publishing and distributing of stitched booklets on social-political problems and books of Ukrainian classic authors in Italian. From all the branches of Press-Bureau activities this one proved to be the least effective. Only one stitched booklet was published — «L Ukrainadananciella Konferencadella pare». Though there were two more manuscripts — translations of two books, notable for Ukrainians — «The History of Ukraine by Mykhailo Hrushevskyi and «Kobzar» by Taras Shevchenko, the Press-Bureau failed to publish them because of lack of finance.

Truth to tell, one of the most important Ukrainian publishing projects was realized in Rome, but after the Diplomatic mission stopped its activities in Rome. It goes about the first translation of Shevchenko's «Kobzar» into Italian, accomplished by well-known cultural activist and writer Mlada Lypovetska together with Italian philologist Caesar Meano. The presentation of this book to Italian public took place in a special way — through the concert of Ukrainian songs to words from Ukrainian prophet. Pieces of poetry were recited by translators themselves and by Italian engineer Negri, songs were sung by Mlada Lypovetska.

Giving honor to this outstanding event Yevhen Onatskyi will write in his diary: «Translation of «Kobzar» into Italian has been prepared for a long time — since the time of our Diplomatic mission and Press-Bureau in 1919. That is why, let us hope, it will justify such a long preparatory work, which has been done in such inauspicious situation, and will do a great favor to Ukrainian concerns, submitting the pearls of our national poetry to European readers».

Sent to Rome by the government of UPR in the dramatic period of its existence, a narrow circle of Ukrainians honestly and efficiently did their work aimed at assertion of the idea of Ukrainian statehood. This idea was realized only in 1991 [7].

Conclusions

The activities of the Ukrainian Press-Bureau of UPR Diplomatic mission in Rome is understudied and underestimated.

It began its activities at the end of 1919 in the situation when new Ukrainian authorities were not acknowledged by Italian government. It stopped its activities in 1922. The editorial staff, headed by Yevhen Onatskyi since June, 1920, numbered 7 coworkers. The task of the Press-Bureau was to inform the authorities of the Entente countries about the situation in Ukraine and to claim for recognition of the UPR as a sovereign independent country.

The most important results of publishing activities of the Bureau are:

1. Publishing by cyclo-stylish method of «Bulletin of the Ukrainian Press-Bureau in Rome» (information periodical, issued 2–3 times per week in Italian, volume – 2–4 pages, pressrun – 100–300 copies; 56 issues are preserved).
2. Publishing of analytical periodical «La Voce del' Ucraina» (intended as a weekly in Italian, 50 issues were published).
3. Writing publications for Italian press by the Bureau staff.
4. Arrangement of lectures on Ukrainian issues for Italian public.
5. Publishing and distributing booklets on social-political problems and books of Ukrainian classics, translated into Italian.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Онацький Євген*. Українська дипломатична місія в Італії – Прага: Пробоем, 1941. 22 с. (Загальна б-ка, №1) – (Відбитка з журналу «Пробоем»).
2. *Онацький Євген*. У Вічному місті: Записки українського журналіста. Рік 1930. – Буенос-Айрес, 1954. – 534 с.
3. *Винар Любомир*. Євген Онацький – чесність з нацією» (1894–1979). – Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто, 1981. (Наздагнап – Укрістор т-во).
4. *Онацький Євген*. По похилій площі: Записки журналіста і дипломата. Ч. I. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1964. – 152 с.
5. Огляд діяльності Українського пресового бюро в Римі з 1 червня 1919 по 1 березня 1920 р. (Машинопис) // Бібліотека-архів Головної управи Чину Св. Василя Великого в Римі. – Папка «Українське пресове бюро в Римі. 1919–1920».
6. *Тимошик М.* Знаряддя боротьби – правда про Україну: Як пресове бюро Дипломатичної місії УНР у Римі працювало на авторитет своєї держави // День. – 2014. – 28–29 бер. (ч. 56–57).
7. Детальніше про це: *Тимошик М.* Українська книга і преса в Італії. – К.: Наша культура і наука, 2015. – 352 с.

REFERENCES

1. Onatsky, Ye. (1941). Ukrainian Diplomatic Mission in Italy. Prague: Proboiem, p. 22. (General Library, №1). Print from Proboiem Magazine. (In Ukr.)
2. Onatskyi, Ye. (1954). In the Eternal City. Notes of the Ukrainian Journalist. 1930. Buenos Aires, p. 534. (In Ukr.)
3. Vynar, L. (1981) Yevhen Onatskyi — Honesty with the Nation (1894–979). New York–Munich–Toronto. (In Ukr.)
4. Onatskyi, Ye. (1964). On the Sloping Square: Notes of the Journalist and Diplomat. P. I. Munich: Dniprova Hvyliia, p. 152. (In Ukr.)
5. Review of Ukrainian Press Bureau in Rome activities from June 1, 1919 to March 1, 1920. In: Library-Archive of the Rank of St. Basil the Great in Rome Main Executive. File "Ukrainian Press Bureau in Rome. 1919–1920". (In Ukr.)
6. Tymoshyk, M. (28–29 March, 2014). An Instrument of Struggle — the Truth about Ukraine. The Way the Diplomatic Mission of UNR in Rome Press Bureau Worked on the Authority of its State. Den', № 56–57. (In Ukr.)
7. Detailed: Tymoshyk, M. (2015). Ukrainian Book and Press in Italy. Kyiv: Our Culture and Science. (In Ukr.)

УКРАЇНСЬКЕ ПРЕСОВЕ БЮРО ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У РИМІ ЯК УРОК ДЛЯ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Микола Тимошик,

д-р філол. н, проф.

Київський національний університет культури і мистецтв,

вул. Є. Коновальця, 36, 01601, Київ, Україна

e-mail: nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

Стаття написана на основі опрацьованих автором бібліотечних та архівних колекцій української еміграції в Римі під час наукового стажування в Італії. Уперше висвітлюється маловідома сторінка українсько-італійських відносин під кутом зору постання, організації праці та результатів діяльності Українського пресового бюро Дипломатичної місії УНР у Римі 1919–1920 років.

Як відомо, від початків утворення Української Народної Республіки дипломатичні представництва з Києва були вислані до кількох впливових країн Західної Європи. Їхнім головним завданням було широко інформувати керівників країн Антанти щодо ситуації в Україні та домагатися від цих країн визнання Української Народної Республіки як суверенної незалежної держави. У питаннях розв'язання російсько-української проблеми цей уряд дотримувався на той час проросійської позиції.

З огляду на те, що уряд Італії не визнав Україну як самостійну державу, дипломатична місія УНР не мала офіційного статусу і фактично працювала в Римі в напівлегальних умовах. Місію очолював син відомого українського історика Дмитро Антонович.

Подаються характеристики штатних працівників місії — Всеволода Шебедева, Таїсії Липовецької-Бальмен, Івана Гриненка, Антоніо Пескалоцці, друкарів-машиністів, італійців за походженням, Сандріні та Беттанірі.

Детально аналізується пресова діяльність місії і зокрема керівника прес-бюро Євгена Онацького. Проаналізована редакційна політика «Бюлетеню Українського пресового бюро в Римі» та тижневика італійською мовою «La Voce del' Ucraina».

У висновках наголошується на найголовніших результатах пресової та видавничої діяльності цього бюро. А вони були такі:

- випуск циклостильовим способом «Бюлетені Українського пресового бюро в Римі» (інформаційне видання, що виходив двічі-тричі на тиждень італійською мовою обсягом від двох до чотирьох сторінок, накладом від 100 до 300 примірників; збережено 56 чисел цього видання);

- випуск аналітичного періодичного видання «Голос України» (за задумом, тижневик італійською мовою, вийшло у світ 50 чисел);

- підготовка працівниками бюро публікацій для італійської преси;

- проведення для італійської громадськості лекцій на українознавчі теми;

- видання й поширення в перекладенні італійською мовою брошур на суспільно-політичну тематику та книг класиків української літератури.

Ключові слова: Україна, Італія, пресове бюро, дипломатична місія УНР, Дмитро Антонович, Євген Онацький, бюлетень, газета «La Voce del' Ucraina», українсько-італійські відносини, італійська преса, українське питання в Європі.

УДК 007:811.161.2

Українська мова: державна і державотворча

Павло Гриценко,

д-р філол. н., проф.,

директор Інституту української
мови НАН України

вул. М. Грушевського, 4

01001 Київ, Україна

e-mail: ukrmov@gmail.com

© ГРИЦЕНКО П., 2018

У статті автор намагається осмислити та проаналізувати роль української мови у процесі державотворення останнього двадцятиріччя. Автор зауважує складність процесів мовної ідентифікації українців наприкінці 80-х рр. ХХ століття, розкриває основні аспекти, за яких відбуваються глибокі зміни мовної ситуації, акцентує на тому, що за останні двадцять років змін зазнала і українська мова, і мовна ситуація, і суспільство щодо ставлення до української мови та мовної проблематики загалом.

Ключові слова: українська мова, державотворення, мовна ідентифікація, мовна ситуація, мовна проблематика.

Постановка проблеми

Українська мова останнього двадцятиріччя ще чекає на цілісне осмислення, ґрунтовну монографічну синтезу. Адже ця соціально бурхлива доба виявилася напрочуд динамічною, подієвою. Мовна ситуація в державі й, зокрема, українська мова зазнали відчутних змін. Про різні мовні процеси, явища цього складного феноменального періоду нашої історії багато сказано й написано; чимало вдалося зафіксувати в есеях, нарисах, наукових статтях, монографіях, ба навіть у словниках неології та в студіях про мову художньої літератури нової хвилі.

Виклад основного матеріалу

До осмислення мовних процесів долучилися політики й “політики”, письменники й публіцисти, педагоги, книговидавці й науковці: кожен з них мав своє бачення проблематики, спирався на свою інформацію. Звідси – закономірно широка амплітуда суджень, оцінки різної глибини, розходження у висновках, аж до їх взаємовиключення. Це природно і в неукраїнських умовах несуперечливого мовного буття, коли в державі відсутня жорстка і тривала в часі конкуренція мов, точніше – ідеологем прихильників і носіїв різних мов. В Україні 80-х років ХХ ст. склалася неповторно-парадоксальна ситуація: титульна нація вкотре опинилася перед нагальною потребою виборювати право дихати вільним дихом рідної мови, обстоювати в гарячій полеміці саме існуван-

ня окремо і української мови (не діалекту сусідніх мов чи поєднання, суміші діалектів кількох мов!) і окремого народу – зі своєю історією, що простежується у глибинах століть, окремою багатою оригінальною культурою і своєрідною ментальністю; вкотре в нашій історії довелося так непросто захищати право мати свою державу – Україну.

Українська незалежність наскрізь пройнята ідеями вільного розвитку української мови з повнотою і декларованих, і реально забезпечених її функцій. Питання української мови, її безперешкодного розвитку виявилися напрочуд сильним, дієвим каталізатором суспільних змін у країні, енергетичним осердям національного відродження: прагнення утвердити державний і державотворчий статус української мови єднали народ у пориві до незалежності. І сьогодні українська мова залишається становим хребтом Держави. Тому-то навколо української мови досі не вщухають дискусії, не втрачає гостроти питання її оборони. Адже ніколи ще в короткому проміжку часу не було такої концентрації публічних виступів проти української мови, ніколи опоненти так енергійно не вдавалися до глузувань з мови та її носіїв, до перекирчувань самоочевидних і давно доведених науковцями фактів із сучасного й минулого української мови, як у роки незалежності. Втративши відчуття політкоректності, на посміх піднімали навіть назви Україна, українець (“етимологічно” пов’язуючи їх з основою кра(д)- і вбачаючи у цьому один з проявів української ментальності).

Така провокаційна антиукраїнська турбуленція, яка періодично набирає обертів, має на меті одне – посіяти острах перед українською мовою, вибудувати психологічні бар’єри на шляху до української мовної й культурної самоідентичності. У свідомість українців намагаються прищепити, ба більше – вживити самоїдське відчуття меншовартості, всеохопного **недо-** (**недорозвинена мова й культура, недосформована нація** тощо), аби вони самі воліли не признаватися, не горнутися до свого коріння, не кажучи про навернення до українства неукраїнців. Досвід манкуртизації, яничарства слугував не одній імперії задля збільшення гарматного м’яса для наступних завоювань; то чому б сьогодні новоявленим імператорам не використати такі „надбаня цивілізації” в українських реаліях?

Дезінформаційний наступ на українську мову і сьогодні не вщух; він скоординований з іншими кроками проти української мови, а тому його наслідки є такими відчутними.

У численних публікаціях увагу сконцентровано передусім на проблемах суспільного буття української мови, мовної ситуації в Україні. При цьому погляд рідко сягав поза державні кордони, хоча і в інших державах живуть українці, які плачуть, зберігають і вивчають свою мову в школах та університетах, пишуть нею художні твори, видають газети і мають години радіо- і телемовлення. Мовно-культурні закор-

донні простори (цікаві своєю історією, нерідко вельми повчальною) в Україні не освоєні ні інформаційно, ні прагматично. Конгреси ж делегатів від українських громад світу без системної й відчутної допомоги цим громадам з боку України є малоефективними щодо збереження та розвитку нашої мови поза Україною.

Суспільне буття української мови в Україні, попри чітке визначення її статусу й функцій Конституцією, залишається в епіцентрі гострих дискусій, визначаючи розподіл політичних позицій дискутантів і виходячи за межі власне мови. В українських реаліях нової доби, у незалежній Україні, питання мови – одне з центральних засадничих питань державотворення: на позиціях української ідентичності, українського історичного і культурного досвіду чи як альтернатива їм – меншобратство й другорядність усього українського – має утверджуватися й розвиватися Україна?

Вибір моделі вирішення мовного питання – це водночас і вибір шляху майбутнього розвитку: рух “вперед” у минуле чи поступове, хай і складне, верстання шляху в майбутнє; це вибір між двома полюсами – не між Росією і Заходом (протиставлення поверхове й неточне), а між малоросійством і українством.

Звертає на себе увагу та обставина, що в останні роки у декларованих програмах розбудови України (омінаємо набір бравурних епітетів) наші деміурги-будівничі сором’язливо обходять головне питання: чи творена держава буде українською? Чи Україна утвердиться як незалежна держава зі своїм національно-культурним профілем, своєю історією, чи все ж (без декларування, але лукаво приспавши пильність!) буде побудовано Малоросійську губернію єдино-неділимо-давно-поділеної Росії? До того ж і проект нашого малоросійства нам уже затвердили генеральним планом *Как нам обустроить Россию* (даруйте, що *обустроить* не *Україну*, в демократичній візії О. Солженіцина такого суб’єкта майбутньої історії не передбачено!).

Події останніх кількох років, чин сьогоденної влади виказують цілеспрямовану реалізацію малоросійського сценарію. Антиукраїнський тиск, що сьогодні спостерігаємо, укладається в модель абсурду. Великих аналітичних зусиль не треба, аби переконатися в алогічності багатьох подій, що маркують суспільне життя і відлунюють в оцінках громади. Так, щонайменше дивним видається, що В(ищий) Д(остойник), який (буцімто) народом і обраний, з цим же народом спілкується за посередництва П(ерекладача) чи Т(лумача) або Д(рагомана), який час від часу розтлумачує, що ВД хотів сказати чи мав на увазі, як розуміти сказане нібито українською мовою. Феноменальність (і водночас – безглуздя) П/Т/Д не лише в самому факті існування посадової особи з такими функціями, а й у здатності проникнення у свідомість ВД, аби вгадати таємні смисли-наміри, зміст його мовлення.

Іншого ВД не здатен врятувати навіть найкращий П/Т/Д: унікальний мовний покруч, яким він прагне засвідчити володіння “українською мовою” (концентрація мовних недоладностей перевищує будь-який суржик), – є публічним глумом над українською мовою, який викликає лише відразу, травмуючи гідність громадян України, і не лише українців. З допомогою найновіших і найпотужніших засобів впливу на суспільну свідомість, на очах усієї держави демонструють нехтування державною мовою, за якою – народ! Йдеться про мову з такою унікальною долею, якій чи й можна знайти точний відповідник з-поміж історичних доль відомих сьогодні мов: українська мова освячена багатовіковими традиціями плекання й боротьби за неї; її утвердженню на різних етапах історії офіровано тисячі життів, нищених по Сибірах, Магаданах і Сандормохах, зламаних доль невинних дітей, яким не судилося зазнати ласки й опіки своїх батьків-праведників, переслідуваних за право мати свою мову, бути самими собою. І сьогодні ми, мільйони громадян України, змушені спостерігати, як з багатії традиціями мови творять **недомову!** І нею закликають нас читати й любити слово Шевченка, закликають, стоячи в Каневі, на могилі Шевченка, у день перепоховання його праху!

Черговий абсурд.

Чергове випробування нації на гідність.

Добір керівного складу держави насамперед з-поміж українськонемовних, превалювання серед вищих посадовців тих, для кого українська мова, культура не є рідними, або ж своїх домовипечених запеклих антиукраїнців, засвідчує виразно окреслену загальну антиукраїнську домінують кадрової політики сучасної влади. Визначальні керівні посади різних рівнів здебільшого віддано тим, хто народився поза Україною, найчастіше – у Росії: там вони виростили в рідному їм силовому полі російської мови, культури, традицій, історії, там навчались у школі середній і здобували вищу освіту, інколи – там же тривалий час працювали. Вони мислили російською мовою, всотували російську культуру. Коли ж доля їх закинула в Україну, більшість із них не стали обтяжувати себе премудростями етики, не стали зважати на те, що в чужому монастирі може бути свій статут. Тому й залишалися думками, культурними пріоритетами і мовою росіянами, хоча жили в Україні, серед українських мовно-культурних реалій. Такі позичені від сусідів “державні діячі” залишаються глухими і чужими (а то й вороже налаштованими) до всього українського. Україна була (і лишається) для них непізнаною і не сприйманою; їм шкода докласти зусиль, аби пізнати й оцінити українськість, її сутність, минуле, ба більше – стати на її оборону. Таке ставлення закорінене не стільки в обставини їхнього життя, скільки зумовлене специфікою усередненої ментальності, недосягненням ними традицій великої російської

культури, в якій завжди було місце для поваги до інших народів. Тому, опинившись серед інших народів, носії справжньої російської культури насамперед вивчали життя, культуру, мову свого нового етнічного оточення, і цим вивищувалися духовно. Серед таких росіян – сотні вчених, митців, освітян, державних діячів України різного часу її історії. І давніше, і сьогодні їхні імена, як і їхні добродійні справи, гідно шановані!

На жаль, сучасним “позиченцям” українська мова і культура не потрібні, їм вистачає російського простору – мовного, культурного, історичного. Вони ним і в ньому живуть, задоволені міфологічним підживленням щодо української меншовартості та своєї месійності. Тому, працюючи в Україні, інколи десятиліттями, в українськомовному середовищі, не прагнули вивчати нашу мову, гордючи нею, зверхньо споглядаючи та зводячи до кухні й забави цивілізаційні досягнення „аборигенів». Із цих позицій виходячи, вони виборювали для своїх дітей, в Україну привезених чи вже тут народжених, привілеїв на українське безмов'я. Нащадки приїжджих нехтувальників ставали заручниками ідеології “вищості” своїх батьків: опинившись без повноцінного мовно-культурного російського оточення, не маючи справжнього щоденного російського живлення, вони виростили в опозиції до “низької” української мови і культури, по-справжньому не пізнавши – через відірваність – мову й культуру російську, не опанувавши їхніх висот і справжніх надбань. Покоління носіїв російського мовного і культурного ерзацу, оздобленого примітивними догмами про російське месіанство, легко впізнають російські росіяни, не вельми високо (за *недоросійськість!*) їх поцінуючи. В умовах незалежності України вони постали перед дилемою: українізувати себе чи русифікувати Україну? Оскільки українізація вимагає чималих зусиль волі й праці, не обіцяючи нічого з вимріяних вигод, то багатьма обрано легший шлях: захист російськості в Україні, спротив поширенню української мови, поглиблення мовного протистояння, протести... аж до законодавчих ініціатив щодо зміни законів про мову та погроз розколу України, до прийняття (з наступними судовими скасуваннями) особливого мовного статусу вотчин новоявлених удільних князьків. Звідси – боротьба проти найменших порухів у відродженні української культури, кроків в утвердженні української змістом і духом освіти, відновленні історичної правди про минуле українського народу від княжої доби, козаччини до голодоморів ХХ ст. На жаль, ще й досі вбивчих оцінок української мови – *не було, нет і бить не может* – не забуто, їх нерідко використовують „політики” без вербальних змін, як заклинання, чи із синонімічними замінами, як-от: *єдиний російській мір; єдиний язик братства* тощо. Така зовні безвинна риторика, присмачена словами про братерство і спільну колиску, ятрить душі, роз’їдає свідомість.

Чи можна уявити ситуацію, коли б високі державні достойники Франції, Німеччини, Китаю чи Японії або ж депутати їхніх парламентів засвідчили незнання державної мови, продемонстрували небажання нею спілкуватися, інтригували проти державної мови, при цьому спираючись на правовий досвід інших народів чи створюючи “під себе” відповідні закони?

Ні! У державах неабсурдної орієнтації таке неприпустиме!

* * *

Мова ніколи не зупиняється у своєму розвитку, навіть за зовні несприятливих обставин, у часи тотальних заборон і свідомого її нищення. Життя нестримно рухається, зазнає піднесення чи спадів, даючи імпульси мові, аби всі зміни в різний спосіб мовно зафіксувати. Мова-літописець нічого не пропускає, найдрібніші деталі вловлює й безпристрасно заносить до своєї пам’яті. Та розвиток української мови останнього двадцятиліття був особливо інтенсивним, пришвидшеним, зазнавав впливів внутрішніх і зовнішніх чинників.

Одним із зовнішніх проявів, що зумовив глибокі зміни мовної ситуації в Україні, стало ліквідування цензури – політичної і мовної. Послаблення, а згодом і відмова від практики заборони авторів – своїх і закордонних – відкрили можливості широким колам українських читачів пізнавати ті художні, публіцистичні та наукові твори, з якими донедавна могли знайомитися лише обрані чи, під пильним оком наглядачів, визначені для ідеологічних спецоперацій (насамперед для *критики націоналізму*); зрідка такі тексти читано підпільно й не без ризику... Широке повернення у стислому часі великої кількості текстів 20–40-х років ХХ ст., створених в Україні (“розстріляне відродження”) та в діаспорі, які були сприйняті з великим інтересом (деякі з них не втратили лідерства у відповідних колах читачів і досі), суттєво трансформувало українськомовний простір, сукупний мегатекст.

Водночас сприятливі українські реалії перших років незалежності – поширення української мови у сферах освіти різних рівнів, урядуванні, книговидаванні, пресі, радіо- і телекомунікації, у силових структурах та ін. – актуалізували проблему українськомовного забезпечення багатьох нових комунікативних сфер, раніше зайнятих виключно чи переважно російською мовою. Словники і словнички, порадики, посібники і підручники, курси мовної освіти – усе це стало знаком нового українськозорієнтованого життя, знаком, утіленим в українськомовному тексті.

Спраглисть українського слова втоляли і митці слова: оновлені голоси метрів української літератури, міриади нових постатей-імен, нові видання, нові часописи (і київська прописка “Сучасності”), нові молодіжні театри з новим репертуаром, нові літературні течії, що

зароджувалися від середини 80-х і з новою силою заявили про себе після 1991-го. У цьому новому текстовому просторі українська мова оприявнилася в багатоманітні ідіостилів, мовно-стильових течій, у пружності динамічних форм, нескінченному новословотворенні, бурлеску і словесній грі.

Особливим динамізмом позначена публіцистика з її щодень мінливим словником, розкутою метафорикою, інтертекстуальними алюзіями-зв'язками, відкритістю до національного, фольклорного і запозичуваного, до традиційних гострих виразів. На очах відбулася карнавалізація форм публіцистики, її оживлення, упругнення. Після друкованої раніше пісноти офіціозу публіцистика стала особливо жаданою, очікуваною. А зимовий Майдан-2004 хлюпонував гарячою енергією загального піднесення – численними графіті, плакатами, дотепним віршуванням, новим фольклором. Такої масової словесної змагальності, миттєвого оновлення текстів годі було чекати від гуртом закуплених за копійки мітингувальників. Справедливо сказано: творчість із гаманця і примусу неможлива!

Та все ж дев'ятий вал оновлення не зруйнував цілісності мови, лише урізноманітнив її функціональне поле та виразову палітру, розширив можливості альтернативного вибору мовних засобів. Таке збагачення спонукало до нових дискусій про мову, її історію, правопис... Дискусії про правопис були особливо запальними (хоча виявилися не до кінця результативними). Адже посилений інтерес до повернутих текстів вплинув і на застигло-панівні мовні зразки: у мові преси, теле- й радіопередачах, у текстах багатьох авторів відчутним став вплив мовленнєвої практики як минулих десятиліть, так і діаспори, що на позір сприймається як мовне дво- чи багатовладдя в Україні. Звідси – і зміни мовних орієнтирів окремих видавництв, правописний паралелізм, який нерідко переходить у безладдя, створюючи відчутні труднощі в деяких сферах мовокористування, які вимагають безваріантної мовної визначеності й точності (особливо це стосується сфер юриспруденції, освіти).

Та попри всі ускладнення у користуванні мовою, що виникли замість втрачених кайданів мовної цензури, демократизація цієї сфери стала складником загальної демократизації суспільного життя. Нагородою за подолання позірних мовних незручностей стало повернення до життя тих численних текстів, які саме через особливості мови свого часу були табуйовані, вилучені чи й ніколи не були друковані. Адже мовні провини виявлялися рівнотяжкими провинам політичним – з такими ж наслідками: заборона! Згадаймо, що лише 2006 р. завдяки зусиллям Л. Череватенка українським читачам став доступний “Декамерон” Д. Боккаччо у тому варіанті перекладу М. Лукаша, який до друку не допустила цензура, піддавши остракізмові мову твору й

автора. Складні оригінали текстів, які опрацьовували перекладачі, нерідко ставили цих подвижників у складну ситуацію, спонукаючи до глибоких мовознавчих пошуків, аби знайти найточніший відповідник. Та, опинившись під недремним поглядом цензури, їм доводилося ще й відстоювати право на використання (тобто – легітимне існування!) питомих українських слів, фразеологізмів, зворотів, боронити і прийомом перекладу. Усе це разом було відвойовуванням прав рідної мови! Показово, що саме ті сторони Лукашевого перекладу “Декамерона”, які у 1963 р. визнано за найбільші гріхи, у 2004 р. оцінено як його творче досягнення. Наведений факт різного оцінювання перекладу “Декамерона” ілюструє загальніші процеси: зміну аксіології мови, зокрема, давніша гіперорієнтація на мовний стандарт та ідеологему пуризму (що неминуче стримували розвиток виражального потенціалу мови) сьогодні зазнає переоцінки.

Водночас демократизація мовного життя в Україні виявилася не такою однозначно позитивною. Знесення мовної (зовнішньої) цензури у багатьох авторів – публіцистів, письменників – не стало спонукою щодо активізації внутрішніх важелів підвищення вимогливості й самоконтролю над власною мовою, культурою й естетикою тексту; навпаки, ейфорія безоборонності і всеможності приспала цензора в собі. Експериментування, без якого творчість немислима, швидко повсюдилося, оприявнювалося в різноманітних текстах. Справжні знахідки авторів щодо моделювання текстів та мови нерідко мали за тло тексти з домінуванням зовнішніх ефектів (серед виразних прийомів – відмова під поділу тексту на речення, від розділових знаків, уступів; зумисні перекручення слів; використання графічних новацій – впереміш кирилиці й латиниці та ін.). Якщо ж формальна зовнішня гра майже не заторкувала власне мовних засобів, то численні експерименти з мовними елементами впливали на загальне мовне обличчя мегатексту. Це стосується насамперед текстів розкуто-недбалих у доборі мовних засобів із дуже широкою амплітудою відмінностей: від текстів, що майже не виходять за межі нормативних мовних засобів (з цільово виправданими позанормативними вкрапленнями) до текстів з переважно чи всуціль усіяних позанормативною лексикою, виразами. При цьому характер позанормативності може бути, з одного боку, орієнтований на діалектну / регіональну мовну традицію, а з іншого – на жаргон / обценну сферу. Перший напрям, відлунюючи в глибоких у часі традиціях української літератури, в обставинах формування літературної мови за умов територіального роз’єднання українського мовно-культурного ареалу в минулому, розрахований на читачів-гурманів, підготовлених до сприймання таких текстів у контексті передагованих пізнішими видавцями творів Ю. Федьковича й І. Франка, О. Кобилянської й В. Стефаника, Г. Хоткевича і М. Коцюбинського... Налаштованість на такий тип оповіді допомагає читачеві подола-

ти незрозумілість окремих слів, структурних елементів. У таких текстах, винагороджуючи його зусилля відкриттями мовних глибин, гармонії й безмежжя можливостей української мови. Тому з піднесенням прийнято й поціновано художні тексти нової експериментальної хвилі – М. Матіос і П. Мідянки, В. Шкургана і М. Влад, М. Яновського... До цього додаймо рух у напрямі до регіональної автентики текстів української класики під час їх перевидання, спроби очищення їхніх творів від багаторічних редакторських „поправок”. Цим шляхом пішли видавці „Апостола черні” Ольги Кобилянської, у цьому ключі триває осмислення спадщини Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Лесі Українки. Івана Франка. Прагнення нової якості тексту – так само виростало з динаміки загальної мовної ситуації і мовної культури в Україні.

Повертаючись до діалектно зорієнтованого руху в сучасній нашій словесності, зауважимо, що він не підважує нормативності літературної мови, зрештою – навіть їй не суперечить, оскільки оцінюється як альтернативний чи радше паралельний стосовно останньої. Важливо, що такі тексти залишаються в силовому полі художньої естетики і саме з цих позицій оцінюються читачами і критикою. Інтертекстуальні перегуки, особливо цілеспрямовано модельовані (С. Процюк у „Троянді ритуального болю. Роман про Василя Стефаника” [К., 2010] авторову мовну партію відчутно стилізував під мовлення Стефаника), стають додатковою цінною деталлю художньої оповіді, яка (під) свідомо сприймається й оцінюється читачем. Діалектно зорієнтована стильова течія сучасної української літератури – незаперечна творча (індивідуальна чи колективна) знахідка і важливе джерело розвитку засобів незатертої образності, експресії художнього тексту. Проте розгін і тривання цього стильового різновиду обмежені часом експериментування: його спад, завершальний етап може бути спровокований повторюваністю, виробленням штампів, що позбавить такі твори магнетизму.

Фактом літературного життя останніх років стала диференціація текстів. Не так тематична чи жанрова, як за характером сприймання: *література* – і, на противагу, – *чтиво, легка література*; давнє засадниче визначення *література* – *мистецтво слова* (так промовисто колись назвала свою книжку М. Коцюбинська) в реаліях сьогодення стало втрачати на переконливості.

Протидією обниженню культури мовлення – публіцистичного, художнього і навіть наукового – можуть стати лише взірцеві тексти, взірцеві щодо гармонії змісту і форми, докладно продумані щодо відлуння у свідомості читачів чи слухачів. Текст, що залишає слід визначальними ідеями, емоційною аурую, фразами-судженнями, словами-образами, непроминальний змістом, притягальний провокативністю чи залученням до співдумання, – здатен піднести рівень

володіння мовою, змусити замислитися над сутністю, глибинами і принадами мови.

Індивідуальний самоконтроль і самошколення в пізнанні мови і піднесенні рівня володіння нею не виключають можливості використання загальних механізмів впливу на мовну ситуацію, культуру комунікації. Не випадково Б. І. Олійник неодноразово піднімав питання створення Комітету захисту української мови. Адже відсутність дієвих механізмів державного і громадського впливу на мовну ситуацію, насамперед на якість мовної продукції, включно з підручниками для шкіл, вищих навчальних закладів, породжує мовний хаос (правопис, слововживання, термінологія) і в тих сферах, де він неприпустимий. Держава, фінансуючи видавничі чи медіапроекти, виявилася безсилою щодо впливу на мовну практику (через зниження якості редагування і коректури багато приватних видавництв пустило у світ друковані твори, особливо словники, з незчисленною кількістю помилок, що калічить слововживання). Звідси – відчутний спад рівня володіння літературною мовою, нестримна навала низькомовної продукції, яка нерідко перекидає обсяги мовно прийнятих текстів.

Окреслені виклики – не є українською особливістю чи пріоритетом. Такі й схожі загрози розвиткові сучасних природних мов аналізують фахівці-мовознавці різних країн. Сьогодні глобальним стало „усічене” мовлення, коли відпадає потреба у повних (вибудованих) реченнях, а мовленнєві безбарвні квазітексти зводяться до коротких емоційних сигналів.

Парадоксальність полягає в тому, що *мова в повному обсязі своїх функцій і потенційних можливостей у сучасному суспільстві стає „надлишковою”, хоча володіння нею (не кажучи вже про досконале, віртуозне володіння) залишається визначальною ознакою людини.*

Висновки

Таким чином, є самоочевидним, що за останні двадцять років змін зазнала і українська мова, і мовна ситуація, і суспільство щодо ставлення до української мови та мовної проблематики загалом. Обстоювання мовних прав – конкретизоване у проблемах навчання дітей рідною мовою чи вимог до чиновників щодо використання державної мови у сферах офіційного спілкування, – є реаліями нової України, рисами, не знаними навіть у середині 80-х років ХХ ст. Іншим стало українське суспільство в оцінці влади щодо мовних питань: дедалі виразніше воно підвищує вимогливість до посадовців не тільки щодо чіткого, визначеного Конституцією, захисту ними української мови як державної, а й щодо досконалого володіння нею. Гострота реагування на нехтування офіційними особами канонами мовної культури засвідчує небайдужість суспільства до цих питань, і така небай-

дужість в останні роки утвердилася, перетворилася на аксіологічний камертон суспільного життя.

Зміни структури українськомовного мегатексту, нове прочитання текстів давніших спонукають до виформування нової оцінки сутності мовних норм і зразків, нормативності та позанормативності. Оновлення лексику нашої мови коштом запозичень з чужих мов (насамперед величезні пласти адаптованої лексики спеціальних сфер знань, професійної діяльності, а також масової культури та ін.) та значною мірою внаслідок реновації власного словникового складу (відновлення словесного запасу, відкинутого в попередні десятиліття з активного вживання через заборону) та активного словотворення, семантичного оновлення засвідчують відчутний поступ, розвиток нашої мови.

Українська мова дедалі повніше набирає на силі, живлячи своєю енергією творення і творців Української Держави.

THE UKRAINIAN LANGUAGE: STATE AND STATE-CREATIVE

Hrytsenko Pavlo,

Doctor of Sciences (Philology), Professor
The Ukrainian language Institute,
Ukrainian National Academy of Science
4 M. Grushevskiy str.
01001, Kyiv, Ukraine
e-mail: ukrmov@gmail.com

The author of the article comments on complicity of language identification — processes of Ukrainians at the end of the 80s of the XXth century, when the title nation faced the burning problem of fighting for its rights to speak native language, to assert in sharp dispute the right to independent existence of both the Ukrainian language and the Ukrainian nation — with its own history, which can be traced in the depth of centuries, an independent rich and original culture and peculiar mentality.

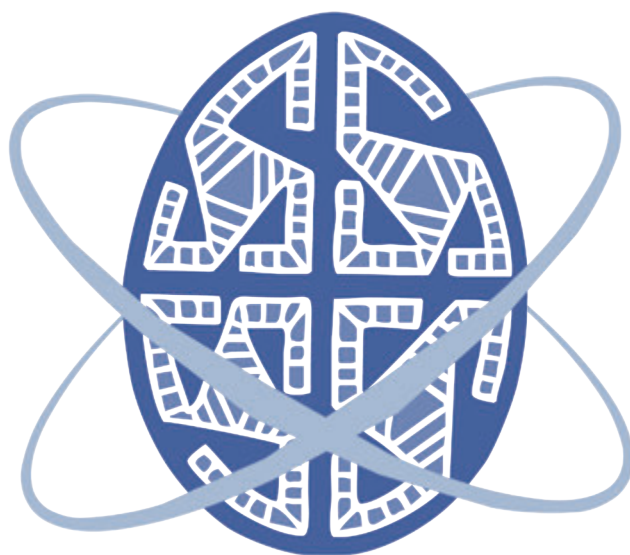
The question of language is central and basic one in state-forming process: on the principles of Ukrainian identity, Ukrainian historic and cultural experience. The author pays attention to selecting the pattern of both language problem solving and future development direction: movement “forward” into the past or gradual through difficult, making ways into the future. This is the choice between two poles — not between Russia and the West (this contraposition is perfunctory and inaccurate), but between Little Russian and Ukrainian mentality.

In the conclusions the author emphasized the changes in the attitude to the Ukrainian language and language problems, which the Ukrainian language, linguistic situation and society have been experienced for the last 20 years. Asserting Ukrainian language rights — that has found its realization in teaching children in native language or speaking and writing in state language in the spheres of official communication — is the reality of new Ukraine.

Key words: Ukrainian independence, new communication spheres, Ukrainian mentality, Ukrainian historic and cultural experience.

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

HISTORY OF JOURNALISM

УДК 821.161.2-31

«Шершень» – перший український журнал політичної сатири в Російській імперії

Оксана Гарачковська,

д-р філол. н., доц.

Київський національний
університет культури і мистецтв

вул. Є. Коновальця, 36

01601, Київ, Україна

e-mail: oksana237@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-8599-6430

© Гарачковська О., 2018

У статті розкривається жанрова специфіка сатиричної поезії, опублікованої на сторінках журналу «Шершень» (1906), з'ясовується місце і роль часопису в історії української публіцистичної сатири. Зокрема, аналізуються сатиричні вірші, мініатюри, епіграми, пародії, підписи під карикатурами, що належать перу Лесі Українки, О. Олеса, О. Маковея, В. Самійленка, М. Чернявського та інших авторів.

Ключові слова: публіцистична сатира, тижневик, епіграма, пародія, сатирична мініатюра.

Постановка проблеми

В умовах революції 1905–1907 рр., завдяки активній діяльності української громади в Думі та відповідним указам (зокрема, імператорському указу від 24 листопада 1905 р.) український народ, як і інші недержавні нації, отримав право на пресу та вільне друкування книг без попередньої цензури. В останні дні 1905 року вийшли перші числа журналу «Рідний край» (Полтава) та щоденної газети «Громадська думка» (Київ). На початку 1906 року з'явилося ще понад десять газет і журналів: «Боротьба» (Київ), «Запоріжжя», «Добра справа» (Катеринослав), «Світова зірниця» (Могилів-Подільський), «Народна справа», «Вісті» (Одеса), «Слобожанщина», «Порада» (Харків), журнали — «Зоря» (Москва), «Вільна Україна» (Петербург), «Нова громада», «Шершень» (Київ). Поява видань українською мовою мала неабияке значення, хоча більшість з них існували недовго і мали відносно невеликі накладди. Через різні обставини багато проектів україномовних періодичних видань не було реалізовано. Так, з жовтня 1905 р. до червня 1907 р. про вихід у світ заявили 64 україномовні газети і журнали. Проте своє існування, бодай одним примірником, підтвердили лише 24 видання [5, 4–5]. На жаль, до сьогодні ще у вітчизняному журналістикознав-

стві, як, зрештою, і в літературознавстві, немає праць, присвячених комплексному дослідженню україномовної преси початку ХХ ст.

Аналіз останніх публікацій

Щоправда, поодинокі з названих вище видань, як і декілька їхніх попередників другої половини та кінця ХІХ ст., зокрема «Основа», «Рідний край», «Літературно-науковий вісник» тощо у своєму зв'язку з тогочасним літературним процесом уже стали предметом окремих досліджень (публікації М. Бернштейна, М. Кучинського, Г. Корбич, І. Михайлина, В. Хропка та ін.). Однак роль і місце сатиричного часопису «Шершень» в історії української публіцистичної сатири досі залишаються нез'ясованими, хоча й маємо з цього приводу декілька публікацій науковців [1; 2; 3]. Отже, *актуальність* дослідження спричинена відсутністю спеціальних літературознавчих студій зі згаданого питання та гострою потребою його розробки.

Між тим в історії української культури загалом і літератури зокрема ілюстрованому журналу «Шершень», який видавався в Києві з січня по липень 1906 р., належить непересічна роль. За цей час побачило світ усього 26 номерів часопису. Єдиний комплект журналу нині зберігається в залі рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Мета статті полягає в з'ясуванні жанрової специфіки сатиричної поезії, опублікованої на сторінках журналу «Шершень», у розкритті місця й ролі часопису в історії української публіцистичної сатири.

Завдання статті

Розкрити історію діяльності «Шершня», першого українського сатиричного часопису в умовах Російської імперії; проаналізувати жанрові модифікації віршованих сатиричних творів, що побачили світ на шпальтах журналу; з'ясувати різноманітні форми публіцистичної сатири у взаємозв'язках із соціально-політичним, культурним і літературним життям українського народу початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу

У Галичині наприкінці 80-х — на початку 90-х рр. ХІХ ст. виходив гумористичний журнал «Зеркало» (як додаток до журналу «Правда»). Згаданий часопис мало уваги приділяв політичним питанням. В деяких газетах існували додатки у вигляді гумористичного «підвалу», недільного додатка, а переважно — у вигляді фейлетонів. «Це була передісторія української сатирично-гумористичної преси, — слушно зауважує з цього приводу О. Бабишкін. — Сама ж історія її розпочалася з «Шершня» — журналу з яскраво виявленим політичним обличчям» [1, 82].

Зауважимо, що період розквіту української періодики на початку ХХ ст. був дуже короткотривалим. Скасування попередньої цензури жодним чином не означало, що імперська влада реалізувала свою

обіцянку про свободу друку. Це був обхідний маневр, спрямований на те, щоб увести в оману громадськість. Насправді уряд передавав повноваження у справах друку місцевим адміністраціям, яким надавались, по суті, необмежені права. Вільне слово переслідувалося так само жорстоко й цинічно, як і раніше, тільки дещо іншими засобами.

За розпорядженням губернатора місцеві чиновники здійснювали нагляд за пресою, використовуючи найменший привід для переслідування демократичних видань. Таке полювання уже з першого числа почалося й за сатиричним журналом «Шершень». Підтвердженням сказаного може бути повідомлення того часу в чорносотенній газеті «Киевлянин»: «Сатиричні журнали "Свободный смех", № 1, "Секира", № 1, "Фонарь", № 1, "Забіяка", № 1, "Вольный фонарь", № 1, "Шершень", № 1, розпорядженням київського губернатора наказано вилучити з продажу на весь час воєнного стану» («Киевлянин». — 1906. — № 17). Такі замітки публікувалися досить часто.

Тижневик «Шершень» виходив щоп'ятниці. Видавав його редактор В. Лозинський. Назву журналу, ймовірно, взято з байки Г. Сковороди «Бджола і Шершень» (збірка «Байки харківські»).

Образ Шершня у творі українського любомудра — символ людей, що живуть грабунком інших і створені лише для того, щоб їсти й пити. Бджола — «герб мудрої людини», яка трудиться в «сродному ділі», тобто за своїм покликанням. У «силі» байки автор убачав щастя людини в цьому ділі, яке є справді «найсолідшим бенкетом». Це означає не вдоволення низьких потреб і плотської похоті, а виконання свого природного призначення в житті.

Проголосивши в першому числі новостворений журнал оборонцем трудящого люду і ворогом визискувачів («Меду в трудящих наш Шершень не одбиратиме — се навіть з обличчя його видно. Він буде віднімати його в тих уліях, де завелись самі трутні-дармоїди, він їх нещадно колотиме, він, беручи мед, оставлятиме замість його гостру їдь свого жала, щоб від неї корчило всю погань, яка живе чужою працею...»), редакція «Шершня» не лише стала на захист простого народу, а й послідовно проводила в життя свою програму.

Серед авторів журналу читачі бачили українських поетів і прозаїків, які жили в Росії та в Австро-Угорщині. Це були І. Франко, Леся Українка, І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський, М. Вороний, О. Олесь, В. Стефаник, О. Маковей, В. Самійленко, А. Кримський, Олена Пчілка, М. Чернявський, М. Кузьменко, М. Левицький та багато інших відомих і менш знаних молодих літераторів. Усі вони відіграли помітну роль у подальшому розвитку традицій української демократичної сатири.

Переважна більшість матеріалів, уміщених на шпальтах часопису, була підписана псевдонімами, криптонімами та астронімами. Читач зустрічав у журналі і твори Шершня Партиїного, і Шершня з Мирго-

рода, Гедзя з Чернігівщини, Чміля, Оси, М. Пронози, В. Сивенького, В. С-го, Комара, Гум-Буга та ін. Окремі псевдоніми й криптоніми на сьогодні уже вдалося розкрити літературознавцям. Так, О. Бабишкін з'ясував, що криптонім «Лука», тобто Л. Ук[раїнк]а, належить видатній українській поетесі [1, 84], М. Гончарук обґрунтував приналежність псевдоніма «Микола з Січі» поетові М. Кузьменку [2, 24]. В. Самійленко підписувався псевдонімом «В. Сивенький» та криптонімом «В. С-й», М. Чернявський — псевдонімом «Проноза» тощо.

Особливу прихильність читачів журналу здобули сатиричні переробки творів відомих письменників і, насамперед, віршів Тараса Шевченка. Зокрема, в дні роковин поета «Шершень» надрукував кілька таких сатиричних переробок, в основі яких лежить форма, образна система, ритміка віршів «Якби ви знали, паничі...», «Садок вишневий коло хати...», «Думи мої...», «І день іде ...» та інші, в яких гострій критиці піддано царську думу, або чорносотенно-монархістське угруповання, що об'єдналося навколо журналу «Киевлянин» з його редактором Піхном тощо.

На сторінках «Шершня» зустрічаємо народні перекази про Шевченка, про його стосунки з панами. Ці матеріали опублікувала Олена Пчілка.

Значно більшою політичною гостротою відзначалися «Ілюстрації до Кобзаря Т. Шевченка на сучасні теми». На одній із таких ілюстрацій конвой з жандармів і поліцаїв веде групу простих людей. Під малюнком зазначено: «Од молдаванина до фіна на всіх язиках все мовчить... бо благоденствує».

Значно слабшими були такі твори, як пародія Осипа Маковея на текст балади Т. Шевченка «У тієї Катерини...» (№ 8):

У тієї Катерини
Хата на помості;
Приїхали раз до неї
Три молодці в гості:
Один з теології,
Другий з філології,
Третій студент медицини,
А всі без дівчини.

Вона не смішна й досить тривіальна. Леся Українка в одному з листів висловила своє незадоволення від публікації цієї пародії.

Шевченкові роковини спричинили й два сатиричні вірші про ставлення до спадщини видатного українського поета. Зокрема, В. Самійленко у творі «Якби тепер устав Тарас...» (№ 8) висміює чвари, які провадять земляки навколо його спадщини («Самі гарненько гриземось — // Найбільше між собою»):

Якби тепер устав Тарас,
Та жив у наш славетний час,
Не швидко вмер би знову,
Коли б побачив скільки прав
Гурток письменний наш придбав
Своїй країні й слову.

У наступних строфах автор розкриває, які саме надбання належать українцям. Ось тут і звучить тонка іронія, саркастична констатація Самійленка з приводу «здобутків»: тепер, мовляв, не те, що було раніше, адже рідне слово нині ожило, «Його не нівечать, не гнуть, // І часом пильно стережуть... // Щоб не втекло з друкарні».

Значно гострішим і політично спрямованішим був вірш Лесі Українки «Легенда» (№ 8):

Було колись в одній країні:
Сумний поет в сумній хатині
Рядами думи шикував:
Вони й «рівнялись», мов піхота,
Аж тут співця взяла охота
І він їм крила подавав.

Кожен новий коментатор і видавець мистецького спадку поета виправляє його твори на свій лад, відповідно до власних політичних уподобань. Одні їх підстригають, другі «всіх чорнокрилих» відбілюють, треті «білих трошки почорнили // І всіх дали позолотить». І коли Тарасові твори, думки-пташки (у вірші «Легенда» Леся Українка жодного разу не назвала ім'я Шевченка, однак його образ ідентифікований хоча б такими виразними штрихами: «Бо тож як раз тієї днини // Були співцеві роковини — // Рождення й смерти заразом») вилетіли в світ після згаданих переробок видавців та інтерпретаторів, вони «тоненько щось пищали // Та позолотою бряжчали...» — і «поет не пізнав своїх дітей». Головну увагу Леся Українка звернула на обурливе поводження з політичними гаслами й революційними закличками Шевченка, які прийшлися не до смаку окремим «інтерпретаторам».

В іншому сатиричному творі — «Пан народовець», який був надрукований в 17 номері «Шершня», Леся Українка змалювала тип ліберала-демагога, який говорить про свою любов до селян, готовність служити простим людям усіма силами, а насправді всілякими обіцянками намагається відволікти трудове селянство від революційних виступів на селі.

З цією метою він «надумав видавати часопись мужичу»:

Я навчу вас, як гноїти
землю для пшениці.
Кажете, землі немає?
То пусте, дрібниці!

Коли ж з'ясувалося, що в селян немає також ні сіножаті, ні пасовиська, немає ні лісу, ні навіть болота, а, отже, відпадає потреба розказувати їм в «часописі» «як де в світі сіно косять люди», чи «як худобу треба випасати», або «як належить пильнувати ліса», «сушити вікове болото», хитрий панок просить:

Хоч спаліте, а купіте
часопись мужичу.

Особливу цікавість викликають такі популярні в «Шершні» літературні жанри, як віршовані сатиричні мініатюри. Вони були бойовою, дошкульною зброєю в боротьбі журналу за національне та соціальне визволення українського народу з-під гноблення російського царату.

Привертає увагу, зокрема, малюнок згаданого Ф. Красицького під назвою «Патріот», створений за темою популярного сатиричного вірша В. Самійленка «На печі (Українська патріотична дума)»:

Хоч пролежав я цілий свій вік на печі,
Але завше я був патріотом, —
За Україну мою, чи то вдень, чи вночі,
Мое серце сповнялось клопотом [4, 139].

Водночас теми тих чи інших карикатур викликали появу відповідних їм віршованих підтекстівок, що значно посилювало естетичне сприйняття творів графічного мистецтва, сприяло кращому запам'ятовуванню, а отже, й поширенню закладеної в них ідеї. Звідси стає зрозумілим, чому редакція «Шершня» вважала незайвим подавати, крім надрукованої в першому числі журналу програмної статті «До читачів», ще й своєрідні віршовані «програми», як наприклад у № 4 «Сміх» — публіцистично-декларативний в своїй основі твір, покликаний наголосити на здавна визнаній революціонізуючій ролі сатири, чи у № 8 «Вечір», який уже не тільки конкретизував попередню декларацію щодо об'єктів сатири («бійсь, Піхно й піхнята — іще наш "Шершень" не затих»), а й у травестійно-пародійний спосіб висміював їх, у даному разі ідеологічних натхненників «Союза русского народа» в Україні — редактора і редакцію чорносотенного журналу «Киевлянин».

Почасти віршовані мініатюри створювались у формі невеликих діалогів, сатиричний ефект в яких досягався внаслідок гри слів, використання широкого діапазону їх смислових значень і відтінків. До цього типу належать, зокрема, оприлюднені на сторінках «Шершня» мініатюри-діалоги Миколи Кузьменка, який виступав під псевдонімом Микола з Січі, або так звані «Наші бесіди», підписувані псевдонімом «Балакучий» [див.: 2, 24].

Епіграми «Шершня» доволі часто мали конкретного адресата. На-

приклад, сатирична віршована мініатюра, присвячена відомому реакціонерові-шовіністу Т. Д. Флоринському:

Лишивши досліди хімічні,
Як Україну в мак стирать,
За досліди педагогічні
Узявся ти, щоб не гулять
І, звісний слідчий України,
Ти дослідив і тут умить:
Щоб душу виховать дитині,
Доносить треба і слідить (№ 6).

У творі автор без особливого сатиричного пафосу констатує перемену занять «пророка слов'ян» — від політичних україноненавистницьких писань («як Україну в мак стирать») до «педагогічних дослідів». Зате друга заключна строфа, хоча за формою ніби й епічно врівноважена, сповнена внутрішнього подиву, змістовної саркастичної іронії. Адже характер «педагогічних дослідів» — той самий, що і політичних писань, спрямований він на руйнацію, тільки вже не так України, як «душі дитини», бо обстоюють, пропагують як засіб виховання найганебніше з погляду моралі — донос.

Цілком зрозуміло, таку епіграму не можна було надрукувати в умовах 1906 р. в Україні під власним прізвищем, тож автор її підписався псевдонімом «Радикальний шершень».

Крім віршованих сатиричних творів, у журналі «Шершень» дуже часто публікувались мініатюри у формі різноманітних приватних оголошень, журналістської хроніки, телеграм тощо.

Ось, скажімо, одна з таких «телеграм»: «Париж. Багаті збирають гроші на позичку Росії під заставу монополій; Вітте пропонує заставити Конституцію» (№ 1).

У рубриці «Оголошення» було надруковано таке повідомлення: «Потрібні лицедії, фокусники і акробати для виконання нового жарту "Конституція"» (№ 2). Або: «За редакторів, які забажали покористуватись свободою, оголошеною 17 жовтня, можу одсиджувати за недоугоу плату. Спитати на Лук'янівці, камера № 13, Ів. Недобитий» (№ 4).

В № 25–26 від 14 липня 1906 р., який виявився останнім для «Шершня», були надруковані два сатиричні твори: «Моя відкритість» І. Стеценка та «Коли б!..» О. Олесья.

Перший вірш розвінчує «чад од ясних сподівань» дарованої конституцією свободи зібрань, «відкритого» («будь одкритий!..») висловлення у пресі думок і переконань:

Одвезли мене в вільні степи...
От тепер я й гуляю на волі...
Бачу тільки степи навкруги;

Але дивно: у чистому полі –
А душа умирає від нудьги!

Сатиричний вірш Олександра Олеся «Коли б!..» написаний у формі монолога ліричного героя, вираженого дієсловами умовного способу: «Коли б був я сокіл вільний...»; «Коли б був я дубом пишним...»; «Коли б був я вітром буйним...» тощо.

В № 25–26 часопису з'явилося таке повідомлення: «З огляду на сучасні обставини видання «Шершня» на деякий час припиняється».

В умовах першої російської революції 1905–1907 рр. «Шершень», незважаючи на те, що серед його авторів і редакторів було чимало людей з політично розпливчастими, а то й з опортуністичними тенденціями, зумів стати дійовим пропагандистом соціальної боротьби проти царизму, проти поміщиків і буржуазії. Питання соціальної боротьби посідали в тижневику найважливіше місце.

Висновки

Революційна епоха вимагала від українських письменників, крім неабиякої мистецької вартості художніх творів, ще й надзвичайної оперативності, швидкого реагування на потреби дня. Внаслідок цього сатира виходила на передній план літературної боротьби за утвердження прав і свобод українського народу. Це обумовило і її жанрову специфіку: насамперед побутування мобільних жанрів — сатиричного вірша, мініатюри-діалога, сатиричної переробки відомого твору, епіграми, пародії, підпису під карикатурою тощо. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що тижневик «Шершень» був першим українським журналом політичної сатири в Російській імперії. Важко переоцінити значення цього справді демократичного й бойового видання, досвід створення якого прислужився вітчизняним письменникам, журналістам, художникам і поліграфістам при започаткуванні «Червоного перця», згодом «Перця» та інших сатиричних журналів 20-х рр. ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабишкін О. К.* Сатиричний журнал «Шершень» / О. К. Бабишкін // Рад. літературознавство. — 1959. — № 4. — С. 82–90.
2. *Гончарук М. Л.* Українська сатира періоду революції 1905–1907 років / М. Л. Гончарук. — К.: Наук. думка, 1966. — 156 с.
3. *Косяченко В.* Епоха в рядках епіграми / Віктор Косяченко // Слово і час. — 1992. — № 10. — С. 50–56.
4. *Самійленко В.* Твори / Володимир Самійленко. — К.: Дніпро, 1989. — 686 с.
5. *Сидоренко О. І.* Україномовна преса Росії 1905–1907 рр.: Анотований покажчик періодичних видань. — К., 1987. — 312 с.

REFERENCES

1. *Babyshkin, O. K.* (1959). Satyrychnyi zhurnal «Shershen» [Satirical magazine “Shershen”]. Rad. literaturoznavstvo, №4, pp. 82–90 (in Ukrainian).

2. *Honcharuk, M. L.* (1966). *Ukrainska satyra periodu revoliutsii 1905–1907 rokiv* [Ukrainian satire of the period of the revolution of 1905–1907]. Kyiv: Naukova Dumka, p. 156 (in Ukrainian).
3. *Kosiachenko, V.* (1992). *Epokha v riadkakh epigramy* [Epoch in lines of the epigram]. *Slovo i chas*, №10, pp. 50–56 (in Ukrainian).
4. *Samiilenko, V.* (1989). *Tvory* [Essays]. Kyiv: Dnipro, p. 686 (in Ukrainian).
5. *Sydorenko, O. I.* (1987). *Ukrainomovna presa Rosii 1905–1907 rr.: anotovanyi pokazhchyk periodychnykh vydan* [Ukrainian-language press of Russia in 1905–1907: annotated index of periodicals]. Kyiv: p. 312 (in Ukrainian).

«SHERSHEN» — THE FIRST UKRAINIAN MAGAZINE OF POLITICAL SATIRE IN THE RUSSIAN EMPIRE

Oksana Garachkovska,

Doctor of sciences (Philology), Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts,
35 Konovalets str., 01601 Kyiv, Ukraine
e-mail: oksana237@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-8599-6430

The article deals with the history of the activities of «Shershen», the first Ukrainian satirical periodical in the Russian Empire; with genre specificity of satirical poetry, published on «Shershen» pages (1906); with the analysis of genre modifications of poetic satirical works, published in this journal. The author of the article ascertains varieties of forms of political satire in its interconnections with social, political, cultural and literary life of the 20th century. Satiric verses, miniatures, epigrams, parodies, cutlines under caricatures, which were written by Lesia Ukrainka, O. Oles, O. Makovei, V. Samiilenko, M. Cherniavskiyi and others have also been analyzed.

As it is known, the illustrated journal «Shershen», published in Kyiv in January — July, 1906, played an outstanding role in the history of Ukrainian culture in general and in literature in particular. In this period only 26 issues came out. The only complete set of this journal is preserved in the section of rare publications in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

In results the accent is made on the fact that the revolutionary Ukrainian writers epoch demanded both exceptional efficiency, quick response to the needs of the day and remarkable artistic value of works of art.

As a result, political satire came out in the foreground of literature struggle for rights and liberties of the Ukrainian people. This fact caused its genre specificity: first of all, the existence of mobile genres such as — satiric verse, miniature-dialogue, satiric rehash of a well-known work of art, epigram, parody, cutline under caricature. Carried-out analysis allows to state that weekly «Shershen» was the first Ukrainian journal of political satire in the Russian Empire. It is difficult to overestimate the importance of this really democratic and bellicose publication. The experience of its creation was of great help and service for Ukrainian writers, journalists, artists and polygraphic workers in the commencement of «The Red Pepper» (Chervonyiperets), then «The Pepper» (Perets) and other satiric journals of the 20s of the 20th century.

Key words: political satire, weekly, epigram, parody, satiric miniature.

УДК 077:655.5(091)-821.161.2

Варшавський журнал «Рідна Мова» в українському інформаційному просторі Польщі (30-ті роки ХХ ст.)

Михайло Лецкін,

канд. філол. н., проф.

Житомирський державний
університет імені Івана Франка

вул. В. Бердичівська, 40
10002, Житомир, Україна
e-mail: michaelangelo@i.ua

© Лецкін М., 2018

У статті розглянуто факти співпраці в щомісячному журналі «Рідна мова», який видавався протягом 30-х років ХХ ст. у Варшаві українським професором Іваном Огієнком, видатних літераторів-белетристів (С. Черкасенка, Б.-І. Анто-нича, А. Чайковського) та науковців (Л. Білецького, К. Студинського, Є.-Ю. Пеленського).

Ключові слова: місячник, журнал, часопис, літератор, поет, прозаїк, стаття.

Іван Огієнко, видаючи у Варшаві, в еміграції, у несприятливих національно-політичних і фінансово-матеріальних умовах своє перше редакторське дітище — український науково-популярний місячник «Рідна мова» (1933–1939), — намагався згуртувати навколо нього всіх співвітчизників, які опинилися поза межами Великої України. Заслуги видатного українського просвітника в цьому згуртуванні важко переоцінити. Він залишався вірним собі, як професорові-лінгвісту, зацікавленому перш за все боротьбою за всеукраїнську єдину літературну мову, яка покликана бути підвалиною соборного цементування української нації, знову (після визвольних змагань 1917–1921 рр.) бездержавної та розшматованої, і сама назва часопису свідчила про цей напрямок. Однак поступово, особливо ближче до завершального етапу існування журналу, видавець-редактор став усе більше уваги приділяти, поруч із мовними, питанням розвитку сучасної української літератури. З 1938 року журнал уже прямо позиціонує себе у цій іпостасі, про що свідчить програмна стаття, написана І. Огієнком: «Рідна мова» стає журналом і літературним». А з наступного, завершального 1939 р., в журналі з'являється рубрика «Денник літературної критики. Нові видання», і критиком тут виступає сам І. Огієнко.

Стан розробки проблеми

Сучасні дослідники (Т. Воротняк, Б. Коваленко, Н. Коваленко, Л. Марчук, О. Опанасюк, особливо інтенсивно Є. Сохацька) вже звер-

талися до аналізу різних аспектів Огієнкових журналів [1; 3; 4; 7; 8; 11; 13; 14, 83–132, 198–216; 15].

Постановка завдання

Метою нашої розвідки є дослідження того, як представлена творчість українських письменників і критична думка літературознавців на сторінках місячника «Рідна мова».

Виклад основного матеріалу

Серед письменників першої величини, що співпрацювали з «Рідною мовою», був Спиридон Черкасенко (1876–1940), автор поетичної збірки «Хвилини», книжки «На шахті», п'єс «Хуртовина», «Про що тирса шелестіла», «Казка старого млина», «Коли народ мовчить», «Северин Наливайко», «Ціна крові» та ін. Якщо 1917 року І. Огієнко друкувався в журналі «Вільна українська школа», редагованому письменником, і входив до складу працівників цього видання, то в 30-ті роки все було навпаки. С. Черкасенко став одним із активних авторитетних авторів Огієнкового часопису [5, 139, 186]. Так, у «Рідній мові» він був і як поет (поема «Наша твердиня. Серед малечі» про українську мову — 1936), і як прозаїк (уривки з історичних романів «Пригоди молодого лицаря», 1936, і «На полі Килиїмським», 1939) [14, 85; 16, 387]. Узагалі «журнал з номера в номер друкував заангажовані високим патріотичним змістом твори С. Черкасенка...» [14, 88]. І коли до видавця-редактора надходили звернення окремих емігрантів, яких тягнуло до розбрату, із заявами відносно того, що його не можна вважати справжнім письменником, то І. Огієнко з гідністю закликав таких «поціновувачів»: «Творімо українську культуру всіма силами нації» [5, 95].

Дуже цінував С. Черкасенка як взірцевого представника соборної української літературної мови наддніпрянського зразка й пізніше згадував: «Його мову я описав у своїй праці «Сучасна українська літературна мова», Варшава, 1936 р., а також «Каменярь всеукраїнської літературної мови» // «Рідна мова», 1937 р., с.139–140» [10, 285]. Про цю повагу, з якою І. Огієнко, редактор «Рідної мови», ставився до письменника, так пише сучасна дослідниця: «Особливо плідною була участь у журналі Спиридона Черкасенка, улюбленого і високошанованого Огієнком автора. У привітанні з нагоди 60-річчя С. Черкасенка («РМ». — 1937. — Ч. 3) І. Огієнко називає його Каменярем всеукраїнської літературної мови, творцем найкращих зразків духовної творчості, «найяснішим щирим світильником, що сонцем говорить і світить у нашій літературі» [14, 85].

Вельми продуктивною, хоч і нетривалою, була співпраця з «Рідною мовою» видатного молодого поета Богдана-Ігоря Антонича (1909–1937), автора віршованих збірок «Привітання життя» (1931), «Три перстені» (1934), «Книга Лева» (1936). У березні 1935 р. І. Огієнко,

вже знайомий з творами поета й захоплений ними, листовно просив Б.-І. Антонича, даючи водночас оцінку його віршів і тактовні поради:

«Дуже прошу Вас перелити в поезію значення рідної мови в нашому житті, — подати в віршах те, про що пишу я в «Рідній мові», — треба ворухити таке неворушке наше громадянство. Це пішло б до «Рідної мови».

Слово «оайстрений» зовсім добре... я все закликаю поетів до спільного творення нових слів, — аби тільки це «творення» було справді творче й не противне духові нашої мови.

Про Вас уже написав дві статті: одна... до 6 (30) числа «Рідної мови». Може трохи переоцінюю Вас, але чомусь вірю, що власне Ви розумієте, що талант — то праця, й будете глибоко й пильно працювати над собою, щоб дати високовартісні речі. Думаю, що тематика Ваша — нам старшим може «легенька» — з часом зміниться, бо кожний у нас мусить бути виразним патріотом-громадянином. Кожний талант нехай піде на службу народові. Мистецтва для мистецтва — це ще не для нас, народу недержавного. Об'єднати сонетну лірику з мотивами громадянськими — можна й треба.

З глибокою до Вас пошаною *І. Огієнко* [12, 254].

2 березня 1936 р. видавець адресує поетові нове творче прохання: «Чи не могли б Ви написати для «Рідної мови» статтю про порівняння, як поетичний засіб у сучасних поетів? Або про одухотворення?» [12, 276].

Наслідком їхньої співпраці стала ґрунтовна стаття Івана Івановича з глибоким аналізом творчості поета та проникливий некролог, але вони були надруковані в іншому Огієнковому часописі.

Серед авторитетних дописувачів «Рідної мови» перших трьох років її існування був Андрій Чайковський (1857–1935) — український письменник (збірник оповідань «Із судової зали», повісті «Олюнька», «В чужім гнізді», «Бразилійський гаразд», «Малолітній» та ін.), громадський діяч, доктор права з Галичини [5, 139; 16, 373]. У першому номері журналу видрукував звернення «В справі нашої письменницької мови», де надав особливої уваги важливості вивчення та наукового опису українських діалектів як джерела збагачення мови літературної: «... ми ще гаразд не дослідили й не знаєм, які мовні скарби ховаються в тих ріжних діялектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови... треба подбати про те, щоб ті діялекти спрямувати в одне велике мовне річище, з якого треба виловити ті перлини...» [4, 40–41], а для цього необхідно збирати й паспортизовано оприлюднювати діалектні вислови й навіть цілі оповідання. В одній із брошур — додатків до журналу — І. Огієнко видрукував цю статтю А. Чайковського [5, 174].

До числа літературних критиків періодичного видання належав Леонід Білецький (1882–1955) — колега І. Огієнка у Київському уні-

верситеті Святого Володимира, професор, відомий шевченкознавець, автор праць «Перспективи літературної критики» (1925), «Принципи в літературному дослідженні і критиці» (1927), пізніших «Історія української літератури» (1947), «Марко Вовчок та її творчість» (1948), «Дмитро Дорошенко» (1949), «Омелян Огоновський» (1950) та ін. Ось як характеризував цей Огієнків часопис Леонід Тимофійович: «Капля довбає камінь не своєю силою, але постійністю. Ось такою каплею, що пробиває камінь нашої байдужості до рідної мови, і є «Рідна мова» — вона пробиває й байдужі серця, й байдужий мозок українського обивателя» [16, 380–381]. У листі від 28 березня 1935 р. І. Огієнко просив Л. Білецького: «Може дасте для «Рідної мови» про стиль якого письменника?» [12, 253]. Лист І. Огієнка від 3 квітня того ж року показує, якими були авторські «гонорари» в умовах безгрошів'я:

«На рахунок Вашого гонорара висилаю Вам: 1) «Рідна мова» числа 1–12 (без 2 і 3, їх нема) — 35 крон, 2) числа 13–24 — 35 крон + оправа 5 крон, 3) «Рідна мова» на 1935 р. — 30 крон, і 4) «Бібліотека» числа 1–4 — 15 крон, разом 120 крон (трирічники).

Платити не потребуєте, — заплатите статтями...» [12, 254].

У цьому ж листі знаходимо вимогу видавця-редактора, пов'язану з орфографічним розгاردіашем тієї доби: «Пристосовуйте статті до правопису «Рідної мови»» [12, 255]. У травні І. Огієнко продовжував «гонорарну» тему: «Звичайно, я Вам «Рідну мову» висилатиму на рахунок Ваших статей для неї... присилайте якнайбільше матеріалу, — все пушу...» [12, 258]. Як близькому товаришеві та впливовому діячеві української еміграції, І. Огієнко з душевним болем описував Л. Білецькому надзвичайно важку ситуацію, в якій доводилося йому видавати часопис під нападками деяких «своїх» же українців-галичан та їхніх часописів (14 травня 1935 р.): «Від тієї хвилини, як став я видавати «Рідну мову», не припиняються найбрутальніші напади п. М. Рудницького, чи то відкриті, чи приховані. Знаю, що робить він це на замовлення з Варшави, щоб остаточно вбити мене, бо тутешнім колам — з якими я розійшовся — на цьому залежить... В. Сімович веде шкідливу кампанію у Львові проти «Рідної мови», хоч я 4 рази запрошував його до співпраці. Чи не міг би Антонович — його великий приятель — вплинути, щоб той на решті переслав (перестав? — М. Л.) свою руйницьку працю?» [12, 260–261]. Навесні 1937 р. І. Огієнко скаржився другові на їхнього спільного приятеля — потенційного й бажаного кореспондента журналу: «...я просив Колессу про статтю ще перед виходом 1-ої кн., але він не дав... Три роки виходить «Р. мова», п'ять раз (коли не десять) просив статті, — не дав. Будьте певні — і не дасть... Тяжко мені це писати, але це так. Я Колессу глибоко поважаю й багато від нього чекав, на жаль — даремно» [12, 288]. У цьому ж листі І. Огієнко, полум'яний борець за соборну українську літературну мову, ставить питання різниці між діалектизмами як за-

собом стилізації мови персонажів і авторським мовленням: «Покажіть мені сторінку в «Рідній мові», де я писав, що не може бути провінціалізмів Стефаніка й т. ін.? Коли автор пише «прецінь» сто раз від себе, а не в розмові дієвих осіб, то це хіба провінціалізм?» [12, 289].

Залучив І. Огієнко до співпраці в журналі «Рідна мова» і свого однодумця Кирила Студинського (1868–1941), відомого українського філолога-славіста, літературознавця, мовознавця, фольклориста, письменника, громадського діяча, автора понад 500 праць головно з літературознавства (репресованого НКВС на початку радянсько-німецької війни). Редактор закликав Кирила Йосиповича «творити вперто» в часописі, обіцяючи зі свого боку «працювати вперто й нестримно, аби тільки громадянство допомогло» [16, 299]. Проте відразу ж почалися фінансові труднощі, про які читаємо в листі до К. Студинського від 20 березня 1933 р.: «Переобтяжений дрібною заробітковою працею та журую про завтрашній день... «Рідна мова» принесла мені багато праці, стільки ж клопоту й жодного заробітку» [17, 38]. Однак видавець титанічними зусиллями намагається долати всі перешкоди. Про це свідчить його лист від 25 березня 1935 р. з мотивами, відомими з уже цитованих рядків до Л. Білецького:

«... перше дуже Вам вдячний за побажання успіхів «Рідній мові». Ви хіба ліпше від інших розумієте значення й потребу для нас такого журналу. М. Рудницький із запеклістю пса кидається на мене, виконуючи волю Варшави. Але, здається, громадянство вже трохи розкусило, що то є. «Р. М.» буде тим, на чім він собі лоба зломить, бо накидається аж занадто вже суб'єктивно.

Але у Вашому листі сильно мене здивувало, що Доктор І. Крип'якевич «загородив дорогу» Вам до співпраці в «Р. М.». Це рішуче не слушно. Ніде в світі так не робиться в виданнях наукових, — візьміть їх які хоче і знайдете поруч себе авторів, що в житті не мають нічого спільного. Чи Вам приємно бути членом Наукового Товариства разом із Чекаленком? А про те ані Ви, ані я не виходимо з Т-ва. Отож, увольте мою волю і моє сердечне прохання, — пришліть цікавеньку статейку для «Рідної мови».

... «Рідна мова» дуже потребує підтримки. Писав я офіційно до «Просвіти» (на руки проф. І. Брика), — навіть не відповіли... Може Ви на нього вплинете?

Та й Ви маєте багато таких знайомих, що могли б підтримати Фонд Рідної мови. — Дякую сердечно за обіцянку американської помочі. Але чи я її дочекаюся, чи недуга моя скоріше зробить своє — хто знає.

Р. С. Додаю чеки — може когось заохотите до передплати» [12, 241–242].

Лист за 29 вересня 1934 р. також сповнений і вірою в перспективність журналу, і тривогою за його майбуття в умовах безгрошів'я, і

бажанням максимально долучити до національної справи авторитет адресата:

«Через те, що Ви так сердечно поставилися до «Рідної мови», вирішив я написати до Вас оцього листа, щоб вияснити стан «Р. М.».

1. Матеріальне положення «Р. М.» дуже слабеньке і це не дає змоги розбудуватися, більше того — загрожує його існуванню.

2. А між тим «Р. М.» нам конечно потрібна й сумлінно виконує свої обов'язки.

Ось через це й звертаюся до Вас, як до людини, що довгі роки стояла на чолі найвищої нашої наукової інституції з сердечним проханням заопікуватися «Р. М.». Думаю, що деякі наші інституції мусіли б прийти бодай із малою допомогою «Р. М.», бо ж «Р. М.» провадить освітню працю головно в Галичині. При Ваших зв'язках Вам не трудно це зробити, і це була б реальна допомога.

Крім цього, сердечно прошу Вас поагітувати трохи про «Р. М.» серед Ваших знайомих, — можна б, певне, зібрати так який десяток передплатників, будьте ласкаві, пришліть список адрес. М. Терлецькому вислано «Р. М.» і «Бібліотеку» за 1934 р.

Дуже Вас прошу прислати обіцяного листа про «Р. М.», — це буде їй великою духовною підпорою. Коли можна — заохотьте до цього і інших. Не штука робити культурну роботу з допомогою сотні тисяч злотих від Мін. — я створив культурну інституцію без гроша в кишені.

Взагалі ж сердечно прошу Вас стати правдивим опікуном «Р. М.», бо вона того варта» [12, 248].

Епістолярій 1935 року також заповнений клопотами І. Огієнка про «Рідну мову». В одному з листів цього року він радісно сповіщав К. Студинського про те, що статей до журналу надіслано стільки, що вистачить на рік роботи [11, 20]. Прагнучи підтримувати статус «Рідної мови» як часопису наукового, а не політичного (лист К. Студинському від 9 квітня 1935 р.), І. Огієнко, наприклад, вагався, чи варто друкувати в журналі спогади П. Скоропадського про гетьманат 1918 року (він поділився цими ваганнями з К. Студинським пізніше, в листі від 2 червня 1935 р. [17, 163]).

І. Огієнка турбує необхідність узгодження (зокрема, для «Рідної мови») правописної кодифікації у наддніпрянській Україні та в Галичині, тож 13 квітня він пише К. Студинському:

«Високодостойний Пане Добродію!

У доповнення до того, що писав Вам, сердечно прошу написати добру статтю: «Боротьба за правопис у Галичині» (боротьба за йоти, за фонетику). Покажіть, як непотрібно витрачалася енергія по-пустому! А тепер те саме роблять з апострофом, роблять ті самі (духовенство або з їхніх сфер). Тільки Ви можете дати таку об'єктивну солідну статтю. Дуже прошу й чекаю!

Спасибі за коректу. Вибачте що післано Вам без І коректи (щоб час виграти). Все, що Ви зазначили, я виправив уже до Вас» [12, 256].

До постійної співпраці в «Рідній мові» І. Огієнко запросив і Євгена-Юліана Пеленського (1908–1956) — західноукраїнського бібліографа, літературознавця, музеєзнавця, видавця, педагога, упорядника книжок, автора передмов і приміток до книг, громадського діяча [2, 280]. Так, у листі від 28 грудня 1933 р. йдеться про неймовірні труднощі, з якими довелося зіткнутися видавцеві й про титанічні зусилля редактора в подоланні тих труднощів: «Рідна мова» насилу дише — передплатників мало, не знаю, що й робитиму... Сердечно прошу Вас також взяти ближче інтереси «Рідної мови». Ви добре розумієте, як потрібний такий журнал. За один рік він таки немало зробив. І шкода буде, коли, за браком коштів, він мусить або завмерти, або жевріти» [9, 46; 17, 166].

Але справа з виданням журналу налагодилася, і вже наступного, 1934 р. в листі до Є.-Ю. Пеленського від 9 вересня І. Огієнко звертається до адресата з проханням використати свої зв'язки з західноукраїнськими інтелектуалами для розширення автури часопису [17, 167]. У цей час І. Огієнко робив «перші кроки до здійснення великомасштабного задуму — створення неповторного покажчика «Бібліографія української мовознавчої бібліографії». Важливо було показати всьому науковому світу, якою багатою і давньою є українська мова, як довго і наполегливо доводилося боротися кращим представникам українського народу за право повнокровного існування цієї мови, як багато було в цій справі самовідданих подвижників і якими рясними в усі часи були дослідження нашої мови.

Справу укладання такої бібліографії Огієнко доручив Є. Пеленському. Про це він просив свого духовного побратима в одному з листів до Львова. Пеленський загорівся ідеєю і швидко зреалізував її» [16, 385]. Наведемо згаданий лист І. Огієнка до Є.-Ю. Пеленського від 28 грудня 1933 р., бо він демонструє, в яких умовах творилася тоді на польських теренах українська духовна культура: «Сердечно Вам дякую за Вашу цінну Бібліографію. З чергового числа (цебто 3-го, бо 2-ге вже складене) буду її друкувати. Боюсь тільки, чи зможу дати Вам відбитки. «Рідна мова» насилу дише, — передплатників мало, не знаю, що далі й робитиму. Сподівався, що в грудні трохи передплатників прибуде, — але сподівання не справдилися... Сердечно Вас прошу стати постійним співробітником «Рідної мови» й подавати бібліографію до кожного числа. Не багато, але хоч ½ ст. (одну шпальту) можна містити. Напр.: українське мовознавство за 1933 рік, поділивши його на відповідні розділи. Можна б і за 1930–1933 роки, як хочете. Можна б окремі питання опрацювати за довші роки. До Вашої статті додаю кілька праць, що Ви їх опустили» [6, 303]. Фактично І. Огієнко був

співавтором Є.-Ю. Пеленського в бібліографічних покажчиках, але не афішував цього, бо вважав це неетичним, зважаючи на велику кількість його, Огієнкових, праць у цій бібліографії [6, 305].

Описана ситуація свідчить про те, що на цей час Огієнко та Пеленський були не просто співробітниками й однодумцями, — вони стали людьми близькими, симпатиками. А наскільки Є.-Ю. Пеленський «загорівся» згаданою ідеєю І. Огієнка і як просунув її, свідчить те, що «з четвертого числа (за 1934 рік) «Рідна мова» почала публікацію «Бібліографії української мовознавчої бібліографії». Друкувалася вона з продовженням до десятого числа часопису і в загальному обсязі має близько двадцяти журнальних сторінок. Унікальність і цінність цієї бібліографії передусім у тому, що в ній зібрані найголовніші покажчики книжкових видань, наукових праць, статей, оглядів як українських, так і зарубіжних авторів з тієї чи іншої ділянки вивчення та популяризації української мови, що друкувалися в різний час у різних країнах. Окрім покажчиків, виданих у Києві, Харкові, Львові, Петербурзі, зустрічаємо тут і краківські, берлінські, празькі, кембриджські видання, присвячені оглядам вивчення нашої мови» [16, 385]. І коли 1934 року Є.-Ю. Пеленський випустив у Львові «Бібліографію української бібліографії» окремою книжкою (це була бібліографія вже не суто мовознавча, а більш широка, включаючи й художню літературу), то І. Огієнко наступного року прорецензував цю публікацію «молодого бібліографа» у другому числі «Рідної мови», зазначивши, що «бібліографія — це праця тяжка, непоказна і невдячна», це «праця на чорному дворі науки» (слова академіка В. Перетца); «головну основу бібліографії української бібліографії ми вже, таким чином, маємо, а доповнити її, перевидавши, буде вже діло не таке трудне» [6, 309–310]. Крім того, І. Огієнко запрошує Є.-Ю. Пеленського регулярно подавати оглядові статті про сучасний літературний процес у Галичині [2, 280].

Висновки

Розглянуті нами матеріали свідчать про те, що Іванові Огієнку вдавалося протягом 1933–1939 рр. залучити до праці на шпальтах місячного журналу «Рідна мова» — задля підвищення його загальноукраїнської значущості на еміграції та задля реалізації творчого потенціалу — видатних белетристів (С. Черкасенка, Б.-І. Антонича, А. Чайковського) та критиків-літературознавців (Л. Білецького, К. Студинського), Є.-Ю. Пеленського). Листування І. Огієнка з ними засвідчило як колосальні труднощі, з якими стикався видавець (нестача фінансів, брак передплатників, перешкоди з боку польської влади та «своїх» заздрісників), так і героїчний стоїцизм патріота в доланні цих труднощів; воно зберегло цінні й тактовні поради та пропозиції, з якими він звертався до своїх колег-побратимів.

Досліджувана нами тема ще далеко не вичерпана, бо дослідникам варто було б ще проаналізувати участь у творенні Огієнкової «Рідної мови» таких визнаних літераторів, як О. Олесь, Н. Королева, В. Королів-Старий, В. Дорошенко, Я. Гординський.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воротняк Т.* «Наша культура» як продовження програми однойменного варшавського часопису / Т. Воротняк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник (серія історична та філологічна) . — Випуск III. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, 2006.
2. *Качкан В.* Хай святиться ім'я твоє: українознавство та пресологія (XIX — перша половина XX ст.) / В. Качкан. — Книга третя. — Львів: Фенікс, 1998. — 368 с.
3. *Коваленко Б.* Аналіз творчості Степана Руданського на сторінках журналу «Рідна мова» Івана Огієнка / Б.Коваленко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник (серія історична та філологічна) [гол. ред. О. М. Завальнюк, відпов. ред. Є. І. Сохацька]. — Випуск VIII. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011.
4. *Коваленко Н.* Популяризація діалектологічних досліджень на сторінках журналу «Рідна мова» Івана Огієнка / Н. Коваленко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник (серія історична та філологічна) [гол. ред. О. М. Завальнюк, відпов. ред. Є. І. Сохацька]. — Випуск VIII. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011.
5. *Ляхоцький В.* Просвітитель: видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхоцький. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. — 528 с.
6. *Ляхоцький В.* Тільки книжка принесе волю українському народові...: книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхоцький. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. — 664 с.
7. *Марчук Л.* Сучасники про стиль перекладу Біблії Іваном Огієнком (за матеріалами часопису «Віра й культура», Вінніпер) / Л. Марчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник (серія історична та філологічна). — Випуск IX [О. М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012.
8. *Марчук Л.* Термінологія на сторінках часопису Івана Огієнка «Рідна мова» (1933–1935 рр.) / Л. Марчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник (серія історична та філологічна). — Випуск VII [редкол.: О. М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010.
9. *Огієнко І.* Історія українського друкарства / І. Огієнко. — К. : Либідь, 1994. — 448 с.
10. *Огієнко І.* Історія української літературної мови / І. Огієнко. — К. : Наша культура і наука, 2001. — 440 с.
11. *Опанасюк О.* Рідне слово на чужині: Іван Огієнко — редактор і видавець / О. Опанасюк. — Житомир : Перевесло, 2004. — 48 с.
12. Пам'ятки: епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907–1968). — Том другий / Ред. колегія: Ляхоцький В. П. (гол. ред.), Матяш І. Б. (заст. гол. ред.), Федорова Л. М. (відп. секр.) та ін. — Київ, 2001. — 478 с.
13. *Сохацька Є.* Митрополит Іларіон (Іван Огієнко): «... молюся за ревного Будівничого Церков Божих і щедрого жертводавця на них...» Івана Мазепу (за сторінками «Віри й культури», 1953-1967) / Є. Сохацька // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник (серія історична та філологічна). — Випуск VI [редкол.: Є. І. Сохацька (відп. ред.), О. М. Завальнюк (голова) та ін.]. — Кам'янець-

Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009.

14. *Сохацька Є.* «Молюся за весь рідний край...»: штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності / Є. Сохацька. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. — 276 с.
15. *Сохацька Є.* На чатах рідного слова: Іван Огієнко проти русифікаторської мовної політики в Україні повоєнного часу (за матеріалами «Віри й культури» 1953–1967 рр.) / Є. Сохацька // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник (серія історична та філологічна) [гол. ред. О. М. Завальнюк, відпов. ред. Є. І. Сохацька]. — Випуск VIII. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011.
16. *Тимошик М.* «Лишуть навіки з чужиною...»: митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. Тимошик. — Вінніпег-Київ: Український православний Собор Св. Покрови — Наша культура і наука, 2000. — 548 с.
17. *Тіменик З.* Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). 1882–1972: життєписно-бібліографічний нарис / З. Тіменик. — Львів, 1997. — 230 с.

REFERENCES

1. *Vorotniak, T.* (2006). «Nasha kultura» yak prodovzhennia prohramy odnoimennoho varshavskoho chasopysu: Ivan Ohienko i su chasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk (seriia istorychna ta filolohichna) [«Our culture» as a continuation of the same name program in the Warsaw magazine: Ivan Ohienko and contemporary science and education: scientific collection (historical and philological series)]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University, № III (in Ukrainian).
2. *Kachkan, V.* (1998). Khai sviatytsia imia tvoie: ukrainoznavstvo ta presolohiia (XIX — persha polovyna XX stolittia) [Let your name be holy: Ukrainian studies and pressology (XIX - first half of XX century)]. Lviv: Feniks, № 3, p. 368 (in Ukrainian).
3. *Kovalenko, B.* (2011). Analiz tvorchosti Stepana Rudanskoho na storinkakh zhurnalu «Ridna mova» Ivana Ohienka: Ivan Ohienko i su chasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk (seriia istorychna ta filolohichna) [Analysis Stepan Rudansky's creativity in the pages of the «Native language» magazine by Ivan Ohienko: Ivan Ohienko and contemporary science and education: scientific collection (historical and philological series)]. (O. M. Zavalniuk, Ed.). Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, № VIII (in Ukrainian).
4. *Kovalenko, N.* (2011). Populiaryzatsiia dialektolohichnykh doslidzhen na storinkakh zhurnalu «Ridna mova» Ivana Ohienka: Ivan Ohienko i su chasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk (seriia istorychna ta filolohichna) [Popularization of dialectological research in the pages of the «Native Language» magazine by Ivan Ohienko: Ivan Ohienko and contemporary science and education: scientific collection (historical and philological series)]. (O. M. Zavalniuk, Ed.). Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, № VIII (in Ukrainian).
5. *Liakhotskyi, V.* (2000). Prosvitytel: vydavnycho-redaktsiina diialnist Ivana Ohienka (mytropolitya Ilariona) [Illuminator: publishing and editing activity of Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion)]. Kyiv: Publishing house of Elena Telihi, p. 528 (in Ukrainian).
6. *Liakhotskyi, V.* (2000). Tilky knyzhka prynese voliu ukrainskomu narodovi...: knyha, biblioteka, arkhiv u zhytti ta diialnosti Ivana Ohienka (mytropolitya Ilariona) [Only the book will bring the will to the Ukrainian nation ...: a book, a library, archive in the life and activities of Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion)]. Kyiv: Publishing house of Elena Telihi, p. 664 (in Ukrainian).
7. *Marchuk, L.* (2012). Suchasnyky pro styl perekladu Biblii Ivanom Ohienkom (za materialamy chasopysu «Vira y kultura», Vinnipeh): Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk (seriia istorychna ta filolohichna) [Contemporaries of the Bible translation style by Ivan Ohienko (based on the «Faith and Culture» magazine materials, Winnipeg): Ivan Ohienko and contemporary science and education:

- scientific collection (historical and philological series)]. (O. M. Zavalniuk, Ed.). Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohiienko Kamianets-Podilskyi National University, № IX (in Ukrainian).
8. *Marchuk, L.* (2010). Terminolohiia na storinkakh chasopysu Ivana Ohiiienka «Ridna mova» (1933–1935 rr.): Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk (seriia istorychna ta filolohichna) [Terminology in the pages of Ivan Ohiienko's magazine «Native Language» (1933-1935): Ivan Ohiienko and contemporary science and education: scientific collection (historical and philological series)]. (O. M. Zavalniuk, Ed.). Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohiienko Kamianets-Podilskyi National University, № VII (in Ukrainian).
  9. *Ohiienko, I.* (1994). Istoriiia ukrainskoho drukarstva [The history of Ukrainian printing]. Kyiv: Lybid, p. 448 (in Ukrainian).
  10. *Ohiienko, I.* (2001). Istoriiia ukrainskoi literaturnoi movy [History of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Nasha kultura i nauka, p. 440 (in Ukrainian).
  11. *Opanasiuk, O.* (2004). Ridne slovo na chuzhyni: Ivan Ohiienko — redaktor i vydavets [Native word in a foreign country: Ivan Ohiienko is an editor and publisher]. Zhytomyr: Pereveslo, p. 48 (in Ukrainian).
  12. *Liakhotskyi, V. P., Matiash, I. B., Fedorova, L. M.* (Eds.) (2001). Pamiatky: epistoliarna spadshchyna Ivana Ohiiienka (mytropolyta Ilariona) (1907-1968) [Sights: Epistolary Legacy of Ivan Ohiienko (Metropolitan Ilarion) (1907-1968)]. (Vol. 2). Kyiv: (N. p.), p. 478 (in Ukrainian).
  13. *Sokhatska, Ye.* (2009). Mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko): «... moliusia za revnoho Budivnychoho Tserkov Bozhykh i shchedroho zhertvodavtsia na nykh...» Ivana Mazepu (za storinkamy «Viry y kultury», 1953-1967): Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk (seriia istorychna ta filolohichna) [Metropolitan Ilarion (Ivan Ohiienko): «... pray for the jealous building of the God's Churches and the generous donor to them ...» Ivan Mazepa (in the pages of «Faith and Culture», 1953-1967): Ivan Ohiienko and contemporary science and education: scientific collection (historical and philological series)]. (O. M. Zavalniuk, Ed.). Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohiienko Kamianets-Podilskyi National University, № VI (in Ukrainian).
  14. *Sokhatska, Ye.* (2007). «Moliusia za vves ridnyi kraj...»: shtrykhy do zhyttiepysu Ivana Ohiiienka ta yoho kulturologichnoi diialnosti [«I pray for all my native land ...»: strokes for the biography of Ivan Ohiienko and his cultural-linguistic activity]. Kamianets-Podilskyi: Moshak M. I. PE, p. 276 (in Ukrainian).
  15. *Sokhatska, Ye.* (2011). Na chatakh ridnoho slova: Ivan Ohiienko proty rusyfikatorskoi movnoi polityky v Ukraini povoiennoho chasu (za materialamy «Viry y kultury» 1953–1967 rr.): Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk (seriia istorychna ta filolohichna) [On the waiting of the native word: Ivan Ohiienko against the Russification language policy in post-war Ukraine (based on the materials of «Faith and Culture» 1953-1967): Ivan Ohiienko and contemporary science and education: scientific collection (historical and philological series)]. (O. M. Zavalniuk, Ed.). Ivan Ohiienko Kamianets-Podilskyi National University, № VIII (in Ukrainian).
  16. *Tymoshyk, M.* (2000). «Lyshus naviky z chuzhynoiu...»: mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko) i ukrainske vidrodzhennia [«I'll be left forever with a stranger ...»: Metropolitan Ilarion (Ivan Ohiienko) and the Ukrainian Renaissance]. Vinnipeg-Kyiv: Intercession of the Theotokos, Nasha kultura i nauka, p. 548. (in Ukrainian).
  17. *Timennyk, Z.* (1997). Ivan Ohiienko (Mytropolyt Ilarion) 1882–1972: zhyttiepysno-bibliografichniy narys [Ivan Ohiienko (Metropolitan Ilarion) from 1882 to 1972): a biographical and bibliographic essay]. Lviv: p. 230 (in Ukrainian).

WARSAW MAGAZINE “RIDNA MOVA” (NATIVE LANGUAGE) IN THE UKRAINIAN INFORMATION SPACE IN POLAND (THE 30s OF THE XXth CENTURY)

Lietskin Mykhailo,

Candidate of Sciences (Philology), Professor

Zhytomyr I. Franko State University

40 Berdychivska str.

10002, Zhytomyr, Ukraine

e-mail: michaelangelo@i.ua

The article deals with facts of cooperation of outstanding belles-lettres writers (S. Cherkasenko, B.-I. Antonych, A. Chailovskyi) and scientists (L. Biletskyi, K. Studynskyi, Ye. Pelenskyi) in a monthly magazine «The Native language» («Ridna Mova») which was issued in Poland by Ukrainian professor Ivan Ohienko during the 30s of the XXth century. This cooperation facilitated its significance for emigration and its realization of creative potential. Among prominent authors, whose works were published in «The Native language» for the first three years of its existence one should mention Andrii Chaikovkyi (1857–1935) — Ukrainian writer (story collection «From Court-Room», stories «Oliunka», «In an Extraneous Nest», «Underage boy») (infant, juvenile), social activist, Doctor of Law, who came from Halychyna [5, p. 139; 16, p. 373]. In the first issue of the journal he published the address «Concerning our writer's language», where he paid special attention to studying and scientific analysis of Ukrainian dialects as a source of language enrichment. Ivan Ohienko tried to unite all the compatriots who lived beyond the borders of the Great Ukraine. The services of this prominent Ukrainian enlightener in this uniting people are difficult to overestimate. He remained true to himself as a professor-linguist, who was interested in the struggle for all-Ukrainian unitary literary language. Ohienko's letters exposed the difficulties he faced (lack of finance, lack of subscribers, obstacles caused by Polish authorities and «native» envious persons) as well as his heroic stoicism of the patriot in overcoming these difficulties. In his letters one can also find valuable and tactful advice and propositions, which he addressed to coworkers-sworn brothers, the detailed analysis of literary works of Ukrainian writers and literary critic thoughts on the pages of monthly «The Native language» («RidnaMova»).

Key words: monthly magazine, publication, writer, poet, novelist, article.

УДК 007:82:050

Херсонський альманах «Степ» в історії української журналістики

Вадим Лубчак,

канд. філол. н.,

мол. наук. співр. Інституту
літератури ім. Т. Г. Шевченка
НАН України

вул. М. Грушевського, 4

01001 Київ, Україна

e-mail: vadim_lubchak@ukr.net

© Лубчак В., 2018

Стаття присвячена історії виходу у світ херсонського альманаху «Степ», ролі гуртка О. Русова в цьому процесі. У матеріалі акцентується увага на особливостях підготовки збірника до друку, авторському колективі та цензурних утисках.

Ключові слова: альманах «Степ», редактор, упорядник, літературний процес, херсонський літературний гурток.

Актуальність теми

На відміну від Галичини та Буковини, де під кінець XIX ст. простежувався розвиток української альманахової традиції (виходять у світ літературні збірники «Дністрянка» (1876), «Буковинський альманах» (1885), «Руська хата» (1877), «Ватра» (1887), «Перший вінок» (1887) тощо), на Півдні України через постійні цензурні переслідування, жорсткі утиски, заборони та репресії навіть російськомовна альманахова література в цей час була досить рідкісним явищем.

Після Валуєвського циркуляра (1863 р.) та Емського указу (1876 р.) вимушену двадцятирічну «перерву» було припинено лише 1885 р., коли в Одесі у світ вийшов літературний альманах «Нива», упорядкований Дмитром Марковичем. Уже наступного 1886 р. визначною подією для регіону став вихід херсонського белетристичного збірника «Степ» [15].

Обидва видання мали чимале значення для розвитку національної культури та літератури і не могли залишитися поза увагою учасників не лише мистецьких, але й національно-патріотичних кіл. «Степ» став помітним літературно-мистецьким явищем своєї доби. Видання альманаху в умовах того часу «сприймалося мало не як акт громадянської мужності».

Стан розробки проблеми

Чимало літературознавців та краєзнавців під кін. XX — на поч. XXI ст. також зверталися до дослідження альманаху «Степ» [3], [4], [9],

але до фундаментального монографічного дослідження ні сучасники «Степу», ні сучасне покоління науковців поки що не вдавались.

Завдання статті — дослідити створення херсонського альманаху «Степ» та вплив участі в ньому О. Русова. Вплив цензури на видання, реакційно-видавничий аспект створення альманаху та діяльність авторського колективу.

Виклад основного матеріалу

Ідея випуску альманаху «Степ» виникла не в Херсоні чи Одесі, а, так би мовити, на периферії — у когорті елисаветградських українофілів на початку 80-х років XIX ст. і безпосередньо належала письменникові і юристові Дмитрові Васильовичу Марковичу (1848–1920). За спогадами А. Грабенка-Конощенка, упродовж 1881–1884 рр. місцеві ентузіасти видавничої справи надіслали на розгляд цензурного комітету до Санкт-Петербурга з десятків рукописів як оригінальних, так і перекладних творів, але «всі вони так і загинули в цензурі. Тоді ж таки (1884 р.) наш невеличкий гурток український надумав скласти «альманах» й почав збирати для його матеріали» [5, 121].

Однак, в 1884 р. альманаху не судилося побачити світ: у зв'язку з розпадом українофільського руху в повітовому Єлисаветграді (тепер м. Кропивницький), на початку 1885 р. його активні учасники були заслані до губернського Херсона. Майже однією хвилиною заслання до Херсона переїхали Олександр та Софія Русові, Феофан Василевський, який на Півдні побереться з Людмилою Березіною — згодом знаною в Україні письменницею Дніпровою Чайкою, Дмитро та Олена Марковичі, Андрій Грабенко-Конощенко, Борис Грінченко та ін.

Більшість із них працювали в губернському земстві й фактично відразу після переїзду створили неофіційний гурток українофілів під керівництвом О. Русова, який існував неповних півтора роки (в 1887 його було заборонено). Незважаючи на утиски і перепони, ці громадські діячі активно займалися літературно-мистецькою, видавничою діяльністю та здійснювали просвітницьку роботу.

У черговий раз зустрівшись на квартирі у Дмитра та Олени Марковичів, гуртківці «почали міркувати про свій альманах, переглядали ті матеріали, що збереглися, і підшукували нових, щоб альманах вийшов більш-менш «солідним» [13, 78]. Повернутися до ідеї видати запланований в Єлисаветграді літературний збірник вирішили тому, що рукописам окремих творів було складніше подолати цензурні бар'єри. У своїх спогадах Софія Русова це пояснює таким чином: «Хоч правильного розвитку літератури і не було, але настала мода на збірники, до них і цензура ставилася якось лагідніше, і розходилися вони ліпше, бо в них більше авторів брало участь» [13, 84].

Внаслідок праці цих гуртківців і було видано альманах «Степ». Херсонський белетристичний збірник», редактором якого був Д. Мар-

кович. Цей збірник, навіть усічений цензурою та з частиною російськомовних матеріалів, засвідчив бажання південних літераторів, попри тяжкі умови царсько-російських переслідувань і цькувань, бути невід'ємною частиною українського літературно-мистецького процесу.

За спогадами Софії Русової, відповідальність за підготовку і випуск «Степу» взяло на себе передовсім подружжя Марковичів. С. Русова відзначала, що «на чолі цієї справи в Херсоні стала офіційно Є. І. Маркович (Олена Іванівна, дружина письменника — В. Л.), як видавець, а неофіційно сам Д. В., як душа цілого збірника... До збірника всі ставилися прихильно й підтримували його, хто чим міг» [13, 163].

Розуміючи складність подолання цензурних бар'єрів, упорядники певний час шукали авторитетну людину, яка б усвідомила важливість виходу у світ збірника й виступила його «адвокатом». Під час однієї з розмов про «Степ» співавтори вирішили звернутися за допомогою до відомого українського письменника й видавця з Санкт-Петербурга Д. Мордовця. Колишній урядовець і цензор Мордовець відгукнувся на прохання про допомогу й таки посприяв гуртківцям. В оповіданні «Будяк», поданому до альманаху, він згадував: «Писали оце земляки до мене, що загадали вони невеличкий «збірничок» видати — «Степом» називається, та й прохали мене, щоб і я хоч маленьку квіточку у той їх віночок із степових квіток укинув» [15, 10].

Загалом, до альманаху увійшли твори як знаних на той час літераторів, так і молодих, невідомих широкому загалу авторів. Так, крім Д. Мордовця, співавторами збірника виступили також Іван Левицький (Нечуй) з Кишинева, Михайло Грушевський (Заволока) з Астрахані, Павло Тулуб та Петро Залозний з Києва, Кость Іващенко (Шрам) з Одеси, що дало змогу значно розширити географію учасників видання.

Згідно зі спогадами авторів альманаху більшість творів було підготовлено до друку в першій половині 1885 р. У середині 1885 р. збірник був уже фактично упорядкований, адже найпізніше написані твори датуються початком літа. Наприклад, про час написання оповідання «Будяк» Д. Мордовець згадує: «писав у Петербурзі, року Божого 1885-го, червня 18-го» [15, 11], а про дату завершення твору «Тарасенко» Пенчуківця говориться: «1885 г., юня 10 дня, Херсон» [15, 350]. Того ж літа рукопис «Степу» був відправлений до Санкт-Петербурга. У спеціальному дозвільному «прошенні» секретар херсонської губернської земської управи, колезького асесора О. Русова йдеться: «Бажаячи видати в м. Санкт-Петербург в типографії м. Стасюлевича у 1200 примірниках прикладене в особливій посилці рукопис під заголовком — «Степ». Херсонська беллетристичний Збірник», — честь маю уклінно просити Санкт-Петербурзького цензурного комітету схвалити до друкування означену рукопись, а також не залишити мене повідомленням про резолюції по справжньому моему прошенню» [10, 14].

Восени 1885 р. почався розгляд рукопису «Степу» цензурою. У центральному державному історичному архіві Росії в м. Санкт-Петербурзі зберігаються подробиці про здійснення цієї процедури. Зокрема, херсонський дослідник І. Немченко пише, що «в доповіді цензора Фреймана за жовтень 1885 р. про передачу з Головного управління в справах друку на розгляд цензурним комітетом “рукописи на малорусском наречии под заглавием «Степь»” наводяться аргументи щодо заборони ряду творів». Так, до збірника мав увійти вірш Дніпрової Чайки «Думка. Перед портретом Тараса Шевченка», але, як визнав цензор, виходячи зі змісту твору, у душі автора «живе надія що Україна ще не зовсім померла, що вона може відродитися, і що брати один одному протягнуть руки і будуть дружно діяти на захист її», а тому «безсумнівно, що в цьому вірші панує політична тенденція збудливого характера» [9, 16]. На думку Фреймана, у поезії тієї ж авторки «Засуха» висловлено «занадто прозорий натяк на утиснення у нас свободи думки і слова», а її вірш «Сестрицям-українкам» пройнятий «такою ж тенденцією, вороже російської національності», як і в згаданій «Думці...». Також цензор не рекомендував до друку і твір Сестри Н. «Баба Горпина». Цей твір, як і частина інших, потрапили під гриф «до друку не дозволяти». Наприклад, в анотаціях на вихід «Степу» перераховуються подані до нього твори, зокрема поезія В. Чайченка (Б. Грінченка), стаття С. Р. (Софії Русової) «Кілька слів з приводу ставлення північно-російської літератури на південь від Росії», але до узгодженого цензурою варіанту альманаху ці матеріали не увійшли. Дослідники припускають, що їх також не пропустила цензура. На думку І. Немченка, для збірника це була відчутна втрата, оскільки саме стаття С. Русової була *profession de foi* даного видання.

Упродовж кількох місяців «Степ» уперто мандрував коридорами царської цензури, а херсонці чекали дозволу на друк. Про очікування дозволу друкувати альманах Д. Маркович у листі до М. Грушевського від 24 березня 1886 року писав: «Степ» поїхав у «Головне Управління у справах друку». Коли розрішать не знаю; коли друкуватимем — не знаю. Коли прийде, тоді й в друкарню піде» [7]. Наприкінці травня 1886 р. цензура таки дозволила друк збірника за винятком «небезпечних» творів, «всю остальную часть сборника «Степь» как незаключающую в себе ничего тенденциозного, дозволить к печати под условием соблюдения в тексте правил правописания русского языка, согласно Высочайшему повелению от 18–30 Мая 1876 года» [10, 18].

Восени 1886 р. суттєво усічений цензурою «Степ» нарешті побачив світ. Він вийшов тиражем 1200 примірників та коштував 1 р. 25 коп. Збірнику судилося стати другим колективним виданням, яке з'явилося на Півдні України за російського царювання й містило більшість творів українською мовою.

Честь відкрити перший номер белетристичного збірника випала відомому на той час російському поету, юристу Павлові Тулубу (батькові Зінаїди Павлівни Тулуб, авторки широкопанорамної діалогії «Людологи» та роману «В степу безкраїм за Уралом» про життя Т. Г. Шевченка на засланні) — віршем «В степи»:

По степи проезжал я раздольной...
Полный месяц на небе сияль,
Ветер юга прохладный и вольный
Мне с любовью лицо целовал... [15, 1]

За оцінкою критиків, ця поезія особливої вишуканості в літературному плані собою не являє. Про неї, а також про ряд інших робіт, уміщених в альманасі «Степ», зокрема О. Браунера, Пенчуківця, А. Конощенка, П. Залозного, відомий критик Іван Франко сказав: «...речі слабкі, хоча деякі, як на початкуючих авторів, варті того, щоб їх прочитали» [16, 116]. Наступним твором, опублікованим в альманасі, було оповідання «Будяк» відомого петербурзького письменника Данила Мордовця.

Д. Мордовець, як зазначалося вище, літератор і видавець із Санкт-Петербурга, колишній цензор, відомий урядовець, якому судилося бути ключовою фігурою виходу альманаху. «Це завдяки його авторитету і надзвичайній популярності столична друкарня узялася видрукувати херсонський збірник», — відзначає дослідник М. Каляка [4, 3]. Заслугу Д. Мордовця у виході «Степу» підкреслюють чимало інших вчених серед яких І. Немченко [10], Я. Голобородько [2], В. Загороднюк [3].

Одним із важливих надбань збірника є творчість землячки «Степу» Дніпрової Чайки. Вона представлена в збірнику двома віршами «На лимані» та «Зорі».

Загалом до «Степу» увійшли такі твори: вірші П. Тулуба («В степи»), Дніпрової Чайки («На Лимані», «Зірка»), А. Конощенка («В невеселую годину»), П. Залозного («Сиротина»), оповідання Д. Мордовця («Будяк»), І. Левицького («Невинна»), О. Браунера («Идиллия в плавнях», «Бог простит», «Тирса»), Д. Марковича («Йван из Буджака», «Два платочки», «Шматок», «Омелько Каторжний»), М. Заволоки («Бідна дівчина»), Пенчуківця («Тарасенко»), історична драма І. Карпенка «Бондарівна»; статті М. Ганенко («Сімейно-майнові відносини селянського населення в Єлисаветградському повіті (Матеріали по звичайному праву)», О. Маркович («Весільні пісні в Єлисаветградському повіті»), К. Шрама («Українська село за творами р. Старицького та Кропивницького»), О. Русова («Обласний початок в земській статистиці»), замітка І. Левицького «Пісня про Бондарівну». Як видно зі змісту альманаху, у жанровому та ідейно-тематичному плані публікації були досить різномірними.

Твори, які увійшли до «Степу», носять не лише літературну, але й краснавчу, археологічну, фольклорну, правознавчу вартість. Рецензуючи надруковані в збірнику наукові праці, І. Франко називає «найважливішою» серед розвідок статтю Марії Ганенко «Сімейно-майнові відносини селянського населення в Єлисаветградському повіті (Матеріали по звичайному праву)». Також позитивно оцінює дописи О. Русова та О. Маркович. З певною іронією говорить І. Франко як про «свого роду рідкість» про статтю К. Шрама (Іващенко) «Украинская деревня по произведениям Старицкого и Кропивницкого». Цю «спробу критики найновішої української драматичної літератури» Франко оцінює негативно, адже вона «не дає нам нічого нового, ні нових фактів, ні думок, крім банальних речей, поданих значно пластичніше у самих драмах» [16, 115]. Серед художніх творів альманаху, на думку І. Франка, «гідними уваги» можуть бути передовсім драма І. Карпенка-Карого «Бондарівна», оповідання І. Нечуя-Левицького («Невинна»), Д. Мордовця («Будяк») та М. Заволоки (Грушевського) «Бідна дівчина». Решта матеріалів, тобто оповідання Д. Марковича, О. Браунера, Пенчуківця, вірші Дніпрові Чайки, П. Тулуба, А. Коношенка (Грабенка), П. Залозного, як вважає критик, є «речі слабкіші, хоча деякі, як на початкуючих авторів, варті того, щоб їх прочитали» [16, 116]. Проте пізніше в своєму «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» І. Франко внесе певні «поправки» до оцінки збірника та окремих його авторів. Зокрема, про твори упорядника альманаху він зазначить, що в них автор «виявив неабиякий белетристичний талант». Окрасою збірника стала новелістика Д. Марковича. І твір російською мовою «Йван из Буджака», і оповідання «Два платочки», «Шматок», «Омелько Каторжний», подані українською, вражають своєю емоційною наснаженістю, щирістю й довірливістю тону, тонким ліризмом, глибоким драматизмом відтворення людських доль, високим гуманізмом.

На думку сучасних дослідників І. Немченка, В. Загороднюка, Я. Голубородька, «Степ» став помітним літературно-мистецьким явищем своєї доби. Видання альманаху в умовах того часу «сприймалося мало не як акт громадянської мужності» [10, 18].

Як і варто було очікувати, активна просвітницька діяльність Д. Марковича в Херсоні викликала гостре незадоволення з боку представників адміністрації. Так, зокрема, генерал-губернатор Рооп написав листа до міністра юстиції, де звинуватив письменника-юриста в різних гріхах, допущених і в Єлисаветграді, і в Херсоні. Йшлося передусім про українофільство, зв'язки з політично неблагонадійними, з точки зору урядовців, людьми. Вказувалося, що, працюючи в Херсонському окружному суді, Д. Маркович мав «тісні стосунки з політично не благонадійними особами та особливо з тими, що перебувають в Херсоні Русовим, згрупувавши біля себе цілий гурток

земських статистиків вельми сумнівного образу думок» [12]. Для цієї громади Дмитро Васильович був «своим товарищем и покровителем, к которому они нередко обращаются за советом и руководством» [12]. Відтак генерал-губернатор Рооп приходить до висновку: «Визнаючи всього вищевикладеного, що тривалі і наполегливі зносини г. Марковича з політично неблагонадъожними кружками Херсона, а також від часті Таврійської губернії представляється безсумнівним злом, яке більш терпимо бути не може, я вважаю своїм обов'язком про вищевикладене довести до відома Вашого Високості, уклінно просячи розпорядження, якщо служба г. Марковича може бути більш терпима в Міністерстві юстиції, то хоча про переведення його з меж ввіреного мені краю на Ваш розсуд» [12].

Чимало дослідників, зокрема сучасники альманаху, неоднозначно зустріли його появу у світі. Збірник «Степ» як «нове дітище українофільських муз» викликав інтерес І. Франка, який з приводу появи альманаху написав рецензію. Критик зазначив, що хоча «Степ» і претендує на «серйозне» видання, оскільки має обсяг 391 с., але його зміст «не зовсім відповідає цій претензії» [16, 114]. Фактично з перших рядків своєї праці Франко дає зрозуміти що упорядники поспішили та багато в чому недопрацювали. А закінчує огляд збірника взагалі словами: «... немає в ньому (у «Степу» — В. Л.) жодного твору, який би додав якусь нову рису до характеристики свого автора, або ж для тих, хто вперше виступає, пророкував блискуче літературне майбутнє» [16, 116]. Для Великого Каменяра залишається незрозумілим «чому її (збірку — В. Л.) названо белетристичним збірником, якщо, крім белетристичних творів, ми знаходимо в ній також праці наукові і — більше того — саме ці останні, хоч написані російською мовою, становлять основну вартість книжки?» [16, 114]; «Далі, чому її названо херсонським збірником, якщо більшість представлених у ній авторів походить не з Херсона, а з різних частин України?» [16, 114].

На думку дослідників І. Немченка, [9] В. Загороднюка [3], адресовані І. Франком звинувачення щодо «Степу» не повністю слушні, адже зазначити, що наукові праці «становлять основну вартість книжки» буде не зовсім правильно. Власне, сам же Франко згодом дасть цьому підтвердження. Також І. Франко помилився щодо співавторів альманаху, майже кожен із яких так чи інакше був пов'язаний із Херсонщиною. Переважна більшість дописувачів у різний час жили і творили в Херсонській губернії: Д. Маркович, О. Браунер, П. Тулуб, К. Іващенко. Уродженцями тогочасної губерніяльної Херсонщини (Єлисаветградського, Ананьївського чи іншого повіту) були І. Карпенко-Карий (Тобілевич), Дніпрова Чайка та ін. Згодом у наступній рецензії І. Франко визнає свої помилки. Його більше не хвилюють питання: «чому белетристичний» чи «названо херсонським»? Сам пише: «В р. 1886 спро-

моглися херсонці на белетристичну збірку «Степ». Ба, навіть є «відомі імена»... і велика література [17, 383].

Відгукнувся критичною публікацією про «Степ» і Б. Грінченко, який на момент виходу збірки жив і працював у Херсоні. Точніше, це Франко попросив його написати рецензію про збірник, яку згодом у 1887 р. було надруковано в журналі «Зоря» (№15-16). Варто зазначити, що рецензія Б. Грінченка була досить сувора й мала ось таку кінцівку: «От і все, що дає нам «Степ». Як бачите, можна було мати право більшого сподіватися, бо єсть у нас талановиті люде і чимало їх, — але ж... Але ж мабуть недурно у старих характеристиках Українця зазначено про «його» медлительность и склонность к лени...» [6, 25].

Активно долучився до критики «Степу» і Володимир Ястребов, елисаветградський історик. «Уже перша книга «Киевской старины» за 1887 відізналася рецензією на елисаветградський «Степ» [6, 22]. Автор говорить про те, що, на його думку, заслуговує на увагу й те, що ні. Так, приміром, п'єса І. Тобілевича рецензенту сподобалась — «бездоганний за своєї чистотою, образність і музичність мови та художній драматизм положень», «...натомість Пенчуківець не викликав жодних емоцій» [6, 23].

Висновок

Історія створення херсонського журналу «Степ», редакційна політика щодо формування авторського активу — це передусім повчальні уроки професіоналізму та патріотизму для нинішніх засновників та керівників засобів масової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А. Херсонський альманах «Степ» / А. Бойко // Південна Україна XVIII–XIX століття. — Вип. 6. — Запоріжжя, 2001. — С. 303–304.
2. Голобородько Я. Письменники і Херсон / Ярослав Голобородько. — Херсон : Персей, 2003. — 126 с.
3. Загороднюк В. Навчально-методичні рекомендації з курсу «Література Херсонщини» / Василь Загороднюк — Херсон : Видавництво ХДУ, 2004. — 20 с.
4. Каляка М. «Степові» — 110: Нарис про херсонський часопис. Історія альманаху «Степ» / Микола Каляка. — Херсон : Просвіта, 1996. — 8 с.
5. Конощенко А. Дніпрова Чайка : (Спогади) / Андрій Конощенко // Україна. — №5. — 1927. — С. 121.
6. Лубчак В. Херсонський альманах «Степ»: дискусійні питання, гіпотези, перспективи / Вадим Лубчак. — Херсон : Айлант, 2006. — 56 с.
7. Маркович Д. Лист до Михайла Грушевського. 24 березня 1886 р. / Дмитро Маркович // Центральний державний історичний архів України, м. Київ. — Ф. 1235. — Оп.1. — Спр. 630. — Арк. 1.
8. Михайлин І. Історія української журналістики XIX століття : [підручник] / Ігор Михайлин. — К. : ЦНЛ, 2003. — 720 с.
9. Немченко І. Дмитро Маркович і херсонський белетристичний збірник «Степ» (1886) / Іван Немченко. — Константи : Альманах соціальних досліджень. — 1997. — № 2. — С. 15–20.
10. Немченко І. Незабутня квітка літературного Причорномор'я (До 115-річчя з часу виходу херсонського белетристичного збірника «Степ») / Іван

- Немченко. — Херсонський бібліофіл: 2000–2002 гг. : Альманах. — 2005. — Вип. I. — С. 11–21.
11. *Погребенник Ф.* Український раритет. Періодичні, продовжувані видання і неперіодичні збірники XIX–XX ст. (1846–1986) / Ф. Погребенник, В. Погребенник. — Дрогобич : Коло, 2011. — 300 с.
  12. *Рооп Х.* Лист до міністра юстиції. / Христофор Рооп // Інститут рукопису Національної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України. — Ф. 10. — Спр. 34906. — Арк. 11.
  13. *Русова С.* Мої спомини (1879–1915) / Софія Русова. — К. : ДВУ, 1928. — (За сто літ : Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття; Кн. 3). — 163 с.
  14. *Рябінін-Склярєвський О.* Херсонський гурток Русова 1885–1889 / О. Рябінін-Склярєвський. — Запоріжжя : Тандем-У, 2003. — 72 с.
  15. *Степ: Херсонський белетристичний збірник* : [альманах]. — Херсон; Санкт-Петербург : видавництво Балешева, 1886. — 391 с.
  16. *Франко І.* «Степ». Херсонський белетристичний збірник, Херсон, 1886 / Іван Франко. — К. : Наукова думка. Збір. творів: У 50 т., Т. 27. — 1980. — С. 114–116.
  17. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Іван Франко. — К. : Наукова думка. Збір. творів: У 50 т., Т. 41. — 1984. — С. 194–470.

REFERENCES

1. *Boiko A.* (2001). Pivdenna Ukraina XVIII–XIX stolittia (South Ukraine of XVIII–XIX cent.). Zaporizhzhia, Ukraine: Kherson almanac “Step”, № 6, P. 303–304. (in Ukr.)
2. *Holoborodko Ya.* (2003). Pysmennyky i Kherson (Writers and Kherson). Kherson, Ukraine: Persey, P. 126. (in Ukr.)
3. *Zahorodniuk V.* (2004). Navchalno-metodychni rekomendatsii z kursu «Literatura Khersonshchyny» (Educational and methodical recommendations “Literature of Kherson region”). Kherson, Ukraine: Publishing house KhDU, P. 20. (in Ukr.)
4. *Kaliaka M.* (1996). «Stepovi» Narys pro khersonskyy chasopys. Istoriia almanakhu «Step» (Essay of Kherson magazine “Stepovi”. The history of “Step” almanac). Kherson, Ukraine: Prosvita, P. 8. (in Ukr.)
5. *Konoshchenko A.* (1927). Dnirova Chaika: (Spohady) (The Dnipro gull: (Memoirs). Ukraine: № 5, P. 121. (in Ukr.)
6. *Lubchak V.* (2006). Khersonskyy almanakh «Step»: dyskusiini pytannia, hipotezy, perspektyvy (Kherson almanac “Step”: discussion questions, hypotheses, perspectives). Kherson, Ukraine: Ailant, P. 56. (in Ukr.)
7. *Markovych D.* (N. d.). Lyst do Mykhaila Hrushevskoho. 24 bereznia 1886 r. (The letter to Mykhailo Hrushevskyy. 24 of March 1886). Kyiv, Ukraine: Central State Historical Archives of Ukraine, F. 1235, Op. 1, № 630, Sheet 1. (in Ukr.)
8. *Mykhailyn I.* (2003). Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky XIX stolittia (The history of Ukrainian journalism in XIX century). Kyiv, Ukraine: TsNL, P. 720. (in Ukr.)
9. *Nemchenko I.* (1997). Dmytro Markovych i khersonskyy beletrystychnyy zbirnyk «Step» (1886) (Dmytro Markovych and Kherson fiction collection “Step”). Konstans, Romania: Almanac of social researches, № 2, P. 15–20. (in Ukr.)
10. *Nemchenko I.* (2005). Nezabutnia kvitka literaturnoho Prychornomoria (Do 115-richchia z chasu vykhodu khersonskoho beletrystychnoho zbirnyka «Step») (The unforgettable flower of literal Black Sea region (By the 115th anniversary of the release of Kherson’s fiction collection “Step”). N. p.: Kherson’s bibliophile, № 1, P. 11–21. (in Ukr.)
11. *Pohrebennyk V., Pohrebennyk F.* (2011). Ukrainskyi rarytet. Periodychni, prodovzhuvani vydannia i neperiodychni zbirnyky XIX–XX st. (Ukrainian rarity. Periodic, continuing editions and nonperiodic collections of the XIX–XX centuries (1846–1986). Drohobych, Ukraine: Kolo, P. 300. (in Ukr.)

12. *Roop Kh.* (N. d.). Lyst do ministra yustytsii (The letter to the Minister of Justice). Ukraine: V. Vernadskyi Institute of Manuscript of the National Scientific Library of NAS of Ukraine, F. 10, № 34906, Sheet 11. (in Ukr.)
13. *Rusova S.* (1928). *Moi spomyny (1879-1915) Za sto lit : Materialy z hromadskoho i literaturnoho zhyttia Ukrainy XIX i pochatkiv XX stolittia* (My remembrance (1879–1915) (For a hundred years: materials from the public and literary life of Ukraine in the 19th and early 20th centuries). Kyiv, Ukraine: DVU, B. 3, P. 163. (in Ukr.)
14. *Riabinin-Skliarevskiy O.* (2003). *Khersonskiy hurtok Rusova 1885–1889* (Kherson Rusov's group 1885–1889). Zaporizhzhia, Ukraine: Tandem-U, P. 72. (in Ukr.)
15. *Step: Khersonskiy beletrystychnyi zbirnyk: (almanakh)* (Step: Kherson fictional collection: (almanac). (1886). Saint-Petersburg, Russia: Baleshev's publishing house, P. 391. (in Ukr.)
16. *Franko I.* (1980). «Step». *Khersonskiy beletrystychnyi zbirnyk, Kherson, 1886* ("Step". Kherson fictional collection, Kherson, 1886). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka, T. 27, P. 114–116. (in Ukr.)
17. *Franko I.* (1984). *Narys istorii ukrainsko-ruskoj literatury do 1890 r.* (Essay of Ukrainian and Russian literature history till 1890). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka, T. 41, P. 194–470. (in Ukr.)

KHERSON ANTHOLOGY “STEP” (STEPPE) IN THE HISTORY OF THE UKRAINIAN JOURNALISM

Lubchak Vadym,

Candidate of Sciences (Philology), Scientific researcher
T. Shevchenko Institute of Literature
National Academy of Science of Ukraine
4 M. Grushevskiy str.
01001, Kyiv, Ukraine
e-mail: vadim_lubchak@ukr.net

The article deals with the publishing history of Kherson anthology “The Steppe” (1886), with the role of O. Russov’s group in this process . Special attention is paid to the peculiarities of the anthology preparation to publishing, authors and censorship restrictions.

The author of the research gives thorough analysis of literary-artistic quality of writings, submitted for the anthology, pays attention to works of both well-known then authors and young authors, unknown to the wide range of readers (D. Mordovets from Saint-Petersburg, Ivan Levytskyi (Nechui) from Kishinev, Mykhailo Hrushevskiy (Zavoloka) from Astrakhan, Pavlo Tuluba and Petro Zaloznyi from Kyiv, Kostia Ivashchenko (Shram) from Odessa).

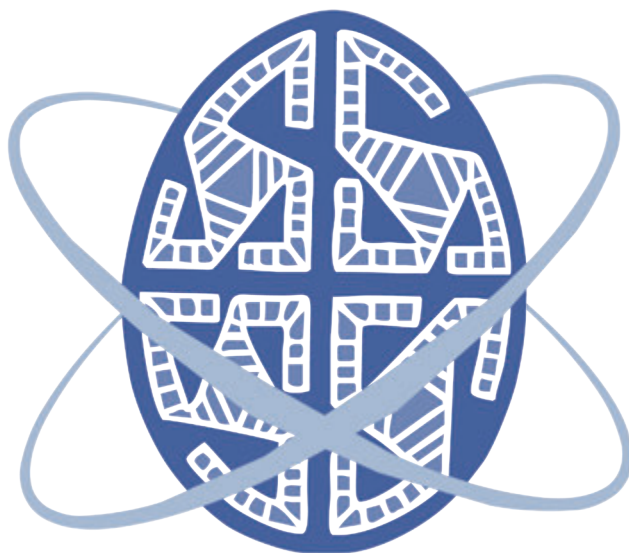
This research proves the interference of the tsarist censorship, analyzes the damage to the anthology, done by constant fault-findings of censorship. Quoting the letters of compilers and authors of the anthology, the scientist proved the unprecedented importance of publishing the first Ukrainian anthology in the South of Ukraine for formation and strengthening national belles-lettres literature and journalism.

The author gives well-proved evidence that the publishing of the first Ukrainian anthology “The Steppe” in Kherson province created favorable situation for future literary and publishing projects. Special attention is paid to the reaction of that time Ukrainian and Russian critics on “The Steppe” and it is clarified why this publishing project proved to be commercially successful.

Key words: anthology “The Steppe”, editor, compiler, literary process, Kherson literary society.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

THEORY AND PRACTICE OF
CONTEMPORARY JOURNALISM

УДК 007:070.1:061

Інформаційна діяльність міжнародної організації «Репортери без кордонів» в Україні

Віталій Гандзюк,
канд. н. із соц. комунік., доц.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32,
21000, Вінниця, Україна
e-mail:vgandz@i.ua

© Гандзюк В., 2018

У статті з'ясовано позицію провідних країн світу щодо закріплення питання захисту свободи слова на законодавчому рівні, проаналізовано інформаційну діяльність та концептуальні засади функціонування неурядової міжнародної організації «Репортери без кордонів» (РБК) в Україні.

Ключові слова: свобода слова, демократичне суспільство, інформаційна діяльність, «Репортери без кордонів»

Постановка проблеми

Однією з найважливіших умов існування будь-якого демократичного суспільства є вільне функціонування незалежних ЗМІ як одного з інститутів демократії. Засоби масової інформації повинні гарантувати вільний обмін інформацією, забезпечувати індивідуальне й колективне право на висловлювання ідей і захист інтересів. Право людини на комунікацію, свободу слова, вільне вираження ідей і доступ до інформації визнається у конституціях понад 142 країн світу.

Актуальність

Кожна країна тлумачить свободу слова по-своєму, залежно від національних традицій і звичаїв, культурних і моральних цінностей нації, стереотипів тощо. В Австрії, Канаді, Нідерландах, Німеччині, Норвегії, США, Франції та Швеції свобода слова й преси закріплена в конституціях. У Німеччині та Іспанії вважається, що представники преси мають найбільші права збирати й поширювати інформацію, і ці привілеї є наслідком особливої ролі ЗМІ у формуванні суспільної думки та служінні національним інтересам. Щодо законодавства про ЗМІ, то окремий закон про пресу мають тільки Австрія, Швеція, Україна (на відміну від таких країн, як Австралія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Іспанія, Велика Британія та США). У Швеції такий закон має навіть конституційний статус. У Німеччині існує низка федеральних законів

про пресу, які складені за одним зразком, у Франції також діє кілька таких законів [2, 62].

Виклад основного матеріалу

Свобода вираження поглядів була визнана однією з фундаментальних демократичних цінностей, необхідних для мирного співіснування націй, коли після Другої світової війни Генеральна Асамблея ООН одностайно прийняла Загальну декларацію прав людини (10 грудня 1948 року). Таким чином, свободі вираження поглядів було надано найвищого статусу в Загальній декларації шляхом закріплення її в преамбулі як однієї з чотирьох невід'ємних. Це також закріплено у статті 19, в якій стверджується: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх вираження; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися власних переконань і свободу шукати, одержувати та поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [4, 153].

Загальна декларація прав людини стала визначним історичним документом, в якому закріплені загальні визначення людської гідності і людських цінностей. Декларація є мірилом досягнень всіх народів і всіх країн в частині пошани і дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини.

31 грудня 1994 р. 128 країн світу, зокрема й Україна, ратифікували МПГПП (Міжнародний пакт про громадські та політичні права). Тому український уряд юридично зобов'язаний дотримуватись положень МПГПП, де стверджується: «Кожна людина має право на вільне вираження своєї думки; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір» [5, 154].

Щодо Ради Європи, то вона напрацювала широку систему права, юриспруденції та стандартів щодо свободи слова, доступу до інформації та пов'язаних із ними прав на мирні збори і об'єднання. Основним законодавчим актом Ради Європи є Конвенція про захист прав і основних свобод людини, більш відома під назвою Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ). Це найдавніший з міжнародних договорів про права людини (вона була прийнята в 1950 році та набула чинності у 1953 р.), і процедури її впровадження є найбільш розвинутими [3, 245].

До інших прав, що стосуються свободи слова, належить право на повагу до конфіденційності кореспонденції та телефонних розмов; право на свободу думки, совісті та релігії; право брати участь у діяльності профспілок.

Свобода преси є однією з важливих гарантій інформаційної безпеки, оскільки вона забезпечує доступ громадян до повної, всебічної та достовірної інформації, захищає громадську та індивідуальну

свідомість від впливу пропаганди та інших форм маніпулювання, стимулює накопичення, оновлення та передачу інформації в середині соціальної системи. І в цьому сенсі інформаційна безпека повинна розглядатися як сполучна ланка між політикою забезпечення національної безпеки та політикою розвитку інформаційної інфраструктури вільного суспільства.

За останні два десятиліття історія показує розширення прав і можливостей людини на основі вільного потоку ідей і доступу до інформації та знань. Ця еволюція супроводжується багатьма резолюціями і заявами, офіційно зробленими міжнародною недержавною організацією захисту прав людини «Репортери без кордонів», яка оберігає свободу слова у всьому світі, сприяє свободі плюралістичних і незалежних ЗМІ, проводить боротьбу з цензурою та виступає за звільнення журналістів, які потрапили за ґрати під час виконання їхніх професійних обов'язків.

Потенційні можливості України, її геополітичне розташування у східноєвропейському регіоні, де нині відбуваються складні і суперечливі процеси, змушують закордонні засоби масової інформації поновому поставитись до висвітлення подій національного й міжнародного змісту.

Наразі Україна йде шляхом поступової інтеграції до євроатлантичних структур. Це вимагає передусім формування нового політичного й економічного мислення. З іншого боку, глобальні соціально-економічні перетворення у світі теж безпосередньо впливають на рівень свободи всіх учасників інформаційного процесу.

Зацікавленість розвитком подій в Україні з боку «Репортерів без кордонів» вперше була зафіксована наприкінці 1991 р., коли Комуністична партія України втратила монополію на засоби масової інформації, зокрема пресу. Тоді в Україні було ліквідовано цензуру й проголошено свободу слова.

За офіційними даними «Репортерів без кордонів», у 1991 р. одного журналіста було вбито, на дев'ятох здійснено напади. У 1994 р. було вбито трьох журналістів, семеро були травмовані. У 1997 р. вбито чотирьох журналістів, ще двадцять вісім — травмовано. За 2001 р. двох журналістів було вбито і на вісімнадцятьох були скоєні напади. Загиблі журналісти здебільшого працювали над матеріалами, що містили обвинувачення на адресу правоохоронних органів або впливових політичних чи економічних структур загальнонаціонального або місцевого рівня.

«Репортери без кордонів» вкрай гостро критикували дії, що стосуються справи Г. Гонгадзе. Не сподіваючись на зусилля української влади щодо ведення цієї справи, РБК наприкінці 2003 р. провели незалежне розслідування. Представник РБК на підготовчій зустрічі

робочої комісії наголосив, що після понад трьох років розчарувань та безуспішних спроб домогтися результату, правоохоронні органи повинні знайти переконливі відповіді на запитання щодо загибелі Г. Гонгадзе й притягнути убивць та замовників злочину до суду.

Також необхідно зазначити, що Україна у 2003 р. посідала 133 місце за класифікацією стану свободи слова у світі. У 2002 р. країна була у цьому рейтингу на 112 місці, а зміна позиції у переліку пояснювалася тим, що список досліджуваних країн порівняно з 2002 р. збільшився з 139 до 166 держав.

Під час висвітлення президентських виборів 2004 р. та Помаранчевої революції РБК написали відкритого листа новообраному Президенту В. Ющенку, де попросили продемонструвати рішучість в якості очільника держави щодо зміцнення прав та свободи слова у країні шляхом скасування політичної цензури.

У 2008 р. у відкритому листі до Президента В. Януковича генеральний секретар організації Жан-Франсуа Жюльяр заявив: «Ми сподіваємося, що ваш уряд буде робити все, щоб забезпечити журналістам сприятливі умови, які є нормальними в демократичній країні, тим більше, що Україна є членом Ради Європи. «Репортери без кордонів» також хотіли б нагадати вам про повагу до журналістів й висвітлення ними свободи слова» [1].

Йдеться про те, що впродовж останніх років в Україні політична цензура стала реальною дійсністю функціонування мас-медійного простору нашої держави.

У 2012 р. на першому читанні було оголошено законопроект В. Журавського про кримінальну відповідальність за наклеп. «Репортери без кордонів» знову звернулися до парламентарів України, відхилити пропозицію, твердячи, що, «...згідно з європейськими стандартами, покарання має бути адекватним і покарання у вигляді в'язниці за неправдиву інформацію — це явне перебільшення. Воно призведе до самоцензури журналістів, зупинить вільний обіг думок і фактів, а відтак позначиться на розвитку демократії в країні» [1]. Після чого, «Репортери без кордонів» у відповідь отримали листа з коментарями посла України із співпраці з міжнародними організаціями та громадянським суспільством Є. Перебийноса, який роз'яснював ситуацію.

У квітні 2013 р. РБК засуджують раптові зміни керівництва опозиційного телеканалу «TVi»: «...Ми шоковані діями нового керівництва незалежної телекомпанії, настійно закликаємо його не утискати дії своїх працівників, використовуючи особисті суперечки. Просимо гарантувати редакційну незалежність журналістським розслідуванням... Стурбовані відсутністю фінансової прозорості певних власників ЗМІ в Україні і збільшення концентрації власності в руках влади, яка не гарантує висвітлення свободи слова у наданні новин та інформації» [1].

Так, у 2013 р. в Індексі свободи преси Україна опустилася ще на 10 позначок, і зараз посідає 126 місце з 179 країн [6].

Однак найсерйознішим виявом політичної цензури проти українських журналістів за останні роки стало фізичне насильство. Сьогодні в Україні зареєстровано випадки застосування проти представників ЗМІ методів кримінального впливу, пов'язані з їхньою професійною діяльністю. Найбільш поширеними засобами тиску на журналістів залишаються фізичне насильство або погрози з метою змусити припинити, або обмежити журналістську діяльність. І це здійснюється, на жаль, за умов бездіяльності вітчизняної системи правозахисту.

Причиною бездіяльності українських ЗМІ полягає в тому, що вони організаційно, фінансово та кадрово залежать від органів влади, які здійснюють необмежене цензурування їхньої діяльності. Йдеться про те, що держава залишила за собою контроль над значним сегментом інформаційного простору країни.

МВС порушило п'ятнадцять кримінальних справ за фактом загибелі журналістів. В окремих випадках слідство швидко доходило висновку, що криміналу немає, і закривали справи. Генеральна прокуратура України двічі перевіряла законність і вмотивованість таких рішень і підтвердила, що все відбувалося в межах закону: якщо не було підстав вважати, що відбулося вбивство, то ніхто й не трактував нещасний випадок як розправу за професійну діяльність [4].

Всі ці факти і приклади, безперечно, свідчать про наявність в Україні політичного втручання у діяльність засобів масової інформації та журналістів, оскільки таке втручання здійснюється у політичних цілях та за участю влади.

Оцінюючи ситуацію зі свободою слова в державі за 2013 р., завідувачка секції «Європа» організації «Репортери без кордонів» С. Блатманн у звіті щодо України зазначила, що ситуація у країні залишається тривожною. Дедалі більше впливові мас-медіа контролюються або близькими до президента особами, або олігархічними структурами. І це є неабиякою проблемою. Друга тенденція, яку відзначили «Репортери без кордонів», — велика кількість журналістів, які стали жертвами нападів під час розслідування ними справ, пов'язаних з корупцією на регіональному рівні.

Основними методами цензури в Україні є: пряма цензура, тобто цензурування змісту інформаційних програм та друкованих матеріалів; кримінальні злочини проти журналістів; перешкоджання здійсненню представниками ЗМІ своїх професійних обов'язків; тиск на пресу з боку органів державної влади та місцевого самоврядування; створення нерівних умов конкуренції на ринку засобів масової інформації; висунення та реалізація невмотивованих судових позовів

до ЗМІ з вимогою грошової компенсації моральної шкоди чи шкоди діловій репутації на необґрунтовано великі суми.

Висновки

Для України стає надзвичайно важливою європейська політика сусідства, яка полягає в тому, щоб скористатися перевагами розширення та зміцнити стабільність, безпеку й свободу слова. Визначені обома сторонами пріоритетні завдання ввійшли до спільного плану дій. Його виконання наблизить Україну до свободи інформації. Для держави важливо, яку роль у цьому процесі відіграватимуть ЗМІ. Адже від того, настільки якісно українські ЗМІ виконуватимуть функцію інформування, висвітлюючи сучасні інтеграційні процеси, залежить не тільки її подальша позиція у індексі свободи, а й сукупність цінностей системи українського суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Reporters Without Borders [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://en.rsf.org>
2. Голованова Г. А. Средства массовой информации США, Великобритании, Франции в 1999 году [Текст] / Г. А. Голованова, Г. А. Любимов, Б. В. Шарончикова // Вестник Московского университета. Сер.10. Журналистика. — 2000. — №5. — С. 59-64 : табл. — (Зарубежная журналистика). — Библиогр.: в тексте
3. Павликова М. М. Сколько лет «новой журналистике»? / М. М. Павликова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. Журналистика. — 2000. — №1. — С. 245-247.
4. Приступенко Т. О. Конституційні права та правові гарантії забезпечення свободи слова в Україні / Т. О. Приступенко [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1607>
5. Смирнов А.Ю. Свобода слова по-французски: либеральное движение в эпоху Реставрации (окончание) / А.Ю. Смирнов // Знание. Понимание. Умение. — М., 2005. — С. 152–156.
6. Ситуація зі свободою слова в Україні — найгірша з часів Помаранчевої революції [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nt.ck.ua/index.php/blog-novini-svitu/4109-situacija-zi-svobodoju-slova-v-ukraini-najgirsha-z-chasiv-pomaranchevoi-revoljucii.html>

REFERENCES

1. Reporters Without Borders. Retrieved from <https://en.rsf.org/> (in English).
2. Golovanova, G. A., Ljubimov G. A., Sharonchikova B. V. (2000). Sredstva massovoj informacii SShA, Velikobritanii, Francii v 1999 godu [Mass media of the USA, Great Britain, France in 1999]. (Vol. 10). Moscow: Bulletin of Moscow University, Journalism, №5, pp. 59–64 (in Russian).
3. Pavlikova, M. M. (2000). Skol'ko let «novoj zhurnalistike»? [How old is «new journalism»?]. Moscow: Bulletin of Moscow University, Journalism, №1, pp. 245–247 (in Russian).
4. Prystupenko, T. O. (N. d.). Konstytutsiini prava ta pravovi harantii zabezpechennia svobody slova v Ukraini [Constitutional rights and legal guarantees of speech freedom in Ukraine]. Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1607/> (in Ukrainian).
5. Smirnov, A. Ju. (2005). Svoboda slova po-francuzski: liberal'noe dvizhenie v epohu Restavracii (okonchanie): Znanie. Ponimanie. Umenie [Speech freedom in French: the liberal movement in the Restoration era (ending): Knowledge. Understanding. Skill]. Moscow: (N. p.), pp. 152–156 (in Russian).

6. Sytuatsiia zi svobodoiu slova v Ukraini — naihisha z chasiv Pomaranchevoi revoliutsii [The situation with speech freedom in Ukraine is the worst since the Orange Revolution]. Retrieved from <http://nt.ck.ua/index.php/blog-novini-svitu/4109-situacija-zi-svobodoju-slova-v-ukraini-najgirsha-z-chasiv-pomaranchevoi-revoljucii.html/> (in Ukrainian).

INFORMATION ACTIVITY OF THE INTERNATIONAL ORGANIZATION “REPORTERS WITHOUT BORDERS” IN UKRAINE

Handziuk Vitalii,

Candidate of Sciences (Social Communications), Associate professor
Vinnytsia, M. Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32 K. Ostrozkyi str.
21001, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: vgandz@i.ua
ORCID ID 0000-0002-4312-6848

The author of the article treats the freedom of the press as one of important guaranties of information security as it provides the access of citizens to full, all-sided and truthful information, defends public and individual consciousness from propaganda influence and other forms of manipulation, stimulates accumulation, renovation and your transmission of information within social system.

The position of key countries of the world concerning the problem of freedom of speech securing by legislative regulation is clarified; information activity and conceptual grounds for functioning of non-governmental international organization “Reporters without borders” in Ukraine are analyzed.

The author of the article also analyzes the principal methods of censorship in Ukraine: direct censorship, that is censoring the content of information programs and published materials; censoring crimes against journalists; preventing mass media representatives from fulfilling their professional duties; exerting pressure upon the press by state power bodies and local self-governments; creating unequal competition conditions in mass media market; prosecuting unmotivated suits against mass media in law courts with the demand of financial compensation for moral detriment or damage to business reputation for groundlessly enormous sums. Author’s special attention is paid to the pressure on free mass media, threats to life and health of journalists according to information data of “Reporters without Borders” organization. Physical violence remains the gravest manifestation of censorship against Ukrainian journalists. In Ukraine there are registered cases of criminal methods of influence against mass media representatives, connected with their professional activities. The most widely used methods of pressure on journalists are threats, aimed at cessation or limitation of journalistic activities. And it takes place, unfortunately, under conditions of passivity of Ukrainian system of human rights defense.

In conclusions the author of the article proves the importance of the development of stability and freedom of speech security within the framework of European policy.

Further development of democratic state at large depends on high-grade carrying-out the function of informing people by Ukrainian mass media.

Key words: *freedom of speech, democratic society, information activity, “Reporters without Borders”.*

УДК: 002.5; 30

Інформація, форми її фіксації, збереження і передачі як визначник періодизації розвитку суспільства

Іван Забіяка,

канд. іст. н., ст. н. співр.

Київ, Україна

e-mail: zabijaka2003@ukr.net

ORCID ID 0000-0003-1596-4403

© Забіяка І., 2018

Автор пропонує свою періодизацію розвитку суспільства, в основу якої бере принцип фіксації, збереження й передачі інформації.

Ключові слова: інформація, слово, періодизація, принципи збереження інформації, принципи передачі інформації.

Актуальність проблеми

Представники світової науки та релігії від давніх-давен і до сьогодні пропонували і пропонують багато різних версій щодо періодизації розвитку людської цивілізації, формацій. Кожній із цих версій властиве оригінальне авторське вирішення. Все залежало від того, що бралось й береться до уваги: знаряддя праці, засоби виробництва, технологічні процеси, спосіб життя, господарський звичай та побут, рівень розвитку культури чи політичний режим. Хоча в більшості все-таки бралось за основу або економічний, або політичний процес розвитку людського суспільства і досить мало уваги приділялося і приділяється духовно-культурологічним питанням. На наше переконання, саме у вирішенні їх і полягає потреба людства, саме вони є ключовими рушіями прогресу, причинами змін формацій. А вже вторинними є широкий блок економічних питань.

Аналіз публікацій і теорій

Значну частину вже описаних ученими історичних процесів розвитку суспільства можна об'єднати у дві основні моделі історії: лінійну та не лінійну. До лінійної, скажімо, належить відома з часів домінування марксистсько-ленінської ідеології періодизація, запропонована К. Марксом (1818–1883), що розділяла суспільство на:

1. Первісний;
2. Феодалний;
3. Капіталістичний;
4. Імперіалістичний
5. Комуністичний періоди.

Ця теорія базувалася на ідеї виникнення, розвитку й змінах засобів виробництва [виділення наше. — І. З.].

Сюди ж відноситься і теорія постіндустріального суспільства американського соціолога Д. Белла (1919–2011), який ділив це суспільство на три стадії:

1. Традиційна (доіндустріальна) — до кінця XVIII ст.
2. Індустріальна — з кінця XVIII ст. — поч. XIX ст.
3. Постіндустріальна — з 2-ої пол. XX ст. [1].

Прикладом нелінійних (циклічних) моделей виступав англійський історик А. Тойнбі (1989–1975), який вважав, що цивілізації мають локальні характери (з чим важко не погодитися) і практично всі проходять один і той же цикл: виникнення, розвиток, занепад і загибель [7].

Цю думку також поділяв і російський географ, історик-етнолог, поет Л. Гумільов (1912–1992) [3].

Можна ще й ще наводити приклади. Таких чи подібних періодизацій є кілька десятків, які мають чи не мають своїх прихильників і послідовників. На сьогодні вже можна говорити про певні групи, блоки періодизацій — це історичний (загальноісторичний), економічний (його ще називають економічною історією людства). В основу історичного, як правило, беруться засоби матеріального виробництва того чи іншого регіону, спосіб життя людської спільноти на певній території.

Перший період, як правило, охоплює історію первісного суспільства, другий — історію стародавнього світу, третій — історію середньовіччя і, нарешті, епоху XX — початку XXI століття — період нової історії [6]. До останнього ще додають період новітнього часу [9].

Серед економічного блоку варто згадати німецького економіста, політика, публіциста Фрідріха Ліста (1789–1846). В роботі «Национальная система политической экономии» (1841) він виокремлює п'ять стадій розвитку:

1. Дикунства.
2. Скотарства.
3. Землеробства.
4. Землеробсько-мануфактурну.
5. Землеробсько-мануфактурно-комерційну [8].

У 1960 році американський економіст, учений Уолт Ростоу (1916–2003) сформулював оригінальну ідею «стадій економічного росту», взявши за основу такі техніко-економічні характеристики, як рівень розвитку техніки, галузевої структури господарства, долю виробничого накопичення в національному доході і структурі споживання. В результаті вийшла така схема стадійного розвитку:

1. Традиційне суспільство.
2. Період підготовки передумов для злету (підйому) — перехідний період.

3. Злет (підйом) або зрушення.
4. Рух до зрілості.
5. Епоха високого масового споживання [8].

Подібних періодизацій, в основі яких були економічні процеси людства, досить багато.

Італійський мислитель Джамбаттіста Віко (1668–1774), незважаючи на те, що жив на два століття раніше від, скажімо, марксистів, але в цьому питанні, як на наше переконання, стояв щонайменше на дві голови вище, бо в основу своєї періодизації брав трансформації культури [виділення наше. — І. З.], правда, тільки обмежувався окремо взятим народом. Таким чином, у своїй праці «Основи Нової Науки про загальну природу націй» (1725) [4] він виокремив три «родові періоди»:

1. Первісне варварство або «Вік богів» з міфологічною формою осягнення світу, пануванням дикунства і злиднів.
2. Героїчний (феодалізм) або добу героїв (вождів) та ентузіастів («Вік героїв»), коли було закладено основи культури і монархічної форми правління.
3. Класичний (людський) або «Епоха людей» із максимальним розвитком економіки та форм політичної організації суспільства, з початком моральної деградації людей.

Надзвичайно близькою до нашого поділу є класифікація, запропонована канадським соціологом Маршаллом Маклюеном (1911–1980) у своїй праці «Понимание Медиа: Внешние расширения человека» (1964) [2]:

- 1) племінне суспільство, коли людина жила в усно-акустичному світі, структуру якого визначали міфи та ритуали;
- 2) тисячоліття фонетичного письма. Писемність перевела акустичне сприйняття в зорове, і цей комунікаційний період підірвав племінне суспільство. Він [Маклюен. — І.З.] вважає, що алфавіт в поєднанні з менш важливими засобами комунікацій — колесом і дорогою — з'явився головною пружиною суспільно-економічного руху відповідної епохи;
- 3) наступний етап був пов'язаний з «галактикою Гутенберга» і тривав 500 років. Винахід друкарства був джерелом усіх наступних процесів, що склали зміст розвитку капіталістичної формації. Становлення національних держав, індустріалізація, формування масових ринків, поширення грамотності, освіти, науки і культури та багато іншого бере початок зі створення Гутенбергова верстата. Друк підірвав корпоративні основи середньовічного європейського суспільства і розчистив дорогу капіталістичній конкуренції, спеціалізації, кооперації, що сприяли зростанню капіталів і переходу до індустріального суспільства;
- 4) перехід до сучасної електронної цивілізації. У сьогоденному світі, стверджує Маклюен, відбувається черговий катастрофічний ко-

мунікаційний вибух культури, що повністю перекроє життя людини і суспільства [5, 476].

В основі цієї класифікації, як бачимо, лежать комунікаційні технології. Тому багато чого є спільного. Найперше — це кількість періодів — по чотири. Саме розуміння кожного з цих періодів також у значній частині збігається. Але, зрозуміло, є й відмінності. Інакше б не було сенсу займатися цією роботою.

Завдання статті

Тому завданням нашого дослідження є спроба запропонувати й обґрунтувати власну концепцію поділу розвитку людської цивілізації.

Виклад основного матеріалу

За нашим переконанням, весь процес розвитку людства — від його початку і до сьогодні — можна розділити (їх можна називати по-різному: періоди, ери, етапи, епохи, формації і т. д.) на значно глобальніші, ніж це робилося й робиться істориками, економістами, соціологами, філософами, політиками: за принципом фіксації, зберігання і передачі інформації. Їх ми називатимемо «часами» і в наших викладах оперуватимемо саме цим терміном, оскільки час одноментно має в собі минуле, нинішнє і майбутнє. А періоди, як там не було, мають хронологічні рамки. Така класифікація суголосна з нашим принципом поділу процесу розвитку суспільства. Зазначимо, що такий принцип розглядається вперше.

В основі всього нового в усі часи завжди були слово, інформація. ВОНИ рухали прогрес. Спочатку все народжувалося в голові, формувалося в щось на зразок думок, гіпотез, концепцій, теорій, уявних проєктів і т. д., а потім уже відбувався процес їх матеріалізації. Наприклад, ті ж самі процеси, на основі яких Маркс вибудовував свою теорію — виникнення, розвитку й зміни засобів виробництва, — спочатку оформлялися у вигляді певного інформаційного продукту у чиїхось головах, потім у дереві, в металі, на папері і т. д.

Тому перший час бачиться таким — коли люди спілкувалися між собою лише передаванням звуків артикуляційного апарата, жестів рук, міміки чи примітивними технічними засобами (за Маклюеном — усно-акустичний період) [5, 476]. «Життя» такої інформації було недовговічним, про це свідчить і той фактор, що нам відомо якусь частину принципів передачі, але ми не знаємо достеменно, що передавалося. Можемо лише здогадуватися щодо теми, змісту побутового характеру, який, очевидно, в цей час переважає. Звичайно ж, що саме тоді почали створюватися міфи, легенди. Людина тут виступає і створювачем, і збирачем, і фіксатором, і зберігачем, і передавачем інформації, тобто є єдиноуніверсальною. Якщо для Маклюена — це час лише «племінного суспільства», на нашу думку, тривалість даного часу продовжується й зараз. Адже не вся інформація, що продукується людиною фіксується

на носіях, окрім людської пам'яті. І Людина продовжує зберігати значною мірою всі первинні функції, якими вона користувалася з самого початку свого існування. Тому категорично говорити про остаточне завершення цього часу не можна.

Другий час — коли до першого додається знаково-сюжетна система у вигляді різних зображень як за формою, так і за змістом, що зустрічається на скелях, у печерах і т. п. (за Маклюеном — фонетичного письма [5, 476], обмежуючи тільки алфавітом. Про це в нас у наступному часі). Тут уже інформація не лише передавалася одноразово, а й зберігалася для наступних поколінь, є відображенням тієї епохи. Але її ми знаємо мало, можливо, не лише тому, що її було саме стільки, а й через низьку технологію її фіксації та зберігання і з часом вона просто сама по собі зникла, якщо не була закарбована на камені. Людина в цей час ще не потребувала великої кількості інформації. Звичний спосіб життя, незначна чисельність населення вимагали такої ж кількості інформації. Традиції цього часу живуть і зараз — написи на різного типу огорожах, на стінах будинків, щитах (реклама) і т. п. і не лише графістами.

Третій час — коли до двох попередніх додається інша знакова система, яка сьогодні називається абеткою, знаковою системою, складовим письмом, ієрогліфами і т. д. (За Маклюеном — це книгодрукування і друкування взагалі починається тільки від відкриття друкарського станка) [5, 476]. Це був справді величезний прорив у розвитку людства, оскільки за таких умов інформація не лише передавалася, зберігалася, а й тиражувалася, що збагачувало інших, спонукало до створення подібної інформації. До того ж не обов'язково тут треба мати лише книгодрукування і друкування взагалі. Знакова система тиражувалася на різних формах носіїв інформації: бересті, папірусі, різних глиняних виробках, дощечках і т. д. Не варто забувати і про рукописну книгу, яка щонайменше на півтисячу років існувала вже до винаходу друкованого станка і мала хоча й мінімальні, але все ж таки — тиражі. Невпинний потяг людини до спілкування, емпіризму перемиг. Цей час можна назвати часом тиражів. І ми є свідками його функціонування.

Усі три попередні часи мають одну особливість: для того, щоб сприймати інформацію, не потрібно жодних додаткових засобів. Природа ними наділила людину: вуха, очі, тіло, особливості запам'ятовування і відтворення запам'ятовуваного. Можна було виготовити, з позицій сьогодення, елементарні підручні засоби, за допомогою яких могла тиражуватися інформація: шкіра, дерево, глина, папірус, згодом — папір. Правда, деякі з них вийшли з категорії елементарних. Скажімо, папір, його різноманітна якість та постійне вдосконалення способу друку (як тексту, так і ілюстрацій) витіснили попередні. У значній мірі це ж можна говорити й про шкіру. Папірус переважно перейшов у категорію екзотичної форми передачі інформації тощо.

Четвертий час, — коли для зберігання і відтворення потрібні ще й інші засоби (За Маклюеном — період електронної цивілізації) [5, 476], без яких людина не зможе одержати й зберігати інформацію, хіба що старим пра-пра-праметодом. Людина створила величезний інформаційно-технологічний комплекс, від якого стала залежною. «Втрутилася» інша знакова система, яка почала змагатися, підмінити, імітувати абеткову систему. За своєю формою вона примітивна (1 — 0 чи + — -), але за суттю — універсальна, оскільки здатна передавати не лише тексти, а й зображення, голос, багатовимірність об'єктів. Система постійно вдосконалюється в якості запису, передачі, тривалості зберігання. Але виникло замкнене коло, в якому людина і техніка стали практично одним цілим, і одне без одного існувати не можуть. Необхідні додаткові умови, зручності для процесу запису, зберігання, відтворення інформації. Відбувається взаємний вплив, у якому, здається, із зростанням технологічного рівня, людина своїми біологічними функціями (можливостями) починає програвати, а, отже, якимись параметрами й деградувати, скажімо, функціональністю пам'яті, фізичним станом. Тому, якщо не кожен з нас, то більшість відчуває на собі всі ці переваги досить часто в лапках. Маклюен назвав цей період «черговим катастрофічно комунікаційним вибухом культури, який повністю перекроїв життя людини й суспільства» [5, 478]. Можна погодитися з цією думкою, якби не отой «катастрофічно комунікаційний вибух культури» [виділення наше. — І. З.].

Якщо практично для всіх дослідників (у тому числі й для Маклюена) періодизації розвитку суспільства той чи інший період обмежений хронологічними рамками — має початок і має кінець, — то в нашому розумінні — кожен наступний плавно чи революційно переростає з попереднього, переживаючи кожного разу біфуркаційний момент і зберігаючи ключову частину функціональності від усіх попередніх часів. І в цьому ланцюжку є один фактор, який насторожує: кожен наступний час за своєю суттю і тривалістю є коротший від попереднього, що обумовлює своєрідне прискорення часу, і разом з тим, і розвиток суспільства, цивілізації в цілому, прямуючи знову до наступної біфуркаційної точки, а значить до появи нового часу. Чи не нагадує це скочування з вершини гори сніжної лавини або, хай буде краще порівняння, з'їжджання авто з гори, з його прискоренням? У зв'язку з цим виникає єдине питання: а чи є в цьому механізмі гальма, щоб убезпечити це скочування-з'їжджання? У лавини точно немає, в авто — мають бути. То процес розвитку людства є скочуванням лавини чи з'їжджанням авто, чи все-таки «катастрофічно комунікаційний вибух культури»? Чи готове до нього психологічно, фізично, інтелектуально нинішнє суспільство? Чи все відбудеться так само, як і в попередні часи: достатньо якоїсь високопідготовленої частини

людства, яка здатна сприйняти, усвідомити, а потім просвіщать всіх інших, і нове благополучно перемаже старе (хай навіть із незначною кількістю жертв — консерваторів)? Хотілося б думати, що авто та ще й з гальмами. Але стрімкість розвитку, яка у великій мірі обумовлена найрізноманітнішою меркантильністю, прагматичністю та практичністю поки що переконує та схиляє все-таки до катастрофи.

У природі все БУЛО, Є, й БУДЕ врівноважено, збалансовано. Інформації в людства є рівно стільки, скільки воно, а швидше всього якась його частина, здатне прочитати (розшифрувати), сприйняти, опрацювати, усвідомити з усього того, що його оточує. У цьому ми також вбачаємо абсолютну невід'ємність людини від природи. Та оскільки природа багатша від людини, її процес саморозвитку переважає саморозвиток людства, то вона (людина) не встигає зчитати з природи всю інформацію, а тим більше першою її продукувати від природи. І не може мати тієї інформації, якої в природі не існує. Катастрофа справді може відбутися, якщо людина перестане бути (а не відчувати) часткою природи, перестане дослухатися, вчитися, створить інформаційно-екологічний колапс, обумовлений фальшуванням інформації, її гібридизацією, мутацією, що нагадуватиме (і вже нагадує) ракову пухлину на тілі людини, а на тілі суспільства — інформаційноракову пухлину. Тоді й справді цей період є «катастрофічним комунікаційним вибухом культури». Адже всім нам відомі цивілізації зникали саме на піку технологічного, економічного, військового розвитку, а отже, й інформаційного. Схоже, нинішня цивілізація саме там і перебуває. Інформація людству дається не для того, щоб придушувати одне одного, домінувати над кимось. Вона дається для того, щоб суспільство розвивалося насамперед в інформаційній площині для самовдосконалення, виживання, тому й «підкидає» людству ідеї принципів збереження, передачі інформації і т. д. і т. п. Як людство цим розпоряджається — це його проблема. І саме проблема.

Висновки

1. Отже, розвиток людської цивілізації невпинний. І завдання людства полягає в тому, щоб бути в ньому мудрим учасником, а не модератором. Перебирання на себе не властивих функцій завжди закінчується поразкою, катастрофою.

2. Цілком вірогідно, що з'являться інші знакові системи, достеменно з'являться інші можливості фіксації, зберігання й передачі інформації. Але вони повинні бути спрямовані на розвиток, вдосконалення способів і засобів життя людства, а не на підміну чи й заміну їх. Такий шлях — це деградація, виродження, а значить і катастрофа.

3. Єдине, в чому в нас немає сумніву, що в основі всього як з моменту створення Світу, так і його розвитку — БУЛО, Є й БУДЕ СЛОВО, ІНФОРМАЦІЯ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грядущее постиндустриальное общество / Даниел Белл. — М. : Академия, 1999; [Электронный ресурс] : Проблема періодизації. — Режим доступу <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii>
2. *Вико Дж.* Основания Новой науки об общей природе наций / Джамбатиста Вико. — М.-К. : REFL-book; ИСА, 1994. — 656 с.
3. *Гумильов Л.* Этногенез и биосфера Земли / Лев Гумильов / Под ред. доктора геогр. наук. проф. В. С. Жекулина. — 2 изд. испр. и доп. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. — 496 с.; [Электронный ресурс] : Проблема періодизації. — режим доступу : <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii>
4. *Гусейнов Р.* История экономики России. Учебное пособие / Р. Гусейнов. — М. : ИВЦ «Маркетинг», ООО «Издательство ЮКЭА», 1999. — 352 с.; [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/dir/download/15200.html>
5. *Добренков В. И.* Социальная антропология : Учебник / В.И. Добренков, А.И. Кравченко. — М.: ИНФРА-М., 2005. — 688 с.
6. *Маклюэн Г. М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Герберт Маршалл Маклюэн / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. — М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-С», «Кучково поле», 2003. — 464 с.
7. Проблемы периодизации всемирной истории. Полные уроки. — Режим доступу : http://school.xvatit.com/index.php?title=Проблемы_периодизации_всемирной_истории_Полные_уроки
8. *Тойнби А. Дж.* Постижение истории: Сборник / Арнольд Джозеф Тойнби / Пер. с англ. Е.Д. Жаркова; Сост. А.П. Огурцов; Вступ. ст. В.И. Уколовой. — М. : Прогресс. Культура, 1996. — 607 с.; [Электронный ресурс] : Проблема періодизації. — Режим доступу: <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii>
9. Хронологія історії. — Режим доступу : <http://histua.com/knigi/istoriya-ukraini-vid-naiedavnishix-chasiv-i-do-xxi-l.i.-kormich-v.v.-bagackiie/xronologiya-istorii>

REFERENCES

1. *Bell, D.* (1999). Grjadushee postindustrial'noe obshhestvo: Problema periodyzatsii [The Coming Post-Industrial Society: The problem of periodization]. Moscow: Akademija. Retrieved from <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii/> (in Russian).
2. *Viko, Dzh.* (1994). Osnovaniya Novoy nauki ob obshhej prirode nacij [Foundations of a New Science on the General Nature of Nations]. Moscow–Kyiv: REFL-book, ISA, p. 656 (in Russian).
3. *Gumil'ov, L.* (1989). Jethnogenez i biosfera Zemli [Ethnogenesis and biosphere of the Earth]. (Zhekulin V. S., Ed.). Lviv: Publishing house LGU, p. 496. Retrieved from <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii/> (in Russian).
4. *Gusejnov, R.* (1999). Istorija jekonomiki Rossii: uchebnoe posobie [History of the Russian economy: tutorial]. Moscow: IVC “Marketing”, ООО “Publishing house JuKJeA”, p. 352. Retrieved from <http://www.studfiles.ru/dir/download/15200.html/> (in Russian).
5. *Dobren'kov, V. I., Kravchenko A. I.* (2005). Social'naja antropologija: uchebnik [Social Anthropology: textbook]. Moscow: INFRA-M, p. 688 (in Russian).
6. *Makljuen, G. M.* (2003). Ponimanie Media: Vneshnie rasshirenija cheloveka [Media Understanding: External Human Expansions]. (V. Nikolaeva & M. Vavilova, Trans. from Engl.). Moscow: Zhukovskij: «K ANON-press-C», «Kuchkovo pole», p. 464 (in Russian).
7. Problemy periodizacii vseмирnoj istorii. Polnye uroki [Problems of periodization of world history. Complete lessons]. Retrieved from http://school.xvatit.com/index.php?title=Проблемы_периодизации_всемирной_истории_Полные_уроки/ (in Russian).

8. *Tojnbj, A. Dzh.* (1996). *Postizhenie istorii: sbornik* [History comprehension: a collection]. (E.D. Zharkova, A. Ogurcov & V.I. Ukolovoj, Trans. from Engl.). Moscow: Progress, Kul'tura, p. 607. Retrieved from <http://forstudy.com.ua/lektzii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii/> (in Russian).
9. *Khronolohiia istorii* [History chronology]. Retrieved from <http://histua.com/knigi/istoriya-ukraini-vid-naiedavnishix-chasiv-i-do-xxi-l.i.-kormich-v.v.-bagackiie/xronologiya-istorii/> (in Ukrainian).

INFORMATION, FORMS OF ITS FIXATION, MAINTENANCE AND TRANSFER AS A DETERMINANT OF THE SOCIETY DEVELOPMENT PERIODIZATION

Zabiiaka Ivan,

Candidate of Sciences (History), Senior scientific researcher
15, Mezhova str., ap. 51
04123, Kyiv, Ukraine
e-mail: zabiiaka2003@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1596-4403

For a long period of its existence the humanity has been trying and is trying now to comprehend the way of development.

The more mature it grows the greater necessity and demand of such comprehension arise. The analysis of the past, estimation of the present, prospects for the future — these seem to be «three whales», the world rests on, according to old legends.

But the world was apprehended differently at different times and people of various professions estimated the humanity development dynamics in different ways.

Politicians, philosophers tried to find the sense of the process of humanity development on the basis of their mode of life, political processes and regimes.

Economists come to the conclusions on the basis of production processes, conversion and modification of production means. They paid more attention to technological and economic characteristics: origin and level of engineering development, branch structure of economy, a share of production accumulation in the national income and structure of consumption.

Some historians, geographers come to the conclusion, which may seem universal, but very general, that all civilizations go through one and the same cycle: origin, development, decline and destruction.

Humanity develops not in monodimensional way even in developed parts of the world, on its separate territories (in countries with developed economies) Progressive people fall in thinking over transformation processes of culture: mythological form of world comprehension — making heroes of leaders, monarchs; political system of society, which, at the same time, is the beginning of degradation of a nation.

The XXth century has become extremely dynamic, productive practically in all the spheres and branches of humanity development. And the comprehension of this process pushed sociologists against the thought, that the basis of all this is communication technologies; myths, rituals; creation of alphabet; book printing; modern electronic civilization.

In the author's opinion, everything new, in all the times, was preceded by a word, information. Proceeding from this the author suggests his own periodization of society development, based on the principal of fixing, preserving and transmitting information which set the process of humanity development in movement.

Key words: *information, word, periodization, the principle of information, preserving, the principle of information transmitting.*

УДК 007: 304: 001

Вербальний інформаційний простір крізь призму мовної енергетики

Володимир Манакін,

д-р філол. н., проф.

Запорізький національний
університетвул. Жуковського, 66,
69600, Запоріжжя, Україна
e-mail: vladmanakin@gmail.com

© Манакін В., 2018

Розглянуто загадковий феномен енергії людської мови як одного зі складників вербального інформаційного простору в широкому розумінні цього терміна. Робиться спроба наукового пояснення цього феномену з погляду різних галузей знань.

Ключові слова: вербальний інформаційний простір, людська мова, енергія мови, ноосфера.

Постановка проблеми

Інформаційний простір з проекцією цього поняття на традиційні та новітні (інтернет) засоби масової інформації включає вербальні та невербальні форми вираження інформації, які найчастіше не існують у чистому вигляді, а перетинаються, взаємодоповнюються, створюючи багатоаспектний калейдоскоп інформаційних полів. Із нейролінгвістичної точки зору мова охоплює праву (чуттєву-образну) та ліву (раціонально-логічну) півкулі головного мозку, що робить її базовим інструментом у створенні й трансляції будь-якого інформаційного змісту: від побутового — до художнього, наукового, медійного тощо.

Природа медійного дискурсу, крім наявності так званого чистого інформаційного складника, обов'язково передбачає прагматичний складник, тобто участь у передачі/сприйнятті інформації людини з її світоглядом, почуттями, оцінками, біоенергетичними особливостями тощо. Мовна комунікація не можлива без урахування енергетичної зони, що створюється, з одного боку, самими мовцями як учасниками комунікативної ситуації, а з іншого боку, властивостями самої мови, що має, крім усього іншого, власну енергетику феноменологічного та метафізичного порядку.

Так само комунікаційні механізми біологічної, фізичної та інших сфер містять, крім субстанціальних форм, енергетичний складник, який може бути домінантним у біології, фізиці, інших галузях. Якщо слідувати одвічним постулатам про єдність законів життя (біології),

природи (фізики), людини й людства, які в останні роки «заново» втілюються, наприклад, у «теорії про все» (the Theory of Everything), то слід ураховувати той самий енергетичний складник і в практиці людських комунікацій, найголовнішим проявом яких, звичайно ж, є мова.

Проте тут ми наражаємося одночасно на купу проблем, які знаходяться за межами людського розуміння, принаймні на сучасному етапі цивілізаційного розвитку. Одна з них — це прийняття самої ідеї мовної енергії не в метафоричному, а науковому сенсі. Це не так просто зробити з огляду на те, що власне з наукових позицій мову як носія енергетичної інформації ще ніхто не розглядав. Ця проблема провокує породження інших питань, серед яких питання сучасних можливостей науково вірогідного обґрунтування наявності якоїсь там енергії в мові й комунікаційних актах. Як вимірювати таку форму енергії певними приладами та обчислювати її вплив на соціум та індивідів? Погодимось, що все це виглядає привабливо, але ж і фантастично.

Однак, якщо звернутися до історії людської думки й пов'язати міркування відомих людей, шкіл, течій із сучасними науковими досягненнями, то фантастична ідея мовної енергетики поступово перетворюється на реальний соціопсихолінгвістичний феномен, який насправді існує й потребує спеціального вивчення.

Метою статті якраз і є спроба довести існування мовної енергетики як особливого явища, що супроводжує мовну комунікацію й насичує вербальний інформаційний простір.

Стан розробки проблеми

Будь-яке явище, що вивчається, має свою історію. Якщо йдеться про загальні гуманітарні категорії, то історію, як правило, починають відшукувати з давніх європейських чи східних класичних часів, що є справедливим. Нижче ми теж повернемося до давньогрецьких та інших мислителів, у працях яких порушувалася проблема мовної енергетики. Проте власне наукові судження про мовну діяльність як енергетичний феномен знаходимо в працях Вільгельма фон Гумбольдта — видатного німецького лінгвіста, найближчого друга Гегеля.

Хрестоматійним стало твердження вченого про те, що «мова є не продуктом діяльності (Ergon), а діяльністю (Energia). Проте, як вже було зазначено, і дотепер майже відсутні будь-які пояснення енергетичної властивості мови, яку видатний німецький мислитель-мовознавець вважав незаперечною. У більшості випадків ця теза трактувалася відносно мовної або мовленнєвої діяльності взагалі, а латинське уточнення Energia сприймалось як наукова метафора.

У працях В. фон Гумбольдта можна знайти ще чимало підтверджень глибоко усвідомленого ним сприйняття людської мови не тільки як «духу» (нім. Geist), хоча й це поняття також є проявом психоенергетичної субстанції, а й власне енергії у вимірах соціального та

індивідуального підсвідомого. Ось деякі з них: «Мова — це об'єднана духовна енергія народу, чарівним способом закарбована у певних звуках, у цьому вигляді та через взаємозв'язок своїх звуків зрозуміла всім мовцям і збуджуюча в них приблизно однакову енергію» [1, с. 349]; «... мова цілком залежить від підсвідомої енергії, яка приводить в дію людську індивідуальність» [2, с. 227; 228]; (підкреслення наші — В. М.). Крім того, В. фон Гумбольдт убачав безпосередню зумовленість рівня розвитку мови, її гармонійності ступенем «потужності синтезу» акту діяльності духу як «енергетичного стимулятора» мови й загального ладу мови [3, с. 196-197]. Найбільший прояв такої гармонії він відмічав, зокрема, у санскриті.

Приблизно через сто років після В. фон Гумбольдта російський філолог і філософ О. Лосєв висуває власну феноменологічну концепцію Слова, у якому співіснують «фізична енергема» і «ноематична енергема». У першому сенсі «... Слово є ... легким і невидимим, повітряним організмом, що наділене магічною силою щось особливе значити, у якісь особливі глибини проникати та незримо творити великі події. Ці невагомні та невидимі для безпосереднього відчуття організми літають майже миттєво ... вони пробиваються до глибин нашого мозку, виробляють там небувалі реакції, і вже через це одне є щось магічне в природі слова...» [4, с. 67]. «Ноематична енергема», тобто енергема змістового плану, залежить не тільки від «смиислового світла», що проливає на слово позначуваний ним предмет, а й від самого суб'єкта думки, який усвідомлює себе в слові. Найважливішим в імені є для філософа те, що воно містить енергію сутності речі: «Іменем ми і називаємо енергію сутності речі» [5, с. 185].

Усередині ХХ століття наш співвітчизник В. Вернадський, не гуманітарій, а геофізик, який дав наукове обґрунтування ноосфери як особливої форми біогенезу у вигляді планетарного розуму, людську мову на рівні ноосфери називає «енергією людської культури» [6, с. 35]. І напевно чи цей висновок В. Вернадського також слід звести до простої метафори не тільки з огляду на природничий напрям його наукової діяльності, а перш за все з точки зору самого розуміння ним ноосфери, яка є вінцем біосфери — матеріально-енергетичної оболонки Землі, тобто явищем космічного характеру [Там само, с. 172].

Судження про людську мову як енергетичне явище можна знайти в багатьох інших джерелах — наукових, трансцендентних, сакральних, поетичних. Щодо останнього показовими є відомі рядки Т. Шевченка «А що, здавалося б, слова...» або ж вірш М.Гумільова «Слово», у якому в поетичній формі стисло викладено давній міф про магічну дію слова, коли «Солнце останавливали словом, //Словом разрушали города» та ін.

Сфери знань, які пов'язані з виявленням природи мовної енергетики. Перш за все наголосимо на тому, що всі міркування у сфері

зазначеної проблеми слід сприймати в площині гіпотетичних припущень, а почасти — аксіоматичних постулатів. І те, й інше не означає віддаленості від науки. Це, очевидно, той випадок, коли незаперечні практичні докази не завжди можуть бути мірилом перевірки теоретичних положень. Тут ми цілком погоджуємося з думкою відомого сучасного американського фізика-теоретика Д. Дойча про те, що «насправді теорії починаються з недоведених гіпотез, що виникли у чиемусь розумі і, як правило, випереджають спостереження» [7, с. 35]. Але в будь-якому випадку майбутні теорії базуються на тому, що вже зроблено, хоча й з необхідним запереченням набутого.

Щодо вивчення феномену мовної енергії все складніше, оскільки, крім уможливлених, хоча й дуже привабливих, думок майже нічого ще не існує. Тому доведеться інтегрувати певні результати різних галузей, що, однак, цілком відповідає багатовимірній природі людської мови.

Отже, наші теоретичні припущення щодо особливої енергетичної сутності слова й енергетичної властивості мови в цілому базуються на трьох основних складниках обґрунтування: лінгвофілософському, фізичному (у частині квантової теорії) і нейропсихолінгвістичному.

Лінгвофілософський аспект енергетики мови. Лінгвофілософія передбачає більш широкий спектр розгляду мови, де поєднуються в одне ціле декілька взаємозумовлених методологій, серед яких — власне філософія, теософія, метафізика, феноменологія та інші, дотичні до них галузі знань.

Хронологічно першими джерелами, що містять вказівки щодо особливої ролі Слова в житті людини і буття, є релігійні, а згодом і теософські. Відоме «Спочатку було Слово...» з Євангелія від Іоанна є підтвердженням цього. Традиційна релігійна думка розуміє під Словом не «мовну одиницю», а дещо більше: ідею, дух, першооснову й першопричину буття всього. Безпосереднє єднання Слова та імені Творця відбивають давньоєврейські та давньогрецькі, тобто первинні в плані писемної фіксації Біблії, еквіваленти «слова», які мали й інші значення: «дух», «ідея», «розум», «діло» та ін., про що ми вже писали [8, с. 268–275]. Саме в палітрі цих смислів феномен Слова трактує класична теософія.

Показовими в цьому відношенні є праці П. Флоренського, С. Булгакова, В. Соловйова, М. Бердяєва, які крізь призму божественної сутності Слова пояснювали його магічні та енергетичні властивості. На думку П. Флоренського, «Слово є магічним і слово є містичним. Розглянути, в чому магічність слова, це значить зрозуміти, як саме і чому словом можемо ми впливати на світ» [9, с. 252–253]. І далі: «... слово народилося у суспільне середовище від слова-творця або, точніше, слова-культуратора, яке було раніше. От чому магічно потужне слово не потребує ... індивідуально-особистісного напруження волі, або ж навіть чіткого усвідомлення його смислу. Воно саме концентрує енер-

гію духу» [Там само, с. 273]. Особливу увагу П. Флоренський приділяв, як відомо, власним іменам, які мають найбільший градус енергетики.

С. Булгаков зі своїх діалектико-теософських позицій великого значення надавав промовам, розглядаючи їх як священне та реально дієве підґрунтя кожної мови. Саме тому, вважав він, у живих мовах завжди лишається можливість священних, магічних та вражаючих людей слів: «Слова ніколи не є лише «слова, слова, слова» (як же це схоже на відомий вірш Т. Шевченка! — В. М.); вони завжди є якоюсь силою...; певний магізм (або чародійство) властиве слову; слова мають силу, вони суть дія... З огляду на те, що енергія слова (Підкреслено мною — В. М.) є найбільш дієвою, такою, що проникає до онтологічного кореня речей, небезпека зловживання словом є більшою, ніж при заняттях з динамітом, який може зруйнувати лише зовнішню оболонку, але не внутрішнє зерно буття» [10, с.194–195].

Подібні думки висловлювали й інші відомі філософи та релігійні діячі. Схожі концепції відбивають також східні, зокрема ведійські, учення, на чому в межах статті ми не можемо зупинятися. Надприродне, неземне (космічне) розуміння Слова покладене і в основу давньогрецького філософського уявлення про Логос як загальний закон, основу світа й гармонії (Геракліт). Згідно з ученням стоїків Логос — це світовий розум, тонкоматеріальна (ефірно-вогненна) душа космосу, якій підкоряється природа й людина. Найбільш впливовою для подальшого розвитку стала філософська система Платона про єдність ідеї й речі та про деміургічну (першотвірну) силу ідеї-Логосу. У працях Ф. Шеллінга й Г. Гегеля платонівська філософія знайде класичний варіант завершення. Так, за Г. Гегелем, розвиток є діяльністю світового духу (Абсолюту), а сам дух німецький філософ розглядає у вигляді нематеріальної е н е р г і ї, яка розчинена у світовому просторі.

Феноменологічна концепція Е. Гусерля, на відміну від Платона і Г. Гегеля, визнає наявність ідеальних сутностей не поза межами людини, а в ній самій на рівні «чистої свідомості», яка є багатомірною за природою і включає також мовні смисли. С. Булгаков, М. Бердяєв говорять про мікрокосм людини, у якому міститься абсолютно все, що є в Універсумі (макрокосмі). Особливе місце в цьому мікрокосмі посідає Слово: «Слово є космічним у своїй сутності ... і людина є світовою ареною, мікрокосмом, оскільки в ньому й через нього звучить світ, тому слово є антропокосмічним» [11, с. 35].

Релігійно-філософською основою «ім'яславія» (рос. имяславия) О. Лосєв вважав православну доктрину енергетизму у вченні паламитів, тобто послідовників Г. Палами, які випромінювання світла на горі Фавор розглядали як енергію сутності Бога. Словесна енергія містить частку цієї енергії, оскільки через слово здійснюється зв'язок із Богом.

Таким чином, історія філософського осмислення мови не вичерпується тільки її роллю в діяльності мислення, а підпорядковується більш загальній проблемі, що пов'язана з визначенням мовного впливу на формування свідомості й виявленням першопричин тієї внутрішньої енергетичної сили, яким наділено слово в житті людини.

Енергетика слова в аспекті квантової теорії фізики. Звернення лінгвістики до фізики не є випадковим, якщо розуміти фізику в її базовому визначенні як науку про природу. Мова як універсальна здатність людини є не тільки соціальним, психоментальним, а й природним явищем. Загальні закони, які діють у царині природи, так чи інакше діють і в мові. Блискучі докази цього містяться, наприклад, у працях видатного вченого й мислителя кінця ХХ століття В. Налімова, який власну концепцію свідомості й мовної семантики побудував, відштовхуючись від фізичних законів. Проте з гіркотою зазначив: «Незважаючи на усі досягнення нейрофізіологічних досліджень, незважаючи на усі спроби фізиків звернутися до квантово-механічного розуміння свідомості, не дивлячись на усю переконливість практики Сходу ... проблема матерія-свідомість залишається нерозв'язаною» [12, с. 215].

Новий погляд на співвідношення свідомості й реальності може пролити світло на вирішення багатьох питань щодо мови, фізична (=природна) структура якої а priori є ізоморфною до структури реальності в іншому її розумінні. Таке інше розуміння реальності пропонує сьогодні квантова теорія фізики, яка інакше розглядає світ, вивчаючи глибинні, у тому числі й невидимі його зони. На такому підході сучасними фізиками-теоретиками (В. Налімов, С. Доронін, Д. Дойч, П. Девіс тощо) здійснюються спроби побудови новітнього образу реальності як єдиної матеріально-ідеальної субстанції. «Фізичні експерименти останніх десятиліть довели квантовий характер реальності на фундаментальному рівні... Зараз стало очевидним, що усі об'єкти, поруч із звичними класичними взаємодіями, пов'язані із оточенням нелокальними квантовими кореляціями» [13]. У цьому відношенні необхідно по-іншому дивитися на матеріальні тіла, які ми звикли вважати структурами атомів і молекул, а розглядати їх як енергетичні структури. І будь-яка фізична одиниця в природі зумовлена наявністю «градієнта (поток) енергії», що розповсюджується, зокрема, на мову, магичні, релігійні, езотеричні практики тощо [Там само].

Квантовий підхід до природи базується на дуалізмі частки-хвилі, на курпускулярно-хвильовому визнанні субстанцій реальності як єдності неподільного цілого. «Основною та фундаментальною рисою космології Бома, — зазначає Р. Вебер, — є твердження про те, що реальність єдина, що вона являє собою неподільну цілісність, що лежить в основі усього Всесвіту, в основі матерії та свідомості (курсив авт. — В. М.)» [14, с. 124].

Такий підхід передбачає докорінну зміну світоглядних установ і перехід до нової системи свідомості людства подібно до того, як свого часу відбувся перехід від теорії Птолемея до системи М. Коперніка. Найголовніше в цьому процесі — усвідомлення того, що «реальність є значно більшою, ніж видається, і більша її частина невидима»; тінюві (невидимі фотони), які паралельно існують у фізичній реальності складають «паралельний Всесвіт», який разом із «реальним» Всесвітом-Універсумом фізики домовились іменувати неологізмом «мультиверс» [15, с. 22–23]. Задовго до цих висновків відомий фізик П. Девіс писав про існування двох відмінних світів, один із яких свідчить про існування «прозорого Всесвіту» і «прозорої матерії» з власним полем гравітаційного впливу [16]. І це, очевидно, тільки початок сучасних революційних змін у сфері фізичної парадигми знань.

Отже, пошуки не припиняються, а нарощуються в новітній час, що є свідченням початку зміни загальної світоглядної парадигми й кроком до відкриття нового образу світу, який має з'явитись як єдність матерії та свідомості, маси та енергії, матеріального та ідеального. Можливо, переосмислення мовного феномену, у якому єдність матерії й свідомості є найвідчутнішою, слугуватиме додатковим аргументом на користь нового уявлення про реальність у цілому.

Нейропсихолінгвістичний аспект мовної енергетики. Розуміючи різницю між нейролінгвістикою й психолінгвістикою, поєднаємо їх в один аспект з огляду не на детальний, а загальний розгляд проблеми на рівні принципів постулатів, які тут збігаються.

Ознайомлення із сучасними поглядами на мову фахівців цих галузей підтверджує, що наука в цілому рухається в одному напрямку й із різних позицій шукає відповідь на те саме запитання: чому слово людської мови здатне випромінювати особливу енергетику? Думки нейролінгвістів спираються на положення квантової теорії фізики. Так, відомий нейрофізіолог Н. Бехтерева зазначає: «Варто було би замислитись над новим образом світу, який нам показала сучасна фізика: кожен електрон (де б він не знаходився!) завжди має дві іпостасі. Він одночасно і частка, і хвиля. Одночасно і маса, і енергія. Світ ось такий. Не дивлячись на те, що це уявлення протирічить побутовому здоровому глузду. А закони природи єдині. Їм підпорядкований і світ речей (нашій мозок), і світ ідеальний (наша думка). У тих електронів, що у мозку, теж дві іпостасі» [17, с. 121].

Ідею про існування «єдиної глибокої реальності» розвиває й засновник квантової психології У. Антон [18]. У її основі — визнання багатомірності та відносності одержання та переробки людиною інформації. Психологи висувують також гіпотезу про психічний феномен як первісну властивість біоенергетичного, інформаційного та будь-якого іншого тонкоматеріального поля, яке має власні енергетичні комп-

лекси й форми. В. Звєгінцев називає ці комплекси «психосферою», А. Гируцький пропонує особливі психічні кванти енергії, «психічні еквіваленти» слова іменувати «псінонами» [19, с.120]. Є багато інших підходів, у тому числі пов'язаних із біологічними процесами на генному рівні, що також підпорядковані законам квантової теорії поля, мають нелокальний характер у вигляді морфогенетичного поля, яке існує між генами, однак не може бути виявленим у них.

Подібні висновки ґрунтуються на загальній можливості утворення часток з енергії. Ця властивість була сформульована ще в теорії відносності, а реальність цих процесів уперше виявилася завдяки відкриттю П. Діраком антиматерії й утворення пар. Матеріальний об'єкт у такому розумінні лише копіює структури, які його утворюють. Можливо, саме мова людини і є найкращим підтвердженням такої закономірності.

Із погляду ієрархії цих процесів і визначення місця мови в них на рівні загальних принципів, які діють у природі та свідомості, слово (мова) постає тут, очевидно, як інформаційно-енергетичний посередник й одночасно як «золотий ключик» до пізнання загального устрою Всесвіту, у якому інформація та енергія є первинними, а матерія-свідомість — похідними. У слові, мові свідомість, матерія й енергетична інформація зливаються в одне ціле, відбиваючи загальні закономірності будови людини, природи й Всесвіту.

Таким чином, єдність законів світу дозволяє перенести все сказане й на мову, де найголовніші його «електрони», «фотони» — слова — також мають дві іпостасі: масу та енергію, матерію та енергетичну хвилю, що випромінюють слова та інші мовні одиниці. Геній В. фон Гумбольдт ще на початку ХІХ століття помітив цю подвійну природу слова, зазначаючи: «В мові, у тій мірі, в якій вона є реальним надбанням людини, розрізняються два конститутивних принципи: внутрішня мовна свідомість (під якою я розумію ... усю сукупність духовних здібностей відносно утворення та уживання мови, тобто лише спрямованість) і звук... Внутрішня мовна свідомість — це принцип, що надає усьому початковий імпульс» [20, с. 227]. І далі: «...діяльність мовної свідомості ... є залежною від тієї енергії, з якою вона (внутрішня свідомість — В. М.) впливає на звук і втілює останній у живе вираження думки в усіх найтонших відтінках. А ця енергія не може бути повсюди однаковою, не може повсюди виявляти однакову інтенсивність, живість і регулярність» [Там само].

Отже, можна припустити, що цей «початковий імпульс», про який говорить В. фон Гумбольдт, не є значенням або семантикою, а становить собою саме енергетично-інформаційну першооснову, є своєрідною психоментальною колискою, у якій народжується й функціонує слово (мова) із його змістом і формою. Так званий формальний бік

мови — це не тільки «кольчуга» змісту, а набагато складніше утворення. Це добре знають, наприклад, фахівці з фоносемантики, нейролінгвістичного програмування, інформаційного метаболізму, сугестивної лінгвістики тощо. Але це вже проблема практичного втілення енергетичного виміру слова в процесі комунікації й мовленнєвої діяльності Номо Lingualis у цілому.

На окрему увагу заслуговує проблема мовного впливу, яка також має тільки початковий етап формування. Наприклад, можна послатися на методи еріксонівського гіпнозу, декодування якого базується на вербальних асоціаціях. Однак у сенсі нашої проблеми важливим є те, що ключовими для М. Еріксона були так звані «поетичні» слова, які більшою мірою концентрують психологічно вартісну інформацію для реципієнта [22, 312]. Інакше кажучи, найбільший вплив здійснюють такі мовні одиниці, які потенційно заряджені більшою енергетичною пам'яттю, яка плюсується до особистісної психоемотивної енергії мовця/слухача, що в цілому нагадує будь-який найпростіший фізичний процес. Відомо, наприклад, що енергія руху фізичного тіла вимірюється масою самого тіла та енергією того, що приводить до його руху (футболіста, що б'є по м'ячу).

Так само енергія промовленого слова (фрази, речення...) складається з історико-культурного психосемантичного потенціалу мовної одиниці (ясна річ, що слова-символи національних мов мають найпотужніший потенціал такого роду) і персоніфікованої психосемантичної потужності, якою в кожен конкретний момент (акт дискурсу) мовець наділяє промовлене ним слово.

Висновки

1. Лінгвістика, теорія інформації й масової комунікації, інші споріднені та неспоріднені галузі на сучасному етапі розвитку повинні шукати шляхи пояснення феномену енергетичного складника структури слова, який насправді є реальним, а не фантомним.

2. Енергетичний феномен мови, будучи явищем квантово-фізичного порядку, є в той же час важливим складником соціально-комунікативної сфери, колективного свідомого та підсвідомого (К. Юнг). Мають бути усвідомлені механізми дії цього явища як такого, що може слугувати для створення цілеспрямованої не тільки позитивної, але й негативної, патогенної інформації, соціально небезпечних маніпулятивних текстів тощо.

3. Складність вивчення феномену мовно-мовленнєвої енергетики має ту саму причину, що й складність дослідження нейропсихолінгвістичних механізмів діяльності мозку. Використовуючи метафору Джо Богіна щодо свідомості людини, можна сказати, що все це виглядає як вітер, коли ти не можеш його бачити, а бачиш тільки наслідки того, що він робить.

ЛІТЕРАТУРА

---

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию — М., 1984.
2. Зазначена праця.
3. Зазначена праця.
4. Лосев А. Ф. Философия имени. — М., 1990.
5. Зазначена праця.
6. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. — М., 1988.
7. Дойч Д. Структура реальности. Пер. с англ. Н.А.Зубченко. Под общей ред. акад. РАН В.А.Садовниченко. —М.-Ижевск, 2001.
8. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація . — К., 2012.
9. Флоренский П. Имена. — М., 2000.
10. Булгаков С. Н. Философия имени. — Спб, 1998.
11. Булгаков С. Н. Зазначена праця.
12. Налимов В. В. Спонтанность сознания. — М., 1995.
13. Доронин С. И. Физика магии. Теория. — М., 2005 // <http://physmag.h1.ru/theory.html>.
14. Weber R. Reflections on David Bohm's Holomovement, A Physicist's Modell of Cosmos and Consciousness // The Metaphors of Cosciousness. — N.Y.; L.: Plenum Press, 1981.
15. Дойч Д. Структура реальности. Пер. с англ. Н.А.Зубченко. Под общей ред. акад. РАН В. А. Садовниченко. —М.-Ижевск, 2001.
16. Девис П. Суперсила. — М., 1989.
17. Бехтерева Н. П. Вглядимся в чудо, не убоявшись старых догм // Неделя. — 1989. — №37.
18. Антон У. Квантовая психология. Пер. с англ. — К., 1998.
19. Гируцкий А. А., Гируцкий И. А. Основы нейролингвистики. — Минск, 1998.
20. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию — М., 1984.
21. Эрикссон М. Г. Мой голос останется с вами: Обучающие истории [психолога и гипнотизера] Милтона Эриксона = My voice will go with you / [Пер. с англ.]; авт. предисл. Л. Хоффман; изд. и коммент. С. Розена. — СПб.: Петербург-XXI век, 1995.

REFERENCES

---

1. Gumbol'dt, V. (1984a). Izbrannyye trudy po jazykoznaniju [Selected Works on Linguistics]. Moscow (in Russian).
2. Gumbol'dt, V. (1984b). Pointed work above (in Russian).
3. Gumbol'dt, V. (1984c). Pointed work above (in Russian).
4. Losev, A. F. (1990a). Filosofija imeni [Name philosophy]. Moscow (in Russian).
5. Losev, A. F. (1990a). Pointed work above (in Russian).
6. Vernadskij, V. I. (1988). Filosofskie mysli naturalista [Philosophical thoughts of the naturalist]. Moscow: (N. p.) (in Russian).
7. Dojch, D. (2001). Struktura real'nosti [The reality structure]. (N.A.Zubchenko,Trans. from Engl.). (V.A.Sadovnichev , Ed.). Moscow-Izhevsk (in Russian).
8. Manakin, V. M. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiia [Language and intercultural communication]. Kyiv (in Ukrainian).
9. Florenskij, P. (2000). Imena [Names]. Moscow (in Russian).
10. Bulgakov, S. N. (1988a). Filosofija imeni [Philosophy of a name]. Saint-Petersburg (in Russian).
11. Bulgakov, S. N. (1988b). Pointed work above (in Russian).
12. Nalimov, V. V. (1995). Spontannost' soznaniija [Consciousness spontaneity]. Moscow (in Russian).
13. Doronin, S. I. (2005). Fizika magii. Teorija. [Physics of magic. Theory]. Moscow. Retrieved from <http://physmag.h1.ru/theory.html/> (in Russian).
14. Weber, R. (1981). Reflections on David Bohm's Holomovement, A Physicist's Modell of Cosmos and Consciousness: The Metaphors of Cosciousness. N.Y.; L.: Plenum Press (in English).

15. *Dojch, D.* (2001). *Struktura real'nosti* [The reality structure]. (N. A. Zubchenko, Trans. from Eng.). (V. A. Sadovnichev, Ed.). Moscow-Izhevsk (In Russian).
16. *Devis, P.* (1989). *Supersila* [Superpower]. Moscow (in Russian).
17. *Behтерева N.* (1989). *Vgljadimsja v chudo, ne ubojavshis' staryh dogm* [Let's look into the miracle, not being afraid of old dogmas]. *Nedelja*, №37 (in Russian).
18. *Anton, U.* (1998). *Kvantovaja psihologija* [Quantum Psychology]. (Trans. from Engl.). Kyiv (in Russian).
19. *Giruckij A. A., Giruckij I. A.* (1998). *Osnovy nejrolingvistiki* [Basics of Neurolinguistics]. Minsk (in Russian).
20. *Gumbol'dt, V.* (1984). *Izbrannye trudy po jazykoznaniju* [Selected Works on Linguistics]. Moscow (In Russian).
21. *Jerikson, M. G.* (1995). *Moj golos ostanetsja s vami: Obuchajushhie istorii (psihologa i gipnotizera) Milтона Jeriksona* [My voice will go with you: Milton Erickson's teaching histories (psychologist and hypnotist)]. (L. Hoffman & S. Rozena, Trans. in Engl.). Saint-Petersburg: Peterburg-XXI vek (in Russian).

VERBAL INFORMATION SPACE THROUGH THE PRISM OF LANGUAGE ENERGETICS

Manakin Volodymyr,

Doctor of Sciences (Philology), Professor

Zaporizhzhia National University

66 Zhykovskyi str.

69600, Zaporizhzhia, Ukraine

e-mail: vladmanakin@gmail.com

The article deals with the mysterious phenomenon of human language energy as one of the components of verbal information space in the wide meaning of this term. The attempt is made to give scientific explanation of this phenomenon from the point of view of different branches of knowledge. Detailed analysis of scientific researches concerning the study of this phenomenon of language-speech energetics is done. The aim of the investigation is to prove the existence of language energetics as a special phenomenon, which accompanies verbal communication and saturates verbal information space. Judgements about human language as energetic phenomenon can be found in different sources — scientific, transcendental, sacred, poetic. As for the latter one, a good example is the lines from T. Shenchenko's poetry: «And what the words could seem...» («A shcho, zdavalosia b, slova...») or M. Gumilov's verse «The word» («Slovo»), in which in a brief poetic form, the content of the old myth about magic force of a word is given. Our theoretical assumptions concerning particular energetic essence of a word and energetic quality of a language in general are based on three principal components — linguistic-philosophical, physical (quantum theory) and neuropsycholinguistic. Word energetics can be viewed in the aspect of quantum theory in physics. The appeal of linguistics to physics is not random, if physics is understood in its basic definition as the science about nature. Language and speech as a universal ability of people is not only social, psychomental, but a natural phenomenon as well. General laws which are valid in nature, this way or an other are valid in language too. The history of philosophical comprehension of a language is not reduced by its role in mentation process, but is subordinate to a more general problem, which is connected with estimating language influence on conscience development and detecting the source of that inner energetic force, the word is given in human life.

Key words: verbal information space, human language, language energy, noosphere.

УДК:327

Поняття національного інформаційного простору та його характеристики

Марина Шевченко,

канд. культурології

Київський національний
університет культури і мистецтв,

вул. Є. Коновальця, 36,

01601, Київ, Україна

e-mail: ua.kiev.marina@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-0960-513X

© Шевченко М., 2018

У статті проаналізовано загальний стан, тенденції та перспективи розвитку інформаційного простору на прикладі національного інформаційного простору України. Розглянуто нормативно-правове забезпечення функціонування інформаційної сфери в Україні. Висвітлено завдання для покращення державної політики щодо інформаційного простору країни.

Ключові слова: інформаційний простір, національний інформаційний простір України, інформаційна глобалізація, державне регулювання інформаційного простору.

Інформація цінувалася у всі часи. В наші дні вона має ще більшу цінність. Сьогодні інформацію розглядають як основний ресурс розвитку суспільства, а інформаційний простір — як реальне явище і один із компонентів гармонізації інтересів суспільства.

Тому метою дослідження стало виявлення стану, тенденцій і перспектив розвитку інформаційного простору на прикладі України.

Завдання дослідження:

- визначені теоретичні основи дослідження категорій «інформаційний простір» та «національний інформаційний простір України» в умовах становлення інформаційного суспільства;
- визначення правового статусу інформаційного простору України;
- обґрунтування проблем і перспектив інформаційного простору України на концептуальному, нормативно-правовому, та інституціональному рівнях.

Аналіз стану розробки проблеми

Категорію «інформаційний простір», і суміжні з нею категорії, ще не достатньо чітко визначено в українському науковому знанні. Тому безперечно важливим є науково обґрунтоване та юридично точне визначення цієї категорії. Разом із тим, існує науковий дискурс щодо цієї категорії. Уявлення про «інформаційний простір» дискутуєть-

ся, розвивається адже цього вимагають самі реалії сучасного світу. Здобутками наукового дискурсу, щодо цієї категорії можна вважати проведення нарад, круглих столів, захист рукописів дисертаційних досліджень. Зокрема, Петровою Г. М. у 2011 р. захищена дисертація на тему «Інформаційний простір: соціокультурна сутність, стан та перспективи», також Швецем О. В. було захищене дисертаційне дослідження «Формування політичного іміджу України у міжнародному інформаційному просторі», актуальною є робота Дубаса О. П. на тему «Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті: політологічний аналіз», рукопис дисертаційного дослідження Данилішина К. О. «Американський чинник в процесі інформаційної глобалізації». Серед тем наукових конференцій з означеної проблематики виділимо наступні: «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика в сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (ВНУ ім. В. Даля), «Українська освіта в європейському інформаційному просторі» (НАПНУ), засідання «круглого столу» на тему «Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання» (НІСД), а у 2013 році НІСД було видано аналітичну доповідь «Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання». Ці та інші наукові зібрання та видання присвячені обговоренню наявних проблем в інформаційній сфері на концептуальному, законодавчому та інституціональному рівнях. У наукових дискусіях беруть участь представники органів державної влади, співробітники наукових та аналітичних установ, а також представники медійної галузі [1].

Питання сутності інформації та визначення її цінності, а також особливості управління інформаційними ресурсами та інформаційною інфраструктурою досліджено у наукових працях вітчизняних учених Апатової Н. В., Бушуєва В. В., Кохановської О. В., Красовської Н. С., Лайчука О. В., Матковської Р. Б., Мотляха О. І., Наливайченко С. П., Новаківського І. І., Пенькової І. В., Чупика І. О., Шкарабана С. І. та зарубіжних учених Бекетова Н. В., Друкера П. Ф., Ешбі У. Р., Кастельса М., Мандиа К., Нижегородцева Р. М., Паринова С. І., Просиса К., Станицького С. С., Шеннона К. Е., Щетиніна В., Янга В. Л.

У більшості публікацій, обґрунтування категорії «інформаційний простір» зводиться до його розгляду, як певної геополітично визначеної території, яка є сувереном щодо поширення на ній текстової, звукової, аудіовізуальної та ілюстративної інформації через канали засобів масової інформації.

Разом із тим Слюсаревським М. здійснена критика такого обґрунтування категорії «інформаційний простір». На думку дослідника, дане визначення не повною мірою відображає сутність інформаційного простору, оскільки таке визначення виводить на другий план самі

інформаційні процеси. Дослідник обґрунтовує «реляційну теорію інформаційного простору» [2, с. 341]. За цієї теорією, інформаційний простір є станом (і, водночас, результатом) перманентної взаємодії процесів виробництва та споживання інформації. На думку вченого процеси виробництва інформації породжують інформаційний простір, але самі по собі не можуть дати цьому просторової визначеності, яку надають йому процеси споживання інформації. Розмірковуючи про параметри інформаційного простору, вчений вважає, що вони обумовлені темпорально-психологічними характеристиками перебігу інформаційних процесів і соціально-психологічними характеристиками споживачів інформації. Слюсаревський М. пропонує у межах «реляційної теорії інформаційного простору» характеризувати цю категорію не стільки за обсягами вироблення інформаційної продукції, чи площиною поширення інформації, скільки за обсягами та інтенсивністю її споживання. Можна погодитися з цим твердженням, оскільки продукування певного обсягу інформації не гарантує високої кількості її споживання.

Дослідження проведені Петровою Г., Швецем О., Дубасом О., Слюсаревським М. дали змогу зробити висновок, інформаційний простір має яскраво виражений соціальний характер. В центрі інформаційного простору стоїть суб'єкт, який у процесі своєї діяльності створює, накопичує, передає, зберігає інформацію. Таким суб'єктом може виступати як особистість так і соціальна група, компанія чи навіть державний орган — тобто всі, хто використовують можливості сучасних інформаційних технологій. Так, ми можемо розрізняти інформаційний простір окремої людини, держави, групи чи соціуму в цілому [1; 2; 4].

Отже, під категорією «інформаційний простір» може розглядатися скоординована, багаторівнева структура, що акумулює результати комунікаційної діяльності суспільства, за допомогою конкретних компонентів системи інформації та зв'язку.

До таких компонентів Петровою Г. М. віднесені матеріальні (технологічні) можливості поширення інформації з горизонталі і вертикалі, її передачі в будь-яких напрямках та наявність регіональних і міждержавних угод, заснованих на розумінні того, що жоден із процесів інформації не може розглядатися як феномен винятково національного характеру.

Дослідниця перераховує маркери інформаційного простору, якими можуть стати: загальна кількість засобів масової комунікації, загальний обсяг її продукції, яка розповсюджується і приймається на даній території; опосередкована фіксація тих або інших результатів контакту із продукцією ЗМК реципієнтів.

Таким чином, ми визначили категорією «інформаційний простір» стосовно нашого дослідження, а також уточнили конкретні компоненти інформаційного простору.

Разом із тим відзначимо, що у наукових джерелах поширеною є категорія: «інформаційний простір України», такий розподіл говорить про таку специфіку «інформаційного простору» як його сегментарність, належність до конкретної території.

Історично склалося так, що інформаційний простір володіє національно-специфічними способами побудови. Тому в контексті нашої держави застосовується категорія «Національного інформаційного простору України». Законодавче визначення його обґрунтовується так: «Національний інформаційний простір України — сфера (об'ємний простір), у якій здійснюються інформаційні процеси і на яку поширюється юрисдикція України» [3]. Відзначимо, що існування державного інформаційного простору часто є єдиною (але безпомилковою) ознакою національної ідентифікації.

Основні характеристики національного інформаційного простору:

- територія, на яку державою безпосередньо, чи опосередковано поширюється інформаційний вплив. Межі інформаційного впливу мають збігатися з її державними кордонами. Це ареал у якому діють усі складові інформаційного простору: радіо, преса, телебачення;
- структурованість інформаційного простору. Інформаційний простір є динамічним утворенням, що розширюється та конкретизується разом із розвитком нашого суспільства;
- інтенсивність інформаційних потоків. Це рух повідомлень структурами інформаційного простору. Крім мас-медіа, до інформаційних потоків можна зарахувати такі сфери людської діяльності, як туризм, міграцію, освітні, культурні обміни, конференції, змагання та ін. Інформаційні потоки являють собою циркуляцію інформації, окреслюють її напрями і форми, що спричинює зміни на різних рівнях і в різних системах, а саме: зміни в природі, ресурсах, управлінні, культурних і національних системах.

Отже, узагальнимо характеристики національного інформаційного простору. Ми визначили, що коли йдеться про інформаційний простір конкретної держави, ареал його функціонування зазвичай ототожнюються з кордонами держави. На території конкретної держави структуруються мас-медіа, що інформують, повідомляють, аргументують, складають про щось уявлення. А от самі потоки інформації, їх інтенсивність і циркуляція системами інформаційного простору межує із сферою управління національною політикою й залежить від інформатора. Так, українські мас-медіа та російські нерідко висвітлюють одні і ті ж події по-різному. У західних ЗМІ дають власну оцінку подіям. Ця ситуація обумовлена тим, що національні мас-медіа мають обґрунтовувати інтереси національних держав, а ці інтереси, як відомо, не збігаються.

В цілому категорія «Національного інформаційного простору» — це досить великий і складний комплекс. До складу цього поняття вхо-

дять його суб'єкти, все матеріально-технічне середовище, вся інтелектуально-інформаційна власність цих суб'єктів.

Важливим питанням є визначення правового статусу інформаційного простору України. Нині в Україні створено достатню законодавчу базу для здійснення державної інформаційної політики. З великої кількості законодавчих актів можемо виділити наступні: Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007 № 537-V, Закон України «Про електронний цифровий підпис» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 36, ст.276., Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» / Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 13.12.2010 № 2250-р., Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення» / Указ від 31.07.2000 № 928/2000 [3; 4; 5; 6].

Таким чином, в нашій країні інформаційне поле формується під могутнім впливом законодавчих чинників. Разом із тим недостатньо ретельне та чітке дотримання законодавства, а також не системність вітчизняної правової політики в інформаційній сфері складає найважливішу проблему.

Значна кількість законодавчих актів часто ухвалюється, без урахування довгострокових стратегічних орієнтирів та українських реалій. Наприклад, сьогодні Україна не має єдиного органу, який єдиний має право регулювати роботу телеканалів. Отже, нормативно-правове забезпечення інформаційної сфери потребує суттєвого удосконалення, орієнтацію на кращі здобутки демократичних країн.

Варто зауважити, що таке ставлення державної влади до інформаційної політики потребує якнайшвидших змін. Українськими вченими не одноразово пропонувалися заходи спрямовані для ефективної реалізації державної політики в інформаційному просторі України. Так на думку Н. Войчих, потрібно виконати ряд головних вимог: 1) в системі органів державної влади має бути сформована єдина структура, функцією якої є проведення державної інформаційної політики. Ця структура повинна охоплювати всі гілки і рівні державної влади і включати як спеціалізовані органи влади, що забезпечують регулювання інформаційної сфери, так і підрозділу в інших органах влади, відповідальні за інформаційні аспекти діяльності в сфері їх компетенції; 2) державне управління інформаційною сферою має бути планомірно забезпечене фінансовими і матеріальними ресурсами за рахунок бюджетного фінансування — природно, виходячи з реальних можливостей держави за статтею витрат на державне управління; 3) проведення державної інформаційної політики має координуватися з єдиного центру на рівні вищого керівництва країни при персональній

відповідальності одного з вищих посадових осіб держави за вирішення цього завдання [7, с.13].

Неможна не погодитися із тим, що впровадження означених заходів сприятиме вдосконаленню державної політики в інформаційному просторі України. Як засвідчує аналіз, нині жодна з означених вимог у практику не впроваджена. Така позиція, щодо регулювання інформаційної сфери призводить до негативних наслідків, істотно відображаючись на спроможності держави надавати належну, аргументовану відсіч провокаціям на загальнодержавному рівні та в інформаційному просторі. Отже, стан національного інформаційного простору України на сьогоднішній день є незадовільним.

Ми не повинні забувати, що існуємо у світі, для якого властиві процеси глобалізації, геополітичні перетворення, віртуалізації інформаційного простору. Відтоді як Україна здобула незалежність, іноземна інформаційна активність щодо України збільшилась у десятки разів. Нинішнє законодавство відкриває широкі можливості для заснування ЗМІ в нашій державі особам без громадянства та громадянам інших країн. Виконавча влада поки що позбавлена права здійснювати регулюючі функції у цій сфері. Зокрема, відсутні реальні важелі для регулювання мовної ситуації. Саме тому російськомовна преса в Україні становить більшу частину загальної кількості друкованих засобів масової інформації.

З іншого боку, близькою до нуля присутність інформаційного продукту виробленого нашою країною у світі. Нині, на жаль, ми маємо ситуацію, коли на тлі інтервенції іноземних мас-медіа існує недовіра до вітчизняного продукту. Це неприпустимо, оскільки держава має виступати гарантом суверенітету національного інформаційного простору. Фактично наш інформаційний простір виявився не захищеним від зовнішніх інформаційних впливів. Сьогодні це — одна з головних стратегічних загроз подальшому повноцінному розвитку суспільства та держави.

Отже, необхідно, щоб Україна була інформаційно репрезентована за кордоном. Потрібні двосторонні міждержавні угоди, у першу чергу з сусідніми країнами, щодо транскордонного радіо і телемовлення, має поглиблюватися співпраця українських засобів масової інформації з зарубіжними. У багатьох випадках необхідна розробка договірної бази з зарубіжними країнами, і передусім з Росією (яка є переважно присутньою у українському інформаційному просторі), щодо розподілу, а в деяких випадках — уже офіційного перерозподілу інформаційного простору. Такий підхід управління інформаційною сферою нині реалізований зокрема, в Італії, Великобританії, США, Грузії, Австралії, Канаді та інших країнах

Актуальною проблемою постає правове поле діяльності нових типів мас-медіа (електронна-преса, конвергентні аудіовізуальні ЗМІ), визна-

чення їх статусу порядку ліцензування, законодавчого регулювання відповідальності за розміщення інформації в мережі Інтернет. Також, практика останніх років, актуалізує проблему професійної компетентності журналістів. Особливо ця проблема загострюється під час виборчих перегонів — показовим у цьому сенсі став й виборчий період до ВР України у серпні-жовтні 2012 р. Подібний стан нормативно-правового забезпечення діяльності Інтернет-ЗМК призводить до низки проблем розвитку в сфері забезпечення громадян інформацією, тощо.

Тим часом, у відповідності до щорічної «Спеціальної доповіді 301», яку оприлюднив 1 травня 2013 р. Офіс торговельного представника США, Україну названо найбільшим порушником прав інтелектуальної власності. У цій категорії наша країна опинилася першою і єдиною за останні сім років. Це визначення є кульмінацією зростаючого впродовж кількох років занепокоєння з приводу широко поширених крадіжок інтелектуальної власності, в тому числі зростаючих порушень прав інтелектуальної власності, де задіяні урядові структури. Підстав для прийняття такого рішення було три: «несправедливе, непрозоре управління» щодо організацій зі збору та розподілу авторських винагород для американських та інших правовласників, широке використання нелегального програмного забезпечення в українських державних органах, нездатність вжити ефективних заходів для боротьби з широко поширеними в Інтернеті порушеннями авторських та суміжних прав в Україні [8].

Таким чином, вдосконалення законодавчого регулювання захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернеті, продовжує залишатися надзвичайно актуальним для нашої держави.

Отже, в реаліях сьогодення актуальною залишається доопрацювання прогалин українського інформаційного законодавства у сфері створення, поширення та використання інформації відповідно до сучасних потреб, викликів та міжнародних тенденцій розвитку.

Висновки

1. Аналіз наявної ситуації засвідчує, що категорії: «інформаційний простір» та суміжних з нею категорій: «національний інформаційний простір», «інформаційний простір України» досить змістовно розроблені у вітчизняній та зарубіжній науці. Проте, якщо в філософсько-теоретичних обґрунтуваннях є певна системність, то практичним питанням побудови довгострокової стратегії розвитку національного інформаційного простору та офіційної комунікації на державному рівні увага приділена меншою мірою.

Документів практичного рівня — доктрин, стратегій з гуманітарних аспектів інформаційної політики, зокрема щодо розвитку національного інформаційного простору та розвитку офіційної комунікації досі не прийнято.

Отже, першочерговим завданням наукової громадськості має бути дослідницька робота спрямована на вирішення проблеми розробки доктринальних та концептуальних основ державної інформаційної політики, з урахуванням наявних прогалин, зокрема на інформаційно-змістовному сегменті (щодо розвитку інформаційного простору та розвитку офіційної комунікації), а також особливостей новітніх викликів інформаційної доби.

Пропонується створити робочу групу із представників наукової громадськості, з метою напрацювання спільних пропозицій на означеному напрямі. Інституціонально така робоча група може бути утворена при Координаційній раді з питань розвитку громадянського суспільства.

2. Провідним інструментом реалізації національних інтересів у такій особливій галузі суспільних відносин, як інформаційний простір, має виступати законодавство. Нині в Україні прийнято значну кількість законів в інформаційній сфері. Аналіз чинного законодавства з питань «національного інформаційного простору України» доводить, що його правове регулювання тільки починає розвиватися, передовсім це стосується регулювання статусу новітніх електронних медіа, платформ їх розповсюдження, а також принципів регулювання їх діяльності. Покращення дієвості законодавства в цілому, шляхом удосконалення окремих правових норм чи створення нових міжгалузевих правових інститутів, дозволить упорядкувати всі інформаційні відносини в Україні.

3. Також, нами відзначено ряд проблем пов'язаних з новітніми інформаційними викликами. Через відсутність якісної технічної бази доводиться констатувати інтервенцію закордонних медіа в Україні. За таких умов, коли відбувається гіпертрофоване розростання інформаційного простору держави з потужнішою індустрією мас-медіа, неможливо створювати національний інформаційний простір, який би міг протистояти іноземній інформаційній експансії. Варто проводити більш активну політику щодо домінування у власному інформаційному просторі, оскільки, як вже було згадано вище, це прямо пов'язано із гарантією національної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інформаційний простір: українські реалії [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 8 груд. 2011 р. / Акад. наук вищ. освіти України, Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Нац. спілка журналістів України ; [ред. кол. : Ю. В. Бондар та ін.]. — К. : Експрес-Поліграф, 2012. — 143 с.
2. Слюсаревський М. М. Інформаційний простір: критика існуючих визначень спроба побудови теорії / М. М. Слюсаревський // Харківський держ. ун-т. Вісник. — Х., 1999. — N439, ч. 4, 5: Сер. Психологія, політологія: Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. — С. 337-342.

3. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657–XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
4. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007 № 537-V [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні” / Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 13.12.2010 № 2250-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>.
6. Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення” / Указ від 31.07.2000 № 928/2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>.
7. Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / Гол. редактор М. С. Тимошик. — Число 1. — У 2-х ч. — Ч. 1. — К.: КНУКІМ, 2013. — 314 с.
8. У США Україну назвали «піратом номер один». — ТВІ. — 23.05.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tvi.ua/new/2013/05/02/u_ssha_ukrayinu_nazvaly_piratom_nomer_odyn

REFERENCES

1. Bondar Yu. V. (2012). Informatsiyni prostir: ukrainski realii (Tekst): materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 8 hrud. 2011 r. (Information space: Ukrainian realities: materials International science-practice conference Kyiv, December 8 2011). Acad. Senior scientist Education of Ukraine, Institute of Journalism, Kyiv. Kyiv National University of Taras Shevchenko. Union of Journalists of Ukraine. Kyiv, Ukraine: Ekspress-Polihraf, P. 143. (in Ukr.)
2. Sliusarevskiy M. M. (1999). Informatsiyni prostir: krytyka isnuuychkh vyznachen i sproba pobudovy teorii (Information space: critique of existing definitions and attempt to construct a theory). Kharkiv, Ukraine: Kharkiv State University “Viscnyk”, № 439, P. 4, 5, S. Psychology, political science: Personality and transformational processes in society, P. 337–342. (in Ukr.)
3. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» vid 02.10.1992 № 2657–XII (1992). (Law of Ukraine “About Information”). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. (in Ukr.)
4. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky» vid 09.01.2007 № 537-V (2007). (Law of Ukraine “«On the Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine for 2007-2015»»). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. (in Ukr.)
5. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini” (2010). (The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Concept of E-Governance Development in Ukraine»). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>. (in Ukr.)
6. Ukaz Prezidenta Ukrainy “Pro zakhody shchodo rozvytku natsionalnoi skladovoi hlobalnoi informatsiinoi merezhi Internet ta zabezpechennia” (2000). (Decree of the President of Ukraine «On Measures for the Development of the National Component of the Global Internet Information Network and Security»). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>. (in Ukr.)
7. Tymoshyk M. S. (Ed.) (2013). Ukrainyskiy informatsiyni prostir: Naukoviy zhurnal Instytutu zhurnalistyky i mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv (Ukrainian Information Space: Scientific Journal of the Institute of Journalism and International Relations of Kyiv National University of Culture and Arts). Kyiv, Ukraine: KNUCaA, P. 314. (in Ukr.)

8. U SShA Ukrainu nazvaly «piratom nomer odyn» (2013). (In the US, Ukraine was named «pirate number one»). Retrieved from : http://tvi.ua/new/2013/05/02/u_ssha_ukrayinu_nazvaly_piratom_nomer_odyn (in Ukr.)

THE NOTION OF NATIONAL INFORMATION SPACE AND ITS CHARACTERISTICS

Maryna Shevchenko,

Candidate of Sciences (Culturology), Associate Professor

Kyiv National University of Culture and Arts

36, Konovalets str.,

01601, Kyiv, Ukraine

e-mail: ua.kiev.marina@gmail.com

The beginning of the XXIth century showed new tendencies of dramatic changes of the world, shift of information accents, factual «blurring» of frontiers, intensification of people's migration, ideas, production means and capital flows.

The problem of Ukraine integration into global information space became the core of researches, critical professional discussions, searchings for and implantation of new directions, which would become foundation for further modifications of Ukrainian national information space.

The article deals with the analysis of general present-day state tendencies and prospects of information space development on the example of national information space of Ukraine. Information space of Ukraine is not yet a determined space structure, which provides thoroughly a circulation of socially valid information on a country scale.

The author also looked upon standards of legal provision of information space functioning in Ukraine. The ideas for enhancing the state policy concerning information space of Ukraine are suggested.

Key words: *information space, national information space of Ukraine, information globalization, state regulation of information space.*

УДК 070.1.(477)

Друковані ЗМІ України: історіографічний аспект

Віктор Шпак,
д-р істор. н., доц.

Київський університет імені
Бориса Грінченка

вул. Маршала Тимошенка 13-Б,
04212, Київ, Україна
e-mail: victorshpak@ukr.net

© Шпак В., 2018

У статті зроблено історіографічний аналіз напрацювань науковців, які досліджували становлення та розвиток національних засобів масової інформації. Проаналізовано наявну періодизацію розвитку ЗМІ залежно від різних чинників. Узагальнено, систематизовано і доповнено результати наявних досліджень. Зроблено висновки щодо прогалин з досліджуваної проблеми та запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: друковані засоби масової інформації, історіографія, інформаційне суспільство, видавниче підприємство, ідеологія, видавнича продукція, свобода слова.

Постановка проблеми

Розбудова української держави неможлива без розвитку національних друкованих засобів масової інформації, які є частиною його інформаційного простору та відіграють важливу роль у формуванні культури, духовності, різнобічного світогляду, самоусвідомлення нації. Вони були і залишаються джерелом знань і найефективнішим засобом його передачі. Важливість для суспільства ЗМІ обумовили існування та появу значної кількості досліджень із зазначеної проблеми. Об'єктивне висвітлення даного питання можливе з урахуванням різних підходів, враховуючи огляд радянської літератури та пострадянської, і особливо нових досліджень історії України.

Аналіз стану розробки проблеми

Друковані медіа за два з половиною останні десятиліття зазнали значних змін. Суттєво змінився інформаційний ринок. На додаток до радіо і телебачення все потужнішу роль почав відігравати Інтернет. Видавнича продукція набула функціонального значення і стала товаром. Розвиток галузі відбувається на тлі серйозної конкурентної боротьби, перш за все з іноземним видавничим продуктом. Дедалі гострішими стають економічні проблеми видавничих підприємств.

Скоротилися кількісні та знизилися якісні показники випущеної друкованої продукції, зростає собівартість видань, зменшується купівельна спроможність населення, слабшає інтерес до читання. В особливо критичному стані опинилася україномовна періодика.

Окремі аспекти зазначених проблем досліджувалися вітчизняними науковцями, зокрема: Ю. Алексеевим, О. Афоніним, В. Бебиком, Ю. Бондарем, Б. Дурняком, В. Здоровогою, В. Івановим, В. Карпенком, Н. Коноваленко, К. Крайнім, І. Крупським, С. Кульчицьким, В. Лизанчуком, І. Михайлиним, А. Москаленком, Б. Потятиником, В. Різуном, М. Романюком, Ф. Рудичем, М. Сенченком, В. Теремком, М. Тимошиком, А. Чічановським, В. Шевчуком, В. Шкляром та іншими.

Завдання статті

Здійснити історіографічний аналіз напрацювань науковців, які досліджували становлення та розвиток національних засобів масової інформації, запропонувати їхню періодизацію залежно від різних чинників.

Виклад основного матеріалу

Дослідження сучасних засобів масової інформації неможливе без екскурсу в минуле, без з'ясування коріння дослідництва об'єкту аналізу. Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що Україна є стародавньою видавничою країною, має цілу плеяду істориків, які відтворили і періодизували історію української періодики.

Інформатизація всієї людської діяльності, дедалі глибша й повніша, і це вимагає постійного аналізу, оцінки функціонування видавничої продукції саме з огляду на її роль в інформаційному, науковому, навчальному та культурно-духовному забезпеченні суспільства.

Особливість цієї революційної зміни для України полягає ще в тому, що саме на цей час припадають політичні та соціально-політичні зміни, пов'язані зі здобуттям країною незалежності та формуванням державності. Комплексна і системна історіографія видавничої справи постіндустріального періоду є малодослідженою взагалі. Окремі її складові вивчали з історіографічної точки зору лише декілька наших сучасників-науковців, зокрема, М. Тимошик, М. Сенченко, О. Афонін, А. Москаленко, М. Романюк, І. Михайлин, В. Карпенко, В. Бебик.

Українська преса — одна з найважливіших складових нашої культури — усе ще залишається найменше вивчена. Серед основних причин такого стану М. Романюк, доктор історичних наук, професор, генеральний директор Львівської бібліотеки ім. В. Стефаніка називає: «величезні обсяги періодичних видань, які не давали змоги науковцям охопити весь фактичний матеріал і знайти способи його систематизації та опрацювання; творчі можливості дослідників обмежувалися певною заангажованістю через ідеологічні уподобання; українська періодика зберігається у багатьох архівах, музеях, бібліо-

теках та приватних колекціях у різних країнах світу, що утруднює її опрацювання; серед науковців не було вироблено спільних підходів і методологічних принципів дослідження» [8].

Свою історію українська преса розпочала з декількох номерів газети «Kurier Lwowski», що вийшли у 1749 р. у Львові. 1 січня 1776 р. там же вийшов з друку французькою мовою часопис «Gazette de Leopold». 1811 р. у столиці Галичини вийшла найстаріша з існуючих зараз в Україні газет і найстаріша з існуючих зараз у світі польських газет «Gazeta Lwowska», а 1848 р. — перша в історії газета українською мовою «Зоря Галицька» [3]. Слід відзначити, що на відміну від знаного українського історика І. Кривецького, який обстоював попередню тезу, існує і інша наукова думка щодо народження української преси. Такі відомі дослідники, як Д. Чалий, В. Дмитрук, В. Ігнатієнко, П. Лещенко, А. Ніженець, Ю. Тернопільський, П. Федченко, твердили про народження української періодики у Харкові, називаючи її первістком тижневик «Харьковский еженедельник», що виходив у 1812 р.

Принципове значення для становлення преси як історичного джерела мала поява у 1838 р. в усіх губернських центрах України губернських відомостей, які були друкованим органом губернських властей і відображали офіційну точку зору на ті чи інші події.

Перші наукові спроби аналізу української періодики були зроблені наприкінці XIX ст. і пов'язують їх з ім'ям О. Маковея та його роботою «П'ятидесятлітній ювілей руської публіцистики». В дискусіях щодо періодизації преси брали участь І. Франко, В. Щурат, І. Кривецький, В. Дорошенко, І. Калинович. У 20–30 рр. нового століття зі своїм варіантом періодизації виступив відомий бібліограф преси В. Ігнатієнко, періодизація якого ґрунтується на різних принципах — мовному, територіальному, суспільно-політичному, та все ж вона не може бути визнана вдалою. Автор сам називає свій поділ дещо «штучним», але, на його думку, «він більше відповідає умовам політичного життя того часу» [2, с. 16]. Високим рівнем ідеологізації вирізнялася періодизація радянських дослідників М. Жовтобрюха та П. Федченко. На всеукраїнський історичний ґрунт механічно переносився ленінський принцип періодизації визвольного руху у Росії. Періодизацію що ґрунтується на об'єктивній хронологічній послідовності подій і явищ розробив і використав у своєму курсі лекцій «Історія української преси» зарубіжний українець А. Животко [1]. Однак ця періодизація ще не досконала, місцями хаотична. 11 періодів, беручи до уваги той реальний факт, що «українська преса на етнографічних українських землях розвивалася в різних політичних та економічних обставинах», виділив у книзі «Українська преса з перспективи 150-ліття» Ю. Тернопільський [9, с. 16–17].

Після проголошення незалежності України увага дослідників до історії української преси значно зросла. Доктор філологічних наук

М. Нечиталюк запропонував історію української журналістики (від її зародження і до початку ХХ ст.) розкласти на три періоди, кожний з яких має свою внутрішню періодизацію — тематично-проблемну й регіональну [6, с. 19–20]. Пресу ХХ ст. автор розділив на сім періодів «без журналістсько-проблемної конкретизації». Тому й не дивно, що автор у межах запропонованих етапів окремо використав то хронологічний принцип, то проблемний, а в інших випадках тільки назвав етапи.

Більш ґрунтовні підходи до періодизації запропонував автор навчального посібника «Історія української журналістики» І. Михайлин. Він поділив історію преси на 4 періоди: «Російсько-український період», час від зародження української журналістики до моменту її заборони в Росії Валуєвським обіжником 1863 р.; «Австрійсько-український» або «Галицько-український»; «Три десятиліття ХХ ст.»; «1930–1980 рр.» [5, с. 20–24].

Чимало науковців схвально оцінюють періодизацію запропоновану М. Романюком, де він пропонує 14 періодів. Зокрема: зародження і становлення української журналістики (від найдавніших часів до середини ХІХ ст.); формування журналістських систем (60–90-ті рр. ХІХ ст.); українська преса епохи першої народної революції (1898–1905 рр.); українська журналістика (1905–1914 рр.); українська журналістика в період Першої світової війни (1914–1917 рр.); українська журналістика періоду революцій у Росії та національно-визвольних змагань в Україні, преса Січових стрільців, початок комуністичної та офіційної радянської преси (1917–1921 рр.); західноукраїнська преса (20–30-х рр. ХХ ст.); преса Радянської України (20–30-ті рр. ХХ ст.); українська еміграційна преса (20–40 рр. ХХ ст.); українська преса періоду Другої світової війни (1941–1945 рр.); преса в Україні після Другої світової війни, тоталітарна журналістика (1945–1990 рр.); українська преса поза межами України, преса української діаспори (1945–1990 рр.); українська підпільна й неформальна преса, самвидав (1960–1990 рр.); напівлегальні видання (1957–1990 рр.); преса періоду розбудови української державності (1991 р. і до наших днів) [4].

Серед сучасних дослідників слід також виділити В. Владимірова, Є. Захарова, В. Іванова, В. Карпенко, В. Кіпіані, Н. Коноваленко, С. Костилева, А. Москаленка, Б. Чернякова, В. Шкляра, науковців вищих навчальних закладів Києва, Львова, Луганська, Харкова та Дніпра. У 1999 році вийшов з друку перший том хрестоматії «Українська преса» за редакцією професора М. Нечиталюка, яким розпочинається серійне видання історико-журналістських матеріалів другої половини ХІХ ст. — першої половини ХХ ст.

Слід відзначити, що досліджуючи історію преси незалежної України, сучасні науковці те ж не мають єдиної думки щодо її періодизації. Зокрема, В. Карпенко, В. Владиміров, С. Костилева розподіляють

20-річну історію на кілька періодів, серед яких відзначаються період розвитку українських ЗМІ, період занепаду, період відходу від державної власності до приватної. У роботах Н. Коноваленко, Є. Захарова кожен історичний період розвитку українських ЗМІ обов'язково пов'язаний із періодичністю розвитку свободи слова. Дослідники відокремлюють пострадянський період; коли в українській пресі можна було писати про все; період тотального контролю, який запам'ятався появою темників, напруги та тиску на ЗМІ; період послаблення і, на решті, період відновлення свободи слова, що пов'язують із помаранчевою революцією. Є спроби періодизувати історію друкованих ЗМІ в залежності від участі та впливу на політичні процеси в період виборів.

Аналіз проведений автором щодо місця і ролі у суспільстві друкованих ЗМІ показує, що за сучасний період їх кількісні характеристики були неоднакові в різні періоди. Суто математична періодизація має наступний вигляд: період стагнації і відсутності кількісного зростання газет (1990–1995 рр.); період стрімкого зростання (1995–1998 рр.); стабілізація без розвитку (1998–2001 рр.); зростання і стабілізація на новому рівні (2001–2007 рр.); стрімке падіння (2007 р. — т. ч.).

Якщо ж розглянути розвиток ЗМІ у спектрі розбудови партійності в Україні, то будемо мати наступну картину: становлення багатопартійності (1990–1995 рр.); становлення системи поляризованого плюралізму, на підставі ставлення до політичного режиму (1996–1999 рр.); трансформація, перегруповування (2000–2004 рр.); стабілізація, становлення системи поміркованого плюралізму (2005–2013 рр.) [7].

Спроба періодизувати історію ЗМІ, взявши за основу свободу слова, дає наступні результати: час розгубленості, відсутність державної підтримки, створення вертикалі управління ЗМІ (1990–1996 рр.); підкуп державних видань, створення мережі регіональних видань та газет бізнес-структур, тотальний контроль за ЗМІ як з боку держави так і власників видань, поява «темників», реальне долучення до політичної боротьби; тиск на опозиційні ЗМІ (1997–2004 рр.); ковток свободи, кінець темникам, час нездійснених обіцянок (2005–2010 рр.); з 2010 — рух у напрямку попередніх етапів.

Висновки

1. Автор дійшов висновку про взаємозалежність кількісних показників друкованих ЗМІ від наявності в країні плюралізму думок, свободи слова, розгалуженості партійних структур.

2. Запропонована періодизація з одного боку є продовженням аналітики науковців, які досліджували менш короткі часові проміжки, з іншого — дослідження доповнені аналізом впливу на галузь економічних та соціальних факторів. Крім того переважна більшість науковців досліджує лише свої регіони, нерідко не позбавившись ідеологічних упереджень, що вносить протиріччя навіть в таке, на перший погляд, просте питання

як те, де вийшла перша українська газета. Визначена відсутність єдиного методологічного підходу до досліджуваних проблем.

3. Швидкоплинність процесів, що відбуваються в епоху інформаційного суспільства, радикальні соціально-економічні перетворення, галузева технічна революція вимагають від науковців постійного дослідження, аналізу, виявлення тенденцій розвитку видавничої справи — одного з найважливіших чинників демократичного поступу країни.

4. Проведене історіографічне дослідження свідчить, що науковці зосередили свої пошуки на досить вузьких складових видавничої справи. Причина в тому, що комплексне дослідження вимагає від виконавців не тільки історичних знань, а й економічних, управлінських, психологічних, політологічних тощо. Це під силу лише потужним університетським закладам чи науковим установам. І, найголовніше, суспільство і держава повинні мати потребу в цьому, як у складовій доктрини інформаційної безпеки в контексті Концепції національної безпеки країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Животко А. Нарис історії української преси : курс лекцій / А. Животко — Подєбради : [б.в.], 1937. — 108 с.
2. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси (1816–1916) / В. Ігнатієнко — Харків; Київ : Держвидав України, 1930. — 288 с.
3. Калакура Я.С. Історичне джерелознавство [Електронний ресурс] // Історія : [сайт] / Перша українська електронна бібліотека підручників. — Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/19570411/istoriya/dzherelna_baza_istorichnih_doslidzen#471. (20.06.2013).
4. Лебедева-Гулей О. Тенденції розвитку української газетної публіцистики 1991–2006 рр. [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека Ін-ту журналістики: [сайт] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. — Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2169> (20.06.2013).
5. Михайлин І. Історія української журналістики: підручник / І. Михайлин. — Книга перша: Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. — Харків: ХІФТ, 2000. — 279 с.
6. Нечиталюк М. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень : тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теор. конф. [«Українська періодика: історія і сучасність»], (Львів, 9–10 груд. 1993 р.). — Львів: [б.в.], 1993. — С. 17–22.
7. Політичні партії в Україні: представництво та участь : вибрані матеріали Всеукр. конф., (Київ, 10 груд. 2010 р.) [Електронний ресурс] // Конференції, семінари, симпозиуми, круглі столи [сайт] / Український незалежний центр політичних досліджень — Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&nameNews&file=article&sid=603277591> (20.02.2013).
8. Романюк М. Здобутки і прорахунки дослідників української преси: погляд у XXI ст. [Електронний ресурс] // ЛНБ ім. В. Стефаника АН України: [сайт] / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка — Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/Internet/PART-1_8.htm. (15.01.2013)
9. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. Спілка українських журналістів Америки / Ю. Тернопільський. — Джерсі-Сіті: Вид-во М. П. Коць, 1974. — 176 с.

REFERENCES

1. *Zhyvotko, A.* (1937). *Narys istorii ukrainskoi presy: kurs leksii* [Essay on the history of the Ukrainian press: course of lectures]. *Podiebrady*, p. 108 (in Ukrainian).
2. *Ihnatiienko, V.* (1930). *Bibliohrafiia ukrainskoi presy (1816–1916)* [Ukrainian Press Bibliography (1816–1916)]. Kharkiv, Kyiv: State Publishing House Of Ukraine, p. 288 (in Ukrainian).
3. *Kalakura, Ya.S.* (2013). *Istorychne dzhereloznavstvo* [Historical Source Studies]. Retrieved from http://pidruchniki.com.ua/19570411/istoriya/dzherelna_baza_istorichnih_doslidzhen#471/ (in Ukrainian).
4. *Lebedieva-Hulei, O.* (2013). *Tendentsii rozvytku ukrainskoi hazetnoi publitsystyky 1991–2006 rr.* [Trends in the development of Ukrainian newspaper journalism 1991–2006]. Kyiv: Kyiv National University of Taras Shevchenko, Institute of journalism. Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2169/> (in Ukrainian)
5. *Mykhailyn, I.* (2000). *Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky: pidruchnyk. Knyha persha: Period stanovlennia: vid zhurnalistyky v Ukraini do ukrainskoi zhurnalistyky* [The history of Ukrainian journalism: the textbook. Book first: Period of formation: from journalism in Ukraine to Ukrainian journalism]. Kharkiv: KhIFT, p. 279 (in Ukrainian).
6. *Nechyaliuk, M.* (1993). *Metodolohichni problemy istoryko-zhurnalistskykh doslidzhen: tezy dopovidei i povidomlen* [Methodological problems of historical journalistic research: abstracts of reports and reports]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: Vseukrainska naukovo-teoretychna konferentsiia* [Ukrainian Periodicals: History and Modernity: All-Ukrainian Scientific and Theoretical Conference]. Lviv: (N. p.), pp. 17–22 (in Ukrainian).
7. *Politychni partii v Ukraini: predstavnytstvo ta uchast: vybrani materialy Vseukrainskoi konferentsii* [Political parties in Ukraine: representation and participation: selected materials of the All-Ukrainian conference] (2010). Retrieved from <http://w.w.ucipr.kiev.ua/modules.php?o p=modload&nameNews&file=article&id=603277591/> (in Ukrainian).
8. *Romaniuk, M.* (2013). *Zdobutky i prorakhunky doslidnykiv ukrainskoi presy: pohliad u XXI st.* [The achievements and miscalculations of the researchers of the Ukrainian press: a view in the XXI century]. Lviv: Ivan Franko Lviv National University. Retrieved from http://w.w.lnu.edu.ua/faculty/jur/Internet/PART-1_8.htm/ (in Ukrainian).
9. *Ternopil'skyi, Yu.* (1974). *Ukrainska presa z perspektyvy 150-littia. Spilka ukrainskykh zhurnalistiv Ameryky* [The Ukrainian press from the perspective of the 150th anniversary. Union of Ukrainian Journalists of America]. Jersey: M. P. Kots's Publishing house, p. 176 (in Ukrainian).

PRINTED MEDIA OF UKRAINE: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

Shpak Viktor,

Doctor of Sciences (History), Associate Professor
Kyiv B. Grinchenko University
13-B Marshal Tymoshenko str.
04212, Kyiv, Ukraine
e-mail: victorshpak@ukr.net

The article deals with the analysis of historiographic scientific researches on origin and development of national printed mass media. Ukraine is presented as a country with long-standing traditions of publishing, a country where there are a lot of scientists studying the history of Ukrainian periodicals. Informatization of human activities becomes more and more profound,

thorough and complete, and this fact requires constant analysis, assessment of printed products functioning from the point of view of their role in information, scientific, educational and cultural spiritual provision of society.

The peculiarity of this revolutionary change for Ukraine lies in the fact, that political and social-political changes, connected with obtaining independence and establishing statehood by Ukraine: complex and system-defined historiography of publishing in post-industrial period is scantily explored. The undertaken historiographic investigation shows, that scientists were concentrated on searching rather special components of a publication.

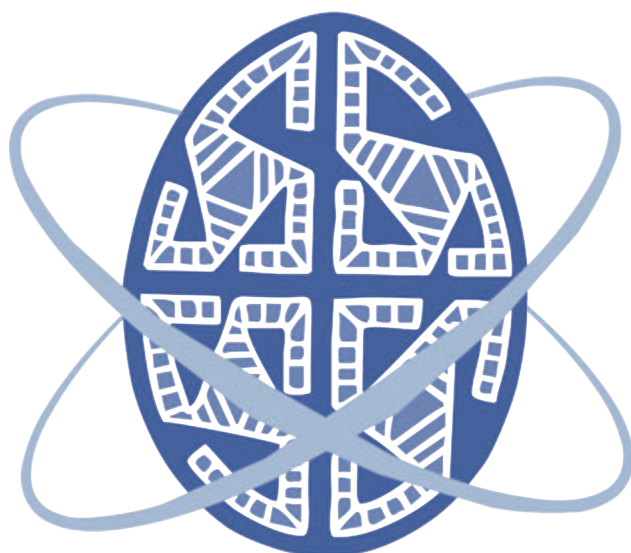
The author analyzed the existing periodization of mass media development depending on different factors and generalized, systematized and added the results of the existing investigations. The suggested periodization is, on the one hand, the continuation of scientists' analytics, who researched shorter time periods, and, on the other hand, the investigations are supplemented with the analysis of the influence of social and economic factors. Besides, the majority of scientists investigate only their regions, often keeping to their ideological bias, that brings contradictions even in such, at first sight, simple questions as: where the first Ukrainian newspaper was published. The deficiency of unified methodological approach to problems under investigation is clarified. It is proved, that the situation in publishing depends on the pluralism, freedom of speech, well-developed party structures. Complex investigation requires not only knowledge in history, but also in economics, management, psychology, political sciences. The ways of bridging gaps are analyzed.

Key words: *printed mass media, historiography, information society, publishing house, ideology, published products, freedom of speech.*

МЕРЕЖЕВІ ВИДАННЯ

INTERNET PUBLICATIONS

УДК 070.431:004.738

Новинні портали як новітня медіа-платформа українського інформаційного простору

Олексій Ситник,
канд. н. із соц. комунік., доц.

Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка

вул. Мельникова, 36/1,
04119, Київ, Україна

e-mail: sytnyk_ov@univ.net.ua
ORSID ID 0000-0002-0853-1442

© Ситник О., 2018

Висвітлено теоретико-практичні проблеми функціонування термінології в інформаційно-діяльній просторі мережевих медіа, зокрема новинних порталів; визначено й обґрунтовано поняття новинного порталу, виокремлено й розглянуто його змістові й технологічні характеристики.

Ключові слова: портал, новинний портал, мережеві медіа, термінологія, Інтернет.

Постановка проблеми

Тенденції динамічного розвитку мультимедійних мережевих технологій призвели до значних трансформаційних процесів у функціонуванні ЗМІ, їх форматі та використуваних медіаплатформах. Мережеві медіа, увібравши в себе значну кількість технологічних інновацій, значно розширили можливості власної комунікативності, адже на одній медійній платформі синтезували текстовий, аудіовізуальний, ілюстративний, інтерактивний контент і розвинули медіатенденції глобалізації, демасифікації, конвергентності, диверсифікації тощо.

Важливим результатом поступу комп'ютерних мереж, веб-технологій, їх об'єднання стала поява та виокремлення принципово нових видів медіа — мережевих, зокрема — новинних порталів. На думку М. Кастельса, появу новітньої системи мережевої комунікації характеризують її глобальні масштаби, інтеграція всіх засобів масової інформації; її потенційна інтерактивність вже змінює нашу культуру медіаспоживання і змінює її незворотно [4].

Аналіз стану розробки проблеми

Вітчизняні наукові інтереси із соціальних комунікацій до цього часу оминали сферу досліджень, пов'язану з моделюванням і архі-

тектонікою мережевих медій, їх комунікативності, а функціонування новітніх медіаплатформ, зокрема новинних порталів, є новим для української науки. При цьому наявні роботи вітчизняних і зарубіжних учених, що є дотичними до проблематики статті та стали підґрунтям дослідження. Загальні особливості й аспекти функціонування мережевих медій вивчали Л. Городенко, О. Гриценко, В. Іванов, Н. Іщук, С. Квіт, Т. Киричок, О. Мелещенко, Б. Потятиник, П. Салига, Г. Семенюк, В. Шкляр. Питанню типології інтернет-видань наукові розвідки присвятили Т. Киричок, О. Колісник, О. Коцарев, окремі медійні явища мережевої комунікації досліджував Г. Семенюк тощо.

Із-поміж іншого, в працях Л. Городенко розглянуто мультимедійність як одну з характерних ознак мережевих медій. На думку дослідниці, після потрапляння в інтернет традиційні мас-медіа втрачають основні параметри зовнішньої структури. Так, мережеві видання відрізняються від друкованих насамперед формою подачі інформації; вони поєднують властивості всіх ЗМІ, та ще й мають свою унікальну рису — гіпертекстуальність [2, с. 270].

О. Мелещенко в порівняльному аналізі розглянув друковані й електронні інформаційні моделі та зазначав, що інформація взагалі, і інформаційні дані в електронному вигляді зокрема, перетворились на глобальні, невичерпні ресурси людства, а феномен інформаційних технологій полягає у цілком новій технології спілкування ЕОМ і людини: в умовах діалогового режиму, за високого рівня інтерактивності (взаємодії) [6, с. 22].

На думку О. Беляєва, фактори, які визначають специфіку мережевих медій, природно спричиняє своєрідність інформаційного поля в інтернеті. До цих чинників дослідник долучає дигіталізацію інформації будь-якого типу в мережевому середовищі, що зумовлює мультимедійність і конвергенцію внаслідок взаємовпливу традиційних і новітніх електронних видань. Також учений розглянув явища комунікативності, інтерактивності мережевих медій, тенденцію до їх персоналізації і гіпертекстовості як технологічного каркасу інтеграції [1].

С. Машкова наголошує на тому, що конвергенція, яка перебуває в основі сучасних трансформацій ЗМК, відбувається в таких напрямках: злиття технологій, тобто сукупність нових технічних носіїв для постачання інформації користувачам (бездротовий, супутниковий зв'язок, телефонні та кабельні мережі тощо); злиття різних за видом, типом і територіальністю ЗМІ (об'єднання візуальних і аудіовізуальних медій, новинна стрічка в мобільному телефоні тощо); поява нових журналістських жанрів; злиття ринків (індустрія ЗМІ інтегрується з телекомунікаційним сектором та інформаційно-комп'ютерними технологіями) [5, с. 6].

Огляд наукових досліджень доводить, що у вітчизняній і світовій науці існує потреба комплексного дослідження мережевих медій, системного аналізу всіх їх складників (змісту, форми, архітекtonіки). В українському сегменті всесвітньої мережі маємо присвячені досліджуваній проблематиці веб-ресурси, проте жоден із них не розглядає мультимедійні мережеві платформи та їх комунікативну спрямованість із наукових позицій. Інформація, представлена на таких ресурсах, базується переважно на власному досвіді окремих практиків, або ж хибному баченні проблематики.

Завдання статті

Теорія соціальної комунікації потребує визначення дефініцій, які би чітко окреслювали поняття, уніфікували термінологію досліджень інформаційних веб-ресурсів відповідно до їх сучасного розвитку, оскільки науково обґрунтованих класифікацій мережевих медій та медіаплатформ немає. Їх вивчення є побіжним, неузгодженим і різновекторним. Тому одним із актуальних завдань сучасних досліджень має бути теоретичний аналіз термінології, використовуваної в інформаційно-діяльнісному просторі функціонування мережевих медій, з метою її чіткого визначення й уніфікації в науковому дискурсі. Завданням представленої статті є наукове обґрунтування поняття новинного порталу, виокремлення й розгляд його змістових й технологічних характеристик.

Виклад основного матеріалу

За умов розвитку інформаційно-комунікаційних каналів і появи нових медіа, становлення інформаційного суспільства і структурних трансформацій у різних сферах життя зростає роль і розширюються функції мережевих медій, інформаційних сайтів і новинних порталів, що значно впливають на розвиток сучасного інформаційного суспільства, творення нових моделей комунікації. Новинні портали сформували фундамент нинішньої вітчизняної та зарубіжної інтернет-журналістики, стали веб-платформою для конвергентної журналістики, акумулювали провідні медійні технології, стали головним конкурентом для телевізійних, радіо та друкованих ЗМІ.

Новинний портал є насамперед архітектонічно складним веб-ресурсом, інформаційним вузлом у всесвітній мережі. Однак розрізняють самостійні новинні портали, які існують і функціонують лише в інтернеті, та похідні новинні портали, так звані інтернет-клони або інтернет-версії — створені задля представництва друкованого чи іншого традиційного ЗМІ в мережі, а також із метою розширення його функціональних і аудиторних меж. Ця відмінність впливає не лише на зовнішній вигляд порталів, а й на специфіку їх функціонування. Передовсім наявність зв'язків похідних новинних порталів із первинним виданням зумовлює перенесення притаманних лише

традиційним ЗМІ візуальних прийомів моделювання, контентно-сміслових, стилістичних і композиційно-графічних особливостей на інтернет-клон.

Імітація чи стилізація композиційно-графічної моделі мережевого ресурсу під друковану версію видання засобами веб-дизайну підпорядкована зовнішній схожості (айдентиці) обох версій, на впізнаваність ЗМІ, виокремлення його з-поміж інших.

Представлення класичних медіа в інтернеті на першому етапі розвитку одразу ж спричинило боротьбу за аудиторію, що потребувало швидкого реагування на споживацький попит якісною, оперативною інформацією, підтримкою інформаційного інтересу, внаслідок чого звичайний сайт-візитівка перетворювався на новинний ресурс. Наступним етапом стало стрімке зростання кількості споживачів новинної інформації в мережі, що змусило розглядати інтернет як нове перспективне середовище розповсюдження відповідного контенту. На думку О. Старіша й А. Чічановського, темпів розвитку, подібних приналежним мережевим медіям, не мав жоден ЗМК в історії цивілізації, і природно, що якісні показники почали набувати більшої значущості, ніж кількісні [15, с. 5]. ЗМІ, які виходили на ринок мережевих видань, доводилось активно впроваджувати провідні веб-технології, привертати увагу на той час уже вибагливої і перебірливої аудиторії динамічністю, інтерактивністю, конвергентністю матеріалів, що зумовило переформатування пересічних інформаційних, переважно статичних сайтів на новітню платформу новинних порталів.

Відповідно, на цьому етапі відбулося розмежування понять інтернет-клон й інтернет-представництво ЗМІ, а також поява власне мережевих медій. Інтернет-клони набували динамічних ознак, властивих веб-порталам, застосовуючи прогресивні веб-технології, розгалужену структуру веб-ресурсу, реагуючи на потребу специфічної подачі новинного контенту (розмір повідомлень, ілюстрування, оформлення, компоновання, впровадження аудіовізуального вмісту за змогою тощо). Мережеві представництва лишалися статичним інформаційно-рекламним майданчиком на підтримку основного видання. Слід зазначити, що до визначення інтернет-клубу або інтернет-версії традиційного ЗМІ не належать електронні копії газет і журналів, записи теле- і радіоэфірів, поширювані цифровим шляхом, оскільки вони не є веб-сайтами і можуть розповсюджуватися на носіях, наприклад — компакт-дисках чи навіть магнітних накопичувачах, тож не є предметом дослідження. Так само і сайти-візитівки, що містять тільки базову інформацію про ЗМІ, скажімо, анонси випусків, анотації до матеріалів, відомості про редакцію і рекламні розцінки тощо, адже вони не є мережевими медіями і новинними порталами зокрема.

Паралельно з появою інтернет-клонів і представництв видань з'являються власне мережеві медіа, метою яких було функціонування і поширення інформації лише в межах інтернету. Власне мережеві медіа вдалися до найінтенсивнішого впровадження конвергентних медіапроцесів на своїх ресурсах, пошуків та експериментів із новітніми веб-технологіями, тенденціями, способами і засобами подачі новинного контенту.

Найбільш ефективною платформою для розміщення новинного контенту в інтернеті на сьогодні є портал. У його основі закладено розширені функції веб-ресурсу, складну структуру й можливість урізноманітнення мультимедійним контентом, широкої експлуатації мультимедійного контенту й інтерактивних веб-технологій, що передбачає розроблення адаптованої під новинний контент специфічної композиційно-графічної моделі. За конвергентних процесів, що мають місце в мережі, новинні портали не просто адаптують контент до нової медіаплатформи, а трансформують і універсалізують його.

Тривалий час новинні портали були поза увагою вітчизняних і закордонних наукових досліджень із медіакомунікацій, журналістики, соціальних комунікацій, видавничої справи. Останніми роками зростає інтерес науковців до детального вивчення мережевих медіа, провідних інформаційних та веб-технологій, стратегічного планування роботи й розвитку інтернет-ресурсів, їх комунікативного потенціалу, що зумовлено масовим переходом аудиторії у всесвітню мережу, динамічним ростом довіри до інтернет-медіа, конвергентних медіапроцесів тощо. Про це свідчать статистичні дані світових аналітичних агентств. Так, за інформацією Internet World Stats, аудиторія користувачів мережі в Україні постійно розширюється: 2000 року частка проникнення в інтернет становила 0,4% від кількості населення країни, у 2010 році — 34% [17]. Аналіз даних дослідницьких агенцій (TNS, Comscore, Pew Research) свідчить про зростання в користувачів інтернет-видань інтересу й довіри до них, зокрема — новинних ресурсів (за дослідженнями 2010–2017 рр.). Поряд із друкованими ЗМІ користувачі звертаються за об'єктивною, неупередженою оцінкою дійсності до мережевих медіа. Істотно зросла аудиторія, яка читає новини із мобільних пристроїв, що потребує впровадження нових технологій для забезпечення зручності користування контентом із різних носіїв. За словами В. Гатова, керівника медіалабораторії «РІА Новини», загалом мобільні платформи — головний напрямок розвитку новинної журналістики [7].

Результати дослідження, яке в 2007–2013 рр. провело аналітичне агентство «PewResearch», свідчать про збільшення кількісного складу аудиторії, що переглядає відео в інтернеті. Станом на 2013 р. онлайн-відео переглядає 63% опитуваних, більша частина яких (36%) дивиться

в мережі переважно новинні матеріали. Варто зазначити, що кількість респондентів, які переглядають інтернет-новини, також зростає (26% у 2007 р., 36% — у 2013 р.) 53% — у 2017 р.) [16].

Як інтернет-платформи портали за короткий час значно розвинулися, їх кількість динамічно збільшувалась, а типологічний спектр розширювався. З'явилися суспільні мережеві, державні інформаційні, цільові та спеціалізовані портали. Головною метою інтернет-порталу стає збір інформації з різних джерел, створення єдиної системи доступу до персоналізованої інформації, бібліотек, категорій контенту, що надає цим новітнім веб-платформам статусу персоналізованого медіафільтру в мережі. Таким чином, у контексті комунікативних процесів інтернету розвиток новітніх мережевих платформ став наступною логічною ланкою в еволюції соціальної комунікації та медіакультури. Максимально зручне для користувачів поєднання на потужній веб-платформі великої кількості онлайн-сервісів, гіперпосилань на інші ресурси, власного інформаційного наповнення, різноманітних інформерів (валютні, біржові, погодні тощо), інтерактивних і мультимедійних додатків робить портали стартовою сторінкою користувачів інтернету та їх дій у ньому, а для медійників і науковців — одним із перспективних векторів досліджень.

Аналіз використання терміна «новинний портал» засвідчив його значну вживаність як в Україні, так і за кордоном. Нерідко поняттям послуговуються безвідносно до його значення. Це пов'язано з тим, що чіткої дефініції новинного порталу, її обґрунтування й уведення в наукову лексику досі не відбулося. Аналізуючи специфіку новинного контенту, долучення його до певного класу мережевих ресурсів (порталів), а також зважаючи на тенденції розвитку, трансформаційні медійні процеси, технологічні особливості функціонування та типології порталів (як інтернет-ресурсу), можемо віднести новинні портали до «вертикальних порталів». Дефініцію новинного порталу в роботі розглянуто в таких аспектах: 1) як різновид мережевого ресурсу; 2) як специфічну медіаплатформу.

У змістовому аспекті новинний портал є регулярно оновлюваним суспільно-політичним інтернет-ресурсом, спрямованим на регулярне розміщення й поширення різноматичного новинного контенту та надання користувачам доступу до різноманітних медіасервісів.

Технічно новинний портал — технологічно складна конвергентна медіаплатформа, багаторівневе системне об'єднання різних ресурсів та медіасервісів, де розміщується власний контент та/або агрегується контент із зовнішніх веб-ресурсів, інформаційних агенцій тощо за допомогою RSS-каналів та інших веб-технологій.

Новинний контент мережевого ресурсу формує навколо нього спільноту (community) користувачів, які систематично комунікують

із ресурсом, авторами або між собою у форумах, коментарях, чаті чи в іншому структурному елементі новинного порталу. Певний час відповідне явище існувало без чіткого наукового обґрунтування, що спричинило приписування йому різноманітних рис інших сайтів, які виконували подібну функцію в інтернеті.

Зокрема, тривалий час новинними порталами називали звичайні мережеві каталоги веб-ресурсів, оскільки фізично вони мали перелік, наприклад, інтернет-медій, іноді із коротким описом і можливістю за допомогою розміщених на такому каталозі гіперпосилань перейти на сторінку видання. У такий спосіб вони начебто виконували функцію «відправного пункту», тому за цим критерієм їх можна було би долучити до «новинних порталів». Та слід розуміти, що на меті ці ресурси мали створення каталогу мережевих медій із чітким переліком за рейтингом чи класифікацією тощо, а не поширення новинної інформації та забезпечення медіаплатформи для комунікації.

Часто новинними порталами називають мережеві «агрегатори новин» (або «медіаагрегатори»), до прикладу, anews.com, news.meta.ua, feedo.re тощо; RSS-агрегатори на зразок feedly.com, inoreader.com, newsblur.com, rssowl.org, theoldreader.com, friendfeed.com, bazqux.com. Обидва типи ресурсів не можна вбачати новинними порталами, оскільки вони виконують по суті лише одну функцію — збору новин із різних джерел на одну віртуальну веб-сторінку. Слід зауважити, що інтенсивний розвиток порталів спричинює зменшення кількості мережевих сайтів-агрегаторів: потреба в них зникає, адже з'являються універсальніші платформи на кшталт новинних порталів, які можуть замінити або ж містити (як додатковий сервіс) мережевий агрегатор новин чи RSS. Так, 15 липня 2013 р. через відсутність перспективи розвитку (на думку розробників) припинив своє існування один із найпотужніших у світі мережевих RSS-агрегаторів Google Reader. Цей крок пояснює й той факт, що для багатьох користувачів агрегаторів соціальні мережі стали зручнішим інструментом відстеження новин, оскільки надають змогу долучитися до тематичних груп, підписатися на оновлення зі сторінок офіційних джерел, новинних ресурсів, фільтрувати їх, а головне — коментувати і ділитися інформацією з друзями, однодумцями на одній медіаплатформі.

Труднощі нині маємо і з розмежуванням понять «новинний сайт» і «новинний портал». Проблема полягає в існуванні значної кількості визначень терміна «сайт», у тому числі хибних і аматорських, які часто різняться між собою, розширюючи дефініційне поле або звужуючи його. Наприклад, «Сучасний словник іншомовних слів» вважає, що «сайт (англ. site — місце розміщення) — місце в системі Інтернет для розміщення матеріалу про когось або про щось» [11, с. 607], інше однойменне видання зазначає: «сайт (англ. site — місце) — інформа-

тика, місце в мережі Інтернет, яке відводиться користувачеві цієї мережі (особі або установі) для розміщення візуальної інформації» [10, с.512]. У «Сучасному тлумачному словнику української мови» знаходимо: «веб-сайт — комп'ютерні ресурси, які власники веб-сервера надають веб-клієнтам для розміщення своїх сторінок в Інтернеті» [12, 99]. «Словник журналіста: терміни, мас-медіа, постаті» тлумачить: «веб-сайт (англ. web — мережа + site — місце, місцезнаходження) — інформаційний ресурс у вигляді набору тематично зв'язаних між собою веб-сторінок, які створені конкретною особою або організацією. В.-с. містить сторінку, яка визначена як початкова (головна) і з якої починається сайт. Інші сторінки пов'язані з нею лінками» [9, с. 21]. Онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» подає одразу кілька варіантів значень: «(1) Сайт або веб-сайт (від англ. website, місце, майданчик в інтернеті) — сукупність веб-сторінок, доступних у мережі (Інтернеті), які об'єднані як за змістом, так і навігаційно. Фізично сайт може розміщуватися як на одному, так і на кількох серверах. (2) Сайтом також називають вузол мережі Інтернет, комп'ютер, за яким закріплена унікальна IP-адреса, і взагалі будь-який об'єкт в Інтернеті, за яким закріплена адреса, що ідентифікує його в мережі (FTP-site, www-site тощо). (3) Набір зв'язаних між собою інформаційних онлайн-ресурсів, призначених для перегляду засобами комп'ютерної мережі за допомогою спеціальних програм — браузерів. Веб-вузол може бути набором документів у електронному вигляді, онлайн-овою службою» [8]. Ідентичну дефініцію наводять «Український тлумачний словник електронних видань» [14, с. 41], «Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи» [13, с. 639], а також глосарій електронних видань однойменного підручника [3, с.355].

Визначення чи характеристики веб-сайту відсутні в галузевих та інших стандартах.

Отже, наявність неузгоджених дефініцій у вітчизняних довідкових та енциклопедичних виданнях ускладнює чітке формулювання визначення і, відповідно, однозначного трактування поняття. Тож у своєму дослідженні ми звернулися до офіційного тлумачення міжнародного співтовариства W3C (World Wide Web Consortium), метою якого є розвиток загальних стандартів для забезпечення довгострокового розвитку Інтернету. Згідно з відповідним визначенням, «веб-сайтом є зв'язана між собою (як за змістом, так і за навігацією) група html-сторінок всесвітньої мережі (з обов'язково наявною стартовою сторінкою (index.html)), що розглянуто як єдине ціле; як правило, веб-сайт підтримує одна людина або організація, а присвячений він одній (темі, напрямку) чи декільком тісно пов'язаним проблематикам; його сторінки можуть бути розміщені як на одному, так і на багатьох серверах [18, 213]. Таким чином, змушені визнати, що дефініція терміна

«сайт» («веб-сайт») у більшості вітчизняних довідково-енциклопедичних виданнях є хибною або неповною. Однак проблема точного, чіткого й науково обґрунтованого визначення понять, узгодження й уніфікації термінології, яка відповідала би сучасному розвитку означуваних процесів чи явищ, потребує окремого дослідження.

Висновки

У результаті вивчення основних положень теоретико-практичних джерел і аналізу різних типів мережевих медій з'ясовано, що новинний портал є структурно, композиційно і технологічно складною платформою, яка може складатися більше, ніж із одного сайту, мати багато допоміжних сервісів, онлайн-послуг, містити як власний, так і запозичений контент (текстовий, зображальний, аудіовізуальний, інтерактивний, мультимедійний тощо), надавати можливості адаптації відповідно до особистісно-орієнтованих запитів користувачів, автоматично генерувати різноманітні контентні вибірки тощо. Основною метою функціонування новинного порталу є надання максимального обсягу інформаційних послуг і сервісів для залучення якомога більшої аудиторії. Таким чином, новинний портал є мережевим медіа, що надає інтерактивні новинні сервіси, які працюють у межах єдиного ресурсу, функціонують як точки доступу до новинної інформації та допомагають шукати її в медіапросторі інтернету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев А. А. Особенности графической модели интернет-версий периодических изданий (на материале итальянских СМИ) : дис. ... канд. филол. наук. — М., 2009. — 20 с.
2. Городенко Л. М. Теорія мережевої комунікації : монографія / Л. М. Городенко. — К., 2012. — 388 с.
3. Електронні видання [Текст]: довід. / Ук лад. Т. Ю. Киричок. — К.: НУТУ «КПІ», 2010. — 400 с. — Бібліогр.: с. 394. — 1000 прим.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер с англ. — М., 2000. — С. 345.
5. Машкова С. Г. Интернет-журналистика : учеб. пособие / С. Г. Машкова. — Тамбов : Изд-во тамб. гос. техн. ун-та, 2006. — 80 с.
6. Мелещенко О. К. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук 10.01.08 — журналистика. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 1998, 41 с.
7. Развитие новостного сегмента медиа-отрасли России: Доклад Центра Исследований РИА Новости. — М., 39 с.
8. Сайт. Веб-сайт [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://uk.wikipedia.org/wiki/веб-сайт> . Назва з екрану.
9. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті. / За заг. ред. Ю. М. Бідзілі. — Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. — 224 с.
10. Сучасний словник іншомовних слів. — 2-ге вид., доп. за ред. Семотюк О. П. — Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2008. — 688с.
11. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. — К.: Довіра, 2006. — 789 с. — (Словники України).

12. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. — Х.: ВД «Школа», 2006. — 1008 с.
13. Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи [Текст] / Уклад.: П. О. Киричок, О.М.Величко, С.Ф.Гавенко та ін.; за заг. Ред. П. О. Киричка. — К.: НУТУ «КПІ», 2010. — 896 с.
14. Український тлумачний словник електронних видань [Текст] / Ук лад. Т. Ю. Киричок. — К.: НТУ У «КПІ», 2012. — 128 с. + вк лейки (12 с.).
15. Чічановський А. А. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем : підручник / А. А. Чічановський, О. Г. Старіш. — К. : Грамота, 2010. — 568 с.
16. News video on the Web [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.journalism.org/2014/03/26/news-video-on-the-web/>
17. Ukraine Telecommunications Reports [електронний ресурс] // Internet World Stats. — Режим доступу : <http://www.internetworldstats.com/euro/ua.htm>
18. Web site definition [електронний ресурс] // Tech Target. — Режим доступу : <http://searchsoa.techtarget.com/definition/Web-site>.

REFERENCES

1. *Beljaev A. A.* (2009). *Osobennosti graficheskoy modeli internet-versij periodicheskikh izdanij (na materiale ital'janskih SMI)* (Features of the graphic model of Internet versions of periodicals (on the material of Italian media) (Unpublished candidate dissertation). Moscow, Russia: (N. p.), P. 20. (in Russ.)
2. *Horodenko L. M.* (2012). *Teoriia merezhevoi komunikatsii: monografija* (The theory of network communication: monograph). Kyiv, Ukraine: (N. p.), P. 388. (in Ukr.)
3. *Kyrychok T. Yu.* (2010). *Elektronni vydannia: dovidnyk* (Electronic publications: directory). Kyiv, Ukraine: NUTU "KPI", P. 400. (in Ukr.)
4. *Kastel's M.* (2000). *Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura: per s angl.* (Information Age: Economics, Society and Culture: Translation from English). Moscow, Russia: (N. p.), P. 345. (in Russ.)
5. *Mashkova S. G.* (2006). *Internet-zhurnalistska: ucheb. posobie* (Internet journalism: a tutorial). Tambov, Russia: Publishing house of Tambov State Technical University, P. 80. (in Russ.)
6. *Meleshchenko O. K.* (1998). *Kompiuterni i telekomunikatsiini tekhnolohii yak harant intehratsii zhurnalistyky Ukrainy v svitovyi informatsiinyi prostir* (Computer and telecommunication technologies as a guarantor of integration of Ukraine's journalism into the world information space). Avtoreferat dysertatsii na здobuttia naukovoho stupenia doktora filolohichnykh nauk (The dissertation for the degree of Doctor of Philology 10.01.08). Kyiv, Ukraine: Kyiv National University of T. Shevchenko, P. 41. (in Ukr.)
7. *Razvitie novostnogo segmenta media-otrasli Rossii: Doklad Centra Issledovanij RIA Novosti* (Development of the news segment of the media industry in Russia: Report of the RIA Novosti Research Center). Moscow, Russia: (N. p.), P. 39. (in Russ.)
8. *Veb-sait* (The web site). Retrieved from <http://uk.wikipedia.org/wiki/вeб-сайт>. (in Ukr.)
9. *Bidzil Yu. M.* (Ed.) (2007). *Slovnyk zhurnalista: Terminy, mas-media, postati* (The dictionary of journalist: terms, mass media, figures). Uzhhorod, Ukraine: VAT "Publishing house "Zakarpattia", P. 224. (in Ukr.)
10. *Semotiuk O. P.* (Ed.) (2008). *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv* (Modern Dictionary of Foreign Words). Kharkiv, Ukraine: Publishing house "Ranok", P. 688. (in Ukr.)
11. *Skopenko O. I., Tsybaliuk T. V.* (2006). *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: blyzko 20 tys. sliv i slovospoluchen* (Modern Dictionary of Foreign Languages: approximately 20,000 words and phrases). Kyiv, Ukraine: Dovira, P. 789. (in Ukr.)
12. *Dubichynskyi V. V.* (Ed.) (2006). *Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy: 65 000 sliv* (Contemporary Dictionary of the Ukrainian language: 65,000 words). Kharkiv,

- Ukraine: VD "Shkola", P. 1008. (in Ukr.)
13. Havenko S. F., Kyrychok P. O., Velychko O. M. (2010). *Ukrainskyi tlumachnyi slovnyk vydavnycho-polihrafichnoi spravy* (Ukrainian Explanatory Dictionary of Publishing and Printing). Kyiv, Ukraine: NUTU "KPI", P. 896. (in Ukr.)
  14. Kyrychok T. Yu. (2012). *Ukrainskyi tlumachnyi slovnyk elektronnykh vydan* (Ukrainian Explanatory Dictionary of Electronic Publications). Kyiv, Ukraine: NTU "KPI", P. 128. (in Ukr.)
  15. Chichanovskyi A. A., Starish O. H. (2010). *Informatsiini protsesy v strukturi svitovykh komunikatsiinykh system : pidruchnyk* (Information processes in the structure of world communication systems: textbook). Kyiv, Ukraine: Hramota, P. 568. (in Ukr.)
  16. News video on the Web. Retrieved from <http://www.journalism.org/2014/03/26/news-video-on-the-web/>. (in Eng.)
  17. Ukraine Telecommunications Reports. Internet World Stats. Retrieved from y : <http://www.internetworldstats.com/euro/ua.htm> (in Eng.)
  18. Web site definition. Tech Target. Retrieved from <http://searchsoa.techtarget.com/definition/Web-site>. (in Eng.)

NEWS PORTALS AS A NEW MEDIA PLATFORM OF UKRAINIAN INFORMATION SPACE

Olexii Sytnyk,

Candidate of Sciences (Social Communication)

Kyiv T. Shevchenko National University

36/1 Melnykov str.

041119, Kyiv, Ukraine

e-mail: sytnyk_ov@univ.net.ua

ORSID ID 0000-0002-0853-1442

Actual problem in the scientific investigations of Ukraine, there is a need to define a number of definitions in the field of social communications that would clearly outline the concepts, unify the terminology of researches in the field of the latest media in line of their current development. Today there are not enough scientifically based classifications of network media and media platforms. They are passive, uncoordinated and often multivectoral. Therefore, one of the urgent tasks of modern researches should be a theoretical analysis of the terminology used in the information-activity space of the network media operation, with the purpose of its precise definition and unification in scientific discourse.

In this article such theoretical and practical problem is covered: the operation of terminology in the information and activity space of network media, in particular, news portals. Author defined and substantiated the concept of the news portal; singled out and considered its content and technological characteristics. The main scientific, encyclopedic and reference editions, as well as state standards are analyzed for determination of using the definition of «news portal» and «website» in them, as well as the verify how accurately appellations are conformity to their definitions and appropriateness of using. After a deep analysis in the conclusion to the article the most thorough and logical definition of the term «news portal» is presented, and reasonably suggested to introduce its significance in scientific discourse.

Key words: portal, news portal, news site, media platform, network media, terminology, definitions, Internet.

УДК 007:004,738.5 : 2(477)

Специфіка новин у релігійних Інтернет-виданнях України

Ігор Скленар,

канд. н. із соц. комунік., доц.

Львівський національний
університет імені Івана Франка

вул. Генерала Чупринки, 49,
79004, Львів, Україна

e-mail: isklenar@gmail.com

© Скленар І., 2018

Розглянуто типи релігійних веб-ресурсів України, особливості їх новинної інформації. Також запропоновано шляхи покращення інформаційних повідомлень на українських релігійних сайтах.

Ключові слова: веб-ресурс, сайт, релігійне Інтернет-видання, релігійна інформація, Церква, новинна журналістика

Постановка проблеми

В останні роки Інтернет-простір відкрив широкі можливості для донесення релігійної інформації зацікавленому читачеві. Релігійні Інтернет-видання України сьогодні допомагають аудиторії не лише сформуванню бачення релігійних процесів у державі та світі, але й стають джерелом пізнання своєї віри та культури. Водночас новини в релігійних Інтернет-виданнях України мають свою специфіку на відміну від новинної інформації, яка публікується в Інтернет-виданнях суспільно-політичного, економічного та іншого тематичного спрямування.

В сучасному українському журналістикознавстві тема новинної журналістики на релігійних веб-ресурсах практично не порушується. Це пов'язано з тим, що в новій галузі знань — соціальних комунікаціях — дослідження про релігійну інформацію становлять незначний відсоток, а тема цієї статті є одним із численних і в той же час цікавих аспектів релігійної інформації, яка заслуговує на те, щоб його висвітлити у рамках цього невеликого дослідження.

На думку дослідниці А. Дем'янової, більшість науковців надають перевагу дослідженню інтернет-журналістики в цілому й типових мовностилістичних помилок мережевих статей зокрема [5, 172]. Серед знаних українських та зарубіжних авторів в цій ділянці зробили значні напрацювання Б. Потятиник [8], Р. Крейг [6] та ін. Вже мають місце дослідження, які присвячені новинарним стрічкам інформаційних порталів, зокрема таких авторів, як О. Амзін [1], М. Стівенс,

Дж. Гол. Серед українських науковців теми якості релігійної інформації в Інтернет-виданнях розглядають фахівці релігійної журналістики А. Бойко [3], А. Дем'янова [5], А. Юраш [10], М. Балаклицький [2], М. Пальчинська [7], Л. Филипович [11], Т. Різун [9] та ін.

Мета

Проаналізувати специфіку новинної журналістики релігійних Інтернет-видань України. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) показати типологію релігійних веб-ресурсів України для кращого розуміння специфіки новинної інформації зі сфери релігії; 2) стисло охарактеризувати рубрики новин цих Інтернет-видань та показати їх специфіку; 3) запропонувати шляхи вдосконалення новинної журналістики в релігійних Інтернет-виданнях України.

Виклад основного матеріалу

Оскільки вищезгадані дослідники не розглядають у своїх працях питання типології українських релігійних веб-ресурсів, подамо власні напрацювання щодо цього питання. Першим типом системи українських релігійних Інтернет-видань є *офіційні сайти Церков та релігійних організацій* нашої держави. За нашими підрахунками, на сьогодні їх існує понад 20. Це, зокрема, офіційні сайти католицьких Церков: Української греко-католицької Церкви [13], Римо-Католицької Церкви в Україні [14]; офіційні сайти православних Церков — в єдності з Московським патріархатом [15], Київського патріархату [16]; офіційні сайти протестантських спільнот — Всеукраїнського союзу об'єднаних євангельських християн-баптистів [17]; Всеукраїнського союзу Церков християн віри євангельської п'ятдесятників [18]; офіційний сайт Асоціації єврейських організацій та общин України [19]; офіційний сайт Духовного управління мусульман України [20] та ціла низка інших Інтернет-ресурсів.

На вищеперерахованих сайтах передусім домінує хроніка діяльності конкретної релігійної організації (урочисті події з нагоди певного свята, проголошення святих, будівництва храмів та ін.). На цих веб-ресурсах розміщують офіційні документи релігійних організацій, анонсують важливі релігійні події у своєму середовищі, апелюють до органів влади чи цілого суспільства з метою вплинути на вирішення злободенних питань тощо.

Помітне місце в українському релігійному веб-просторі посідає ще такий тип веб-ресурсів, як *сайти єпархій* (структурні одиниці греко-католицької та православної Церков України) та *діцезій* (структурні одиниці римо-католицької Церкви в Україні). За браком місця не будемо перераховувати, лише зазначимо, що станом на 2012 рік їх існує понад 60. Веб-посилання на ці ресурси можна знайти в Каталозі веб-ресурсів християнського мегапорталу РІСУ [21].

Третій тип системи релігійних веб-ресурсів України, який виділимо у цій статті, — це *Інтернет-ресурси православних і католицьких монастирів*. Всього ми виявили близько 60 таких ресурсів, хоча їх стає все більше. Наприклад, одна з найбільших давніх християнських святинь — Свято-Успенська Києво-Печерська лавра (УПЦ) — має своє Інтернет-видання [22]; узагальнені відомості про монаші спільноти УГКЦ містяться на сайті monks.ugcc.org.ua; Чин місіонерів-облатів РКЦ в Україні також володіє веб-ресурсом [23]. На сайтах монастирів розміщується інформація про історію конкретного монастиря та його сучасна хроніка, інформаційні повідомлення про урочисті Богослужіння, релігійні святкові заходи тощо.

У системі релігійних веб-ресурсів України виділяємо ще такий тип, як *сайти духовних навчальних закладів на території України, зокрема, семінарії православних, католицьких та протестантських Церков*. На сьогодні їх існує понад 20. На цих релігійних веб-ресурсах виділяють основні завдання названих духовних закладів, які мають зовсім іншу структуру й освітні цілі порівняно зі світськими вищими навчальними закладами, також подають хроніку діяльності, розміщують фотогалереї викладачів та студентів тощо.

Помітне місце в українському Інтернет-просторі посідають *сайти релігійних рухів, спільнот та організацій*. Всього ми виділили понад 50 веб-ресурсів такого типу. На них розміщують передусім інформацію про конкретну спільноту чи рух при релігійній організації, повідомлення про різноманітні заходи — про молодіжні паломництва до святих місць, про благодійні заходи, акції молодіжних спільнот, про релігійні святкові вечори, концерти та ін. Часто на сайтах викладають подяки жертводавцям або ж історії людей, яким вже допомогли.

П'ятим типом системи українських релігійних веб-ресурсів є *інформаційні сайти, портали, релігійні Інтернет-видання — універсальні за своїм змістом*, які, хоча й засновані при релігійних організаціях, але відзначаються широтою охоплення тем і проблем релігійних процесів в Україні та світі. Ми зарахували до цієї категорії близько 10 сайтів. У нашому дослідженні коротко охарактеризуємо три з них: РІСУ, «Релігія в Україні», «Дивенсвіт».

Популярний мегапортал «Релігійно-інформаційна служба України» (далі — РІСУ) заснований в жовтні 2001 року при Українському католицькому університеті. Для багатьох популярних Інтернет-видань України він є джерелом об'єктивної інформації зі сфери релігії. В той же час ним цікавляться й за кордоном, оскільки він має версії російською та італійською мовами.

Головним завданням РІСУ є гідно представити весь спектр релігійного життя в Україні. Головний редактор РІСУ Т. Антошевський зазначає: «Ми, хоч і є проектом УКУ, точніше Інституту релігії і суспільства,

та все ж пишемо про все, що стосується релігійного життя в Україні, не зважаючи на конфесійну приналежність. Нам вдалося зайняти ту нішу, де ми відкриті для всіх. Ми не працюємо проти когось; пишемо про те, що відбувається, намагаємось завжди подати найважливіше» [4].

Ще одне релігійне Інтернет-видання універсального спрямування «Релігія в Україні» було засноване в 2008 році [24]. Воно адресоване тим читачам, які глибоко цікавляться питаннями й проблемами зі сфери релігії та культури в Україні та за її межами. В рубриці «Новини», подібно до РІСУ, переважають повідомлення про події в католицьких та православних Церквах в Україні та за її межами. Паралельно з новинною інформацією, сайт «Релігія в Україні» містить рубрики з чималою кількістю аналітичних публікацій, які стосуються таких сфер, як філософія, релігієзнавство, теологія та ін. Сайт має лише одну версію, матеріали публікуються або українською, або російською мовою.

Сайт християнської молоді «Дивенсвіт» був заснований на початку 2011 року [25]. Новинна інформація, розміщена на сайті, підібрана за основним критерієм — вона має бути важлива для сучасної молоді, яка намагається жити згідно з християнським вченням. У новинах помітно емоційний чинник.

У типологію релігійних веб-ресурсів України можна включити десятки, а то й сотні сайтів, серед них — електронні версії релігійної преси, сайти видавництв, Інтернет-крамниць з продажу релігійної літератури, сайти парафій, неофіційні сайти релігійних об'єднань, персональні сайти релігійних діячів, сайти, присвячені пам'яткам релігійної архітектури тощо. Усі вони також мають свою відповідну нішу в українській глобальній мережі.

Щодо специфіки новинної журналістики на релігійних веб-ресурсах, то тут виділимо їх особливу роль у формуванні релігійної свідомості громадян Української держави. В релігійних Інтернет-виданнях України, так як і в суспільно-політичних, економічних тощо, новини супроводжуються візуальними та мультимедійними додатками. Наприклад, до якоїсь значущої події сайт РІСУ виставляє відео або цілу підбірку фотографій, з допомогою яких аудиторія зможе глибше ознайомитися з нею. Те саме стосується сайту «Дивенсвіт» та й інших порталів з новинною інформацією зі сфери релігії.

Релігійна проблематика у мас-медіа вимагає певної фахової підготовки і конкретного ставлення до такої тонкої сфери духовного життя суспільства. Тому не дивують нарікання дослідників на низький професійний рівень релігійної інформації як в медіа загалом, так і в релігійних новинах. В дослідженнях про релігійну журналістику й на різноманітних круглих столах, конференціях з цієї сфери порушується питання: «Що необхідно для того, аби новини в релігійних виданнях були якісно представлені?». Більшість редакторів сайтів, журналістів,

які займаються релігійною тематикою, а також теоретиків у цій сфері, пропонують такі шляхи вдосконалення:

1. Підготовка фахівців для роботи з релігійною інформацією повинна відбуватися при університетах та інших вищих навчальних закладах, адже необхідне навіть елементарне знання релігійних термінів та вивчення основ релігієзнавства, історії Церкви, сучасного стану конфесій та ін.

2. Дотримання журналістських стандартів. Трапляються випадки, коли в новинах релігійних інтернет-видань немає посилань на джерела інформації або неякісна новина дослівно передана з іншого джерела з посиланням, водночас без її відповідного опрацювання. Варто звернути увагу й на заголовки новин, які іноді видаються банальними, переважає описовість події тощо.

3. Співпраця з релігійними прес-службами. В інформаційних відділах Церков та релігійних організацій України не завжди працюють особи з журналістською чи філологічною освітою, що негативно позначається на якості повідомлень, які вони готують для медіа. Відповідно у штаті потужного релігійного Інтернет-видання обов'язково повинен бути редактор новин, який надавав би недосконалим прес-релізам відповідної форми та змісту.

Висновки

В цьому невеликому дослідженні ми виділили конкретні типи релігійних веб-ресурсів України: офіційні сайти Церков та релігійних організацій; сайти єпархій та дієцезій; Інтернет-ресурси монастирів; сайти духовних навчальних закладів в Україні; сайти релігійних рухів, спільнот та організацій; універсальні релігійні Інтернет-видання, але цей перелік за умови ґрунтовнішого дослідження можна доповнити й іншими типами. Специфіка новинної інформації в цьому сегменті глобальної мережі — всеохопність, і в той же час регіональний зріз українського релігійного життя, вибір його лише певної сфери і адресація конкретній аудиторії, відображення релігійних канонів і водночас літургійних традицій Церков у новинних рубриках тощо. Новинна журналістика релігійних веб-ресурсів України перебуває в процесі свого розвитку. Практичний бік релігійної журналістики загалом показує, що редакторам релігійних сайтів, та й релігійним організаціям, які готують повідомлення для мас-медіа, необхідно працювати над удосконаленням новинної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амзин А. Новостная Интернет-журналистика: сетевой учеб. [Електронний ресурс] / А. Амзин. — 2007. — Режим доступу: <<http://kebati.ru/journ/>>(10.11.2009).
2. Балаклицький М. Історіографія протестантської комунікації України [Електронний ресурс] // Інтернет-видання «Путь». — Режим доступу до статті <http://www.asd.in.ua/archives/1188301002>

3. *Бойко А.* Релігія в мас-медіа України: тексти лекцій / А.Бойко. — К., 2009. — 158 с.
4. Директор РІСУ Тарас Антошевський: «Церкви починають значно конструктивніше ставитись до ЗМІ» [Електронний ресурс] // Новомедіа. — Режим доступу до статті: <http://novomedia.org/node/1205>
5. *Дем'янова А.* Редакторське опрацювання заголовків інтернет-новин / А. Дем'янова // Наукові записки Інституту журналістики. — 2010. — Т. 41. — С. 172-176.
6. *Крейґ Р.* Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ / Р. Крейґ // Перекл. з англ. А. Іщенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 324 с.
7. *Пальчинська М.* Віртуалізація у релігійному житті сучасної України (соціально-філософський аспект): Дис... канд. наук: 09.00.03 — 2009. — Режим доступу до статті: <http://www.dlib.com.ua/virtualizatsia-u-relihiynomu-zhytti-suchasnoyi-ukrayiny.html>
8. *Потятиник Б.* Інтернет-журналістика: межі професії [Електронний ресурс] / Б. Потятиник // Медіакритика. — Режим доступу до статті: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/internet-zhurnalistyka-mezhi-profesiyi.html>
9. *Різун Т.* Релігійні електронні видання в Україні / Т. Різун // Видавнича галузь і кадри: досягнення, проблеми, перспективи: Наук. — практ. зб. — Львів: «Азарт», 2002.
10. *Юраш А.* Релігія й електронні медіа: взаємодія, протистояння, ігноранція / А. Юраш // Телевізійна й радіожурналістика: Збірник науково — методичних працт. — Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. — Вип.5. — С. 22-30
11. *Филипович Л.* Сучасна релігійні ситуація в Україні й український Інтернет / Л. Филипович // Бойко А. Релігія в мас-медіа України: тексти лекцій (додатки). — Київ, 2009. — С. 129-133.
12. Церковь и Интернет: Понтификальный Совет по средствам массовой коммуникации [Електронний ресурс] // Библиотека Гумер. — Режим доступу до статті: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/katholic/Article/ChurIntern.php.
13. Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ugcc.org.ua>.
14. Львівська архідієцезія Римсько-католицької церкви в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rkc.lviv.ua>.
15. Офіційний веб-сайт Української Православної Церкви [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodox.org.ua>.
16. Украинская Православная Церковь Киевский Патриархат [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cerkva.info/>.
17. ВСЦ ЄХБ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ecbua.info>.
18. Всеукраїнський союз Церков християн віри євангельської п'ятидесятників [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uupc.org>.
19. Офіційний сайт Асоціації єврейських організацій та общин України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vaadua.org>.
20. Офіційний сайт Духовного управління мусульман України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.islamyat.org/>.
21. Релігійно-інформаційна служба України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/resources/webcatalog/intro_catalog.
22. Святвя Успенская Киево-Печерская Лавра [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lavra.ua>.
23. Чин місіонерів-облатів РКЦ в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://molod.omi.org.ua>.
24. Релігія в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://religion.in.ua>
25. Сайт християнської молоді «Дивенсвіт» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dyvensvit.org.ua>.

REFERENCES

1. *Amzin A.* (2007). *Novostnaja Internet-zhurnalistika: setevoj uceb.* (News Internet journalism: a network textbook). Retrieved from [http:// kebati.ru/journ/>](http://kebati.ru/journ/>)(10.11.2009). (in Russ.)
2. *Balaklytskyi M.* (N. d.). *Istoriografia protestantskoi komunikatsii Ukrainy* (Historiography of Protestant communication of Ukraine). Internet publication "Put". Retrieved from <http://www.asd.in.ua/archives/1188301002>. (in Ukr.)
3. *Boiko A.* (2009). *Relihiia v mas-media Ukrainy: teksty leksii* (The religion in Ukraine mass-media: lecture texts). Kyiv, Ukraine: (N. p.), P. 158. (in Ukr.)
4. *Dyrektor RISU Taras Antoshevskiy:* «Tserkvy pochynaiut znachno konstruktivnishe stavytys do ZMI» (Taras Antoshevskiy, the director of the RISU: "Churches are starting to be more constructive about the media"). (N. d.). *Novomedia*. Retrieved from <http://novomedia.org/node/1205>. (in Ukr.)
5. *Demianova A.* (2010). *Redaktorske opratsiuвання zaholovkiv internet-novyn* (Editorial work on the headlines on Internet news). Kyiv, Ukraine: *Scientific notes of Institute of journalism*, T. 41, P. 172–176. (in Ukr.)
6. *Kreig R.* (2007). *Internet-zhurnalistyka: robota zhurnalista i redaktora u novykh ZMI* (Internet journalism: the work of journalist and editor in new mass-media). (A. Ischenko, Transl.). Kyiv, Ukraine: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia", P. 324. (in Ukr.)
7. *Palchynska M.* (2009). *Virtualizatsiia u relihiinomu zhytti su chasnoi Ukrainy* (sotsialno-filosofskiy aspekt) (Virtualization in the religious life of Ukraine (social and philosophy aspect). *Kandydatska dysertatsiia* (Unpublished candidate dissertation). Retrieved from <http://www.dlib.com.ua/virtualizatsia-u-relihiynomu-zhytti-suchasnoyi-ukrayiny.html>. (in Ukr.)
8. *Potiatynyk B.* (N. d.). *Internet-zhurnalistyka: mezhi profesii* (Internet journalism: the limits of the profession). *Mediakrytyka*. Retrieved from <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/internet-zhurnalistyka-mezhi-profesiyi.html>. (in Ukr.)
9. *Rizun T.* (2002). *Relihiini elektronni vydannia v Ukraini. Vydavnycha haluz i kadry: dosiahnennia, problemy, perspektyvy: Nauk.* (Religion electronic publications in Ukraine. Publishing sphere and personnel: achievements, problems, perspectives: Scientific). Lviv, Ukraine: Az-art.
10. *Yurash A.* (2005). *Relihiia y elektronni media: vzaïemodiia, protystoiannia, ihnoratsiia* (Religion and electronic media: interaction, confrontation, ignorance. Television and radio journalism: a collection of scientific and methodological works). Lviv, Ukraine: *Ivan Franko Lviv National University*, № 5, P. 22–30. (in Ukr.)
11. *Fylypovych L.* (2009). *Suchasna relihiini sytuatsiia v Ukraini y ukraïnskyi Internet* (The current situation in Ukraine and the Ukrainian Internet). Kyiv, Ukraine: (N. p.), P. 129–133. (in Ukr.)
12. *Cerkov' i Internet: Pontyfikal'nyy Sovet po sredstvam massovoj kommunikacii* (Church and the Internet: The Pontifical Council for Mass Communications). (N. d.). *Gumer library*. Retrieved from http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/katholic/Article/ChurIntern.php. (in Russ.)
13. *Informatsiyni resurs Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy* (Information resource of the Ukrainian Greek Catholic Church). Retrieved from <http://ugcc.org.ua>. (in Ukr.)
14. *Lvivska arkhidietsiia Rymsko-katolytskoi tserkvy v Ukraini* (Lviv Archdiocese of the Roman Catholic Church in Ukraine). Retrieved from <http://rkc.lviv.ua>. (in Ukr.)
15. *Ofitsiyni veb-sait Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy* (The official website of the Ukrainian Orthodox Church). Retrieved from <http://orthodox.org.ua>. (in Ukr.)
16. *Ukrainskaja Pravoslavnaja Cerkov' Kievskij Patriarhat* (Ukrainian Orthodox Church Kyiv Patriarchate). Retrieved from <http://www.cerkva.info/>. (in Russ.)
17. *VSTs YeKhB (WCC ECHO)*. Retrieved from <http://ecbua.info>. (in Ukr.)
18. *Vseukraïnskyi soiuz Tserkov khrystyian viry yevanhelskoi piatydesiatnykiv* (All-Ukrainian Union of Churches of Christians of the Evangelical Pentecostal faith). Retrieved from <http://uupc.org>. (in Ukr.)

19. Ofitsiynyi sait Asotsiatsii yevreiskykh orhanizatsii ta obshchyn Ukrainy (Official site of the Association of Jewish Organizations and Communities of Ukraine). Retrieved from <http://vaadua.org>. (in Ukr.)
20. Ofitsiynyi sait Du khovnoho upravlinnia musulman Ukrainy (Official site of the Spiritual Directorate of Muslims of Ukraine). Retrieved from <http://www.islamyat.org/>. (in Ukr.)
21. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy (Religious Information Service of Ukraine). Retrieved from http://risu.org.ua/ua/index/resourses/webcatalog/intro_catalog. (in Ukr.)
22. Svjataja Uspenskaja Kievo-Pecherskaja Lavra (Holy Assumption Kyiv-Pechersk Lavra). Retrieved from <http://lavra.ua>. (in Russ.)
23. Chyn misioneriv-oblativ RKTs v Ukraini (The mission of the missionaries of the RCC in Ukraine). Retrieved from <http://molod.omi.org.ua>. (in Ukr.)
24. Relihiia v Ukraini (The religion in Ukraine). Retrieved from <http://religion.in.ua>. (in Ukr.)
25. Sait khrystyianskoi molodi «Dyvensvit» (The site of the Christian youth «Dyvensvit»). Retrieved from <http://dyvensvit.org.ua>. (in Ukr.)

THE SPECIFIC CHARACTER OF NEWS IN UKRAINIAN INTERNET-PUBLICATIONS

Sklenar Ihor,

Candidate of Sciences (Social Communications)

Lviv I. Franko National University

49 General Chuprynka str.,

79001, Lviv, Ukraine

e-mail: isklenar@gmail.com

The article deals with the types of religious web-resources of Ukraine, peculiarities of presenting news information. The ways of information improvement on Ukrainian religious web-sites are suggested. In contemporary Ukrainian journalism the problem of news presenting on religious web-resources is actually not paid attention to, such news information is characterized by specific features, if compared with news information, published in social-political, economic Internet-publications. The author sets the tasks to show the typology of religious web-resources of Ukraine for deeper understanding the specificity of news information; to characterize the news rubrics of these Internet-publications, to offer the ways of perfection of news journalism in religious Internet-publication in Ukraine. Having studied these problems the author comes to the conclusions that the specificity of news information in this segment of global web is multi-thematics and regional peculiarities of Ukrainian religious life, choice of only specific sphere of this life and its address to particular readers. News journalists of Ukrainian religious sites and religious bodies, which prepare information for mass-media, should work more at news information improvement.

Key words: web-resource, site, religious Internet-publication, religious information, the Church, news journalism.

УДК 070:004.738

Модульне проектування мережевих журнальних видань як спосіб підвищення якості сприймання контенту

Ольга Фомішина,
асист.

Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка,

вул. Мельникова, 36/1,
04119, Київ, Україна

e-mail: fomishyna.olha@gmail.com
ORSID ID 0000-0001-9594-1206

© Фомішина О., 2018

Висвітлено теоретико-практичні аспекти функціонування модульних сіток у процесі проектування мережевих журнальних видань, зазначено вплив модульного проектування на якість сприймання контенту, структурно-композиційної організації видання, виробничого процесу.

Ключові слова: модульна сітка, модульне проектування, мережеві журнали, дизайн.

Постановка проблеми

Зважаючи на динамічний розвиток мережі Інтернет та суттєве збільшення обсягу інформації, в Україні досі не відводиться достатньої наукової уваги візуальному складнику її сприйняття. Якісна візуалізація контенту дозволяє у разі збільшити ефективність передачі інформації. Для того, щоб контролювати та керувати цим інформаційним потоком, необхідно правильно композиційно-графічно структурувати повідомлення [5].

Спосіб модульного проектування є одним з найефективніших для надання чіткої візуальної структури змісту, для створення якісного, гармонійного і функціонального макету з чітко визначеними зв'язками між елементами композиції. А правильно побудована графічна композиція видання, в свою чергу, — це і запорука коректного трактування змісту, і, певною мірою, виховання у читача естетичного смаку, почуття прекрасного і гармонії. І хоча модульна сітка і не є єдино правильним методом проектування видання, проте цілком очевидно, що вона настільки активно впливає на процес розробки та оптимізацію роботи, що заслуговує окремого розгляду в контексті візуальної комунікації.

Аналіз останніх публікацій

Проблему конструювання друкованих видань досліджували українські та зарубіжні науковці, зокрема Р. Вербовий, В. Капелєв, А. Ко-

ролькова, Дж. Фелічі, А. Хелберт, Я. Чихольд, В. Шевченко та інші. Кожен з науковців формулював власні рекомендації для створення якісного видання, однак переважно це стосувалось структури книжкових, рідше — газетних видань. Моделювання журнальних видань переважно залишались поза увагою, за винятком праць Р. Вербового та В. Шевченко. Що ж до специфіки проектування мережових видань, то зазначений пласт наукових розробок у вітчизняній науці наразі залишається малодослідженим. Частково ця проблематика висвітлена у наукових розвідках П. Салиги, однак він розглядав історіографічні аспекти електронних журналів та проводив констатуючий опис їх структурних і композиційних елементів [2]. О. Ситник у своїх дослідженнях значну увагу приділив композиційно-графічному моделюванню мережових медій, акцентуючи увагу на новинних ресурсах [4].

Зазначимо, що сьогодні у вітчизняній науці існує прогалина у якісних дослідженнях теми модульного проектування видань, зокрема мережових журналів. Більшість наукових розробок є закордонними, а, головне, не адаптованими для українського медіаринку, здебільшого орієнтовані на прийоми привернення уваги читача і не містять жодної практичної користі, тобто не враховують підґрунтя сприйняття інформації.

Актуальність вивчення даної теми зумовлена тим, що дослідженню проектування журнальних видань, призначених для перегляду у мережі чи на електронних носіях, не надано належної уваги, повноцінно не висвітлено проблему сприйняття читачем інформації, концентрації уваги на повідомленні, методів та способів досягнення цієї мети.

Завдання статті

Ознайомити читачів з характером впливу зовнішнього вигляду на сприйняття змісту повідомлення та показати значення модульного проектування в цьому процесі, окреслити способи модульного проектування видань, зокрема електронних журналів, а також визначити специфічні видові та типологічні ознаки обраного виду електронного видання. Для реалізації поставлених завдань нами використано методи емпіричного та теоретичного досліджень, методи класифікації, систематизації та контент-аналізу. Будуть наведені пояснення та узагальнення переваг модульного проектування, опис специфіки роботи з мережовими журналами.

Виклад основного матеріалу

Успішність видання залежить передусім від його актуальності, потреби для суспільства, якісного змісту та зручної структури. Навіть найцікавіший матеріал може залишитись непрочитаним, якщо буде некоректно чи непродумано оформлений: він просто знівелюється серед масиву інших текстів, не привернувши належної уваги читача. Саме тому актуальним є вміння розробити таке видання, яке б відповідало інформаційним та естетичним потребам суспільства.

Мета та завдання повинні визначати дизайн, який має бути логічним, а не просто набором абстрактних блоків та декоративних елементів. Необхідно, щоб структура шаблону видання створювала відчуття потоку, ритму і навіть руху. Вдала модульна сітка не тільки пов'язує всі елементи, але й створює єдине ціле, яке гармонійно представляє разом розрізнені об'єкти.

Як зазначає в своїх дослідженнях В. Капелев: «Модульна сітка — це невидимий кістяк дизайну видання, система горизонтальних і вертикальних (а іноді й діагональних та дугових) направляючих, що допомагають зорієнтувати й погодити між собою окремі елементи композиції; вона наводить у дизайні лад, робить його цілісним і пов'язує між собою всі його частини, дозволяє раціонально організувати будь-який графічний простір, будь то бланк, візитка, плакат, книга, сайт, інтер'єр, зберігаючи в усіх його елементах єдність стилю» [1].

Модульна сітка надає змісту впорядкованого, цілісного вигляду, дає змогу зберігати єдиний стиль від однієї сторінки до іншої. Також сітка задає зорові правила роботи з виданням. Накреслення сітки залежить від змісту й задуму проекту видання відповідно до обраного формату, взятого за основу. Кожна модульна сітка створюється відповідно до специфіки визначеного видання, а її структура визначається індивідуальним стилем автора, тому дизайн має практично необмежену кількість варіантів.

За визначенням Т. Седдена, «модульна сітка — це сукупність невидимих прямих ліній, вздовж довжини яких розміщені елементи сторінки, що дозволяє розміщувати дані в документі, забезпечувати візуальний зв'язок між окремими блоками і зберігати наступність дизайну при переході від однієї сторінки до іншої» [3].

Вдала структура сітки допомагає окремим елементам поєднуватися між собою. Вони будуть мати гармонійний вигляд поруч один з одним. Реальну користь сітка приносить там, де необхідно організувати різні типи контенту в одному місці [9]. Вона надає дизайнерові можливість комбінувати блокові об'єкти в єдину структуру. При проектуванні модульна сітка допомагає зберегти час за рахунок використання чіткої структури, і надалі ця структура полегшує модифікацію видання. Використання модульної сітки оптимізує роботу, тобто можна сфокусуватися на створенні змісту з використанням перевірених методів відображення інформації. Зміни, нові сторінки та матеріали можуть бути швидко додані у верстку [5].

А. Хелберт стверджує, що «жорстка структура сітки заспокоює читача» [6]. Це зумовлено тим, що вона йому візуально знайома і тому допомагає зрозуміти, як скомпоновано контент видання. Високий рівень візуальної організації дозволяє читачеві швидко орієнтуватися на шпальтах видання, що підвищує зручність його використання.

Такий підхід може накладати певні обмеження на дизайн, але часто є перевіреним і дієвим інструментом у процесі проектування. Модуль сітки («розмірний елемент, що повторюється відповідно до певного призначення чи принципу сітки...» [8]) часто визначає розміри об'єктів шаблону, що створює умови визначеності, кратності у процесі верстки.

Розглядаючи способи модульного проектування видань, зазначимо, що проектування модульних сіток — це досить творчий процес, адже дизайнер створює стиль та графічний образ об'єкта. Слід зауважити, що сітка не повинна перевершувати проектну ідею, вона має сприяти ефективному засвоєнню інформації, а всю композицію робити гармонійною та ефектною.

Перш ніж перейти до питання певних розмірних складників модульної сітки, варто сконцентруватися на тому, як буде організовано зміст видання. У зазначеному питанні найкраще підходить метод складання ескізу шаблону, щоб швидко оцінити значимість ідей [8]. Такий підхід допомагає усвідомити загальні форми й розміри об'єктів шаблону.

Модульна сітка може мати як просту, так і досить деталізовану складну структуру. Як і будь-який інший аспект дизайну, вона повинна визначатися метою створення видання [7]. Зміст визначається такими факторами, як призначення, передбачувана аудиторія, вимоги до рекламних блоків тощо. У рамках визначення змісту задається форма й структура модульної сітки [6].

Найбільш ефективним способом є використання сітки з мінімально можливою шириною модуля. Така сітка дозволяє досить чітко визначити розташування елементів у шаблоні. І, хоча в деяких сітках розмір об'єктів визначається на основі модулів, слід пам'ятати, що метою даної техніки є розміщення і організація, а не обмеження творчості.

Основою модульних сіток виступають закони пропорційності. Найпопулярніший з них — принцип «Золотого перетину», який ще у 1509 році описав математик Л. Пачолі [6]. Сенс «Золотого перетину» полягає в тому, що менша частина відрізка відноситься до більшої так, як саме ця більша частина відноситься до загальної довжини відрізка математичній пропорції — $a:b=b:(a+b)$, співвідношення сторін становить 1,61803398. Також популярним є спосіб побудови співвідношень, використовуючи квадрат: з нього можна вивести співвідношення 1:2, 2:3, 3:4. З квадрата, який входить до складу прямокутника золотого перетину, можна побудувати прямокутник з площею $\sqrt{2}$, що став основою для форматів серії А [10].

Найпростіша модульна сітка, яка входить до складу більшості модульних систем, і є сукупністю перетинів вертикальних та горизонтальних ліній, що утворюють систему прямокутників. Вертикальні

лінії сітки контролюють зовнішні та внутрішні поля, відокремлюють шпальти та визначають інтервали між ними. Горизонтальні ж лінії сітки визначають верхні та нижні поля, висоту стовпців набору, розташування заголовків та зображального матеріалу. В основу горизонтальних та вертикальних розмірів береться line-spase — кегль основного шрифту плюс розмір інтерліньяжу. Існують сітки, в основі яких є прямокутники та квадрати, та саме макет квадратного формату вважається найбільш зручним для модульної структури.

Особливості модульних сіток для мережевих журналів. Дизайн електронних видань успадкував від поліграфічного досвіду принципи композиції, роботи зі шрифтами та сіткою, та все ж він має свої суттєві відмінності. Основна різниця між застосуванням модульних сіток в мережевих журналах та в макетуванні друкованих газет та журналів полягає в тому, що:

1) для мережевих журналів головним при виборі формату є зручність сприйняття інформації, а не розмір аркуша;

2) шрифтова гарнітура має бути підібрана з урахуванням згладжування шрифтів на екранах. Кегль та інтерліньяж варто збільшити для уникнення злиття рядків;

3) «білий простір» більш важливий, ніж у поліграфії, адже якісно організовує простір і концентрує увагу на найважливішому;

4) кількість сторінок не є обмеженою, що дає змогу якісно ілюструвати всі матеріали. Важливішими є візуальні акценти — якісно структуровані короткі, але ємні тексти та великі зображення;

5) читач бачить видання за допомогою горизонтально орієнтованого монітора, відповідно, по-перше, сприймає видання розворотами, по-друге, оскільки він не в змозі повністю охопити оком вертикально орієнтовану сторінку, спочатку він бачить верхню її частину, а потім нижню (цей факт слід враховувати при проектуванні, щоб нижня частина сторінки не видалась менш насиченою, ніж верхня [3]);

6) на відміну від поліграфічної сітки, модульна сітка для езинів може бути не тільки статичною, фіксованою, але й динамічною (адже з розвитком технічного прогресу з'являється можливість перегляду даних видань і на портативних пристроях).

Також для видань, в яких використовується декілька видів тексту (основний, пояснення, текстівки, коментарі, довідки тощо), сітка будується з урахуванням розташування цих елементів і їх шрифтових характеристик.

Загалом, модульна сітка — це набір ліній, лінійок і направляючих в шаблоні, що формують модулі, які слугують каркасом для елементів дизайну. Вона може мати різний ступінь деталізованості структури залежно від функціонального призначення, цільової аудиторії, вимог до рекламних блоків тощо.

Водночас модульну систему верстки варто розглядати не як самоціль, а лише як метод, за допомогою якого можна структурно впорядкувати компонування усього матеріалу, акцентувати на пропорційності його елементів та єдиній стилістиці. Саме за такого розуміння модульна сітка виправдовує своє використання.

Використання сіток є важливим також тому, що з їх допомогою можна створити систему пропорцій і засобів для вирішення складних завдань з композицією. Як пише В. Шевченко: «Науково доведений той факт, що сприйняття інформації стає швидшим і простішим, якщо для її представлення обрана система, що розкриває зміст і логіку...» [10].

Модульні сітки для друкованих та електронних видань є досить подібними, проте мають і низку суттєвих відмінностей. Зокрема, через специфіку екранного виводу, електронні видання потребують принаймні більше простору між текстом і крупніших кеглів для попередження злиття рядків. Також новітні технології сприяють розвитку та активному впровадженню адаптивних сіток, які наразі використовують у веб-дизайні і в електронній періодиці.

Висновки

Модульна сітка — це зручний та дієвий інструмент для організації структури видання, вона також дозволяє ефективно автоматизувати рутинні процеси в верстці, водночас залишаючи більше часу на творчість та, безсумнівно, пришвидшуючи роботу загалом. Проектування модульної сітки — процес, що базується як на історичних знаннях пропорцій, так і на досвіді автора та його баченні ситуації. Саме тому структура сітки практично не має обмежень, крім відповідності її призначенню.

Кожен дизайнер створює сітку за власним алгоритмом і універсальних рецептів не існує. Проте за основу, переважно, беруть або принцип «Золотого перетину», або класичні пропорції 1:2, 2:3, 3:4 — так забезпечується гармонійність. А найбільш корисною сітка є для видань, які потребують компонування різнорідних типів змісту.

Модульні сітки для електронних журналів мають специфічні особливості завдяки носію, на якому відтворюються, однак, будуються вони за тими самими принципами, що і для друкованих видань. Основні відмінності полягають у вільнішому виборі форматів, специфіці сприйняття електронних текстів (тобто читабельність шрифту на порядок важливіша ніж декоративність), адаптивності для різних носіїв тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капелев В. В. Сетка интерлиньяжа как инструмент верстки: учеб. пособие / В. В. Капелев. — М.: МГУП, 2007.— 95 с.
2. Салига П. Г. Езини як вид електронних видань [Електронний ресурс]: наук. стаття / П. Г Салига. — К.: Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2005. — 13 с. — Режим доступу до вид.: <http://journ.univ.kiev.ua/VSR/elib/saliga/ezine.pdf>. — Назва з екрана.

3. *Седдон Т.* Сетки. Креативные решения для графических дизайнеров / Тони Седдон. — М.: РИП-Холдинг, 2009. — 224 с.
4. *Сытник А. В.* Личностно-ориентированное композиционно-графическое проектирование новостных сайтов. / А. В. Сытник // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. — М., 2014. — №06(65) Июнь 2014. Часть II. — С.43-45.
5. *Феличи Дж.* Типографика: шрифт, верстка, дизайн / Джеймс Феличи. — СПб.: БХВ-Петербург, 2004. — 496 с.
6. Херлберт А. Модульная сетка / Аллен Херлберт — М.: Медиа, 2012. — 94 с.
7. *Чайкина М.* Принципы композиции и модульные сетки при проектировании сайтов [Электронный ресурс] / М. Чайкина — М.: UXRussia, 2011. — 57 с. — Режим доступа до вид.: <http://www.slideshare.net/fayona/user-experience-2011>. — Назва з екрана.
8. *Шевченко В. Е.* Композиція та архітектоніка друкованого видання / В. Е. Шевченко // Вісник Київського національного університету. — 2000. — №8. — С. 70-75.
9. *Шевченко В. Е.* Основні поняття, що визначають зовнішню форму друкованого видання: текст лекції для студ. Інституту журналістики / В. Е. Шевченко. — К.: Інститут журналістики, 2004. — 28 с.
10. *Шевченко В. Е.* Розмірні характеристики видань: текст лекції з курсу «Художньо-технічне редагування» / В. Е. Шевченко. — К.: Інститут журналістики, 2005. — 76 с.

REFERENCES

1. *Kapelev V. V.* (2007). Setka interlin'jazha kak instrument verстки: ucheb. posobie (Interlacing as an imposition tool: educational textbook). Moscow, Russia: (N. p.), P. 95. (in Russ.)
2. *Salyha P. H.* (2005). Ezyny yak vyd elektronnykh vydan (Ezina as a kind of electronic publications: scientific article). Kyiv, Ukraine: T. Shevchenko KNU, Institute of journalism, P. 13. Retrieved from <http://journ.univ.kiev.ua/VSR/elib/saliga/ezine.pdf>. (in Ukr.)
3. *Seddon T.* (2009). Setki. Kreativnye reshenija dlja graficheskikh dizajnerov (Grids. Creative solutions for graphic designers). Moscow, Russia: RIP-Holding, P. 224. (in Russ.)
4. *Sytник O. V.* (2014). Lichnostno-orientirovannoe kompozicionno-graficheskoe proektirovanie novostnyh sajtov (Personal-oriented composite graphic design of news sites. Actual problems of the humanities and natural sciences). Moscow, Russia: (N. p.), № 06(65), Part II, P. 43–45. (in Russ.)
5. *Felichi Dzh.* (2004). Tipografika: shrift, verстка, dizajn (Typography: font, layout, design). Saint-Petersburg, Russia: BHV-Peterburg, P. 496. (in Russ.)
6. *Herlbert A.* (2012). Modul'naja setka (Modular grid). Moscow, Russia: Media, P. 94. (in Russ.)
7. *Chajkina M.* (2011). Principy kompozicii i modul'nye setki pri proektirovanii sajtov (Principles of composition and modular grids in the sites design). Moscow, Russia: UXRussia, P. 57. Retrieved from <http://www.slideshare.net/fayona/user-experience-2011>. (in Russ.)
8. *Shevchenko V. E.* (2000). Kompozytsiia ta arkhitektonika drukovanoho vydannia (Composition and architectonics of the printed edition). Kyiv, Ukraine: Bulletin of T. Shevchenko National University of Kyiv, № 8, P. 70–75. (in Ukr.)
9. *Shevchenko V. E.* (2004). Osnovni poniattia, shcho vyznachaiut zovnishniu formu drukovanoho vydannia: tekst lektsii dlia stud. Instytutu zhurnalistyky (Basic concepts that determine the external form of the printed publication: the lecture text for students of Institute of journalism). Kyiv, Ukraine: Institute of journalism, P. 28. (in Ukr.)

10. Shevchenko V. E. (2005). Rozmirni kharakterystyky vydan: tekst leksii z kursu «Khudozhno-tekhnichne redahuvannia» (Dimensions of editions: the lecture text on the “Artistic and technical editing course”). Kyiv, Ukraine: Institute of journalism, P. 76. (in Ukr.)

MODULE DESIGN OF WEB-JOURNAL PUBLICATIONS AS A WAY TO ENHANCE THE QUALITY OF CONTENT APPREHENSION

Fomishyna Olha,

Assistant

Kyiv T. Shevchenko National University

36/1 Melnykov str., 041119, Kyiv, Ukraine

e-mail: fomishyna.olha@gmail.com

ORSID ID 0000-0001-9594-1206

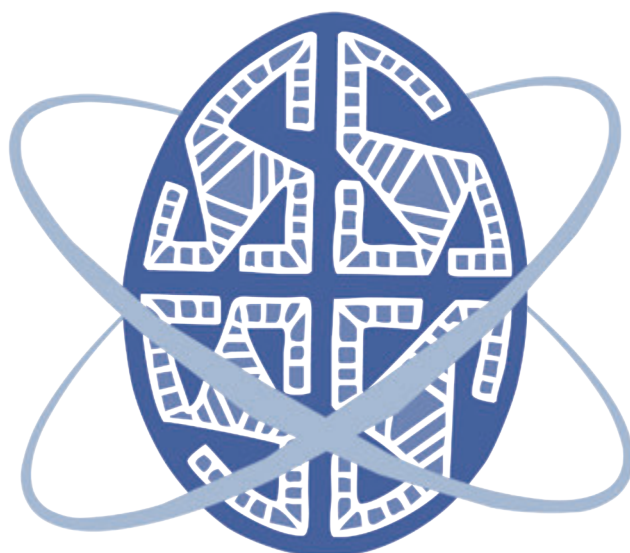
Despite active development of electronic mass media, compositional and graphical modelling is still paid little attention to in modern Ukrainian science. Taking into consideration that the efficiency of information apprehension depends directly on its presentation form it is worthwhile analyzing the peculiarities and quality characteristics of media visual structures, which facilitate the improvement of information arrangement and, accordingly, accuracy of information transmission. For the first time the theoretical and practical aspects of modulus net functioning in the process of designing Internet journal publications are dealt with in this article. The author describes the influence of modulus design on the quality of content apprehension in such publications, specifies the importance of modulus net in structural and compositional arrangement of publication and management of production process. Besides the article presents the system of methods of modulus design of net-journal, analyses specific typical and typological tokens of the chosen type of electronic publication.

The author also analyzed and classified the principal differences in the use of modulus nets in breadboard design of Internet journals and in breadboarding of printed newspapers and magazines. Felicitous net structure helps separate components to unite, to look in harmony, especially when it is necessary to arrange mixed content. As it is, the way of visual arrangement helps readers to find necessary information in the publication and advances usability. The limitations on modulus net technology can be imposed on net journal design, and the ways of avoiding them are also discussed.

Key words: modular grid, modular design, network magazines, design.

ВИДАВНИЧА СПРАВА

PUBLISHING ACTIVITIES

УДК 655.5 (091)

Українська книга як засіб національно-культурного відродження 1917–1920 рр.: аспект державної підтримки друку

Тарас Гринівський,
канд. н. із соц. комунік., доц.

Чернівецький національний
університет імені Юрія
Федьковича

вул. М. Коцюбинського, 2,
58012, Чернівці, Україна
e-mail: taraskone@gmail.com

© Гринівський Т., 2018

У статті розглянуто розвиток українського книговидання 1917–1920 рр., а також заходи різних урядів на його підтримку, проаналізовано їхню результативність.

Ключові слова: українське книгодрукування, державна підтримка друку, статистика друку.

Постановка проблеми

Будь-яке національне пробудження у політичному та економічному планах завжди, де-юре, повинно супроводжуватися культурологічним злетом. Видавнича справа є однією зі складових цієї сфери. Проте, як у багатьох правилах є винятки, так і в цьому питанні є свої особливості. Український народ за останні сто років пройшов декілька етапів національного самостановлення. Маємо на увазі 1917–1920, початок 1990-х, 2004–2005 роки, які були знаковими в історії української нації. Подібні процеси бачимо і зараз. Однак не завжди ці події супроводжувалися національно-культурним злетом у довготривалій перспективі з тих чи інших причин. Тому вважаємо за потрібне проаналізувати видавничі процеси періоду Української революції, аби визначити позитивні моменти, недоліки та прорахунки влади і причини проблем та невдач, щоби вкотре не повторювати помилок.

Аналіз стану розробки проблеми

Про становлення та розвиток національної видавничої справи періоду революцій 1917–1920 рр. сказано уже чимало. Цю тему під різним кутом висвітлювали Я. Дашкевич, Т. Ківшар, М. Тимошик, М. Низовий, Г. Рудий, В. Хоню, Н. Зелінська, Е. Огар тощо. Наприкінці 2017 р. вийшов друком черговий номер наукового часопису “Образ”, присвячений тогочасним виданням. Проте більшість досліджень

цього випуску стосувалася періодичних видань, майже залишивши поза увагою книгодрук. Тому варто заповнити цю прогалину. Мета нашого дослідження — проаналізувати розвиток українського книгодрукування періоду 1917–1920 рр. через призму державної політики тогочасних урядів у сфері видавничої справи.

Завдання статті

1. Розглянути стан національного книговидавництва на 1917–1920 роки.
2. Виокремити ключові аспекти державної політики різних урядів у сфері видавничої справи.
3. Визначити результативність урядових програм.

Виклад основного матеріалу

Новий період розвитку української видавничої справи на початку ХХ ст. розпочався в 1917 р. Поштовхом для нього стали революційні події в Російській імперії: Лютнева революція, утворення Української Центральної Ради (УЦР) та проголошення Української Народної Республіки (УНР).

Уже з перших днів свого існування УЦР приділяла увагу створенню видавництва і друкарень, налагодженню книговидавничої та бібліотечної справи. До складу УЦР входили високоосвічені люди, які розуміли, що без розвитку українського книгодрукування та преси неможливий і поступ національного відродження народу. “Народ без преси — це є глухий, безсловесний дикун, голосу якого ніхто не чує, до якого ніхто не прислухається. В розвинутому суспільстві ми бачимо широку хвилю друкованого слова (у вигляді книжки, газети, журналу), бачимо, як різні груповки намагаються використати друковане слово для впливу на широкі маси населення”, — писав В. Ігнатієнко [6, с. 5].

Одразу були скасовані усі заборони царського уряду, надавалися рівні права і можливості у матеріальному та культурному розвитку не лише українцям, а й усім іншим націям і народностям, які проживали на території України, про що зазначалося в Універсалах УЦР, а також у постанові від 1 грудня 1917 р.

Наприкінці 1917 р. засновуються державні органи керівництва книговидавничою справою. Було ухвалено Закон про передачу секретаріату освіти всіх шкіл і просвітніх установ, які існували в УНР, а на початку 1918 р. у складі Міністерства народної освіти утворився видавничий відділ [12, с. 114].

У цілому ж весь 1917 р. характеризувався “книжковим бумом”. “Відродження нашого національного життя з початком революції викликало нечуваний попит на українську книжку, й за короткий час весь книжковий запас, який був по книгарнях, вичерпався без останку, отже, зразу появилася потреба не тільки у виданні нових книжок і брошур, які б відповідали на питання дня, а й в перевиданні давніших творів літератури, особливо таких, що цікаві з погляду моменту

і сприяють пробудженню чуття національної свідомості”, — писав Д. Дорошенко [3].

Подібне читаємо на сторінках часопису “Книгар”: “Засновуються нові і поширюють свою діяльність старі наші книгарні, полиці яких швидко наповнюються новою літературою і так само швидко порожніють з огляду на величезний рух рідної книжки до села, де неймовірною ходюю розвивається національна свідомість” (1, 3). І як висновок: “Немає книжки!” — такий чується звідусіль крик, викликаний тим голодом на книжку, якого й задовольнити зараз неможливо” [4, с. 52].

Для поліпшення ситуації чимало видавництв отримували від уряду безвідсоткові позики, що сприяло активізації їх діяльності. Зважаючи на це, окрім поновлення або посилення роботи старих видавничих осередків, а саме: “Час”, “Дзвін”, “Вік”, “Криниця”, “Друкарь”, утворювались нові громадські видавництва (“Вернигора”, “Шкільна справа”, “Серп і молот” та ін.), а також приватні — М. Грушевського, М. Грінченкової, В. Резніченка тощо.

Характерною ознакою даного періоду є те, що всі ці видавництва знаходилися не лише у великих містах і культурних центрах, а й у найвіддаленіших куточках України. Дослідник М. Пакуль зазначав: “Кожна більш-менш значна кооперативна організація, який-небудь районний союз, розташований в захолюсному Єлисаветграді, Охтирці і т. д., поспішали придбати друкований орган і видавати які-небудь худенькі брошури” [11, с. 125].

У 1917 р. в Україні налічувалося 78 державних і приватних видавництв, а також різних товариств, об’єднань, громадських організацій, тобто таких видавничих осередків, що мали свою окрему назву і видали більш як дві книжки. Ще й самі автори та різні приватні особи також намагалися займатися друком. Як зазначав у 20-х роках ХХ ст. Ю. Меженко, “зараз навіть не маємо можливості підрахувати точно всю ту повільну провінціальної продукції різних “Атось”, “Сіяч”, “Промінь”, “Досвід”, “Земля”, “Зерно” і т. д.” [9, с. 5].

Окрім українських, існували видавництва, що друкували книжки російською, єврейською, польською та іншими мовами. Наприклад, російські книжки друкували 68 видавництв переважно у великих містах — Києві (23), Одесі (16), Харкові (11) та інші [9, с. 29]. Видання іншими мовами цього року налічували в цілому 174 назви, що складало лише 5,9 відсотка від загальної кількості назв.

На початку друкувались переважно заклики, відозви, листівки, прокламації, далі — брошури. “Брошура справді знайшла колосальний нечуваний доти збут, розходячись сотнями тисяч примірників...” [4, с. 53].

Така їхня популярність, вважаємо, була спричинена кількома аспектами:

– примітивність і простота побудови не вимагала багато праці;

- оперативність підготовки таких видань давала змогу швидко реагувати на запити населення;
- через нестабільну політичну ситуацію видавці не ризикували братися за підготовку до друку великообсягових видань, оскільки це потребувало значного часового проміжку;
- слабке післявоєнне технічне забезпечення.

Проте згодом популярністю стали користуватися й інші види видань. “... Тепер навіть малосвідомі круги починають питати за поважнішою літературою, белетристикою, наукою, солідною популяризацією, творами на теми культурного життя, ґрунтовнішою публіцистикою і т. п.”, — писав С. Єфремов [4, с. 53].

Найбільше уваги приділялося виданню українських підручників. Їх тиражі сягали за 250 тис. примірників. І це не дивно, оскільки вони отримували підтримку Центральної Ради. Так, на початку 1918 р. було ухвалено два законопроекти про виділення коштів на видання шкільних підручників у розмірі 5 млн. крб. і надання кредиту в 10 млн. крб. Значне місце серед видавничого репертуару належало красному письменству. Були видані твори Т. Шевченка, Б. Грінченка, І. Франка, М. Коцюбинського та інші, а також зарубіжних авторів у перекладі українською мовою. Для дітей у 1917 р. вийшло понад 20 назв книг. Популярністю користувалися видання наукового спрямування з питань вивчення української мови, історії України, літератури, природничих наук тощо. І все це виходило не знаними на ті часи накладками.

На жаль, кількість не завжди відповідала якості. Поліграфічне оформлення більшості видань перебувало на низькому рівні. Це спонукало свідому частину української інтелігенції підготувати письмове звернення до видавництва. Ось його фрагмент: “Більше дбання, більше охайності, більше пошани до книги — то і ця пошана переходить в маси і сама книга більше культурної роботи зробить” [5, с. 252].

Літературний рівень багатьох видань потребував удосконалення. Так, після випуску видавництвом “Криниця” першого та другого томів повного зібрання творів М. Коцюбинського з’ясувалося, що чимало вкрай важливих текстів не потрапили до давно очікуваного видання. На що С. Єфремов зауважив: “... препарованого Коцюбинського давати не годиться” [5, с. 251].

За умов національного піднесення поступово українська книга ставала самоокупною, чим і користувалося багато видавництв. І хоча ціни на друк і папір на початку 1918 р. різко зросли, що не змогло не відбитися на вартості книг, та все ж, як зауважив Г. Дмитренко, українська книжка “... не втратила доброї старої риси — залишалась, як і була — дешовшою від російської” [2, с. 242].

Початок 1918 р. приніс зміни в життя України. Замість Української Народної Республіки було проголошено Українську державу, на чолі

якої стояв гетьман П. Скоропадський. Зміна влади відчувалася як у політичному, так і в культурному житті країни. Керівництво пресою та книгодрукуванням здійснювало Міністерство внутрішніх справ. 3 травня 1918 р. засновано Бюро преси й Українського Телеграфного агентства, яке очолив відомий публіцист і літературний критик Д. Донцов. Воно зайнялося організацією видавничої справи.

Однією із важливих проблем того часу, яка вимагала негайного вирішення, було створення Українського державного видавництва. П. Скоропадський згадував: “Йшлося про утворення особливого українського видавництва, у якому б друкувалася лише хороша українська література для народу” [7, с. 74]. У червні таке видавництво створили, затвердили його статут. Своїм завданням воно вбачало “...видання та розповсюдження серед народу добрих українських книжок та іншої друкованої продукції”, ставилася мета “... засипати українське село гарними українськими книжками — художніми, популярними, науково-популярними, дитячими. Та не тільки село, а й українську людність взагалі” [7, с. 74].

Гетьманський уряд виділив величезні суми на ці потреби. Книги друкувалися багатотисячними тиражами. Найбільше видавалося підручників для шкіл. До роботи в Державному видавництві залучили таких відомих українських діячів, як П. Стебницький, О. Лотоцький, О. Саліковський, Б. Лазаревський та ін.

Водночас держава стимулювала ввезення з-за кордону книг, надрукованих українською мовою. Було навіть ухвалено закон, за яким скасовувалося мито на закордонні видання українських книг, нот і карт. Цей закон діяв до 1 червня 1919 р. і стосувався всіх, без винятку, українських видань, з якої б країни вони не завозилися.

Видавничий рух у 1918 р. почав набирати високих темпів. Поряд із державним швидко розвивалося приватне книгодрукування. Найбільш продуктивними були “Книгоспілка”, “Час”, “Дзвін”, “Вернигора”, “Дніпросоюз”, “Друкарь”, “Серп і молот”, “Криниця” та ін. Існували також партійні видавництва, хоча у порівнянні з 1917 р. їхня кількість дещо скоротилася: з 17 до 14 [7, с. 78].

Усього ж у 1918 р. налічувалося 104 українських видавництва, хоча це не остаточні дані, оскільки ще чимало організацій, які займалися випуском друкованої продукції, були просто не зареєстровані. Частка їхньої продукції сягала 64,4 відсотка від загальної кількості назв [6, с. 22]. Дуже цінний у цьому контексті поданий у 16 числі за 1918 р. журналом “Книгар” повний список українських видавництв і видавничих товариств, зареєстрованих на цей час.

Деякі з цих видавництв мали свої представництва в кількох містах (“Видавництво Українських Січових Стрільців” у Львові та Києві), а інші взагалі знаходились за межами України (видавництво Союзу

Визволення України у Відні). Але, як правило, вони зосереджувались у великих культурних центрах. Наприклад, у Києві їх було 58, Катеринославі — дев'ять, Полтаві — шість тощо.

Окрім українських, існували і видавництва, які випускали продукцію іншими мовами. Найбільше з них видавали російськомовні книги. Але в порівнянні з 1917 р. їх кількість зменшилася до 35 [10, с. 7]. Тому й частка видрукованої ними продукції також зменшилася. Так, протягом року видано 1526 назв видань, з них 1084 — українською мовою, 386 — російською, 56 — іншими мовами [7, с. 79].

На початку червня 1918 р. частина українських видавництв об'єдналися в “Український видавничий союз”, а Міністерство освіти виділило багатьом з них значні безпроцентні позички. Книги почали виходити мільйонними накладами — кількість українських книг, що друкувалися протягом року, набагато перевищувала показник за все попереднє десятиріччя.

Серед проблем, які залишалися невирішеними на той період, — наявність високих тарифів за перевезення книг, затримування книжкових вантажів на залізницях. З цього приводу, скажімо, дирекція товариства “Час” у Києві надіслала до Міністра шляхів (жовтень, 1918) лист, у якому зазначалося: “Урядом не звернуто потрібної уваги на те, щоб найскоріше зв'язати продуцента книги з її споживачем” [7, с. 79].

Наприкінці 1918 р. в Україні знову відбулися політичні зміни. Гетьманат повалено. До влади прийшла Директорія. Відновила Українська Народна Республіка. Хоча при владі Директорія перебувала не так довго, бо, атакована білогвардійцями та більшовиками, змушена була покинути Київ і переїхати до Вінниці, а далі — Проскурова та Кам'янця-Подільського, та за цей час устигла чимало зробити для національного культурного життя взагалі та видавничої справи зокрема. 1 січня 1919 р. Директорією прийнято Закон про державну мову. У цьому важливому документі зазначалося, що державною мовою в Україні є українська і вона обов'язкова для вжитку в усіх урядових та громадських організаціях.

Тоді ж утворилося Міністерство преси і пропаганди, яке ставило за мету “... допомагати всіма моральними і матеріальними засобами найактивнішому розвитку публіцистично-літературної творчості та зміцненню серед українського народу національно-культурної і політичної свідомості через поширення для широких верств населення часописів, журналів, періодичних і неперіодичних видань, книжок і других форм друкованої продукції” [7, с. 133].

24 січня 1919 року Директорія УНР затвердила Закон “Про утворення Головної Книжної Палати в м. Києві”, завдання якої — реєстрація всієї друкованої продукції, її наукове систематизування та обмін книжками з іншими книжними інституціями. Для досягнення цих

цілей Директорія прийняла Закон “Про обов’язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами до Повітових Комісарів примірників всіх видань”: усі видавничі організації мали подавати для державної реєстрації та розподілу одинадцять примірників своїх видань.

У лютому було прийнято Декрет про утворення Управління преси й інформації. Це Управління розробило проект Закону “Про попередню цензуру витворів друку на час воєнних подій” і внесло його у серпні 1919 р. на розгляд Ради народних міністрів. Відповідно до Закону, цензурі підлягали “...всі періодичні і неперіодичні часописи і журнали, відозви і карти; не підлягали цензурі всі видання Центральних урядових установ і Академії наук, університетів, інших навчальних закладів” [7, с. 135].

Окрім того, всі друкарні, літографії та цинкографії, друкарські майстерні тощо на території УНР підпорядковувались Управлінню преси й інформації.

Та все ж найбільше було потрібно в цей час підручників та інших наукових видань для шкіл. Тому Уряд виділив з Державної скарбниці Міністерству народної освіти 10 млн. грн. на видання підручників, а також книжок для шкільних, прилюдних, громадських книгозбірень, що здійснювали національну дошкільну, шкільну та позашкільну освіту. Одноразову допомогу у сумі 50 тис. грн. отримало “Благодійне Товариство видання загальнокорисних та дешевих книжок”.

Для друку підручників використовувалися навіть закордонні видавництва. Так, у жовтні 1919 року Міністерство народної освіти утворило Педагогічну місію у Відні на чолі з письменником А. Крушельницьким, завданням якої було організувати друкування книг для шкільного вжитку, закупити навчальне приладдя. Ось як про це писав сам А. Крушельницький: “Я тепер сиджу у Відні і працюю над друком шкільних книжок для України... Я тепер працюю як представник товариства “Українська Книжка” [7, с. 137]. Та невдовзі ця місія припинила свою діяльність через брак коштів.

Взагалі в цей час чимало видавничих осередків перебували в скрутному фінансовому становищі, адже навколо вирувала війна. Тому Міністерство преси і пропаганди надавало матеріальну допомогу українським видавництвам, спочатку у лютому 1919 року на суму 62 млн. 300 тис. грн., а потім з 1 вересня до 26 жовтня 1919 р. — 24,4 млн. грн. У січні 1920 р. Міністр народної освіти і сповідань І. Огієнко розпорядився виділити ще 23,6 млн. грн.

Незважаючи на важке політичне становище, уряд УНР намагався всіляко підтримувати національну видавничу індустрію. Проте статистичні дані свідчать, що кількість назв друкованої книжкової продукції за цей час у порівнянні з 1918 р. зменшилася на 112 одиниць,

а відсоток українськомовних назв знизився до 47 проти 64,4 у 1918 р. [7, с. 81].

На нашу думку, таку ситуацію не можна списувати лише на провину чи прорахунки Директорії. Це був час політичної нестабільності, економічної розрухи. До влади приходили переважно ворогуючі сторони. Вони теж видавали свої закони, які мали той чи інший вплив на політичне і культурне життя взагалі, і на стан книговидавничої справи, зокрема. Так, під час денікінської окупації було анульовано всі закони, видані попередньою владою. Почався жорстокий наступ на українську державність і культуру. Нова влада прагнула знищити будь-які прояви національної ідеї: заборонила всі вивіски українською мовою, у приміщеннях українських видавництв і книгозбірень розквартирувалися солдати Добровольчої армії.

З 1 серпня 1919 р. військовий губернатор видав наказ №20 про вилучення і знищення будь-якої антидержавної літератури. У багатьох українських видавництвах (“Час”, “Друкар”, “Вернигора”, “Дзвін”) було пограбовано весь книжковий запас. Вилучалися навіть книги, дозволені за царської Росії. З цього приводу українська газета “Промінь” писала, що “нова цензура над українською книжкою тяжча, ніж була навіть царська” [7, с. 151].

Непростою виявилася ситуація і в період встановлення радянської влади. В Україні більшовики тричі приходили до влади: грудень 1917 р. — березень 1918 р., січень-серпень 1919 р., з грудня 1919 р. І кожен із цих періодів мав свій вплив на українське книговидання.

У грудні 1917 р. створюється Народний комісаріат у справах освіти, який керує виданням книг, журналів і часописів, запроваджується радянська цензура друку. У січні 1918 р. видається постанова комісара у справах друку Харківської ради робітничих і селянських депутатів “Про сприяння розповсюдженню радянських видань і обмеження буржуазної преси”, згідно з якою дозволяється продаж лише тих творів друку, що активно підтримували радянську владу. Розповсюдження всіх інших друкованих видань каралося судом військового трибуналу. Активно проводилася націоналізація приватних друкарень, утворювались нові більшовицькі видавничі осередки.

Черговий прихід більшовиків до влади ознаменувався утворенням Українського центрального агентства з постачання та розповсюдження творів друку. Він здійснював керівництво розповсюдженням усіх видань, що виходили в Україні, а також тих, що надходили з Російської Федерації, організовував постачання творів друку на фронт, до культурно-освітніх і поштово-телеграфних установ, а також сприяв відкриттю книгарень, міських книжкових кіосків тощо.

При Наркомосі було утворено Видавниче бюро (18 січня 1919 р.), що координувало видавничу діяльність усіх відділів комісаріату. Плану-

вався друк радянських підручників, книжок для навчальних закладів України. Особлива увага приділялась агітаційній літературі, яка мала зміцнити у свідомості людей ідеї революційно-комуністичного будівництва. Тобто видавнича справа розглядалась як ділянка радянської пропаганди.

Вцілому ж більшовики України в усьому копіювали більшовиків Російської Федерації. Тому й не дивно, що коли в Росії було створено Держвидав при Центральному Виконавчому Комітеті, тобто відбулася централізація видавничого процесу, аналогічну ситуацію спостерігаємо і на українських теренах. У травні 1919 р. проголошена постанова радянського уряду “Про об’єднання всіх окремих радянських видавництв у Всеукраїнське видавництво”. Та всього задуманого в цей час червоною владі не вдалося втілити у життя. Україну захопили білогвардійські війська, і влада Рад була скасована.

Остаточне встановлення радянської влади відбулося в грудні 1919 р. Фактично це був уже початок кінця Української революції як в політичному, так і культурному житті України. Посилилися процеси націоналізації та централізації видавничої справи. Цьому сприяло утворення у серпні 1920 р. Всеукраїнського державного видавництва (ВДВ) при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті. ВДВ керувало видавничою діяльністю всіх відомств, у т. ч. військових, кооперативних і громадських організацій.

У вересні 1920 р. публікується постанова Кооперативного комітету УСРР “Про об’єднання кооперативно-видавничої справи в республіці”. Згідно з нею ліквідувався заснований ще в 1917 р. Дніпросоюз — один з найважливіших центральних кооперативних союзів України в добу її визвольних змагань. Натомість утворювалася Вукоопспілка — Всеукраїнська спілка споживчих кооперативних організацій. Тому всі кооперативні книговидавництва — “Жизнь”, “Криниця”, “Союз”, “Рух”, “Дзвін”, “Час” тощо — стали підпорядковуватися новоутвореній видавничій секції Вукоопспілки [7, с. 158].

Усе це не дуже добре впливало на стан видавничої справи. Цілком закономірно, що в 1920 р. спостерігається спад кількості друкованої продукції, який продовжується і у 1921 р.

Період визвольних змагань українського народу за свою політичну і культурну незалежність на цьому завершився. Він не пройшов даремно, адже Україна за цей час зробила рішучий крок уперед у своєму розвитку, в усвідомленні свого “я”, того, що українці — це окремий народ, а не додаток до “старшого брата”. І це добре видно на прикладі української друкованої продукції доби УНР.

Найяскравіше це відображають дані Всеукраїнської виставки друку (1923 р.), зібрані і систематизовані Інститутом українського книгознавства за період з 1917 р. до першої половини 1922 р. Згідно з

ними, протягом 1917 — 1919 рр. відбувається різке зростання кількості друкованої продукції як з погляду кількості назв, так і накладу. Наприклад, у 1917 р. маємо 1373 назви накладом 12 448 316 примірників, у 1918 р. — 1526 і 10 260 374, 1919 р. — 1414 назв і 13 022 995 примірників відповідно. На 1920 р. припадає спад друкованої продукції як за назвами, так і за накладом, який продовжувався й надалі. Наведемо дані лише 1920 р.: 860 назв і 6 999 445 примірників [8, с. 66].

Щодо мови друкованих видань, то протягом 1917–1920 рр. маємо таку ситуацію: українською видавалося у цих роках, відповідно, 747, 1084, 665, 457 назв, російською — 452, 386, 726, 369, іншими мовами — 174, 56, 23, 34 відповідно. Всього різними мовами за ці роки видано 1373, 1526, 1414, 860 [8, с. 66].

Зіставивши ці дані з цифрами за попередній період, бачимо, що вже в 1917 р. кількість видрукованих видань у порівнянні з 1908–1914 рр. зросла у сім разів, а в порівнянні з 1915–1916 рр. — аж у 18 разів. За накладом — також відчутне збільшення: у 17–18 разів. Частка українськомовних видань зросла у три з половиною рази. І це при тому, що протягом майже всього 1917 р. Україна все ще залишалася фактично автономією у складі Російської імперії.

Висновки

1. З початком 1917 року відбувається розквіт національного книгодрукування у порівнянні з попередніми роками незалежно від політиків, які приходили до влади.

2. Усі проукраїнські уряди розуміли важливість друкованого слова для національного становлення держави, а тому на законодавчому рівні усіляко намагалися сприяти підтримці українського книгодруку, особливу увагу приділяючи шкільним підручникам та художній літературі.

3. Незважаючи на скрутне фінансове становище, більшість урядів допомагали фінансово видавництвам, сприяючи таким чином розвитку українськомовного книговидання не лише всередині країни, а й за її межами.

4. Пік росту українськомовних видань як за назвами, так і накладами припадає на 1918–1919 рр. На нашу думку, це результат продуманої протекціоністської політики українських урядів за часів Центральної Ради та Гетьманату у сфері друку. Натомість уже на 1919 р. помічається зростання сегменту російськомовної друкованої продукції, яке стабільно стверджується уже у 20-х роках. Це період спочатку тимчасового, а потім і постійного перебування при владі більшовицького уряду. Під час же визвольних змагань українська книжка зуміла вийти на українських теренах на перше місце. У 1911 р. вона була лише на дев'ятому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзеншток І. Українська журнальна бібліографія // Книга. 1923. — №3. — С. 7–9.
2. Дмитренко Г. Ціна на книгу // Книгарь. 1918. — №5. — С. 239–243.
3. Дорошенко Д. Українське письменство в 1917 році // Нова рада. 1918. 10 січня.
4. Єфремов С. Голод на книжку // Книгарь. 1917. — №2. — С. 52–54.
5. Єфремов С. Про пошану до книги // Книгарь. 1918. — №5. — С. 251–253.
6. Ігнатієнко В. Українська книжка й преса в історичному розвитку // Книга. 1923. — №3. — С. 3–6.
7. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923). К.: Логос. 1996. — 344 с.
8. Книжкова продукція на Україні в 1917–1922 рр. // Книга. 1923. — №2. — С. 66–67.
9. Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції // К. 1928. — 32 с.
10. Національні схованки друкованого слова // Книгарь. 1917. — №2. — С. 105–107.
11. Пакуль Н. Книга. М. — 1929. — 125 с.
12. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. К. 1920. — 114 с.

REFERENCES

1. Aizenshtok, I. (1923). Ukrainiska zhurnalna bibliohrafiia [Ukrainian journal bibliography]. Knyha, №3, pp. 7–9 (in Ukrainian).
2. Dmytrenko, H. (1918). Tsina na knyhu [Price per book]. Knyhar, №5, pp. 239–243 (in Ukrainian).
3. Doroshenko, D. (1918). Ukrainske pysmenstvo v 1917 rotsi [Ukrainian Literature in 1917]. Nova rada (in Ukrainian).
4. Yefremov, S. (1917). Holod na knyzhku [Hunger for a book]. Knyhar, №2, pp. 52–54 (in Ukrainian).
5. Yefremov, S. (1918). Pro poshanu do knyhy [About respect for the book]. Knyhar, №5, pp. 251–253 (in Ukrainian).
6. Ihnatiienko, V. (1923). Ukrainiska knyzhka y presa v istorychnomu rozvytku [Ukrainian book and press in historical development]. Knyha, №3, pp. 3–6 (in Ukrainian).
7. Kivshar, T. (1996). Ukrainskyi knyzhkovyi ru kh yak istorychne yavyshe (1917–1923) [Ukrainian book movement as a historical phenomenon (1917–1923)]. Kyiv: Lohos, p. 344 (in Ukrainian).
8. Knyzhkova produktsiia na Ukraini v 1917–1922 rr. [Book production in Ukraine in 1917–1922]. (1923). Knyha, №2, pp. 66–67 (in Ukrainian).
9. Mezhenko, Yu. (1928). Ukrainiska knyzhka chasiv Velykoi revoliutsii [Ukrainian book of the times of the Great Revolution]. Knyha, p. 32 (in Ukrainian).
10. Natsionalni skhovanky drukovanoho slova [National caches of the printed word]. (1917). Knyhar, №2, pp. 105–107 (in Ukrainian).
11. Pakul, N. (1929). Knyha [The Book]. (N. p.), p. 125 (in Ukrainian).
12. Posternak, S. (1920). Iz istorii osvithnoho ru khu na Ukraini za chasy revoliutsii 1917–1919 rr. [From the history of the educational movement in Ukraine during the times of the 1917–1919 revolution]. Kyiv: (N. p.), p. 114 (in Ukrainian).

UKRAINIAN BOOK AS THE MEANS OF NATIONAL CULTURAL RENEWAL IN THE 1917–1920s: THE ASPECT OF STATE SUPPORT OF THE PRINTING

Hrynivskiy Taras,

Candidate of Sciences (Social Communication)

Chernivtsi Yu. Fedkovych National University

---

2 М. Kotsiubynskyi str.
58012, Chernivtsi, Ukraine
e-mail: taraskone@gmail.com

The author of the article studies the processes taking place in publishing in Ukraine at the time of Ukrainian revolution, analyzes positive and negative tendencies, problems, failures and factors that caused them. The author sets and carries out the tasks to analyze the situation with national publishing in the 1917–1920s, to formulate the key-aspects in publishing sphere of state policy of different governments, to specify the results of government programs implementation. The beginning of the 1917th witnesses stormy growth of national publishing if compared with previous years, no matter which politicians came to power.

All the pro-Ukrainian governments understood the importance of printed word for national statehood development and made every effort to support Ukrainian publishing, paying special attention to schoolbooks and belles-lettres. Notwithstanding extreme financial situation, the majority of governments tried to support publishing houses, facilitating the development of Ukrainian-language book publishing not only in the country itself, but beyond its borders as well.

The author of the article states, that the 1918–1919s were the most fruitful years for Ukrainian language book publishing due to well-thought-out protectionist policy of Ukrainian governments in the times of Central Council (Rada) and Hetmanship . Starting with 1919 one can observe the growth of Russian-language printed products segment and in 1920 its development becomes stable. This is the period when Bolsheviks came to power.

Key word: Ukrainian publishing, state support of publishing, publishing statistics.

УДК 811.161.2

Ідея української державності у видавничій діяльності Михайла Максимовича

Олена Погрібна,

канд. філол. н., доц.

Черкаський національний
університет імені Богдана
Хмельницькогобульв. Т. Шевченка, 81,
18031, Черкаси, Україна
e-mail: pogribna_olena@ukr.net

© Погрібна О., 2018

У статті проаналізовано погляди М. Максимовича на походження українців та їхньої мови. Акцентовано увагу на тлумаченні М. Максимовичем назв Русь, руський у значенні український, заперечення науковцем норманської теорії державотворення, а також його позиція щодо походження інших народів від українсько-го. Досліджено питання про джерела, за якими М. Максимович вивчав історію України і її мови. Проаналізовано аргументи, на основі яких М. Максимович доводить відмінність східнослов'янських мов від західнослов'янських. Розглянуто роботу М. Максимовича у галузі історично-порівняльних досліджень української та російської мов, на основі чого вчений українську назвав старшою за російську.

Ключові слова: інформаційний простір, Україна, Русь, українська мова, цензура.

Постановка проблеми

Походження українців та їхньої мови хвилювало не одне покоління дослідників, і на кожному історичному етапі цю проблему науковці тлумачили по-різному залежно від панівної ідеологічної концепції та доступного фактичного матеріалу. Сьогодні питання етногенезу українців не втратили своєї актуальності, навпаки — навколо них ведуться нескінченні суперечки фахівців-учених, журналістів, письменників та широкої громадськості. Особливої актуальності це питання набуває в період інформаційної війни і військового конфлікту України з Росією, коли сусідня держава втручається (і так було завжди) в наш інформаційний простір. У зв'язку з цим надзвичайно важливими на сучасному етапі є ті праці, у яких порушене питання висвітлюється згідно з історичною правдою, оскільки це сприяє запереченню антинаукової російської концепції походження українського народу та його мови від „старшого брата”. Саме такими є сміливі для свого часу патріотичні розвідки М. Максимовича “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими” та “Історія стародавньої руської словесності”.

Аналіз останніх публікацій

Варто зазначити, що у більшості досліджень радянського періоду ігнорувалися або й зовсім заперечувалися українознавчі аспекти творчості М. Максимовича, а оцінка його особистості зводилася до “співця спільної колиски російського, українського та білоруського народів”, оскільки трактування поглядів ученого підпорядковувались радянській ідеології. Це стосується, зокрема, досліджень П. Маркова [8], Д. Острянина [10] та інших. Сучасні дослідники намагаються позбутися “ярликів”, навішаних на особистість М. Максимовича. На проукраїнських поглядах М. Максимовича наголошено у працях І. Огієнка [9], М. Тимошика [12], Г. Півторака [11]. Результатом плідної роботи вчених стає поява ґрунтовних монографій В. Короткого та С. Біленького [4], М. Корпанюка [5], цілої низки публікацій у пресі та проведення наукових конференцій.

Завдання статті

Завданням статті є на основі книг “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими” та “Історія стародавньої руської словесності” проаналізувати погляди М. Максимовича на походження українців та їхньої мови.

Виклад основного матеріалу

М. Максимовичу вдалося опублікувати свої книги в умовах жорсткої царської цензури. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернути увагу на тлумачення назв Русь, руський, оскільки саме їх вживання у заголовках та змісті монографій пояснює багато незрозумілих, на перший погляд, моментів. Походження слів Русь, руський остаточно не з'ясоване, але нас цікавить не етимологія цих назв, а історія їх вживання в різні історичні періоди. Найновіші дослідження сучасної славістики дають підстави зробити висновок, що “Руссю споконвічно називали сучасну територію України, а прикметник руський вживався як самоназивання українців” [11, с. 81].

Тлумачення слова “руський” у значенні “український” використовувалось протягом не одного тисячоліття, але у XIV–XV ст. Московія присвоїла собі назву Русь, що спричинено насамперед великодержавницькими амбіціями московських царів і втручаннями константинопольського патріарха та його церковної адміністрації. Відтоді й почалася плутанина, пов'язана із вживанням поняття “руський” (яке однозначно означає “український”) у значенні “російський”, що триває до сьогодні, особливо у російських засобах масової інформації і навіть у деяких наукових працях. Але і це ще не все: нині дуже часто можна зустріти заміну понять Давня Русь, давньоруський (тобто належний до періоду Київської Русі) на “Росія”, “російський”. При цьому антинаукова версія про походження Великої Росії від княжих київських

часів, а України набагато пізніше, поширена у Царській Росії та підтримувана за радянських часів, насаджується не тільки на території Росії, а насамперед в сучасній Україні з метою знищення Української національної держави [2, с. 5–6].

Про те, що спільної “руської” мови ніколи не було, зустрічаємо обґрунтовані докази в І. Огієнка: “Говорити про єдність давніх східних племен північних і південних не маємо жодних наукових підстав, — такої єдності ніколи не було, й ніколи не було якоїсь однієї спільної руської мови на Сході слов’янства. Так, Україна, що тоді звалася Русь, під своєю державою об’єднала в IX–X віках увесь слов’янський Схід, цебто народи український, російський та білоруський, але це було об’єднання виключно державне, політичне і в жодному разі не етнічне й не мовне” [9, с. 87].

Таким чином, царська цензура, а згодом і радянські дослідники творчості М. Максимовича, прикметник “руський” прочитали як “російський”, а сам видавець, теорії якого на сучасному етапі обґрунтовано доведені, у своїх працях назви “руський”, “малоросійський”, південно-руський вживав як синоніми до слова “український”, рідше розуміючи під словосполученням “руська мова” усі східнослов’янські мови (українську, російську та білоруську).

Виходячи із того, що мова — це першорядний фактор у розвитку держави, у проблематиці історико-філологічних видань М. Максимовича виокремлено дві основні проблеми, вирішення яких, на його думку, — це запорука правильного визначення корінних властивостей української мови: 1) місце руського (тобто українського) народу та його мови серед інших слов’янських; 2) відношення руської мови до церковнослов’янської.

Задум висвітлити правдиву версію походження українців з’явився у М. Максимовича на початку 30-х років XIX століття. “У 1834 році, коли лютували пересуди про вплив скандинавства на руську мову і на все давнє життя Русі, а також різноманітні вчення про походження Русі, — згадує цей період сам видавець у автобіографії, — я дослідив це питання і зупинився на старій руській версії про Русь: що вона була не із скандинавських німців, а з прибалтійських слов’ян, рузьких або руйських” [1, с. 89]. На той час проблеми історії України не були новими для М. Максимовича: він мав багатий запас історичних знань, що стало міцним ґрунтом для критичного аналізу і дозволило вченому робити свої серйозні висновки.

Цікавим є питання про джерела, за якими М. Максимович вивчав історію України. Річ у тім, що тогочасна українська історіографія перебувала у скрутному становищі, оскільки майже не існувало праць, які сучасники М. Максимовича могли використати у цій справі. Так П. Клепацький, історик початку XX століття, серед таких джерел на-

зиває “Історію Русів” (“чудовий твір з погляду літературного, але дуже непевний історичний підручник”), “Історію Малої Росії” Д. Бантиш-Каменського та “Історію Малоросії” М. Маркевича [3, с. 80]. Але незадовільною була не лише кількісна сторона, а й якісна: у названих розвідках помітно дуже багато неточностей і вигадок, що М. Максимович зі своїм критичним мисленням дуже гарно розумів, тому основним джерелом у вивченні історії України він обрав для себе першоджерела (документи, архівні матеріали тощо). Таким чином, свою діяльність у царині історії вчений проводив у двох напрямках: по-перше, вивчення першоджерел з історії України, по-друге, критичний аналіз існуючих історичних досліджень.

Вищезазначені засади лягли в основу книги “Звідки йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими”, якою М. Максимович започаткував серію видань з історії України (альманах “Кієвлянин”, “Украинець”, численні публікації у наукових журналах). “Книга про Руську землю (іменем якої у давнину називалася власне земля київська (!) була передмовою до праць над старовиною Києва та усієї Південної Русі” [1, с. 89] — ці слова М. Максимовича стали кредом його історично-видавничої діяльності.

До свого видання М. Максимович підібрав два епіграфи, взяті з протилежних за змістом праць: 1) вислів Нестора, літопис якого став водночас і основним джерелом при написанні видавцем своєї розвідки, і матеріалом для заперечення, оскільки Нестор підтримував варязьку теорію походження Русі: “... Звідки пішла Руська Земля, хто у Києві почав вперше княжити і звідки Руська Земля стала бути”; 2) цитата з праці М. Ломоносова, одного з найбільших авторитетів для М. Максимовича, де заперечується варязька версія: “Не справедливо вважати, що Варязьке ім’я приписують одному народу. Велика кількість сильних доказів переконують, що Варяги від різних племен і народів походили” [7, с. 2].

У передмові, написаній 1 грудня 1836 року, М. Максимович визначає новаторство своєї книги. “Пропоную увазі і суду читачів, — пише видавець, — дослідження про Русів і Варяг ... за переказом про них Преподобного Нестора, яке я намагався узгоджувати з іншими нашими, особливо давніми, писаннями, і трактую цю проблему по-своєму, на відміну від інших, оскільки, за моїми дослідженнями, у жодного російського вченого до XIX століття не зустрічаємо думки, щоб Руси були Скандинавами” [7, с. 5].

Отже, праця М. Максимовича, присвячена історії України, — це ґрунтовна розвідка, основним джерелом якої стали два списки “Повісті врем’яних літ” Нестора-літописця: “Лаврентіївський, написаний у Суздалі Іноком Лаврентієм у 1377 році, та Іпатіївський, написаний також

у XIV столітті (на думку Карамзіна) та ймовірно в Південній Русі, — як два найдавніші, — обґрунтовує видавець вибрані джерела, — а тому, якщо в них і є відхилення від оригіналу Нестора, то вони незначні і несуттєві. Першим з них я користувався за надрукованим виданням Тимковського (Москва, 1824), яке переривається на 1019 році, коли затвердився Ярослав у Києві, другим — за Шлецеровим у російському перекладі Язикова (Санкт-Петербург, 1809–1819), яке закінчується 980 роком, початком князівства Володимира у Києві. Інші списки Руського Літопису належать до пізнішого часу і, за винятком Кенигзберзького (XVI ст. за Карамзіним), іноді містять значні відмінності від перших двох відповідно до думок, які панували у Середньовіччі” [7, с. 5–6].

Тут же, у передмові, М. Максимович пропонує свою періодизацію історії України. Він виділяє чотири періоди:

- 1) період давній — від 60-х років IX століття до останньої чверті XIII століття;
- 2) період середній — кінець XIII — XVIII століття;
- 3) період новий — XVIII — перша чверть XIX століття;
- 4) період новітній, або сучасний.

У основній частині роботи „Дослідження про Русів та Варягів” послідовно викладено результати дослідження М. Максимовича історії східних слов’ян. Стрижневим у роботі стало питання “від кого дісталось народові і мові нашій ім’я Русі, яке об’єднало собою східних слов’ян? І якщо це ім’я не було спільним для них здавна, то якому народу належало воно спочатку — слов’янському чи неслов’янському, і якому саме?” [7, с. 10]. М. Максимович дає чітку і досить сміливу на той час відповідь на окреслене запитання — “Київ (!) є матір’ю міст руських: звідси пішла Земля Руська” [7, с. 35], під руськими маючи на увазі українські, російські та білоруські міста Чернігів, Переяслав, Любеч, Ростов, Полоцьк та інші. Саме цей вислів (на підставі ототожнення понять “русський” і “російський”) згодом будуть перекручувати радянські дослідники творчості М. Максимовича, називаючи його “співцем братніх народів”.

Як було вже видно з підібраних М. Максимовичем епіграфів та з висловлених думок у передмові, вчений виступає проти норманської теорії державотворення, яку проголошує Нестор і яку до XIX століття, за спостереженнями М. Максимовича, вчені не підтримували, як, до речі, не підтримували і вважали антинауковою і царська Росія, і Радянська влада. Тільки кожен переслідував свою мету: історики царської Росії, зокрема М. Погодін, вважали, що Руську державу заснували росіяни, від яких походять українці і білоруси; радянські вчені наполегливо впроваджували у народну свідомість дещо “м’якший” міф про “спільну колицу трьох братніх народів”, які мали єдину давньоруську народність, що стала етнічною основою росіян, українців

і білорусів, при чому “старшим братом” називали, зрозуміло, росіян. М. Максимович обґрунтовано довів неправоту М. Погодіна у своїй відомій “філологічній війні” з ним.

У другому розділі „Післямова про різноманітність і єдність наукових точок зору про Русь” видавець не тільки аналізує погляди на походження Русі різних учених (І. Болтіна, В. Татищева, М. Погодіна, М. Каченовського, Морошкіна), а й звертається до народних переказів, оскільки, за його словами, “іноді в повір’ях народних міститься більше істини, ніж у дослідженнях учених” [7, с. 57]. Зрозуміло, що він не наслідував сліпо ні перші, ні другі джерела, а критично, проте з належною увагою, до них ставився.

М. Максимович підкреслював, що руси і варяги — це два різні народи: “... русів наших не дарма вважали здавна слов’янами і не варто називати їх скандинавами. Ця думка, після нових досліджень, стає для мене істиною позитивною, я приймаю русів як окремий народ, що належав до північно-західної гілки слов’ян. Таким чином слов’янський переказ про трьох братів перетворюється для мене у явище історичне; він втрачає казкову пелену, в якій приховувалася істина про плем’я тієї Русі, від якої, за словами Нестора, отримала ім’я земля Руська (яка до того часу називалася Скіфією, Сарматією, Гардариком...). Без наукових досліджень не можна знайти істину, а тому більш охоче я схиляюсь до думки про плем’я русів, що воно було слов’янським народним переказом” [7, с. 64].

Аналізуючи різні наукові дослідження, М. Максимович з толерантністю і повагою підходить до їх оцінки, зауважуючи певну правоту кожного з них. Однак, поряд з цим учений звертає увагу і на певні неточності, які знаходить у цих розвідках, які подекуди доведені до повного абсурду. “Ці думки, — зауважує видавець, — показують схожість Русі у одних з фінами, у других з болгарами, у третіх зі скандинавами і т. д. Але походити від них усіх — це неприродно за логічними законами! Якщо доводити, що і скандинави, і фіни, і болгари були русами, то і слід не русів створювати від них, а їх від русів, оскільки в такому випадку вони б називалися русами” [7, с. 66–67]. На основі цих міркувань М. Максимович робить спробу узагальнити версії походження русів і вивести на їх основі загальну: названі племена мали з Руссю давні зв’язки, але пізніше розріднилися з нею, перейменувалися і виокремилися у різні племена. Виходячи з цього, М. Максимович пропонує свою попередню гіпотезу “про спорідненість Русі з іншими народами, ...Русі як племені давнього і родоначальника (!) для багатьох інших народів” [7, с. 68]. Ця версія, яка по суті пропонує розглядати походження інших народів від українського, була занадто сміливою на той час, але уміло завуальованою під назвою “Русь”, яку царська цензура прочитала як “Росія”.

Оскільки історії держави не існує без історії її мови, то логічним продовженням книги М. Максимовича “Звідки йде руська земля. За переказом Нестерової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими” стала “Історія стародавньої руської словесності”. Головне завдання, яке поставив перед собою видавець, — це з’ясувати у своїй книзі основні відмінності східнослов’янських мов від західнослов’янських, а також виділити основні характерні риси трьох мов (української, російської та білоруської), які виокремлюються у межах східнослов’янської групи.

Поділ руської словесності на періоди і відділи повністю збігається з періодизацією історії держави, запропонованою М. Максимовичем у попередньому виданні. Плем’я полян М. Максимович відносить до південно-східних (південно-руських) слов’ян і робить такий же сміливий висновок, як і в попередньому виданні: “поляне перші назвали себе Руссю; їх головне місто Київ стало матір’ю міст Руських; від них поширилося — спочатку по Київській Руській землі або Україні (!), а потім і по всій Русі — нове життя її... Спочатку Руссю називалася лише Київська земля (або Україна), а згодом приєднався і Новгород” [6, с. 36–45]. Крім цього, М. Максимович простежує, коли вперше з’являється ім’я Україна: у Літописі Київському наприкінці XII століття, а саме у 1187 році.

У своїй праці М. Максимович характеризує українську, російську і білоруську мови як самостійні. Особливий інтерес становлять погляди М. Максимовича про вживання понять “руський”, “великоросійський”, “малоросійський”: “Власне руською мовою називається у нас зараз мова великоросіян... Народна ж мова Південної Русі зазвичай називається малоруським наріччям... Але в Галичині і по цей час місцева мова не перестала називатися просто мовою руською — тим іменем, яке здавна (!) належить усій південно-руській мові, яким називалася вона перша, набагато раніше до того, коли присвоїли його великоросіяни (як і сама назва Русь або Руська земля спочатку належала Київській землі або Україні)” [6, с. 96]. Ці важливі висновки про справедливе вживання прикметника “руський” у значенні “український” обґрунтовано доведені вченими на сучасному етапі розвитку історичних та філологічних наук.

Висновки

Отже, видання М. Максимовичем праць з історії та словесності має дуже важливе значення.

1. По-перше, він серйозно поставив і обґрунтував питання про самостійність та давнє походження українців та їхньої мови.

2. По-друге, запропонував власну класифікацію слов’янських мов, поділяючи їх на східнослов’янську і західнослов’янську групи та виокремлюючи у межах першої три самобутні мови — українську, ро-

сійську та білоруську, яким відповідають три окремі народності або етнічні типи.

3. По-третє, М. Максимович був першим ученим, який працював у галузі історично-порівняльних досліджень української та російської мов, вважаючи їх окремими розгалуженнями східнослов'янської групи мов, при чому українську мову називав старшою за російську.

Незважаючи на найновіші досягнення мовознавства, історії, археології, антропології та інших суспільних наук, на сьогодні існує чимало антиукраїнських течій, а значна частина українців ніяк не може позбутися комплексу меншовартості. Ситуація дуже ускладнюється тим, що Росія постійно (а особливо зараз) веде цілеспрямовану і потужну інформаційну війну проти України. У зв'язку з цим питання походження нашої нації та мови завжди є актуальними і відкритими для небайдужих дослідників інформаційного простору України в його історичній ретроспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. З іменем Святого Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників : у 2 кн. / [упоряд.: В. Короткий, В. Ульяновський]. — К. : Заповіт, 1994. — Т. 1. — 398 с.
2. Карпенко В. Як повернути манкурту пам'ять?.. / В. Карпенко. — К. : Газета "Вечірній Київ", 1997. — 432 с.
3. Клепацький П. Михайло Олександрович Максимович як історик / П. Клепацький // Україна. — 1927. — Кн. 6. — С. 80—84.
4. Короткий В. Михайло Максимович та освітні практики на Правобережній Україні в першій половині XIX століття / В. Короткий, С. Біленький. — К. : ВЦ "Київський університет", 1999. — 388 с.
5. Корпанюк М. Слово і дух України княжої та України козацької (Михайло Максимович — дослідник давньоруської літератури) / М. Корпанюк. — Черкаси : Брама, 2004. — 280 с.
6. Максимович М. История древней русской словесности : у 2 кн. / М. Максимович. — Кн. 1. — К. : Университетская типография, 1839. — 226 с.
7. Максимович М. Откуда идёт Русская земля, по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским / М. Максимович. — К. : Университетская типография, 1837. — 147 с.
8. Марков П. Общественно-политические и исторические взгляды М. А. Максимовича / П. Марков. — К. : Вид-во Київського університету, 1986. — 246 с.
9. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / [упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик] / І. Огієнко. — К. : Наша культура і наука, 2001. — 440 с.
10. Острянін Д. Світогляд М. О. Максимовича / Д. Острянін. — К. : Держполітвидав УРСР, 1960. — 162 с.
11. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи / Г. Півторак. — К. : Віпол, 2014. — 280 с.
12. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник. — [2-ге вид., виправлене] / М. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2007. — 496 с.

REFERENCES

1. Korotkyi, V., Uliyanovskiy V. (Eds.). (1994). Z imenem Sviatoho Volodymyra: Kyivskiy universytet u dokumentakh, materialakh ta spohadakh su chasnykiv [With the

- name of St. Volodymyr: Kyiv University in documents, materials and memoirs of contemporaries]. (Vol. 1). Kyiv: Zapovit, p. 398 (in Ukrainian).
2. *Karpenko, V.* (1997). Yak povernuty mankurtu pamiat?..[How to get back to a mankurt memory?..]. Kyiv: The newspaper “Vechirnyi Kyiv”, p. 432 (in Ukrainian).
  3. *Klepatskyi, P.* (1927). Mykhailo Oleksandrovykh Maksymovych yak istoryk [Mykhailo Oleksandrovykh Maksymovych as a historian]. (Vol. 6). Ukraine: (N. p.), pp. 80–84. (in Ukrainian).
  4. *Bilenkyi, S., Korotkyi V.* (1999). Mykhailo Maksymovych ta osvichni praktyky na Pravoberezhnii Ukraini v pershii polovyni XIX stolittia [Mykhailo Maksymovych and educational practices in the Right-Bank Ukraine in the first half of the nineteenth century]. Kyiv: VTs “Kyiv University”, p. 388 (in Ukrainian).
  5. *Korpaniuk, M.* (2004). Slovo i dukh Ukrainy kniazhoi ta Ukrainy kozatskoi (Mykhailo Maksymovych — doslidnyk davnorusskoi literatury) [Word and the spirit of Ukraine of the prince and Ukraine of the Cossack (Mykhailo Maksymovych — researcher of ancient literature)]. Cherkassy: Brama, p. 280 (in Ukrainian).
  6. *Maksimovich, M.* (1839). Istorija drevnej russkoj slovesnosti [History of ancient Russian literature]. (Vol. 1). Kyiv: University typography, p. 226 (in Russian).
  7. *Maksimovich, M.* (1837). Otkuda idjot Russkaja zemlja, po skazaniju Nestorovoju povesti i po drugim starinnyim pisanijam russkim [Where does the Russian land come from, according to the story of Nestor’s story and other old Russian writings]. Kyiv: University typography, p. 147 (in Russian).
  8. *Markov, P.* (1986). Obshhestvenno-politicheskie i istoricheskie vzglyady M. A. Maksimovicha [Socio-political and historical views of M. A. Maksimovich]. Kyiv: Publishing house of Taras Shevchenko Kyiv National University, p. 246 (in Russian)
  9. *Ohienko, I.* (2001). Mytropolyt Ilarion Istoriiia ukraïnskoi literaturnoi movy [Metropolitan Hilarion The History of Ukrainian Literary Language]. (M. S. Tymoshyk, Ed.). Kyiv: Nasha kultura i nauka, p. 440 (in Ukrainian).
  10. *Ostrianin, D.* (1960). Svitohliad M. O. Maksymovycha [Worldview of M. O. Maksymovych]. Kyiv: Derzhpolityvydav URSR, p. 162 (in Ukrainian).
  11. *Pivtorak, H.* (2014). Ukraintsi: zvidky my i nasha mova [Ukrainians: where are we from our language?]. Doslidzhennia, fakty, dokumenty [Research, facts, documents]. Kyiv: Vipol, p. 280 (in Ukrainian)
  12. *Tymoshyk, M.* (2007). Istoriiia vydavnychoi spravy: pidruchnyk [The history of publishing: a textbook]. Kyiv: Nasha kultura i nauka, p. 496 (in Ukrainian).

THE IDEA OF THE UKRAINIAN SOVEREIGNTY IN PUBLISHING ACTIVITY OF MYKHAILO MAKSYMOVYCH

Pohribna Olena,

Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Cherkassy B. Khmelnytskyi National University
81 T. Shevchenko blv.
18031, Cherkassy, Ukraine
e-mail: pogribna_olena@ukr.net

The article deals with the analysis of M. Maksymovych’s views on the origin of Ukrainians and their language. The accent is put on pro-Ukrainian standpoint of the scientist and publisher of books on the history of Ukraine and history of the Ukrainian language, in which M. Maksymovych gave grounds of independence and ancient origin of Ukrainians and their language. The analysis is done on the basis of books «Where Rus comes from. After rendering Nestor’s narrative and other ancient Rus writings» and «The History of ancient Rus literature and folklore».

The attention is concentrated on M. Maksymovych’s interpretation of the names Rus Russian in the meaning «Ukrainian», his objection to Norman theory of state creation process and his

standpoint concerning the origin of other peoples from the Ukrainians. Special attention is paid to M. Maksymovych's opinion about Rus called Kyiv Rus. Besides, the scientist traces the time of the first mentioning of the name «Ukraine» (in the Kyiv Chronicle at the end of the XIIth century, in 1187 exactly).

The author researched the question of sources on the basis of which M. Maksymovych studied the history of Ukraine and its language: critical analysis of exiting historic investigations («The History of Rus people», «The History of Russian Minor» by D. Bantysh-Kamenkyi, «The History of Little Russian» by M. Markevych), and the main point is the study of original sources (documents, archive, records and the rest).

The author analyses the arguments on the basis of which M. Maksymovych proves the difference of East-Slavonic languages from West-Slavonic ones and singles out principal characteristic features of three languages (Ukrainian, Russian, Belarussian), which he classifies within East-Slavonic group.

The author analyzed M. Maksymovych's work on historic-comparative analysis of the Ukrainian and Russian languages. As the result of such analysis M. Maksymovych came to the conclusion that both these languages are separate ramifications of East-Slavonic group of languages (which separate nationalities or ethnic groups agree with), and he considered the Ukrainian language older then the Russian one.

Key words: *information space, Ukraine, Rus, censorship, the Ukrainian language.*

УДК 007:304:655.41(477.84)

Українськомовне книговидання в Тернополі 20–30-х років XX століття в умовах посилення утисків та цензурних обмежень

Тетяна Решетуха,

канд. н. із соц. комунік., доц.

Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюкавул. М. Кривоноса, 2,
46027, Тернопіль, Україна

© Решетуха Т., 2018

У статті простежено діяльність видавництва Тернополя у 20–30 роки XX століття, їх нелегку боротьбу з цензурними обмеженнями, за утвердження українського друкованого слова.

Ключові слова: *видавнича справа, книготоргівля, автор, видавець, видавництво, бібліотека, репертуар, Тернопіль.*

Постановка проблеми

Дослідження історії національної видавничої справи — важлива складова студювання суспільних надбань, яка слугує культурному самопізнанню народу, формуванню його національної ідентичності. Грунтовне вивчення та критична, науково виважена оцінка попереднього досвіду видавничої справи потрібні для утвердження правдивої історії національного книго- і пресовидання, яка складається з локальних історій постання українських друків у кожному регіоні Української держави. У цьому контексті дослідження видавничої справи Тернополля 20–30 років XX століття — явище цілком вмотивоване і необхідне.

Постановка завдання

Мета статті — проаналізувати діяльність та видавничий репертуар українських видавництв Тернополя у 20–30 роках XX століття, особливу увагу зосередивши на тих виданнях, що зазнали цензурних утисків.

Задля реалізації мети необхідно окреслити суспільно-політичну ситуацію в краї, схарактеризувати діяльність нечисленних українських видавництв Тернополя, за архівними матеріалами прослідкувати полеміку довкола видань, що зазнали утисків польської цензури.

Об'єктом дослідження стала видавнича справа Тернопілля означеного періоду. Предметом дослідження — особливості її становлення, функціонування та цензурні утиски, яких вона зазнала.

Виклад основного матеріалу

Державний переворот 1926 року в Польщі привів до влади маршала Ю. Пілсудського. Початок його правління позначився пом'якшенням адміністративних обмежень на прояви національно-культурного розвитку українців. Послаблення тиску призвело до значної активізації всіх ланок суспільного життя: створюються нові та поживляють роботу існуючі кооперативні організації, освітні та культурні товариства, політичні й громадські об'єднання [11, 20; 15, 159], що сприяло утвердженню видавничої справи на теренах Західної України [16, 150].

У цей час в Тернополі після десятирічної перерви відновлюється українське пресовидання. У 1928–1932 рр. у місті друкували шість часописів, два з яких («Чар-Зілля» і «Літературно-науковий вістник») розповсюджували не лише на західноукраїнських землях, а й за кордоном [2, арк. 1]. У 1928–1931 роках у краї видається десять із 27 часописів, що виходили тут у міжвоєнний період, до того ж, лише ці роки позначені пресовиданням власне у Тернополі. Активізується в цей час і книговидання: всі відомі нам видавництва Тернополя, що діяли в міжвоєнний період, розпочали чи поживали свою діяльність у цей період.

Першим було засновано видавництво «Подільська театральна бібліотека», що випускало у світ невеликі за обсягом (40–60 сторінок) драматичні твори, призначені переважно для аматорських театрів та театральних гуртків, які набули тоді неабиякого поширення. Його очолював відомий у Тернополі драматург та книгопродавець, власник книжкового магазину «Книгарня і Антикварня імені Лесі Українки» (1926–1930) Володимир Мартиневич [23, 7; 26, 462]. Перший свій твір, драму «Міщане», він друкує у Львові, у друкарні Ставропігійського інституту, коштом Осипа Костецького з містечка Микулинці поблизу Тернополя, де народився і в той час проживав Володимир Мартиневич [26, 462]. Але того ж 1925 року виходить його наступний твір «Потерчук», у вихідних відомостях до якого зазначено: «Подільська театральна бібліотека», тож саме цим роком можна датувати час заснування видавництва. За більш ніж десятиліття його діяльності вийшло друком близько 40 видань. Пік активності видавництва припадає на 1928–1930 роки, коли побачило світ близько тридцяти книжок. Усі вони (за винятком трьох) були надруковані в єдиній у місті українській друкарні Олександра Салевича і Спільки, відкриття якої припадає саме на 1928 рік [23, 97].

Для видання прозових творів одночасно було засноване видавництво «Поділля». У його видавничому репертуарі — твори українських

письменників, здебільшого соціально-побутова та історична проза морально-етичної проблематики: «Панич» Андрія Чайковського, «Захар Беркут» Івана Франка, «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, «Непримиренні» Олександра Кониського, «Через кладку» Ольги Кобилянської.

Займаючись книготоргівлею і маючи власну книгарню, Володимир Мартиневич налагодив розповсюдження книжок видавництва. Їх можна було замовити не лише в Тернополі, а й у Книгарні Наукового товариства імені Шевченка у Львові, а також за кордоном: у книгарнях «Ukrainain Bazar» у Нью-Йорку (США) та Вінніпегу (Канада), і в Українській книгарні Т. Савули у Відні (Австрія), про що було зазначено у рекламних оголошеннях з переліком випущених друків, які вміщували на останніх сторінках видання чи на обкладинці [7, 36].

Драматичні твори, що увійшли до «Подільської театральної бібліотеки», призначалися для театральних колективів, які створювали при читальнях товариства «Просвіта», гуртках «Рідна школа», і це зумовлювало тематичний та жанровий репертуар друків. Поряд із творами відомих українських драматургів (Івана Тобілевича, Івана Федорака, Михайла Старицького, Марка Кропивницького) тут видавали твори маловідомих тепер, але популярних на той час місцевих авторів: В. Мартиневича, Я. Коссовського, С. Белої, С. Бучака, А. Шатковського, Є. Рудого, В. Герасимовича та інших, побачили світ і п'єси за творами Івана Франка «Борислав сміється» та «Захар Беркут», перероблені для театру П. Франком. Для В. Мартиневича, І. Федорака, Я. Коссовського це були перші публікації власних творів [9, 49; 25, 659; 26, 461].

Більшість опублікованих п'єс належала до комедійного жанру: «Гріхи молодості», комедія на три дії, «Досиджувала посагу», комедія на три дії, «Трьох до вибору», комедія на три дії — усі В. Мартиневича, «Паливода», комедія на чотири дії І. Тобілевича, «Побережники» та «Депутати до Відня» комедії на одну дію І. Федорака, «Вій», комедія на п'ять дій М. Кропивницького, «Живі покійники», фарс на три дії Конич-Лисенка, «Більш засоромився, як налюбився», комедія на три дії Е. Рудого, «Чар однострою», комедія на три дії М. Вацика, «Арендар в клопоті», комедія в чотирьох діях М. Білянського та інші. Друкували історичні драми: «Маруся Богуславна», історична драма на п'ять дій М. Старицького, «Пам'ятні могили», ескіз на одну дію В. Мартиневича, «Захар Беркут», історична драма на 4 дії за однойменним твором І. Франка, «Довбуш», драма на п'ять дій Я. Коссовського тощо. Вийшли друком і драматичні образки з народного життя («Міщане», драма на п'ять дій, «Потерчук», п'єса зі співами і танцями з народного життя на п'ять дій В. Мартиневича та інші), що легко піддавалися інсценізації, не потребували багатого реквізиту та декорацій. Окремими випусками видавалися драматичні твори для дітей та молоді — серія «Діточий

театр», у якій вийшли друком комедія на одну дію «Ще той ся не вродив, щоб усім догодив» і драма на три дії «Русалка Бжілка» Є. Рудого, а також драма на три дії «Ой, видно село» С. Бучака.

Про популярність видань «Подільської театральної бібліотеки» свідчить той факт, що їх неодноразово згадували в тогочасних періодичних виданнях, які мали відділи бібліографії, зокрема на сторінках часопису «Що читати?» за 1927–1929 роки згадано практично всі драматичні твори, що вже вийшли на той час у видавництві [29]. У спеціалізованих виданнях товариства «Просвіта», що популяризували дозволені до показу вистави із зазначенням номера дозволу й установи, яка проводила цензуру, «Спис цензурованих українських п'єс, дозволених владою до вистави» зазначено вісімнадцять друків із «Подільської театральної бібліотеки», назви шести з них винесено на 2–4 сторінки обкладинки, очевидно як такі, що користуються найбільшою популярністю [24]. У переліку книг, що вийшли у видавництві, який традиційно вміщувався на останній сторінці видання чи обкладинці, неодноразово можна прочитати, що наклад того чи іншого твору «на вичерпаню» [7, 36].

Невисока ціна на друки «Подільської театральної бібліотеки»: від одного до двох з половиною злотих, а на драматичні твори «Діточого театру» — близько половини злотого [17, 38, 39; 28, 6, 7], а також доволі значні наклади (близько 3 тис. примірників) [4, арк. 5 зв.], — робили їх доступними аматорським гурткам і читальням.

Ще одним підтвердженням популярності «Подільської театральної бібліотеки» є численні звернення керівників товариств «Просвіта», «Рідна школа» до Тернопільського воєводського управління з проханням «проведення цензури і уділення дозволу до театральних вистав» драматичних творів, опублікованих видавництвом [1, арк. 9–11, 16–18; 3, арк. 1, 21, 22, 63, 86–88].

Окремі видання «Подільської театральної бібліотеки» зазнавали цензурних утисків з огляду на їх зміст. Так, у 1928 році Тернопільське повітове староство конфіскувало «Пам'ятні могили» Володимира Мартиневича. Як зазначалося в листі повітового старости Маліцького до прокурора (L 26509/K), у брошурі «описана збройна боротьба на території Східної Малопольщі з червня 1918 року до липня 1919 року», «автор описує політичне становище руського народу на території Речі Посполитої» і «під виглядом випадків воєнно-політичного розпаду Австрії проводить аналогію з Польщею» [6, арк. 5]. З огляду на те, староста конфіскував наклад видання і передав розгляд справи до прокуратури [6, арк. 5 зв.], але Окружний суд відхилив його прохання, бо «не побачив у його змісті (змісті видання — Т. Р.) характеру злочину» [6, арк. 12]. Увесь наклад було повернено власникові — Володимирі Мартиневичу.

Це непоодиноким приклад судового вирішення долі видань, які побачили світ у Тернополі. Значно більший резонанс мала конфіскація історичної повісті Андрія Чайківського «До слави», що вийшла накладом видавництва «Чар-Зілля».

У середині 1928 року до Тернополя переїжджає редакція ілюстрованого журналу для українських родин «Чар-Зілля», що виходив у Львові з вересня 1927 року за редакцією Василя Семчишина. Сюди його привела значно нижча, ніж у Львові, ціна на послуги друкарні, що було важливо для видання, яке утримувалося виключно коштом від передплати [12, 133, 134].

Поселившись у Тернополі, Василь Семчишин поринув у громадське життя міста: став активним членом українських культурно-освітніх організацій «Просвіта» та «Товариства охорони воєнних могил», секретарем повітового союзу гуртків «Рідна школа», а також, зайнявся книговидавництвом [8, 208, 218, 225, 246]. У січні 1929 року до 40-річчя літературної діяльності Андрія Чайковського накладом видавництва «Чар-Зілля» було видано другу частину історичної повісті «Сагайдачний» — «До слави» [27]. Це було не перше видання творів А. Чайківського у краї. Ще наприкінці XIX століття в Тернополі вийшла друком його юридична розвідка «Процесь Ісуса Христа», а в 1926 році накладом видавництва «Поділля» — повість з галицького життя «Панич».

Цілий наклад «До слави» був арештований повітовим старостом у друкарні за «уривки антидержавного змісту, які є на сторінках 7, 103, 134, 136, 148, 153 до 180 і т. д.» (Лист 863/29 від 3 січня 1929 року до Василя Семчишина, керівника видавництва «Чар-Зілля») [5, арк. 1]. У листі до окружної прокуратури, копії якого були надіслані до Міністерства внутрішніх справ у Варшаві, Комісаріату державної поліції в Тернополі та Тернопільського воєводського управління [5, арк. 6], повітовий староста Маліцький звинувачував Андрія Чайковського в тому, що він перекручує історичні факти, «окреслює «Запорізьку Січ» як окрему державну одиницю», називає її республікою, не визнаючи в такий спосіб влади над цим краєм Польщі, «усплавлює бунт Наливайка проти Речі Посполитої Польської», «виступає з ненавистю проти греко-католицького обряду», зазначаючи що «латинський обряд може бути добрий, коли би виходив з Риму, а не з Польщі, значить, поглумлює (sic!) ненависть в українському громадянстві до польської держави», отже, «зміст книжки дихає ненавистю до польської держави, пробуджує в руських неприхильні настрої чи принаймні послаблює лояльність до неї» [5, 3–5]. З огляду на все перелічене окружний суд Тернополя затвердив конфіскацію усього накладу видання і було розпочато карно-судове слідство проти автора повісті та її видавця за статтею 65 австрійського карного закону (заклик до порушення існуючого стану форми правління і єдності держави) [21, 240–242]. По-

чався т. зв. «суб'єктивний пресовий розгляд», тобто порушення карної справи не лише проти видання, а й безпосередньо проти його автора і видавця, що було на той час великою рідкістю в карно-судовій практиці [22, 270].

Автор конфіскованої повісті та її видавець вимагали відкритого судового розгляду [14, 242], який відбувся у червні 1929 року. У виступі на процесі в окружному суді Тернополя Андрій Чайковський оприлюднив великий за обсягом і ретельно обґрунтований протест, у якому на підставі переважно польських історичних джерел доводив усю безпідставність звинувачень у перекрученні історії задля розпалу антиурядових настроїв українського народу. Зокрема, він наголосив: «Якщо моя книжка має улягати конфіскаці, а я маю бути засуджений за злочин з 65 з[акону] к[арного], то слідувало б так[ож] сконфіскувати тих істориків, з котрих я черпав матер'яли (sic!) до моєї повісти... і коли вони ще живуть, притягнути їх до відповідальності за злочин» [18, 243]. Далі він докладно аналізує всі зауваження цензорів, наводячи розлогі цитати з наукових розвідок передусім польських істориків, пояснює «фатальні непорозуміння», що сталися внаслідок незнання критиками української мови («Я не знаю іншої назви для тих людей, що покинули свою землю і в далеку іншу землю зайшли, як зайди. Емігранти то слово чуже нашій мові» (стосовно виразу «зайди з Речі посполитої»), «почин» значить початок, а не «бунт», тощо), застерігає проти «переіначування фактів», наведених ним [18, 243–264]. Звертаючись до суду, Андрій Чайковський наголошує: «В оцінці історичної повісти не можна спускатися на думку старостинського рецензента, котрий, як вище вказано, не має ні знання, ні розуміння польської історії... А льяольність супроти Польської держави ослаблюється не змістом сконфіскованої книжки, лише якраз її конфіскацією» [18, 264].

Відповідачів на процесі представляв Степан Баран — знаний у Тернополі адвокат і громадсько-політичний діяч, посол до Сейму від УНДО у 1926–1938 роках, видавець громадсько-політичного часопису «Подільський Голос» (1928–1930). У своєму виступі він доводив відсутність правової підстави для конфіскації, а отже, і відсутність складу злочину за статтею 65 карного законодавства.

Судові засідання у справі видання книжки, стали, по суті, справою про свободу слова в тогочасній Польщі, про українську історію, стосунки між сусідніми народами. Вони закінчилися повним виправданням і книги, і автора, і видавця (Вирок до Пр[еси] 1/29), яким було повернуто увесь наклад видання, який дуже швидко розійшовся серед читачів [21, 272].

На жаль, на цьому перипетії довкола повісті не закінчилися. Коли у вересні 1932 року набрав чинності польський карний кодекс, уже наступного року національно-патріотичний твір Андрія Чайковського

знову було конфісковано, цього разу повітовим старостом у Збаражі, а окружний суд у Тернополі всупереч своєму ж попередньому рішенню визнав книгу такою, що містить «ознаки зі статті 152 к. к., тобто оббріхує і висміює польський народ», а отже, повинна бути знищена і заборонена для подальшого розповсюдження [21, 272]. У відповідь на це адвокат Степан Баран як посол до Сейму подав інтерналяцію від 11 грудня 1934 року, яку підписало ще п'ятнадцять членів Українського клубу Міністрові Справедливості, у якій вимагав роз'яснення, «чи історична повість Андрія Чайковського п. н. «До Слави» видана в Тернополі 1929 р. накладом видавництва «Чар-Зілля» і відбита у друкарні В. Крелля в Тернополі, є конфіскованою чи ні» [13, 274]. Посилаючись на статтю 152 нового польського Карного Кодексу від 1.09.1932 року, відповідника якій не було у його попередньому варіанті, Міністр Справедливості визнає дії Тернопільського окружного суду правочинними [10, 272–274]. Це призвело до вилучення і знищення не лише першої частини повісті, що вийшла друком у Тернополі, а й другої, виданої кількома роками пізніше в Коломиї.

Новий Карний кодекс, що набув чинності з 1 вересня 1932 року на заміну чинному ще з часів Австро-Угорської імперії, відзначався значно більшими обмеженнями в царині свободи слова, національного самовизначення чи релігійної ідентифікації, у ньому з'явилися статті, що не лише унеможливлювали будь-яку критику влади, а й не допускали жодних зауважень з боку національних меншин на адресу панівної польської нації (наприклад, стаття 152 Карного кодексу передбачала покарання за «оббріхування і висміювання польського народу»).

Ще одним свідченням цензурних утисків українських видавництв та видань у краї в період польського панування між двома світовими війнами стала заборона цензором Тернопільського воєводського управління наукової розвідки видатного громадського діяча, вченого-етнолога, основоположника етнології релігії в українському релігієзнавстві, ідеолога українського православ'я Арсена Річинського «Проблеми української релігійної свідомості» [19].

Видання побачило світ у тернопільській друкарні Олександра Салевича і Спілки, що була єдиною на той час функціонуючою міською українською друкарнею [23, 97]. Власники друкарні не ставили перед собою цілей особистого збагачення, а радше служили українській громаді. Це ще раз засвідчує, що А. Річинський у передмові до своєї книги, висловлюючи подяку «видавництвам за випозичення кліш, а Українському Кооперативному Банкові в Берестю — за матеріальну поміч для цього видання», водночас зазначаючи, що «видавець не ставив собі жадних зарібкових цілей» [19, 4].

Примірник книги «Проблеми української релігійної свідомості», яка зберігається в Тернопільському обласному державному архіві,

містить рукописні помітки цензора, які в подальшому призвели до його заборони. Усього позначено 9 уривків загальним обсягом понад 180 рядків. Це місця, де розкриваються думки автора про релігійну самотність України, її майбутню незалежність та утиски української церкви у тогочасній Польщі.

Зрештою, Арсен Річинський таки перевидав свою працю того ж року, вилучивши з книги «крамольні» уривки, про що свідчить зменшення обсягу з 284 до 280 сторінок [19; 20].

Висновки

Усі наведені факти є яскравим прикладом систематичних утисків з боку польської влади, що виявлялося в забороні чи конфіскації не лише періодичних друків, а й літературно-художніх та наукових видань. Часто такі конфіскації відбувалися без достатньо обґрунтованих доказів, лише за суб'єктивним висновком цензора, свідченням чого і стали справи довкола історичної повісті А. Чайковського «До слави» та інших видань.

Особливо напруженою ситуація стала після набуття чинності з 1 вересня 1932 року нового карного кодексу, який значно ускладнив процес виходу у світ українських видань.

Незважаючи на цензурні обмеження, українські друковані видання Тернопільщини обстоювали утвердження національної свідомості українців під владою Речі Посполитої, опиралися полонізації, впливали на становлення національних громадських інституцій. У значній частині українських друків порушувалася проблема єдності українського народу, його самоствердження та громадської активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДАТО (Державний архів Тернопільської області). — Ф. 231 (Тернопільське воєводське управління). — Оп. 1. — Спр. 1463 (Листування з повітовим староством про цензуру драматичних творів) [польськ., укр.]. — 32 арк.
2. ДАТО. — Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 1464 (Щомісячні рапорти повітових староств про періодичну пресу на території повітів Тернопільського воєводства) [польськ.]. — 8 арк.
3. ДАТО. — Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 1744 (Листування з Міністерством внутрішніх справ Польщі і повітовими староствами Тернопільського воєводства про перевірку цензурою друкованих видань та нагляді над друкарнями на території воєводства) [польськ.]. — 154 арк.
4. ДАТО. — Ф. 275 (Тернопільський комісаріат державної поліції). — Оп. 1. — Спр. 218 (Інформація поштового і телеграфного управлін'я про конфіскацію окремих друкованих видань, газет і журналів) [польськ.]. — 18 арк.
5. ДАТО. — Ф. 275. — Оп. 1. — Спр. 461 (Розпорядження Тернопільського староства та слідчого відділу про конфіскацію окремих видань, часопису «Сяйво» і заборона подальшого видання) [польськ.]. — 16 арк.
6. ДАТО. — Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 1151 (Листування з повітовими староствами і органами поліції про конфіскацію деяких періодичних видань). — 39 арк.
7. Білянський М. Арендар в клопоті : народна комедія в 4 діях / М. Білянський. — Львів ; Тернопіль ; Нью-Йорк : Накладом видавництва «Подільська Театральна

- Бібліотека» в Тернополі; з друкарні А. Салевич і С-ки в Тернополі, 1928. — 36 с.
8. *Бойцун Л.* Тернопіль у плині літ : історико-краєзнавчі замальовки / Л. Бойцун. — Тернопіль : Джура, 2003. — 392 с. : іл.
  9. *Виноградник Т.* Великої правди Учитель / Т. Виноградник. — Снятин : ПрутПринт, 2004. — 128 с. + 12 вкл. (Скарби отчої землі).
  10. Відповідь Міністра Справедливості у Варшаві від 24 січня 1935 року на інтерполяцію посла Степана Барана і послів Українського Клубу // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека ; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича ; Наукова фундація Андрія Чайковського ; упоряд. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра ; редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін. — Львів, 2002. — Т. 3. — С. 274–276.
  11. *Галушко М.* Українські часописи Тернополя і Тернопільщини кінця XIX — першої третини XX ст.: становлення, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / Марія Галушко // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів : [б. в.], 2005. — Вип. 13. — С. 11–20.
  12. *Дроздовська О.* Журнал «Чар-Зілля» (1927–1928 рр.) : концептуальні проблеми й засоби їх реалізації / Олеся Дроздовська / Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р. ; за ред. М. М. Романюка. — Львів, 2003. — С. 133–145.
  13. Інтерполяція посла Стапана Барана до Міністра Справедливості у Варшаві від 11 грудня 1934 р. // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека ; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича ; Наукова фундація Андрія Чайковського ; упоряд. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра ; редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін. — Львів, 2002. — Т. 3. — С. 268–274.
  14. Лист Василя Семчишина і Андрія Чайківського до Окружного Суду від 18 квітня 1929 р. // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека ; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича ; Наукова фундація Андрія Чайковського ; упоряд. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра ; редкол. : Б. З. Якимович (голова) та ін. — Львів, 2002. — Т. 3. — С. 240–242.
  15. *Лук'яненко С.* Українське питання в національній політиці Польщі (1921–1939 рр.) / Світлана Лук'яненко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / заг. ред. проф. М. М. Алексівця. — Вип. 3 : Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя. — Тернопіль : ТДПУ, 2003. — С. 158–161. (Серія «Історія»).
  16. *Луцький О.* Українська легальна преса Західної України 20–30-х рр. XX ст. : умови й основні показники розвитку / Олександр Луцький // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 травня 2002 р. / за ред. М. М. Романюка. — Львів, 2002. — С. 149–155.
  17. *Мартиневич В.* З тамтого світа : комедія в трьох діях / Володимир Мартиневич. — Львів ; Тернопіль ; Нью-Йорк : Накладом Книгарні і Антикварні ім. Лесі Українки в Тернополі ; друкарня А. Салевича, 1932. — 37 (2) с. (Подільська театральна бібліотека).
  18. Письмовий текст виступу д-ра Андрія Чайковського на явному процесі В Окружному Суді в Тернополі у червні 1929 р. // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека ; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича ; Наукова фундація Андрія Чайковського ; упоряд. Б. З. Якимовича за участю

- З. Т. Грень, О. В. Седляра ; редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін. — Львів, 2002. — Т. 3. — С. 243–264.
19. *Річинський А.* Проблеми української релігійної свідомості / Арсен Річинський. — Володимир-Волинський–Тернопіль : Наклад автора при допомозі Українського Кооперативного Банку в Берестю ; друкарня Салевича і С-ки, 1933. — 284 с.
20. *Річинський А.* Проблеми української релігійної свідомості [по конфіскації друге видання] / Арсен Річинський. — Володимир-Волинський–Тернопіль: Наклад автора при допомозі Українського Кооперативного Банку в Берестю ; Друкарня Салевича і С-ки, 1933. — 280 с.
21. Рішення Окружного Суду в Тернополі від 9 січня 1929 р. про затвердження конфіскації книжки А. Чайківського «До слави» // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека ; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича ; Наукова фундація Андрія Чайковського ; упоряд. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра ; редкол. : Б. З. Якимович (голова) та ін. — Львів, 2002. — Т. 3. — С. 242.
22. *Сварник Г.* Справа конфіскації історичної повісті Андрія Чайковського «До слави» / Галина Сварник // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека ; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича ; Наукова фундація Андрія Чайковського / упорядк. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра ; редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін. — Львів, 2002. — Т. 3. — С. 237–276.
23. *Сосновський М.* Українське господарське життя в Тернополі / М. Сосновський // Шляхами Золотого Поділля / ред. С. Конрад. — Філадельфія, 1960. — С. 87–98.
24. Спис цензурованих українських пес, дозволених владою до вистави. — Львів : Накладом кооперативи «Т-во Просвіта», 1929. — 38 с.
25. *Струпка М.* Яків Косовський (1899–1975) / Михайло Струпка // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина : регіональний історично-мемуарний збірник. — Філадельфія, Па ; Нью-Йорк ; Париж ; Сідней; Торонто, 1983. — Т. III. — С. 659.
26. Тернопільський Енциклопедичний Словник : у 3 т. / передм. Геннадія Яворського. — Тернопіль : Збруч, 2005. — Т. 2 : К–О. — 706 с.
27. *Чайковський А.* До слави : історична повість. Частина 1 / А. Чайковський. — Тернопіль : Накладом видавництва «Чар-Зілля» ; Друкарня Поспішна в Тернополі, 1929. — 280 с.
28. Що читати? : щоквартальник / Книгарня Наукового Товариства імені Шевченка у Львові ; відп. ред. В. Паліїв. — 1927. — Ч. 1. — С. 6, 7, 15.
29. Що читати? : щоквартальник / Книгарня Наукового Товариства імені Шевченка у Львові ; відп. ред. В. Паліїв — 1928–1929.

REFERENCES

1. Lystuvannia z povitovym starostvom pro tsenzuru dramatychnykh tvoriv [Correspondence with the county parish on the censorship of dramatic works]. Ternopil: State Archive of the Ternopil region, F. 231, O. 1, №1463, Sh. 32 (in Polish).
2. Shchomisiachni raporty povitovykh starostv pro periodychnu presu na terytorii povitiv Ternopils'koho voievodstva [Monthly reports of county parishes on periodical press in the territories of the Ternopil Voivodeship counties]. Ternopil: State Archive of the Ternopil region, F. 231, O. 1, №1464, Sh. 8 (in Polish).
3. Lystuvannia z Ministerstvom vnutrishnykh sprav Polshchi i povitovymy starostvamy Ternopils'koho voievodstva pro perevirku tsenzuroiu drukovanykh vydan ta nahliadi nad drukarniamy na terytorii voievodstva [Correspondence with the Ministry of

- Internal Affairs of Poland and the district authorities of the Ternopil Voivodship on checking the censorship of printed publications and overseeing the printing houses in the territory of the voivodship]. Ternopil: State Archive of the Ternopil region, F. 231, O. 1, №1744, Sh. 154 (in Polish).
4. Informatsiia pochtovoho i telehrafnoho upravlin pro konfiskatsiiu okremykh drukovanykh vydan, hazet i zhurnaliv [Information of postal and telegraphic departments on confiscation of separate printed matter, newspapers and magazines]. Ternopil: State Archive of the Ternopil region, F. 275, O. 1, №218, Sh. 18 (in Polish).
  5. Rozporiadzhennia Ternopilskoho starostva ta slidchoho viddilu pro konfiskatsiiu okremykh vydan, chasopysu «Siaivo» i zaborona podalshoho vydannia [Order of the Ternopil Starostoy and Investigation Department on the confiscation of certain editions, the magazine «Siaivo» and the prohibition of further publication]. Ternopil: State Archive of the Ternopil region, F. 275, O. 1, №461, Sh. 16 (in Polish).
  6. Lystuvannia z povitovymy starostvamy i orhanamy politsii pro konfiskatsiiu deiakykh periodychnykh vydan [Correspondence with the county parishes and the police about the confiscation of some periodicals]. Ternopil: State Archive of the Ternopil region, F. 231, O. 1, №1151, Sh. 39 (in Polish).
  7. *Bilianskyi, M.* (1928). *Arendar v klopoti: narodna komediia v 4 diiakh* [Artist in trouble: folk comedy in 4 acts]. Lviv; Ternopil; New-York: Publishing house «Podil Theatrical Library», p. 36 (in Ukrainian).
  8. *Boitsun, L.* (2003). Ternopil u plyni lit: istoryko-kraieznavchi zamalovky [Ternopil during years: historical lore sketches]. Ternopil: Dzhura, p. 392 (in Ukrainian).
  9. *Vynohradnyk, T.* (2004). *Velykoi pravdy Uchytel* [Great Truth Master]. Sniatyn: PrutPrynt, p. 128 (in Ukrainian).
  10. *Chaikovskyyi, A.* (2002). Vidpovid Ministra Spravedlyvosti u Varshavi vid 24 sichnia 1935 roku na interpoliatsiiu posla Stepana Barana i posliv Ukrainskoho Klubu [Answer by the Justice Minister in Warsaw on January 24, 1935, on the interpolation of Ambassador Stepan Baran and Ambassadors of the Ukrainian Club]. (B. Z. Yakymovych, Z. T. Hren & O. V. Sedliar, Eds.). (Vol. 2). Lviv: Ivan Franko Lviv National University, Scientific library, National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypiakievych's Institute of Ukrainian Studies, Scientific Foundation of Andrii Chaikovskyyi, pp. 274–276 (in Ukrainian).
  11. *Halushko, M.* (2005). Ukrainski chasopysy Ternopolia i Ternopilshchyny kintsia XIX — pershoi tretyny XX st.: stanovlennia, osnovni pokaznyky y tematyko-typolohichni aspekty rozvytku [Ukrainian magazines of Ternopil and Ternopil region at the end of the 19th — the first third of the 20th century: formation, main indicators and thematic-typological aspects of development]. Lviv: Vol. 13, pp. 11–20 (in Ukrainian).
  12. *Drozdovska, O.* (2003). Zhurnal «Char-Zillia» (1927–1928 rr.): kontseptualni problemy y zasoby yikh realizatsii [Magazine «Char-Zillia» (1927–1928): conceptual problems and means of their realization]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dopovidi ta povidomlennia vosmoi Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii* [Ukrainian periodicals: history and modern times: reports and the message eighth All-Ukrainian Theoretical scientific conference]. (M. M. Romaniuk, Ed.). Lviv: pp. 133–145 (in Ukrainian).
  13. *Chaikovskyyi, A.* (2002). Interpoliatsiia posla Stapana Barana do Ministra Spravedlyvosti u Varshavi vid 11 hrudnia 1934 r. [Interpolation of Ambassador Stepan Baran to the Minister of Justice in Warsaw on December 11, 1934]. (B. Z. Yakymovych, Z. T. Hren & O. V. Sedliar, Eds.). (Vol. 3). Lviv: Ivan Franko Lviv National University, Scientific library, National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypiakievych's Institute of Ukrainian Studies, Scientific Foundation of Andrii Chaikovskyyi, pp. 268–274 (in Ukrainian).
  14. *Chaikovskyyi, A.* (2002). Lyst Vasyliia Semchyshyna i Andriia Chaikovskoho do Okruzhnogo Sudu vid 18 kvitnia 1929 r. [Letter from Vasyl Semchyshyn and Andriy Chaykovskyyi to the District Court on April 18, 1929]. (B. Z. Yakymovych, Z. T. Hren

- & O. V. Sedliar, Eds.). (Vol. 3). Lviv: Ivan Franko Lviv National University, Scientific library, National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypiakievych's Institute of Ukrainian Studies, Scientific Foundation of Andrii Chaikovskiy, pp. 240–242 (in Ukrainian).
15. *Lukianenko, S.* (2003). *Ukrainske pytannia v natsionalnii politytsi Polshchi (1921–1939 rr.)* [The Ukrainian question in the national politics of Poland (1921–1939)]. *Natsionalno-derzhavne vidrozhennia slovianskykh narodiv Tsentralno-Skhidnoi Yevropy kriz pryzmu 85-richchia* [National-state revival of the Slavic people of Central and Eastern Europe through the prism of the 85th anniversary]. (Vol. 3). Ternopil: TDPU, 158–161 (in Ukrainian).
  16. *Lutskiy, O.* (2002). *Ukrainska lehalna presa Zakhidnoi Ukrainy 20–30-kh rr. XX st.: umovy y osnovni pokaznyky rozvytku* [Ukrainian legal press of Western Ukraine of the 20–30's of the 20th century: conditions and basic indicators of development]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: dopovidi ta povidomlennia somoi Vseukrainskoi naukovo-teoretetichnoi konferentsii* [Ukrainian Periodicals: History and Modernity: Reports and Messages of the Seventh All-Ukrainian Scientific and Theoretical Conference]. (M. M. Romaniuk, Ed.). Lviv: pp. 149–155 (in Ukrainian).
  17. *Martynevych, V.* (1932). *Z tamtoho svita: komediia v trokh diiakh* [From there the world: comedy in three acts]. Lviv; Ternopil; New-York: Antique bookstore of Lesya Ukrainka in Ternopil; A. Salevych's printing house, p. 37 (in Ukrainian).
  18. *Chaikovskiy, A.* (2002). *Pysmovyi tekst vystupu d-ra Andriia Chaikovskoho na yavnomu protsesi V Okruzhnomu Sudi v Ternopoli u chervni 1929 r.* [Written statement by Dr. Andriy Tchaikovskiy in an explicit process in the District Court in Ternopil in June 1929]. (B. Z. Yakymovych, Z. T. Hren & O. V. Sedliar, Eds.). (Vol. 3). Lviv: Ivan Franko Lviv National University, Scientific library, National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypiakievych's Institute of Ukrainian Studies, Scientific Foundation of Andrii Chaikovskiy, pp. 243–264 (in Ukrainian).
  19. *Richynskiy, A.* (1933). *Problemy ukrainskoi relihiinoi svidomosti* [Problems of Ukrainian Religious Consciousness]. Volodymyr-Volynskiy–Ternopil: Salevych's printing house, p. 284 (in Ukrainian).
  20. *Richynskiy, A.* (1933). *Problemy ukrainskoi relihiinoi svidomosti* [Problems of Ukrainian Religious Consciousness]. Volodymyr-Volynskiy–Ternopil: Salevych's printing house, p. 280 (in Ukrainian).
  21. *Chaikovskiy, A.* (2002). *Rishennia Okruzhnogo Sudu v Ternopoli vid 9 sichnia 1929 r. pro zatverdzhennia konfiskatsii knyzhky A. Chaikovskoho «Do slavy»* [The decision of the District Court in Ternopil on January 9, 1929, on the approval of the confiscation of A. Tchaikovskiy's book «To Glory»]. (B. Z. Yakymovych, Z. T. Hren & O. V. Sedliar, Eds.). (Vol. 3). Lviv: Ivan Franko Lviv National University, Scientific library, National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypiakievych's Institute of Ukrainian Studies, Scientific Foundation of Andrii Chaikovskiy, p. 242 (in Ukrainian).
  22. *Svarnyk, H.* (2002). *Sprava konfiskatsii istorichnoi povisti Andriia Chaikovskoho «Do slavy»* [Case of confiscation of Andriy Tchaikovskiy's historical story «To Glory»]. (B. Z. Yakymovych, Z. T. Hren & O. V. Sedliar, Eds.). (Vol. 3). Lviv: Ivan Franko Lviv National University, Scientific library, National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypiakievych's Institute of Ukrainian Studies, Scientific Foundation of Andrii Chaikovskiy, pp. 237–276 (in Ukrainian).
  23. *Sosnovskiy, M.* (1960). *Ukrainske hospodarske zhyttia v Ternopoli* [Ukrainian economic life in Ternopil]. *Shliakhamy Zolotoho Podillia* [Ways of the Golden Podillya]. (S. Konrad, Ed.). Philadelphia: pp. 87–98 (in Ukrainian).
  24. *Spysok tsenzurovanykh ukrainskykh pies, dozvolenykh vladoiu do vystavy* [List of censored Ukrainian plays allowed by the authorities to perform] (1929). Lviv: «Tovarystvo Prosvita», p. 38 (in Ukrainian).
  25. *Strupka, M.* (1983). *Yakiv Kosovskiy (1899–1975)* [Yakiv Kosovskiy (1899–1975)]. *Shliakhamy Zolotoho Podillia. Ternopilshchyna i Skalatshchyna: regionalnyi istorichno-memuarnyi zbirnyk* [Ways of the Zolotoho Podillia. Ternopil Oblast and

- Skalatskaya: Regional Historical Memoir Collection]. (Vol. 3). Philadelphia; Paris; New-York; Sydnei; Toronto: p. 659 (in Ukrainian).
26. Ternopilskyi Entsyklopedychnyi Slovnyk [Ternopil Encyclopedic Dictionary] (2005). (Vol. 2). Ternopil: Zbruch, p. 659 (in Ukrainian).
27. Chaikovskiy, A. (1929). Do slavy: istorychna povist. Chastyna 1 [To glory: historical tale. Part 1]. Ternopil: Publishing house «Char-zillia», printing house «Pospishna», p. 280 (in Ukrainian).
28. Shcho chytaty?: shchokvartalnyk [What to read?: quarterly] (1927). (V. Paliiv, Ed.). Lviv: Bookstore of the Shevchenko Scientific Society, pp. 6, 7, 15 (in Ukrainian).
29. Shcho chytaty?: shchokvartalnyk [What to read?: quarterly] (1928–1929). (V. Paliiv, Ed.). Lviv: Bookstore of the Shevchenko Scientific Society (in Ukrainian).

UKRAINIAN-LANGUAGE BOOKPUBLISHING IN TERNOPIL IN THE 20–30s OF THE 20th CENTURY UNDER INTENSIFICATION OF OPPRESSION AND CENSORSHIP LIMITATIONS

Reshetukha Tetiana,

Candidate of Sciences (Social Communications)

Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University

2 M. Kryvonos str.,

46027 Ternopil, Ukraine

e-mail: journ@tnpu.edu.ua (Department address)

The author describes social-political situation in the region, shows the activities of Ternopil publishing houses in 20s-30s of the XXth century, analyses the work of the publishing house «Podilsk theatrical library», headed by VolodymyrMartynevyh, a play-wright and bookseller, well-known in Ternopil, and the publishing house «Ternopil», specializing in publishing prose.

The author analyzed the stock of books published, distribution of books in Ukraine and beyond its borders — in the USA, Canada, Austria.

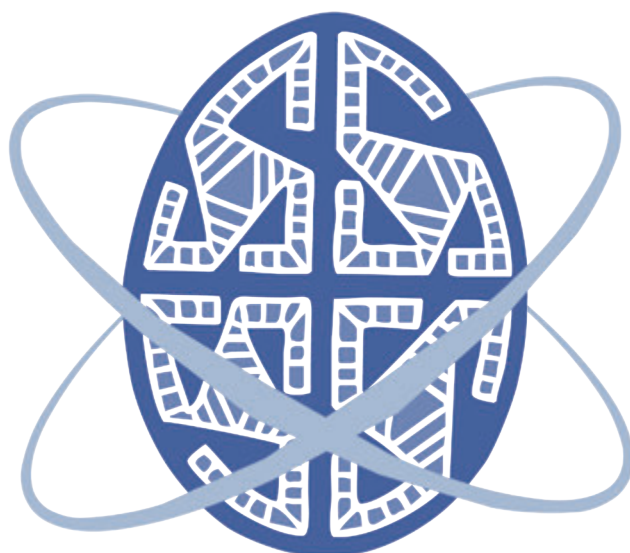
The fight of publishing houses against censorship restrictions in the period of Polish domination was studied. The facts proving censorship oppression of Ukrainian publishing houses and printed products: confiscation of the book «Commemorative graves» (Pamiatnimohyly) by VolodymyrMartynevyh and historical novel of AndriiChaikovskiy«To Glory» (Do slavy), which was published in «Char-Zillia» publishing house; banning of «Problems of Ukrainian religious identity» by ArcenRichynskiy, outstanding social activist, ethnologist, ideology leader of Ukrainian Orthodoxy. The book was banned by censor of Ternopil voivode region body of scientific studies. On the basis of archive records the polemics concerning publications, which suffered from Polish censorship oppression, was studied and analyzed.

Key words: publishing, bookselling, author, publisher, publishing house, stock, Ternopil.

ЗАРУБІЖНІ ЗМІ

FOREIGN MASS MEDIA

УДК 050.48(82=161.2)

Журнал «Пороги» (Аргентина): історія, зміст, автори

Сергій Козак,

здобувач

Київський національний
університет культури і мистецтв

вул. Є. Коновальця, 36,

01601, Київ, Україна

e-mail: serkozak@bigmir.net

© Козак С., 2018

У статті на основі результатів уперше підготовлених в історії української журналістики хронологічного та систематичного показників змісту — досліджено історію видавання, імена авторів, склад літературних співробітників, тематично-жанрову класифікацію матеріалів журналу «Пороги» — цього унікального історико-літературного документа, який виходив у світ у Південній Америці (1949–1957; Буенос-Айрес, Аргентина).

Ключові слова: «Пороги», журнал, автори, періодичне видання, видавництво.

Постановка проблеми

У масиві українських еміграційних газет і журналів особливе місце належить літературно-мистецькому часопису «Пороги» (на жаль, у нас малознаному), який у повоєнні роки виходив в Аргентині. Не маючи жодної державної підтримки, журнал майже десятиріччя знайомив своїх читачів з новинками красного письменства, тримав їхній громадянський «тонус» на належній висоті. Саме тому знайомство зі змістом цього видання, по-перше, подарує нам прекрасне відкриття незнаного слова й світу, віддаленого тисячами кілометрів від України, й справжню естетичну насолоду від інформації про твори, не покраняні советською цензурою, а, по-друге, надасть можливість для подальшого поглибленого вивчення цього «представника» періодики українського закордоння [1]. Мало того: поруч із «Порогами» маємо ще десятки й десятки періодичних видань, як громадсько-політичних, так і літературно-мистецьких, які досі відомі нам переважно лише за назвами, а не за змістом чи фактами їхньої історії, іменами авторів тощо [2]. Ось чому кожен крок назустріч дослідженню того чи іншого видання є вкрай важливим і наближає нас до розгадки цього, ще не пізаного нами, феномену — існування української періодики поза межами України.

Аналіз останніх публікацій

Варто зауважити, що за останні два десятиліття увага дослідників до періодичних видань української еміграції (діаспори) відчутно зросла. Цьому є пояснення: науковців приваблює, по-перше, вже сам, досить значний, масив цих видань (більшість яких, нагадаємо, залишаються недослідженими); по-друге, зацікавлює й так званий «географічний чинник», адже існування еміграційної (діаспорної) періодики пов'язане з десятками міст із багатьох країн світу (Австралія, Австрія, Англія, Аргентина, Бразилія, Канада, Німеччина, США, Франція тощо); по-третє, привабливим є й розмаїте жанрово-тематичне спрямування видань (серед них громадсько-політичні, літературні, гумористичні, спортивні, студентські часописи). Відтак на мапі «наукової діаспоряни» помітними стали, зокрема, такі дослідження: про журнал «Тризуб» (дисертація Аліни Тимошик-Сударикової), газету «Український голос» (дисертація Оксани Дзвінчук) [3; 4; 5], журнал «Дукля» (дисертація Оксани Кушнір) [3] тощо. Втім, ці та інші дослідження лише частково заповнюють ту прогалину, яка залишається в сфері вивчення періодики українського закордоння, адже більшість періодичних видань, які з'являлися поза Україною (від «Арки» — до «Хорса»), частково чи повністю залишаються для нас «загадками», примірники багатьох із них і досі припадають пилом в архівах чи бібліотеках Києва, Мюнхена чи Нью-Йорка в очікуванні на свого дослідника-рятівника. Однією з таких малознаних сторінок в історії української журналістики є існування на південноамериканській землі часопису «Пороги».

Зацікавлення «Порогами» посилюється тим, що публікацій, присвячених цьому виданню, на жаль, дуже мало. Важливим джерелом до його вивчення поки що є не наукові дослідження, а спогади тих, хто працював у редакції часопису або брав безпосередню участь у культурному житті української еміграції в Аргентині. Насамперед це стосується відомого письменника Ігора Качуровського, чії мемуари «Ми — в Аргентині» [6] проливають світло як на досі маловідомі сторінки з культурного, зокрема й видавничого життя українців у цій країні після Другої світової війни загалом, так і розкривають подробиці з історії творення часопису «Пороги». І. Качуровський розповідає про початки існування редакції часопису, його відповідальних редакторів, авторів, подає цікаві відомості з життя творчої інтелігенції української громади, яка перебувала після Другої світової війни в Аргентині і брала найбезпосереднішу участь у видаванні часопису.

Одним із найвагоміших джерел у вивченні історії та змісту журналу і нині залишаються матеріали, зокрема рубрики «Від редакції», які побачили світ на сторінках «Порогів» у 1940–1950-ті рр. Цінність таких публікацій насамперед у тому, що завдяки важливим подробицям з редакційного життя, датам, іменам редакторів і видавців, відомості

про які вони містять, саме ці публікації є найточнішими джерелами, так би мовити інформацією з перших уст, до створення детальної історії та опису змісту цього часопису.

Ще одним цінним джерелом, який має посприяти науковому вивченню «Порогів», є хронологічний та систематичний покажчик змісту цього часопису, який нещодавно підготовлено автором цих рядків [7].

Мета й завдання статті

Мета цієї статті — на основі результатів уперше підготовлених в історії української бібліографістики та історії української журналістики хронологічного та систематичного покажчиків змісту часопису «Пороги», а також покажчика авторів матеріалів журналу, дослідити особливості появи у світ цього видання, його зміст, хронологічні межі, кількість виданих примірників, імена, кількість та «географію» авторів, які взяли участь у його творенні, період становлення та подробиці всієї подальшої історії, тематично-жанрову класифікацію матеріалів, й таким чином, створивши «портрет» цього літературно-мистецького часопису, зберегти відомості про нього як про унікальний і важливий історико-літературний документ, який з'являвся у світ далеко від України, але плекався з думою про Україну.

Виклад основного матеріалу

Перше число «Порогів» — українського часопису у далекій від нас Аргентині — вийшло у жовтні 1949 року. Для багатьох українців, які перебували тоді в цій країні, це справді були «рідні пороги» в чужій стороні. Ті пороги рідного слова, рідної літератури, рідної культури, які наближали кожного, хто опинився на чужині, до таких незабутніх порогів отчого дому. Примітно, що на той час це був перший український часопис літературного спрямування не лише у цій південноамериканській країні, а й на всю західну півкулю (Північну та Південну Америки). Бо ж і «Нові дні» (Канада), і «Київ» (США), і «Овид» (Аргентина — США) та інші журнали з'явилися пізніше, вже після «Порогів».

Це був літературно-мистецький журнал, який виходив у світ упродовж 1949–1957 рр. Варто зауважити, що саме цей — після Другої світової війни — період позначився в Аргентині відчутним поживленням українського культурного життя, спричиненим прибуттям сюди із Західної Європи сотень тисяч представників нової хвилі української еміграції. На цей час, приміром, припадає початок діяльності «позапартійної й відкритої для кожного письменника, артиста, художника, вченого» Спілки, яка «відбувала свої зустрічі в самому центрі велетенського Буенос-Айреса». Численні заходи, зокрема літературного змісту, відбувалися і в «Українському клубі». Змістовнішими стали видання «Наш клич» та «Українське слово». Неабиякою подією в житті

громади стала також поява 1950 р. у видавництві «Полтава» (власник — Дем'ян Савчук) «Кобзаря» Т. Шевченка (з іспано- та англомовними передмовами), ілюстрованого репродукціями з архіву Чоловського. Це видання, за словами Ігоря Качуровського, було прикметним ще й тим, що читач знаходив у ньому (зокрема, в поемах «Невольник» та «Неофіти») ті рядки, які в советських виданнях «Кобзаря» було вилучено. Ще один український друкар в Аргентині Микола Денисюк почав видавати місячник «Овид», численну книжкову продукцію.

Саме в таких-от умовах піднесення українського культурного життя наприкінці 1940-х років минулого століття й вийшло у світ перше число «Порогів». До такого кроку — видавати літературний журнал — власників видавництва «Перемога» Сидора Кравця та Михайла Паренюка намовив письменник Анатоль Галан (Калиновський). І хоча на сторінках журналу зазначено, що підготовкою до друку опікувалася редакційна колегія, проте саме він, Анатоль Галан, редагував перші числа щойно заснованого часопису. Потім одне число зредагував Олекса Сацюк, а решту — Ігор Качуровський. Загалом за вісім років існування «Порогів» вийшло 77 чисел цього часопису: перше — у жовтні 1949 року, а останнє — наприкінці 1957 року. В 1949 році до читачів прийшло три числа, у 1950–1954 роки — по дванадцять, 1955 — не вийшло жодного числа, 1956 — дванадцять, 1957 — два. Журнал з'являвся переважно на 32-х сторінках (інколи — на 18-ти), однак часто «спареними», навіть «строєними» числами, що засвідчує складність ситуації з видаванням українських часописів після Другої світової війни, незалежно від країни.

«Журнал був позапартійний, нізвідки не діставав дотацій, але все таки ми протрималися майже вісім років», — писав у спогадах «Ми — в Аргентині» відомий поет і літературознавець Ігор Качуровський, який, як ми вже зазначили, брав найбезпосереднішу участь як у редагуванні часопису, так і загалом у літературному житті української громади Аргентини. Окрім згаданих редакторів, участь у творенні часопису брали й інші представники української інтелігенції (літератори, художники, скульптори, актори), осередок якої перебував на той час у столиці Аргентини і виявляв неабияку згуртованість та активність. Прикметно, що багато хто з них прибув до Південної Америки з Німеччини та Австрії, де, належачи до редакційних колегій різних видань, уже отримав досвід участі у творенні тамтешніх еміграційних газет та журналів, зокрема й літературних («Літаври», «Звено», «Керма», «Українськiвiстi», «Останні новини» тощо) [8]. Певне, саме цим — наявністю в Аргентині згуртованих ще під час перебування в Європі літературних кадрів — насамперед і можна пояснити той факт, що «Пороги» стали першим літературним виданням, яке вийшло в світ у країнах західної півкулі після Другої світової війни.

Серед творчо-ідеологічних засад літературно-мистецького журналу «Пороги», про які йдеться в статті «Від видавництва» [9], зустрічаємо й такі: «уможливлення безпосередніх взаємин письменників з читачем», «нагадування читачам про поневолену батьківщину», «популяризація українського образотворчого мистецтва», «знайомство читача з кращими творами наших колег — аргентинських письменників та письменників інших країн» тощо.

За вісім років існування часопису на його сторінках видруковано 810 матеріалів різних жанрів. Ознайомлення зі змістом цих публікацій дає підстави класифікувати їх за жанрами (або темами) у такий спосіб: «Поезія» (216 публікацій), «Проза» (96), «З перекладів» (123), «Рецензії, відгуки» (42), «Драматургія» (11), «Від редакції» (8), «Статті, огляди: мистецтво, література, історія, інше» (39), «Імена і дати» (44), «Літературна творчість» (7), «Гумор і сатира» (47), «Бібліографія» (11), «Спогади, щоденники» (24), «Мандрі» (7), «Афоризми» (1), «Новини з української культури: театральні постановки, музичні концерти, мистецькі виставки» (17), «Втрати» (4), «Видавнича діяльність» (5), «Науково-популярні нотатки» (14), а також «Різне» (32) та «Ілюстрації» (62). Таким чином, усі матеріали часопису можна представити в двадцяти розділах. Така класифікація має допомогти орієнтуватися в огромі різноманітних та різножанрових матеріалів усім тим, хто цікавиться набутками української еміграції в царині слова, історією преси, літератури і хто продовжуватиме дослідження змісту часопису «Пороги».

Часопис друкував поетичні твори (поезії, поеми), зокрема таких авторів: Олекси Веретенченка, Ігоря Качуровського, Діамари Комілевської (Діми), Юрія Косача, Наталі Ливицької-Холодної, Оксани Лятуринської, Галі Мазуренко, Євгена Маланюка, Бориса Олександріва, Василя Онуфрієнка, Михайла Ореста, Леоніда Полтави, Олеся Раня, Михайла Ситника, Яра Славутича, Остапа Тарнавського, Ганни Черинь та інших. Серед авторів прозових творів (оповідання, новели, уривки з повістей та романів) — імена Анатолія Галана, Євгена Гарана, Докії Гуменної, Зосима Дончука, Олекси Ізарського, Ігоря Качуровського, Володимира Коба (Кость Бульдин), Діамари Комілевської, Леоніда Лимана, Федора Одрача, Євгена Онацького, Софії Парфанович, Володимира Русальського, Олекси Сацюка, Юрія Тиса, Марії Цуканової, Василя Чапленка та інших [10].

Прикметно, що на сторінках цього, не зовсім «товстого», журналу (впереваж, нагадаю, друкувався на 32-х сторінках) знайшли своє місце і твори драматичного жанру, зокрема п'єси Діамари Комілевської («Пересаджені квіти»), Юрія Тиса («Святоїванська ніч»), Василя Чапленка («Чий злочин») тощо. Це також свідчить, з одного боку, про бажання творців часопису видавати журнал змістовним та читабельним, урізноманітнювати його жанрову палітру, а з другого — про ба-

жання літераторів, які перебували на еміграції, зробити свій внесок у розвій драматичного жанру в українській літературі.

Помітне місце в часописі відведено перекладам творів світової літератури. Завдяки «Порогам» українському читачеві стали доступними твори письменників австралійської, американської, англійської, іспанської, німецької, французької, польської, білоруської, албанської та інших літератур. Зокрема, зі сторінок часопису до українського читача вперше прийшли деякі твори Джорджа Гордона Байрона, Райнера Марії Рільке, Роберта Бернса, Шарля Бодлера, Оскара Вайлда, Поля Валері, Волта Вітмена, Поля Верлена, Генріха Гайне, Фрідріха Гельдерліна, Ернеста Гемінгвея, Стефана Георге, Йоганна Вольфганга Гете, Джона Кітса, Агати Крісті, Марії Конопніцкої, Новаліса, Вільяма Шекспіра, Максима Танка та низки інших представників чужих літератур. Така увага до іноземних мов і літератур свідчить про прагнення українських авторів наблизитися до глибин світової літератури загалом і культур тих країн, де жили українці-емігранти зокрема. Примітно, що в процесі наближення творів світової художньої літератури до українського читача на сторінках «Порогів» взяли участь такі знані майстри українського перекладу, як Михайло Орест, Володимир Державин, Оксана Драгоманова, Ігор Костецький — ті, хто перебував на чужині; також надруковано твори класиків українського перекладу Миколи Зерова та Освальда Бурггардта (Юрія Клена).

Привернуть увагу сучасного дослідника і матеріали інших розділів нашої класифікації змісту часопису, зокрема «Спогади». Адже чимало цікавих, надрукованих лише в цьому виданні мемуарів дають можливість доповнити досі незнаним або маловідомим фактажем портрети багатьох відомих осіб. Таким чином, у серії цих матеріалів ми довідуємось цікаві подробиці про Миколу Зерова (Ч. 13, 1950), Дмитра Загула (Ч. 23–24, 1951), Агатангела Кримського (Ч. 32–33, 1952), Юрія Клена (Ч. 25–27, 1951), ілюстратора «Енеїди» Василя Корнієнка (Ч. 76, 1957), а також про події періоду УНР (Ч. 61–63, 1954), а ще — віденські спогади Оксани Драгоманової (Ч. 28–29, 1952) та ін. Усі ці матеріали поряд із характеристиками відомих осіб суттєво доповнюють і картину літературно-мистецького та наукового життя українців у різні історичні періоди.

Значну увагу журнал приділяв публікаціям недрукованої спадщини українських письменників (зокрема, поезій Миколи Зерова, Юрія Клена, Олександра Олеся, Олега Ольжича, Володимира Свідзінського, Павла Филиповича), а також творам класиків української літератури (Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка та ін.), друкував і добірки радянських поетів (Павло Тичина, Максим Рильський). Усе це є свідченням того, що редактори часопису і в такий спосіб — шляхом добору і публікації творів, які як за тематикою, так і за духом, були

особливо близькими емігрантам, — ставили перед собою свідоме завдання-покликання плекати рідне слово на чужині, а відтак і намагалися видрукувати твори якомога ширшого, різного за долею і творчим темпераментом, кола авторів.

Усього на сторінках часопису надруковано твори 231 автора. Переважно це ті, хто перебував у самій Аргентині (Анатолій Галан (Калиновський), Ігор Качуровський, Марія Цуканова, Олекса Сацюк). Однак не лише. До кола тих авторів, які жили на південноамериканському континенті, активно долучалися автори з інших куточків світу, тому часопис друкував твори представників Австралії (Василь Онуфрієнко, Олекса Рань, Володимир Русальський), Великобританії (Галя Мазуренко), Німеччини (Михайло Орест, Володимир Державин), Франції (Софія Наумович, Леонід Полтава), США (Докія Гуменна, Галина Журба, Юрій Косач, Софія Парфанович, Яр Славутич), Канади (Федір Одрач, Борис Олександрів). Цікаво, що саме зі сторінок «Порогів» до нас прийшла й одна з найоригінальніших в українській літературі містифікацій — Хведосій Чичка, автором якої є Ігор Качуровський. Таким чином, у світ вийшло 29 випусків матеріалів розділу сатири та гумору «Parodiarium» — у «головній ролі» чи не кожного з них виступав саме Хведосій Чичка.

Окрім літераторів, свій помітний внесок у творення «Порогів» зробили представники інших видів мистецтва. Так на сторінках часопису ми знаходимо підтвердження тісної співпраці з виданням скульпторів (Костянтин Бульдин), художників (Борис Крюков, Віктор Цимбал), науковців (Євген Онацький), співаків (Анатолій Кабанців), що дало змогу значно розширити тематичне і жанрове розмаїття матеріалів видання, створити на сторінках часопису якомога повніший літопис подій, зафіксувати низку важливих фактів літературного, загалом культурного життя українців не лише в Аргентині, а й в інших країнах Південної Америки та всього світу. Окрім творів художньої літератури різних жанрів, мемуарів, спогадів, матеріалів з психології творчості, наукових розвідок тощо, часопис містить ще й вагомий інформаційний масив про події (хроніку), відомості про літературно-мистецьке життя, видавану в різних країнах світу українську періодику, діяльність українських видавництв (зокрема, «Перемога») та книжкові видання. Відтак матеріали «Порогів» — це ще й цінне біобібліографічне джерело, без якого нині не обійтися під час створення довідників, енциклопедій тощо [11–13].

Висновки

Вісім років існування часопису, сімдесят сім виданих чисел, вісімсот десять матеріалів різних жанрів, у написанні яких взяв участь двісті тридцять один автор, — усе це стало яскравим прикладом ствердження українського слова на чужині; таким чином сторінки

«Порогів» досі залишаються одним із найцінніших джерел вивчення літературно-мистецького життя українців у Південній Америці, цікавою і неповторною сторінкою в історії української періодики, яка додає вкрай важливі деталі до більш загальної теми — історії перебування українців у світі.

Вже з огляду бодай на це, вкрай важливим є всебічне дослідження цього раритетного часопису. Першим кроком до такого вивчення є хронологічний та систематичний показники змісту журналу «Пороги» — дуже присутній крок до наступного наукового вивчення матеріалів журналу. Бо «Пороги» — це досі малознаний український слід у Південній Америці, а також помітний слід як в історії української журналістики, так і в історії української літератури.

Нині дедалі важче мандрувати слідами еміграційної періодики. Відстань у часі, в якому вона з'являлася, фізичне вимирання її творців, часткова втрата редакційної документації, важкодоступність примірників — усе це не полегшує, а утруднює її повноформатне опрацювання. Втім, якраз за таких умов іще важливішим є продовження роботи над її дослідженням, варто торувати шлях пошуку від часопису до часопису, від назви до назви, від автора до автора, від теми до теми. Адже це, можливо, останній шанс не втратити, а зберегти й набути. Кожен із цих часописів — це важливий документ доби, цінне джерело різноманітної інформації, що яскраво підтверджує цей феномен — феномен існування української періодики за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пригорницький Ю. Б'ють «Пороги» — сонце сходить! / Ю. Пригорницький // Літ. Україна (Київ). — 2015. — 19 берез. — Ч. 12.
2. Курдидик А. П'ять років еміграційної преси / А. Курдидик // Українські вісті. — 1951. — 18 січ. — Ч. 6.
3. Дзвінчук О. М. Часопис «Український Голос» (Вінніпег, Канада, 1910–1981 рр.): проблемно-тематичний та організаційний аспекти : автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Дзвінчук О. М.; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2008, — 20 с.;
4. Кушнір Оксана. Журнал «Дукля» (Словаччина, 1953–2004 рр.): організаційний, проблемно-тематичний та жанровий аспекти : автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Кушнір О. В.; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2008, — 20 с.;
5. Тимошик-Сударикова А. Редакційна політика паризького журналу «Тризуб»(1925–1940 рр.): автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Тимошик-Сударикова А.; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2012, — 20 с.
6. Качуровський І. Ми — в Аргентині // Всесвіт (Київ). — 1991. — Ч. 3. — С. 213 — 219.
7. Козак С. Аргентинські запорожці: з думою про Україну / С. Козак. — К.: Літ. Україна, 2015. — 156 с. — («Часописи української діаспори»).
8. Козак С. Гортаючи поживклі сторінки / С. Козак. — Мюнхен : Український вільний ун-т, 2002. — 26 с.
9. Від видавництва: [Про засади нового літературно-мистецького журналу] // Пороги (Буенос-Айрес). — 1949. — Ч. 1. — С. 2 обкл.

10. Наші автори: [Список авторів часопису] // Пороги. — Ч. 1. — 1949. — С. 3 обкл.
11. 12-те число: [З нагоди річниці видання журналу; Список публікацій часопису упродовж року] // Пороги (Буенос-Айрес) . — 1950. — Ч. 12. — С. 1–2
12. Про нашу перебудову: [До п'ятиріччя виходу в світ журналу], підпис: Редакція й адміністрація «Порогів» // Пороги. — Ч. 42–43. — 1953. — С. 1.
13. ВП. Передплатники: [Огляд п'ятирічного видавання журналу], підпис: Від редакції // Пороги. — 1953. — Ч. 46–47. — С. 3 обкл.

REFERENCES

1. *Pryhornytskyi, Yu.* (2015). Biut «Porohy» — sontse skhodyt! [They beat the «Porohy» — the sun goes down!]. Kyiv: Literaturna Ukraina, Ch. 12 (in Ukrainian).
2. *Kurdydyk, A.* (1951). Piat rokiv emihratsiinoi presy [Five years of emigration press]. Ukrainski visti, Ch. 6 (in Ukrainian)
3. *Dzvinchuk, O. M.* (2008). Chasopys «Ukrainskyi Holos» (Vinnipeh, Kanada, 1910–1981 rr.): problemno-tematychnyi ta orhanizatsiyni aspekty [Ukrainian Golos magazine (Winnipeg, Canada, 1910–1981 gg.): Problem-thematic and organizational aspects]. Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii [Abstract of thesis candidate's dissertation]. Kyiv: Taras Shenchenko Kyiv National University, Institute of journalism, p. 20 (in Ukrainian).
4. *Kushnir, O.* (2008). Zhurnal «Duklia»: orhanizatsiyni, problemno-tematychnyi ta zhanrovyy aspekty [Magazine «Duklia»: organizational, problem-thematic and genre aspects]. Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii [Abstract of thesis candidate's dissertation]. Kyiv: Taras Shenchenko Kyiv National University, Institute of journalism, p. 20 (in Ukrainian).
5. *Tymoshyk-Sudarykova, A.* (2012). Redaktsiina polityka paryzkooho zhurnalu «Tryzub» (1925–1940 rr.) [Editorial policy of the Parisian magazine Trident (1925–1940)]. Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii [Abstract of thesis candidate's dissertation]. Kyiv: Taras Shenchenko Kyiv National University, Institute of journalism, p. 20 (in Ukrainian).
6. *Kachurovskiy, I.* (1991). My — v Arhentyini [We are in Argentina]. Kyiv: Vsesvit, Ch. 3, pp. 213–219 (in Ukrainian).
7. *Kozak, S.* (2015). Arhentyynski zaporozhtsi: z dumoiu pro Ukrainu [Argentine Cossacks: with a Duma about Ukraine]. Kyiv: Literaturna Ukraina, p. 156 (in Ukrainian).
8. *Kozak, S.* (2002). Hortaiuchy pozhovkli storinky [Swinging wobbly pages]. Munich: Ukrainian Free University, p. 26 (in Ukrainian).
9. Vid vydavnytstva: Pro zasady novoho literaturno-mystetskoho zhurnalu [From the publishing house: About the foundations of the new literary and artistic magazine] (1949). Buenos-Aires: Porohy, Ch. 1, pp. 2 (in Ukrainian).
10. Nashi avtory: spysok avtoriv chasopysu [Our authors: list magazine's authors] (1949). Porohy, Ch. 1, pp. 3 (in Ukrainian).
11. Z nahody richnytsi vydannia zhurnalu; Spysok publikatsii chasopysu uprodovzh roku [On the occasion of the anniversary edition of the magazine; List of publications of the magazine during the year] (1950). Buenos-Aires: Porohy, Ch. 12, pp. 1–2 (in Ukrainian).
12. Pro nashu perebudovu: do piatyrichchia vykhodu v svit zhurnalu [About our restructuring: until the fifth anniversary of the publication of the magazine] (1953). Buenos-Aires: Porohy, Ch. 42–43, pp. 1 (in Ukrainian).
13. Peredplatnyky: ohliad piatyrichnoho vydavannia zhurnalu [Subscribers: review of the five-year edition of the magazine]. (1953). Buenos-Aires: Porohy, Ch. 46–47, pp. 3 (in Ukrainian).

MAGAZINE “POROHY” (ARGENTINA): HISTORY, CONTENT, AUTHORS

Kozak Serhii,

Aspirant

Kyiv National University of Culture and Arts

36 Konovalets str.

01601, Kyiv, Ukraine

e-mail: serkozak@bigmir.net

The article deals with the study of publication history, names of authors, literature co-workers staff thematic and genre classification of publications in the journal «Porohy» (The Rapids) — this unique historic and literary document, which used to come out in South America (Buenos-Aires, Argentina) in the middle on the XXth century. The article presents the results of chronological and systematic subject indices of content and authors of publications cations, which were analyzed for the first time in the history of Ukrainian journalism. Due to the information, presented in the article – about peculiarities of publication origin, chronological limits (1949–1957), number of issues (77), names and «geography» of authors, who took part in its creation, the process of formation and details of its history, the author managed both: to create «the portrait» of this literary publication and to retain the information about this unique and important historic and literary document, which emerged far from Ukraine, but was cherished with the thought about Ukraine.

The stress in put on the fact, that one of the most important sources for studying history and content of the journal is the materials, published on «Porohy» pages, under the rubrics «From Editorial staff» in particular. Their value is explained by the fact, that these materials give important details about editorial life dates, names of editors and publishers, which help to analyze the history of content and range of problems of this periodical. At the same time the pages of «Porohy» remain one of the most important sources of studying literary and artistic life of Ukrainians in South America, an interesting and unique source in the history of Ukrainian periodicals, which adds extremely important details to more general problem — to the history of Ukrainians’ staying in the world. Eight years of the existence of this periodical, seventy-seven published issues, eight hundred and ten articles of different genres, two hundred and thirty-one author (231) — all this became a striking example of inveteracy assertion of the Ukrainian word in a strange-land.

Key words: “Porohy”, journal, author, periodical, publishing house.

УДК 82-92:314.156.5

Геноцид проти українців – реалізація національної політики Кремля (у дзеркалі світової публіцистики)

Мар'ян Житарюк,
д-р н. із соц. комунік., проф.
Львівський національний
університет імені Івана Франка
вул. Генерала Чупринки, 49,
79004, Львів, Україна
e-mail: mgzhyt@i.ua
ORCID ID 0000-0002-5690-5701
© Житарюк М., 2018

Публікацію підготовлено на основі опрацьованих підшивок львівської газети «Діло» 30-х рр. ХХ ст., переосмислення власних наукових публікацій [21, 22]. Ця стаття є спробою показати згубність імперіалізму, більшовизму-тоталітаризму й неолімперіалізму для поневоленних націй колишньої Російської імперії, колишнього Радянського Союзу та сучасної Російської Федерації, які за формою, можливо, інші, а за змістом та суттю — однакові.

Автор вважає, що документальні свідчення злочинів проти людяності, які постають не тільки на матеріалах відкритих архівів, а й очевидні на основі опрацювання газетних джерел, не можна замовчати або забути чи пробачити усім тим конструкторам і архітекторам геноциду проти українського народу, які розробили й утілювали всілякі зайди-комісари ВКП(б) з Московщини, НКВД, МГБ тощо, а допомагали їм національні зрадники, місцеві комуністи, комсомольці...

Наша публікація доводить, що людина, звичайний український селянин, в умовах радянського тоталітаризму, не мала шансів залишитися людиною. Навіть у селян система вичавлювала все національне: пам'ять, звичаї, традиції, любов до землі, вміння працювати, гідність, самодостатність, право на власну думку й незалежність дій. Тоталітарний прес таки зламав національну резистентність, але тільки з допомогою Геноциду українства шляхом штучного Голодомору 1932–1933 рр.

В умовах цивілізаційного протистояння Москви Заходу, яке нині відбувається переважно коштом України й синів України, ми нерідко спостерігаємо ту ж зраду, яка вже мала місце для нашої країни на початку ХХ ст. Замість національного єднання проти ворога між українськими містами й Росією курсують потяги, їздять автобуси, йде торгівля. Натомість головні висновки цієї статті зводяться до того, що, по-перше, уроки історії треба засвоювати, а, по-друге, Україна матиме шанс на успіх тоді, коли нашу владу репрезентуватиме самодостатня – не прозахідна і не проросійська (не апологети Варшави і не «грязь Москви»), а національна еліта, яка буде спроможна виробити дієві запобіжні механізми національного зламу й поступу.

Ключові слова: голодомор, геноцид, національна політика, тоталітаризм, західноукраїнська преса міжвоєнного періоду, світова преса.

Постановка проблеми

Злочини проти людяності, документальні свідчення яких є проблематикою і тематикою пресових коментарів та оглядів Заходу, які доносили до галицьких українців автори й видавці львівського щоденника «Діло», нехай і у вигляді дайджесту, - є головною проблемою відображення життя українців в умовах радянського тоталітаризму. Усвідомлення суті геноциду Москви проти українського селянина — характеристика незламності українства, яке, попри все, потребувало й потребує підтримки.

Аналіз стану розробки проблеми

Означена проблема в останні роки стала трендом, однак ще в 90-ті рр. ХХ ст. з-поміж науковців було чимало тих, хто не велів би, як вони висловлювалися, загострювати суперечливі питання. Навіть знаходилися й такі вчені, що ставили під сумнів сам факт голодоморів, або ж намагалися применшити наслідки. Так, наприклад, академік П. Толочко й досі тримається радянської легенди про Київську Русь — колыску трьох братніх народів. Натомість більшість істориків, архівістів, публіцистів цілком притомні, дають адекватні оцінки історичній ретроспективі, зібрали чимало свідчень очевидців злочинів Радянської більшовицької влади, видали книжки, зняли фільми. Свою скромну лепту в це питання внесли і ми — йдеться насамперед про брошури «Московська режисура голокосту...» і монографію «Четвертована, але жива...».

Джерельною базою є публікації у західноукраїнській та світовій пресі 30-х рр. ХХ ст.

Наукові *методи* — концептуальний та історичний аналіз, порівняння.

Актуальність публікації зумовлена як потребою шанобливого ставлення до жертв більшовицького Геноциду проти українців, необхідністю переосмислення трагічних сторінок національної історії, зокрема, в контексті журналістикознавства (новизною є оприлюднення пресових джерел 30-х років ХХ ст.), так і реакцією на зміну міжнародного курсу сучасної України, відмову від європейського шляху розвитку на користь пошуку аргументів до приєднання до євразійського союзу (осінь 2013 р.).

Завдання статті — показати історичну тяглість згубності імперського синдрому на прикладі методів більшовицької пропаганди в контексті стосунків «офіційна Москва — офіційний Київ».

Голод переважно зумовлюється неврожаєм, стихійними причинами та недостатньою господарською організацією і системою постачання. Завдяки відносно сприятливому господарському становищу, раніше голод в Україні траплявся не так часто і мав переважно місцевий характер — у степовій частині, на Поліссі і в гірських районах.

У Російській імперії голодуючим допомагав уряд, земства і філантропічні товариства.

У першій половині ХХ століття голод став невід'ємним атрибутом українських земель. Так, на початку 1930-х рр. хронічне недоїдання існувало в гірських районах, в Закарпатті, а 1935 року — в Південній Бессарабії. Ні польський, ні чехословацький, ні румунський уряди достатньо не допомагали голодуючим. Але найтяжча і найтрагічніша доля спіткала українців у радянському «раю» (як метафорично охрестили ССРСР засоби більшовицької пропаганди). Неврожай 1921 року (внаслідок посухи зібрано лише 35 відсотків звичайного врожаю) на фоні реквізиції зерна — виконання непомірно високого «продподатку» — призвів до голодування 36 %, а в Запорізькій губернії — 78 % населення і близько 500 тисяч померлих та поширення таких важких хвороб, як тиф і холера [18].

Через десятиліття — у 1932–1933 рр. — голод був викликаний політичними причинами, внаслідок чого, за різними даними, померло від 2, 5 до 15 мільйонів людей, переважно селян-українців. У Енциклопедії Українознавства зазначено, що максимальну цифру — 4–5 мільйонів або 15 % усього населення України — подають Д. Соловій, М. Приходько, В. Г. Чемберлен; К. Меннінг вважає, що загинуло 10 % усього сільського населення, а В. Кубійович називає 2500000 загиблих.

У закордонних виданнях оприлюднювались думки, що стверджували значно більші жертви. Наприклад, англійська Daily Express (6 серпня 1934 року), в публікації «Жахливе становище України», пише: «... за останніх 18 місяців вигинуло на Україні від голоду 6 мільйонів селян — внаслідок того, що більшовицький уряд забрав від них збіжжя» [20]. Японський десятиденник «Часопис приятелів людства» (накладом 1 мільйон 200 тисяч примірників), цитуючи британський Daily Telegraph, повідомляв, що за шість останніх місяців у південній частині Росії, тобто на Україні і на Північному Кавказі, померло з голоду 10 мільйонів людей [42]. Офіційний швейцарський німецькомовний орган Der Bund від 11 березня 1934 року у статті свого варшавського кореспондента «Російська дійсність» називає ще страшніші цифри: «Під час минулорічного голоду згинуло не як подає совітський уряд, 6 мільйонів, але щонайменше 15 мільйонів людей» [38].

Хоч дані про смертність, подані в «Енциклопедії Українознавства», дуже приблизні і досить занижені (це пов'язано насамперед з тим, що стаття «Голод» (С. 405–407), написана у 1950-ті рр., коли в Радянському Союзі заборонялося навіть згадувати про голодомор 1932–1933 рр. і її цифрову основу статті складали застарілі відомості), «Велика Радянська Енциклопедія» взагалі не згадує про Геноцид проти української нації, чим, по-перше, фальсифікує історичне, політичне і господар-

ське минуле, і, по-друге, прищеплює міф про безальтернативність комуністичного ладу: «Науковий аналіз і історичний досвід показують, що голод можна повністю здолати в результаті соціалістичної перебудови суспільства» [10].

Нині штучно створений голодомор на Великій Україні досліджений настільки, що можна назвати приблизне число жертв — 7–9 мільйонів. Міжнародна комісія із розслідування голодомору 1932–1933 років в Україні під головуванням шведського і бельгійського професорів Джейбоба Сандлера і Джо Верковена (у її складі працювали також інші професори — англієць Дженеральд Дженнер, француз Жорж Лебас Осер, аргентинець Рікардо Левін, американець Ковей Т. Олівер і канадець Джон Пітерн) свої висновки і підсумковий звіт оприлюднила ще 1990 року, зазначивши, що «Радянська Росія (Горбачов) відмовилась направити свого представника до складу комісії для надання допомоги у розслідуванні причин голодомору» [36]. Ця Комісія називає п'ять причин голодомору: «1. Вивезення зерна з України із Урожаю 1932 року до останнього кілограма внаслідок пограбування селян бригадами активістів із числа членів так званої партії ВКП (б) (сучасна компартія), комсомольців, комнезамів (червона мітла). 2. Колективізація. 3. Розкуркулювання. 4. Денаціоналізація. 5. Геноцид». Члени Комісії дійшли до висновку, що від голодомору померло 12 мільйонів осіб, а ще 3 мільйони вивезено з України до Сибіру, на Урал і в райони Крайньої Півночі. Кваліфікуючи все це злочинами проти людства, Комісія називає винних. Так, головними ідеологами голодомору були Ленін, Сталін, керівниками — Каганович, Молотов, виконавцями — шеф українського КДБ Балицький, голова РНК Чубар, перший секретар ЦК компартії України С. Косіор, голова ВУЦВК Г. Петровський.

Розумним людям у цілому світі факт штучного Голодомору і Геноциду проти українців давно відомий. Невідомим він є поки що сучасним українським комуністам на чолі з П. Симоненком (для нього фактами є лише те, про що писала партійна радянська преса), значній частині «регіоналів» на чолі з В. Януковичем, які через власну неосвіченість і страх перед Кремлем відверто демонструють неповагу до українського законодавства, російським політикам і владцям, які під протекторатом В. Путіна здійснюють спробу реанімації культу Й. Сталіна. До цього залишається тільки додати, що до організованої трагедії всього українців в УРСР, за різними даними, було від 28 до 32,5 мільйонів. Тобто майже половину нації було знищено впродовж лишень двох років! А «каральний меч» нового ладу не оминув жодної родини, навіть наскрізь комуністичної! Не дивно, що цим обурювались всі українці, які жили західніше Збруча, представники інших європейських і позаєвропейських держав — тільки не найвищі політичні діячі СРСР чи УРСР.

Коментуючи карту українських земель поміж чотирма державами, празький тижневик «Господарський розгляд» у статті «Болюча Україна» наводить доволі цікаві дані (таблиця 1) [9]:

Території	Площа (у квадратних кілометрах)	Населення (у мільйонах)
Адміністративна одиниця України в СРСР	451800	32,5
Українські землі в СРСР за межами УРСР	575400	38,3
Північно-західні землі у Польщі	66700	3,0
Галичина	55700	5,4
Українські землі в Румунії	17600	1,2
Підкарпатська Русь	11400	0,63
Українська Словаччина	3500	0,02

Тут не враховано українського населення, що волею долі опинилось далеко за межами Батьківщини. За радянською статистикою від грудня 1926 р. , понад 2 млн. українців проживали в Сибіру і на Далекому Сході. Таблицю 2 складено за публікацією «Міста в Азії з українською людністю» [16]:

Назва краю	Українське населення (у мільйонах)
Сибірсько-козацький край	1,5
Сірий Клин	0,15
Зелений Клин	0,3
Інші частини Сибіру і Туркменистан	0,2

Свідчення ще живих очевидців «мирної і тихої» національної трагедії [8], приховувані впродовж десятиліть офіційні матеріали, оприлюднені останнім часом, а також повідомлення західноукраїнської (бо радянська комуністична у кращому випадку мовчала) та закордонної преси, розгляд українських справ у західних парламентах і запізнiла, проте активна діяльність чужинних та еміграційних українських комітетів допомоги дозволяють сучасним дослідникам з великою точністю відтворювати минуле, окреслювати ситуації, що породжували, з одного боку, шалений опір селян руйнівній основі української сутності політиці «колективізації» та, з іншого боку, катів-односельчан — прислужників приїжджому «начальству».

Під час «хлібозаготівель» 1931–1932 років в українських селян (як колгоспників, так і односібників) з допомогою чекістів більшовицька влада забрала увесь врожай, залишивши населення без жодних засобів до існування. Охопивши майже всю Радянську Україну, до небувалих розмірів голод дійшов у південних і східних областях [18: 406]. Хар-

чування всілякими сурогатами призвело до поширення різних недуг. Все це радянська влада замовчувала, оскільки саме вона організувала голод там, де чинився найвідчайдушніший опір колективізації. Натомість допомагали українці Галичини і Буковини, представники діаспори. Хоч у Європі та за океаном були створені комітети допомоги голодуючим Радянської України, цю справу піднімала Ліга Націй та британський парламент, уряд СРСР і далі відкидав усі пропозиції, вдаючись до пропагандистських трюків на кшталт: «Інформації про голод навмисне поширюють вороги Радянського Союзу».

До «роз'яснювальної роботи» більшовики залучили й колишнього французького прем'єра Едварда Ерію. На численних офіційних бенкетах і екскурсіях у зразкових селах та колгоспах УРСР французького дипломата так ретельно видресировували, що той, виконуючи чітко поставлене соціальне замовлення, нехтуючи власною національною гідністю, стверджував як з високих політичних трибун, так і у пресі, що балачки про голод в УРСР — плід бурхливої уяви антикомуністів, переважно гітлерівців. Ерію пише, що «з Берліна йде вся кампанія про буцімто голод на Україні», оскільки саме німці поставили мету — «створити Українську державу» [19].

Політичне угодовство перед СРСР перевершило всі сподівання. До непереконливої пропаганди про господарські і мистецькі успіхи радянського народу, в той час, коли з голоду помирала європейська нація, Ерію додав злочинні спекуляції про щасливе життя на схід від Збруча. На вересневому Конгресі організованих національностей Європи, де українська справа була на першому місці, Ерію не посоромився кричати на повен голос, що «на Україні рай, малі діти, немов маків цвіт, червоні, здорові».

Які б не були мотиви для подібних заяв (навіть якщо справді «більшовики обіцяли заплатити Франції старі довги» [6]) — вони не мають виправдання, бо відкидають чесну, послідовну, дипломатичну політичну діяльність, натомість виправдовують позицію сили, брехні, шантажу і транснаціональних спекуляцій. Тяглість цинізму брехливих заяв дійшла, як не прикро, і до нинішніх днів. Хіба не в цьому контексті слід розглядати дифірамби Жерара Депардьє російській демократії та політико-державному керівництву сучасної Російської Федерації, проспівані на місці концентраційних таборів СРСР і масових розстрілів політичних в'язнів на території Мордовії, яке так і не визнало Голодомор 1932–1933 рр. в Україні актом Геноциду української нації з боку КПРС і правлячого ладу?

Попри всю складність політичного моменту (коли «всі знають про голод на Україні та декому не вільно про це офіційно говорити» [6] або коли «голодова змора, яка лягла на Україні, не доходила за кордон і спокою не заворушила ніяка зловісна чутка» [5]) і занедбаність

української інформаційної служби за кордоном [25], далеко «не всі французи погоджуються з п. Еріо» [6].

Але до появи «феномену Еріо» долучилися не тільки спецслужби ССРСР. Усі спроби спростувати факт голоду у Радянській Україні устами чужоземців (крім Еріо, були й інші, зокрема в Англії [27]) відразу ж приживались. Благодатний ґрунт для цього породжувала відсутність систематичного і превалювання випадкового, навіть хаотичного, характеру розгляду трагедії цивілізації. Далеко не всі автори підкреслювали злочинну суть влаштованого більшовиками Геноциду. Багато хто просто відмовчувався. Хоч було про що писати.

Взірцем сумлінного виконання журналістського обов'язку слід вважати щоденну і безкорисливу працю публіцистів львівського щоденника «Діло». Вони намагалися не оминати жодного важливого факту, не закривати очі на найменшу несправедливість у ставленні до братів по крові, чинену з ретельною послідовністю переважно радянською владою. Від появи перших повідомлень про голодомор (неофіційними каналами, переважно від очевидців спланованої в Радянській Україні катастрофи), що були оприлюднені вже на початку літа 1932 р. [13], і впродовж наступних двох років «Діло» надрукувало десятки власних статей, листів з Великої України [3] і (скорочено чи повністю) закордонних публікацій. Крім безпосередніх описів «мирного» вимирання українців («люди поїли не тільки худобу і свині, а навіть їли дохлі коні, поки були <...> Люди продають із себе останню одежину і купують борошно. Багато людей гине по дорозі від знесилення <...> Правительство ніяких засобів не вживає проти голоду» <...> У мене ще зосталося харчів на один місяць, а тоді не знаю, що буде» [35]; «До невпізнання виснажені і палаючі жаждою вмирають діти, мужі і старці» [5]), часопис «Діло» дає економічну («Протягом осені 1931 р. та зими і весни 1932 р. московська радянська влада вичистила так ґрунтовно Україну від запасів збіжа, що населення УСРР опинилось перед весняною сівбою без зерна» [35]) і політичну оцінки («Голод є найпевнішим політичним союзником московської окупаційної влади на Україні» [35]).

Більш ніж показовими на цьому фоні є не спроби реально допомогти спраглим, а бажання знайти і покарати «винних», на чому наголосив Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Радянської України Г. І. Петровський в інтерв'ю кореспондентові РАТАУ: «Нема рішучої боротьби проти куркулів, що не орали, не сіяли, а ріжуть колоски, по-хижацькому знищують хліб» [25]. Українське селянство, отже, опинилось між двох лих — створеним більшовиками Голодомором з усіма його наслідками («сірими українськими дорогами під пекучим ясним сонцем бродять, в надії роздобути поживи, селяни колхозів, падаючи від виснаження і спраги», навіть «собаки повтікали, одичіли і бігають зграями, нагадуючи австралійських псів, але лише з тією різницею, що австралійські

пси живляться рештками людської їжі, а совітські нападають на людей, а особливо на дітей» [12]) і щодень посилюваним терором, погрозами, закликами до чергової ліквідації вже ліквідованих куркулів (Див. інтерв'ю Г. І. Петровського), що й без того спонукало до величезної міграції («люди масово втікають до фабричних міст центральної Радянщини і на Урал, маючи надію добути там харчі... Втікають цілі родини, лишаючи своє невеличке добро на поталу долі» [23]).

З огляду на це, зрозуміла причина загострення ситуації в Радянській Україні, коли навіть «приходить до бунтів і нападів, як це було у Винниці, де міліція станула по стороні збунтованого населення» [23], незважаючи на те, що в Україні було достатнє розуміння того, що «до бунту проти добре зоруженої й годованої Червоної армії ніхто не має сил», що «це така неволя, з якої немає виходу звичайним способом», а «мусить хіба прийти якийсь катаклізм», адже на якесь милосердя «зі сторони московських володарів» розраховувати не доводиться [7].

Нині, коли померлим від голоду байдуже, що є або буде потім, коли з'являються газетні, журнальні і наукові праці, коли ще свідчать живі, не слід забувати трагічних сторінок не такого далекого минулого. Щонайменше дивують почастилі останнім часом вислови в молодіжних і космополітичних колах на кшталт: «Скільки можна все про старе і про старе, про голод і про голод. Голод минув. Його треба забути і зосередити зусилля на майбутньому...» Дарма що багато великих людей у різних країнах і в різні часи говорили: «Без минулого немає майбуття!» Тому небезпека для нашої нації полягає не стільки в недостатці сьогоднішніх чи прийдешніх матеріальних благ, як в історичній амнезії, збайдужінні до минулого і зведенні його до книжкової, кінематографічної чи якоїсь іншої, наприклад, ритуальної буденщини! Раптове зняття політичного мораторію на Голодомор 1932–1933 рр. і, як наслідок, цілком виправдана науково-публіцистична активність на цьому терені дали два трактування: одне — позитивне (тобто народові повертається історія, а історії — правда, як точно висловився у «Літературній Україні» один з найґрунтовніших дослідників, нині покійний Володимир Маняк [33]), інше ж — негативне (все це історія, яка не повториться).

Очевидно, проте не для всіх, що сучасні економічні війни РФ проти України — модернізована форма більшовицького голодового геноциду: йдеться про голод фінансовий, дискредитацію й банкрутство України як політичного організму і повернення її до євразійської орбіти за кремлівським сценарієм.

Нині, після більш ніж півстолітньої мовчанки і заборони об'єктивно вивчати історичне минуле (до кінця 80-х рр. ХХ ст.), навіть для окремих дослідників накопичення фактів про Геноцид проти української нації є всього-на-всього робочим матеріалом, ілюстраціями їхніх

творів, не здатними викликати емоційно-психологічні співпереживання. Але відповідальні нащадки не повинні забувати, як болюче сприймали звістки про радянську дійсність за Збручем українці в Галичині, Буковині та еміграції! Українська преса (в тому числі, а може, й насамперед, львівське «Діло») миттєво і з великою жадобою реагувала на кожен новий факт, на кожне повідомлення, що стосувалося трагедії українства, знайомлячи своїх читачів із власними і закордонними публікаціями, не оминаючи, мабуть, жодного відомого їй приватного листа («Дорогі сестро і братя, не забудьте за мене, я вам колись, може, віддячу — порятуйте мене якнайскорше, пришліть мені що-небудь. Не хочу від Вас нічого такого дорогого, але насущіть житніх або ячмінних сухарів і пришліть мені пакунок, а може, як маєте звідки і не дуже у вас дорого, риж, то вкиньте в пакунок який фунт дитині на кашу» [30]), тим самим застерігаючи і формуючи у галичан політичне розуміння суті більшовизму.

Комуністична партія України (до 1952 року Компартія більшовиків України), частина КПСС, впродовж 70 років керувала всіма ділянками суспільного життя, хоча на час створення не більше 7 % її членів вважали себе українцями. Головним завданням КП (б)У визнавала боротьбу за революційне об'єднання України з Росією на засадах пролетарського централізму в межах РСФСР. При владі в Україні КП (б)У стала виключно за допомогою окупаційної армії РСФСР та кримінального елемента (дуже подібно до сьогоднішніх гопників-тітушок), адже була нечисленною і непопулярною. Природні союзники сталінської централізації — шовінізм і його носій — бюрократія — призвели до ліквідації української селянської потуги («колективізації»), голодомору, репресій і масового терору проти національної інтелігенції і навіть української комуністичної верхівки [18: 1098-1102].

Повнота і масштабність злочинів більшовизму перед людством (у різних державах на різних континентах) ще до кінця не з'ясовані, не було й відкритого суду над більшовицькою ідеологією та її виявом — комуністичною партією, що мало б прямий наслідок — заборону комуністичної ідеології. Проте, поза сумнівом, ці злочини далеко більші за всякі фашистські режими, які певною мірою теж є породженням комуністично-більшовизму. Українські публіцисти прекрасно розуміли це ще в 30-ті рр. ХХ ст. «Діло» називало більшовицьку політику щодо українських селян не інакше як «звичайною татарською даниною», супроти якої «селяни, ризикуючи життям чи Соловками, викопують засіяні бураки та бараболу в цілій низці артілей» [14].

Хоч «з самої більшовицької преси видно, що про нормальний розвиток господарства на Україні нема мови, що головні сили спрямовані не на працю на ріллі, а на боротьбу за збіжа», проте «даремно було б шукати відомостей про голод на Україні у більшовицькій пресі. Для

московського уряду голоду на Україні нема і ніякої допомоги голодним не дається» [14]. Цю ж думку підтверджує і Генеральний Секретар Конгресу Національних Меншостей д-р Евальд Амменде у віденській *Reich Post*, де надруковано його велику статтю про голод на Україні (написав Е. Амменде і спеціально для «Діла» [5]: «Крім українців вимирають німці, білоруси, фіни, естонці, жиди, росіяни — коротко члени всіх національних груп, які замешкують Радянський Союз». Тому не тільки слухним, а й необхідним було рішення зібрання Конгресу Національностей, ухвалене з ініціативи представників національних груп, які мали земляків у Радянському Союзі, — «по змозі підтримати допомогову акцію і зі своєї сторони зібрати всякі матеріали і дані про голодову катастрофу» [5].

Евальд Амменде, розглядаючи проблеми голоду комплексно, акцентує увагу не стільки на господарсько-соціальних наслідках, скільки на його політичних причинах. Те, що відбувається в Радянській Україні, він називає війною, яку офіційна Москва веде проти України: «не тільки зі селянством за хліб», а й також «проти українського комунізму, головно проти його освіченої інтелігентної верстви». Саме це — «явна і безпощадна експлуатація України без відповідного еквіваленту з боку Москви», яка є «причиною негодування в рядах навіть найбільше ідейних комуністів і доводить остаточно до одвертої ворожнечі, як це наявно показалося недавно на зібранні ЦК в Москві, де українську делегацію за пробу формального протесту просто ув'язнено і віддано в руки ГПУ (ЧК)» — і є, на думку Е. Амменде, «найбільше трагічною сторінкою українсько-російського суперництва» [5].

Хоч Україна і Росія де-юре незалежні держави, РФ дотепер намагається де-факто змінити ситуацію, нерідко поводячи себе із офіційним Києвом не як із самостійним політичним партнером, а як із васальним суб'єктом федерації. Протиріччя і ворожнеча між росіянами та українцями мають не тільки свою історію, а й глибокі причини. З українських вчених це питання ґрунтовно дослідили М. Костомаров [27], В. Янів [42], О. Бочковський [11], Ю. Липа [29], І. Дзюба [17], М. Хвильовий [40] та інші. А з числа закордонних дослідників виділимо Т. Масарика [34], В. Л. Скотта [4], Р. Мартеля [1], Л. Лавтона (Льотона) [31]. Так, канадця Вільяма Луїса Скотта називали невідомим українцям приятелем. На думку «Діла» (1932. — 17 лют. — С. 3), «нема важнішого міста в Канаді, де він не мав відчиту про українців, про нашу історію, наш обряд і т. і., так що канадійська публична опінія вповні ознайомилась з українською справою. А його статті в поважних наукових місячниках на українські теми можна числити з десятки. Книжок про українців написав кілька: друковано їх в Канаді і в Лондоні».

В обороні прав українського народу виступив у своїх книгах і Рене Мартель. Відомі його праці «La question d' Ukraine» (1927), «La politique

nationale des Soviets en Ukraine (1934)». Як стверджує Юрій Студинський, автор публікації «Француз про українську справу» (Новий час. — 1930. — 31 жовт.), яку передрукувало «Діло» (1 лист. — С. 2), читаючи твори Рене Мартеля, від початку до кінця пронизаних думкою про те, що питання соборності українських земель ніколи не втратить своєї актуальності, здається, що їх написав не француз, а український націоналіст (яке протиставлення Е. Еріо!).

Лянсельот Льотон (Лавтон) — англійський журналіст-економіст, автор наукових праць з історії України і Росії. «Українська мала енциклопедія» за редакцією професора Євгена Онацького, видана накладом адміністратори УАПЦ в Аргентині (Буенос-Айресі) 1959 р., присвячує Л. Лавтону велику статтю (Т. 7. — С. 876-877), адже Лавтон провів паралель у стосунках між росіянами-українцями та американцями-англійцями: «великороси стоять у подібному відношенню до українців, як американці до англійців; американці — це колоніальні поселенці, які відірвалися від матірньої країни, перемішалися з іншими расами та створили нову націю» [31, Гноблені українці]. На відміну від росіян, яких Лавтон називає «примітивними, отарними людьми, євразійцями, для яких культура Європи й культура Азії однаково чужі», українці — досвідчений і джентльменський нарід, з гідністю, повздержливий і гідний довір'я, він цінить свободу, пошанівок, незалежність і живе чисто та помистецьки» [31, Українська нація]. Співжиття між розвиненими і примітивними народами, на думку Лавтона, неминуче призводить до конфронтування і навіть відвертої вороженечі: «Відріжняючись у походженні, мові, історії, а також у характері, темпераменті, звичаях, Україна і Росія мусіли видати з себе суперечні політичні системи» [31, Українська нація]. У праці «Україна: найбільша проблема Європи», простежуючи Україну в історичній генезі, особливо зупиняючись на перебуванні України у складі Росії, де влада була централізована з російським керівництвом на чолі (українських патріотів засілали в Сибір), Ланселот Лавтон називає Московію «ученицею України, яка завчила від неї все, що тільки знала», і до того ж постійно спиняла розвиток України, забороняла вживання української мови у школах і в наукових та історичних працях, знищувала національну свідомість, а Україну трактувала як колонію [28].

Усе це (можливо, з деякими зовнішніми видозмінами) тривало незалежно від політичних режимів упродовж багатьох століть! Ці ж великодержавницькі шовіністичні настрої не полишили багатьох офіційних московських політиків (навіть найвищого рангу!) ще й досі, коли, незважаючи на економічну скруту й фактор соціальної напруги, Україна стала могутньою геополітичною потугою у світі. Більше того, очевидно, що імперський апетит московських політичних сил посилюватиметься й надалі — прямо пропорційно до політичної, еко-

номічної і релігійної стабілізації у самій Україні. Зважаючи на різні менталітети українського та російського народів, було б занадто розраховувати на зміщення споконвічного українського індивідуалізму в бік російського общино-колективізму. Тому логічним і природним виглядає провал чергового більшовицького експерименту «відірвати селянина від його скиби і примінити його в робітника-пролетаря на державнім колективі» (Е. Амменде).

Але також нелогічною, антихристиянською і навіть жорстоко цинічною була поведінка ситого Заходу, особливо «Злучених Держав, Канади, Аргентини та Австралії», які «нараджуються між собою, щоби засівну площу зменшити на яких 15-20 відсотків», а «в Кансас замість вугілля палять кукурудзою у фабричних шльотах», не помічаючи або не бажаючи помічати української трагедії. Тому Евальд Амменде підсумовує: «Цивілізований світ мусить здати собі справу з того, чи, як минулої весни, хоче бездільно чекати, як вимиратимуть народи Кавказу, Кубані чи України, чи рішиться на негайну поміч, щоби в час ухилити голодову смерть від них, а від себе ганьбу безсердечности і безстиддя» [5]. «Почин до діла, яке найшло широкий відгомін у світі», дав Генеральний Секретар Конгресу Національних Меншостей доктор Евальд Амменде. Тому «Відень має ту моральну заслугу, що з нього розійшлися перші найсильніші голоси у справі нашого народу до людей доброї волі» [39].

Треба віддати належне європейській пресі, яка відзначала «національно-політичний підклад голоду на Україні». Наприклад, часопис *Pragski Listu* надрукував карту охоплених голодом районів, що майже ідентична з етнографічною картою України, подібну карту видав і Союз боротьби проти Третього Інтернаціоналу [2]. Закордонний журналіст, ім'я якого свідомо не називають, констатує, що «тими півтора мільйона тонн збіжжя, які більшовики за безцінь викинули за кордон, можна було б урятувати дуже легко мільйони населення України, що вимерли з голоду», переконує, що «зменшення населення України переводить більшовицька влада цілком систематично», і резюмує: «При сучасних політичних відносинах єдиною надією порятунку для українського населення може бути лише інтервенція великих держав та інтернаціональна допомога», що цілком реально, адже у світі існує проблема збуту «зайвого» зерна, але в першу чергу «треба примусити московський уряд допустити цю інтернаціональну допомогу» [2]. На думку автора, це могли б найшвидше зробити Сполучені Штати Америки, поставивши визнання СРСР в залежність від допущення допомоги голодним в Україні. Також церкви різних віросповідань могли б вплинути на сумління громадян США та європейських країн і спонукати уряди великих держав вжити належних заходів для порятунку від смерті мільйонів українців.

Швейцарський щоденник *Neue Zürcher Zeitung* у передовій статті «Трагедія України» стверджує, що «страшний голод на Україні — це факт, якого не можна довше затаїти перед світом», а вимирання українського селянина у «пролетарській батьківщині» — не що інше, як «безприкладне хижацтво», «плянове винищування українського народу», що відбувається не десь у «далекім нецивілізованім краю», як іноді дехто називає колонії великих держав, але у межах європейського континенту [37].

Попри зацікавлення українськими справами (особливо — Голодомором 1932–1933 років) з боку представників західних парламентів, преси, інформгентств, найбільш і найактивніше, незважаючи на брак коштів, відсутність міжнародних політичних повноважень і численні перепони, гостро реагували й українці Галичини, Буковини, діаспори. Так, мали місце й інформаційні акції, що повідомляли європейський загал про події у Радянській Україні і тим самим відкривали очі сплячим і байдужим на суть більшовизму, які організовували делегати Українського комітету рятунку України у Львові (в особах п. М. Рудницької і п. З. Пеленського), аналогічного комітету на Буковині (в особах сенатора Залозецького і посла Сербенюка), справа катастрофи голоду на Радянській Україні стала предметом обговорення на форумі Союзу Народів [38, Справа голодової катастрофи]. Політичну оцінку більшовицько-українським змаганням дає і часопис «Діло»: «Голод у Московщині був би її внутрішньою справою; голод на Україні є злочином Московщини, поповненим у межах чужої, поневоленої нації, який при нормальних інтернаціональних відносинах мусів би довести до гострої інтервенції великих держав» [15].

Висновки

Отож, головний висновок статті полягає в тому, що доки в Україні не буде справжня українська влада, яка нарешті усвідомить історичні уроки поневолення України (від т. зв. Переяславської Ради, ліквідації козацтва, кріпацтва, більшовизму — і аж донині у вигляді апологетів Московії чи євразійського союзу), не виробить дієвих забіжних механізмів національного зламу, доти голодомори, геноциди, економічні та фінансові війни залишатимуться тільки питанням часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Martel Rene. La France et la Pologne-Realite de l'Est Europeen / Rene Martel. — Marcel — Riviere — Paris, 1930. — 727 p.* Про те ж: Студинський Ю. Француз про українську справу // *Новий час. — 1930. — 31 жовт.*
2. *Pragski Listy. — 1933.* Про те ж: Данько М. Європейська акція проти голоду на Україні // *Діло. — 1933. — 3 верес. — С. 1;* Чужинець про становище на Україні // *Діло. — 1933. — 3 верес. — С. 2.*
3. *Renaissance. — 1932. — № 2580; Діло. — 1932. — 3 лип.;* М-ра О. Голод на Рад. Україні і його головна причина // *Діло. — 1932. — 28 черв.;* Лист з Великої України // *Діло. — 1933. — 27 лют.*

4. *Scott William Louis*. The Ukrainians, our Most Pressing Problem / *Louis William Scott*. — Toronto: Catholic Truth Society of Canada, 1931. — 64 p.
5. *Амменде Евальд*. Голод на Україні: Спеціально для «Діла» / *Евальд Амменде* // Діло. — 1933. — 28 лип. — С. 1–2.
6. *Андрієвич*. Європа й українці: Лист зі Швейцарії / *Андрієвич* // Діло. — 1933. — 1 жовт. — С. 1.
7. Безпосередні вісти з Радянської України // Діло. — 1933. — 4 лют.
8. Біль душі людської (Добірка листів) // Сільські вісті. — 1989. — 16 черв. Про те ж: *Гуцало Є.* Створимо книгу народної пам'яті // Літературна Україна. — 1988. — № 45; Книжкова колекція нараховує 2695 документів, доступна через електронний каталог наукової бібліотеки НаУКМА (<http://aleph.ukma.kiev.ua/F>) (пошук за полем «Колекція Дж.Мейса»). Повний опис архіву Дж.Мейса доступний також в електронному вигляді (через е-архів НаУКМА — <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/1780>; *Дяченко С.* Жажливий місяць пухкунть // Сільські вісті. — 1989; *Матійко О.* Твориться книга-меморіал «33-й: Голод» // Сільські вісті. — 1989. — 3 січ., 18 лют.; *Мищенко О.* Голодомор у Бреусівці // Сільські вісті. — 1989. — 28 серп.; *Науменко І.* Як готувався голод // Сільські вісті. — 1989; *Денисенко, Софія Никифорівна.* Тіні незабутих предків [Текст]: докум.-публіцист. повість / *С. Н. Денисенко*. — 2-е вид. — Чернівці : Вид. Лівак Д. М., 2005. — 266 с. : фото.
9. Болюча Україна // Господарський розгляд: Празький тижневик. — 1935. — Лист.
10. Большая Советская Энциклопедия: 3-е изд. — М., 1972.
11. *Бочковський О. І.* Вступ до націоналізму / *О. І. Бочковський*. — Мюнхен: Український Технічно-господарський Інститут, 1991–1992. — 340 с.
12. Голод на Україні // *La Gazette*: Брюссельський щоденник. — 1932. — 1 серп. Про те ж: Діло. — 1932. — 9 серп.
13. *Данько М.* Більшовицька весна / *М. Данько* // Діло. — 1932. — 17 черв.
14. *Данько М.* Диктатура голоду / *М. Данько* // Діло. — 1933. — 29 черв. — С. 1.
15. *Данько М.* Європейська акція проти голоду на Україні / *М. Данько* // Діло. — 1933. — 3 верес. — С. 1.
16. *Деревлянка М.* Міста в Азії з українською людністю / *М. Деревлянка* // Діло. — 1932. — 31 трав. — С. 1.
17. *Дзюба І.* Інтернаціоналізм чи русифікація? // *І. Дзюба* / Вітчизна. — 1990. — №5–8.
18. Енциклопедія Українознавства. — Львів: НТШ, 1993–1995.
19. *Еріо Е.* Російські студії: Цикл статей / *Е. Еріо* // Information: Паризький щоденник. — 1933. — Лист.; Про те ж: Німеччина вигадала голод на Україні // Діло. — 1933. — 21 лист. — С. 2.
20. Жахливе становище України // *Daily Express*. — 1934. — 6, 7, 8 серп. Про те ж: Англійська преса про голод на Україні // Діло. — 1933. — 17 верес. — С. 3.
21. *Житарюк М.* Московська режисюра Голокосту: слов'янська любов чи азійська ненависть? Трактатування проблеми в українській та закордонній журналістиці довоєнного періоду: історико-публіцистичний аспект: Наук. брошура / *Мар'ян Житарюк*. — Львів, 1997. — 56 с.
22. *Житарюк М.* Четвертована, але жива. Закордонна преса про політичні процеси в Україні напередодні Другої світової війни: Монографія / *Мар'ян Житарюк*. — Львів: За вільну Україну, 1997. — 128 с.
23. З більшовицького пекла // Діло. — 1932. — 11 серп.
24. Голод // Діло. — 1932. — 7 лип.; Американці відвідали голодуючий Київ (За повідомленнями московського кореспондента нью-йоркського щоденника «Herald Tribune» *Ральфа Барнса*) // Діло. — 1932. — 26 верес.
25. Інтерв'ю голови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад України *Г. І. Петровського* кореспондентів РАТАУ // Діло. — 1932. — 4 серп.
26. *Кисілевський В. Ю.* Українська справа в Англії / *В. Ю. Кисілевський* // Діло. — 1935. — 24 січ. — С. 2–3.

27. Кореспонденція на українські теми в англійській пресі // Діло. — 1934. — 14 лист. — С. 4.
28. Костомаров Н. Две русские народности / Н. Костомаров // Основа: Южно-русский літературно-учебный вестник. — Петербург, 1861. — Январь.
29. Лавтон Ланселот. Україна: найбільша проблема Європи / Ланселот Лавтон // Українські вісті: Передрук / Перекл. П. Балея. — Детройт. — 1992. — №1 4–18.
30. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. — Львів: Просвіта, 1992. — 270 с.
31. Лист з Великої України // Діло. — 1933. — 27 лют.
32. Лянно. Гноблені українці / Лянно // Fortnightly Review: Англійський журнал. — 1934. — Квітень; Про те ж: К. Р. «Гноблені українці» // Діло. — 1934. — 15 квіт. — С. 2; Льотон. Українська нація // Contemporare Review. — 1935. — Жовтень; Лавтон Ланселот. Україна: найбільша проблема Європи // Українські вісті: Передрук / Перекл. П. Балея. — Детройт. — 1992. — № 14-18.
33. Льотон. Українська нація / Льотон // Contemporare Review. — 1935. — Жовтень.
34. Маняк В. Народові повертається історія, а історії — правда / В.Маняк // Літературна Україна. — 1989. — 27 лип. — С. 6.
35. Масарик Т. Г. Всесвітня революція. Спогади й уваги 1914-1918 / Т. Г. Масарик. — Львів: Кооперативне видавництво «Червона Калина», 1930.
36. М-ра О. Голод на Рад. Україні і його головна причина / О. М-ра // Діло. — 1932. — 28 черв.
37. Олесик Микола. Антиукраїнська брехня «Коммуниста Крыма» / Микола Олесик // Час-Тіме. — К., 1996. — 8 трав.
38. Російська дійсність // Der Bund: Офіційний німецькомовний швейцарський орган. — 1934. — 11 берез. Про те ж: Повна безнадійність будучого. Швайцарський часопис про положення на Україні // Діло. — 1934. — 22 берез. — С. 2-3.
39. Справа голодової катастрофи на Радянській Україні перед форум Союзу Народів // Діло. — 1933. — 2 жовт. — С. 3.
40. Ст. Голод на Україні й опінія світа. З розмови з пос. З. Пеленським // Діло. — 1933. — 12 жовт. — С. 1.
41. Хвильовий М. Україна чи Малоросія? / Микола Хвильовий // Вітчизна. — 1990. — № 1–2.
42. Часопис приятелів людства: Японський десятиденник. — 1934. — 23 квіт. Про те ж: Японці про голод на Україні... // Діло. — 1934. — 9 черв. — С. 2.
43. Янів В. Нариси до історії української етно-психології / В.Янів. — Мюнхен, 1993. — 217 с.

REFERENCES

1. Martel, Rene (1930). La France et la Pologne-Realite de l'Est Europeen. Pro te zh: Studynskiy Yu. Frantsuz pro ukrainsku spravu [About the same: Studynskiy Y. Frenchman about the Ukrainian cause]. Novyi chas. — 1930. — 31 oct (in Ukrainian).
2. Pragski, Listy (1933). Pro te zh: Danko M. Evropeiska aktsiia proty holodu na Ukraini [About the same: Danko M. European action against hunger in Ukraine]. Chuzhynets pro stanovyshche na Ukraini [Stranger about the situation in Ukraine]. Dilo, 3rd September, pp. 2 (in Ukrainian).
3. Renaissance (1932). Holod na Radianskii Ukraini i yoho holovna prychna [Hunger in Soviet Ukraine and its main cause]. 28 chervnia; Lyst z Velykoi Ukrainy [June 28; Letter from the Greater Ukraine]. Dilo, №2580 (in Ukrainian).
4. Scott William Louis (1931). The Ukrainians, our Most Pressing Problem. Toronto: Catholic Truth Society of Canada, p. 64 (in English).
5. Ammende, Evald (1933). Holod na Ukraini: Spetsialno dlia «Dila» [Hunger in Ukraine: Specially for «Dilo»]. Dilo, pp. 1–2 (in Ukrainian).
6. Andriievych (1933). Evropa y ukraintsi: Lyst zi Shvaitarii [Europe and Ukrainians: Letter from Switzerland]. Dilo, pp. 1 (in Ukrainian).
7. Bezposeredni visti z Radianskoi Ukrainy [Direct messages from Soviet Ukraine] (1933). Dilo (in Ukrainian).

8. Bil dushi liudskoi (Dobirka lystiv) [The pain of the human soul (a selection of letters)] (1989) Silski visti; Pro te zh: Hutsalo Ye. Stvorymo knyhu narodnoi pamiaty [About the same: Hutsalo Ye. Let's create a book of folk memory] (1988). Literaturna Ukraina, №45; Diachenko, S. (1989). Zhakhlyvyi misiats pukhkuten [A terrible month of loosening]. Silski visti; Matiiko, O. (1989). Tvorytsia knyha-memorial «33-y: Holod» [Book-memorial «33rd: Hunger» will be created]. Silski visti; Mishchenko, O. (1989). Holodomor u Breusivtsi [The Holodomor in Breusovsky]. Silski visti; Naumenko, I. (1989). Yak hotuvavsia holod [How was hunger prepared]. Silski visti; Denysenko, S. (2005). Tini nezabutykh predkiv [Tekst]: dokumentalno-publitsystychna povist [Shadows of Unforgettable Ancestors [Text]: documentary and journalistic story]. Chernivtsi: Publishing house Livak D. M., p. 266 (in Ukrainian).
9. Boliucha Ukraina [Painful Ukraine] (1935). Hospodarskyi rozghliad: Prazkyi tyzhnevnyk [Economic Consideration: Prague Weekly] (in Ukrainian).
10. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija: 3-e izdanie [Great Soviet Encyclopedia: 3rd edition] (1972). Moscow (in Russian).
11. *Bochkovskiy, O. I.* (1991–1992). Vstup do natsiolohii [Introduction to national studies]. Munich: Ukrainian Technical and Economic Institute, p. 340 (in Ukrainian).
12. Holod na Ukraini [Hunger in Ukraine]. La Gazette: Briusselskyi shchodennyk [Brussels diary] (1932). Dilo (in Ukrainian).
13. *Danko, M.* (1932). Bilshovytska vesna [Bolshevik spring]. Dilo, 17th June (in Ukrainian).
14. *Danko, M.* (1933). Dyktatura holodu [The dictatorship of hunger]. Dilo, 29th June, pp. 1 (in Ukrainian).
15. *Danko, M.* (1933). Evropeiska aktsiia proty holodu na Ukraini [European action against hunger in Ukraine]. Dilo, 3rd September, pp. 1 (in Ukrainian).
16. *Derevlianka, M.* (1932). Mista v Azii z ukraïnskoiu liudnistiu [Cities in Asia with Ukrainian folk]. Dilo, 31st May, pp. 1 (in Ukrainian).
17. *Dziuba, I.* (1990). Internatsionalizm chy rusyfikatsiia? [Internationalism or Russification?]. Vitchuzna, №5–8 (in Ukrainian).
18. Entsyklopediia Ukrainoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian Studies] (1993–1995). Lviv: NTSh.
19. *Erio, E.* (1933). Rosiïski studii: Tsykl statei [Russian Studios: A series of articles]. Information: Paryzkyi shchodennyk [Information: Paris diary]; Pro te zh: Nimechchyna vyhadala holod na Ukraini [About the same: Germany faded the hunger in Ukraine] (1933). Dilo, pp. 2 (in Ukrainian).
20. Chasopys pryiateliv liudstva: Yaponskyi desiatydenyik [The magazine of the humanity friends: the Japanese Decade] (1934). 23rd April; Pro te zh: Yapontsi pro holod na Ukraini... [About the same: The Japanese on the hunger in Ukraine ...] (1934). Dilo, 9th June, pp. 2 (in Ukrainian).
21. *Zhytariuk, M.* (1997). Moskovska rezhysura Holokostu: slovianska liubov chy aziiska nenavyst? Traktuvannia problemy v ukraïnskii ta zakordonnii zhurnalistytsi dovoïennoho periodu: istoryko-publitsystychnyi aspekt: Nauk. broshura [Moscow Holocaust Direction: Slavic Love or Asian Hate? Interpretation of the problem in Ukrainian and foreign journalism of the prewar period: the historical and journalistic aspect: Scientific brochure]. Lviv: Za vilnu Ukrainu, p. 128 (in Ukrainian).
22. *Zhytariuk, M.* (1997). Chetvertovana, ale zhyva. Zakordonna presa pro politychni protsesy v Ukraini naperedodni Druhoi svitovoi viiny: monohrafiia [Quaternary, but alive. Foreign press about the political processes in Ukraine on the eve of the Second World War: monograph]. Lviv: Za vilnu Ukrainu, p. 128 (in Ukrainian).
23. Z bilshovytskoho pekla [From Bolshevik hell] (1932). Dilo, 11 August (in Ukrainian).
24. *Holod* [The Hunger]. Amerykantsi vidvidaly holoduiuchy Kyiv (Za povidomlenniamy moskovskoho korespondenta niu-yorkskoho shchodennyka «Herald Tribune» Ralfa Barnsa) [Americans visited starving Kyiv (According to the Moscow correspondent of the New York diary «Herald Tribune» by Ralph Barnes)]. Dilo, 26th September (in Ukrainian).

25. Interviu holovy Vseukrainskoho Tsentralnogo Vykonavchoho Komitetu Rad. Ukrainy H. I. Petrovskoho korespondentovi RATAU [Interview with the head of the All-Ukrainian Central Executive Committee of the Soviets. Ukraine H. I. Petrovskiy correspondent RATAU] (1932). Dilo, 4th August (in Ukrainian).
26. *Kysilevskiy, V. Yu.* (1935). Ukrainska sprava v Anhlii [Ukrainian case in England]. Dilo, 24th January, pp. 2–3 (in Ukrainian).
27. Korespondentsiia na ukrainski temy v anhliiskii presi [Correspondence on Ukrainian topics in the English press] (1934). Dilo, 14th November, pp. 4 (in Ukrainian).
28. *Kostomarov, N.* (1861). Dve russkie narodnosti [Two Russian nationalities]. Osnova: Juzhno-russkij literaturno-u chebnyj vestnik [Basis: South-Russian literary and educational bulletin]. Saint-Petersburg, January (in Russian).
29. *Lavton Lanselot* (1992). Ukraina: naibilsha problema Evropy [Ukraine: the biggest problem in Europe]. Ukrainski visti: Peredruk [Ukrainian news: Reprint]. (P. Baley, Trans. in Eng.). Detroit: № 1, pp. 4–18 (in Ukrainian).
30. *Lyba, Yu.* (1992). Pryznachennia Ukrainy [Appointment of Ukraine]. Lviv: Prosvita, p. 270 (in Ukrainian).
31. Lyst z Velykoi Ukrainy [Letter from Greater Ukraine] (1933). Dilo, 27th February (in Ukrainian).
32. *Lianno* (1934). Hnobleni ukraintsi [Ukrainian oppressed]. Fortnightly Review: Anhliiskiy zhurnal [Fortnightly Review: English Magazine]. April; Pro te zh: K. R. «Hnobleni ukraintsi» [About the same: K. R. «The Bloody Ukrainians»] (1934). Dilo. 15th April, 2; Loton. Ukrainska natsiia. Contemporare Review [Llotion Ukrainian nation. Contemporare Review] (1935). October (in Ukrainian).
33. *Loton* (1935). Ukrainska natsiia [Ukrainian nation]. Contemporare review, October (in Ukrainian).
34. *Maniak, V.* (1989). Narodovi povertaetsia istoriia, a istorii — Pravda [The history returns to people, and the true returns to the history]. Literaturna Ukraina, 27th July, pp. 6 (in Ukrainian).
35. *Masaryk, T. H.* (1930). Vsesvitnia revoliutsiia. Spohady y uvahy 1914–1918 [World Revolution. Memories and Attention 1914–1918]. Lviv: Cooperative publishing house «Chervona kalyna» (in Ukrainian).
36. *M-ra O.* (1932). Holod na Rad. Ukraini i yoho holovna prychna [Hunger in Soviet Ukraine and its main cause]. Dilo, 28th June (in Ukrainian).
37. *Olesyk, M.* (1996). Antyukrainska brekhnia «Kommunista Kryma» [Anti-Ukrainian lie «Communist of Crimea»]. Kyiv: Chas-Time, 8th May (in Ukrainian).
38. Rosiiska diisnist [Russian reality]. Der Bund: Ofitsiinyi nimetskomovnyi shveitsarskyi orhan [Der Bund: The official German-speaking Swiss body] (1934). 11th March; Pro te zh: Povna beznadiinist buduchoho. Shvaitsarskyi chasopys pro polozhennia na Ukraini [Complete hopelessness of the future. Swiss magazine on the situation in Ukraine] (1934). Dilo, 22nd March, pp. 2–3 (in Ukrainian).
39. Sprava holodovoi katastrofy na Radianskii Ukraini pered forumom Soiuzu Narodiv [The case of a fatal catastrophe in Soviet Ukraine before the Forum of the People's Union] (1933). Dilo, 2nd October, pp. 3 (in Ukrainian).
40. St. Holod na Ukraini y opiniia svita. Z rozmovy z pos. Z. Pelenskym [Hunger in Ukraine and the world of oppression. From conversation from Z. Pelensky] (1933). Dilo, 12th October, pp. 1 (in Ukrainian).
41. *Khvylovyi, M.* (1990). Ukraina chy Malorosiia? [Ukraine or Little Russia?]. Vitchyzna, №1–2 (in Ukrainian).
42. Zhakhlyve stanovyshe Ukrainy [The terrible situation of Ukraine] (1934). Pro te zh: Anhliiska presa pro holod na Ukraini [About the same: The English press about the famine in Ukraine] (1933). Dilo, Daily Express, 17th September, pp. 3 (in Ukrainian).
43. *Yaniv, V.* (1993). Narysy do istorii ukrainskoi etno-psykholohii [Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology]. Munich, p. 217 (in Ukrainian).

GENOCIDE AGAINST UKRAINIANS – IMPLEMENTATION OF THE KREMLIN NATIONAL POLICY (IN THE MIRROR OF WORLD PUBLICISM)

Marian Zhytariuk,

doctor of sciences (Social Communication), Professor,
Lviv Ivan Franko National University
49, General Chuprynka str.,
79044, Lviv, Ukraine
e-mail: mgzhyt@i.ua
ORCID 0000-0002-5690-5701

This publication was written on the basis of analyzed files of the Lviv newspaper «Dilo» of the 30s of the XXth century and reinterpretation of author's scientific publications [21, 22]. This article is an attempt to show balefulness of imperialism, Bolshevism-totalitarianism and neoimperialism for enslaved nations of the former Russian Empire, former Soviet Union and present-day Russian Federation, which may be different in form but are identical in essence and content.

The author considers that the documental evidences of crimes against humanity, traced on both materials of the opened archives and analyzed newspaper sources, cannot be concealed, forgotten or forgiven to those constructors and architects of genocide against Ukrainian people, who worked out and put into practice all sorts of newcomers (strangers) – commissars of RCP (B) (All-Russia Communist party of Bolsheviks) from Moscow-land, PCIA (People's Commissariat of Internal Affairs), and national traitors, local communists, the YCL (Young Communist League) members...

Our article proves, that a man, an ordinary Ukrainian peasant had no chance to remain a human being under Soviet totalitarianism. The system squeezed everything national even out of peasants: memories, customs, traditions, love to land, skills for work, dignity, self-sufficiency, the right to one's own opinion and independence of actions. Totalitarian mass media managed to break national resistance but only due to Genocide of the Ukrainian nation through man-made Holodomor in 1932–1933.

In conditions of civilization confrontation of Moscow and the West, which is now taking place mainly at the cost of Ukraine and sons of Ukraine, we often observe the same betrayal/treason, which once had already taken place for our country at the beginning of the XXth century. Instead of national consolidation against enemy, between Ukrainian cities and Russia trains and buses travel back and forth, the trade is going on.

However, the principal conclusions of this article are: first – the lessons of our history should be mastered; the second – Ukraine will get a chance to succeed only then when our state power will be represented by self-sufficient national elite – neither pro-western nor pro-Russian (neither apologists of Warsaw nor «filth of Moscow»). This national elite will be able to work out effective preventive mechanisms for national changes and steps forward.

Key words: *Holodomor, genocide, national policy, totalitarianism, the west-Ukrainian press of interwar period, the world press.*

УДК 070.481(44)

Проблеми функціонування часопису української діаспори в чужомовному інформаційному просторі (на матеріалах паризького журналу «Тризуб»)

Аліна Тимошик-
Сударикова,

канд. н. із соц. комунік.

RP компанія Noblet Media CIS

вул. Ярославська, 56-А,

04701, Київ, Україна

e-mail: a.tymoshyk@nobletmedia.

com

© Тимошик-Сударикова А., 2018

Уперше на основі архівних матеріалів досліджено проблеми функціонування українськомовного періодичного друкованого органу (конкретно — журналу «Тризуб») в зарубіжному інформаційному просторі, зокрема щодо організації кореспондентських пунктів у різних країнах, створення власної мережі поширення видання та його промоція.

Ключові слова: часопис «Тризуб», українська діаспора, зарубіжний інформаційний простір, мережа поширення, кореспондентські пункти за рубежом, промоція.

Постановка проблеми та її актуальність

Паризький українськомовний щотижневий журнал «Тризуб» — одне із найвпливовіших періодичних видань української еміграції 20–40 років минулого століття — посідає особливе місце в історії української журналістики в цілому та еміграційної зокрема.

Для такого твердження є кілька аргументів.

По-перше, тривалий часовий проміжок існування: більш ніж п'ятнадцять років із щотижневою періодичністю (за незначними винятками, коли з різних причин друкувалися здвоєні числа) та мінімальним обсягом кожного числа в межах одного друкарського аркуша.

По-друге, широка географія передплатників: практично вся Західна Європа, Північна та Південна Америки, а також Австралія.

По-третє, високий творчий потенціал співробітників і дописувачів: видатні українські політичні, державні, громадські діячі, кращі представники науки, освіти, культури, відомі письменники.

По-четверте, набутий за короткий час високий авторитет не лише серед читачів, а й працівників інших українськомовних та іншомовних періодичних видань: багато публікацій «Тризуба» передруковувалися періодичними часописами в різних країнах світу.

Стан розробки проблеми

Незважаючи на такі аргументи, цей часопис досі не став предметом спеціальних досліджень ні в діаспорі, ні в Україні. В діаспорних публікаціях про цей часопис принагідно згадують А. Животко [3], С. Наріжний [11], В. Михальчук [9, 10], В. Іванис [5], П. Феденко [17]. Українські дослідники, передусім В. Сергійчук [14], О. Чекмишев [18], О. Денека [2], О. Богуславський [1] також фрагментарно торкаються цієї проблеми, здебільшого у двох аспектах: вивчення життя й діяльності Голови Директорії УНР Симона Петлюри, який був засновником часопису, та історії української еміграційної преси чи української еміграції в цілому.

Серед причин відсутності ґрунтовних досліджень діяльності цього часопису — обмежені можливості наукових сил в українській діаспорі, відсутність повних комплектів часопису в головних українських книгозбірнях та запізніле відкриття доступу до колишніх спецфондів, у яких зберігається архів «Тризуба».

Завданням цієї статті є вивчення проблеми функціонування українськомовного періодичного друкованого органу (конкретно — журналу «Тризуб») в зарубіжному інформаційному просторі, зокрема, у конкретиці пошуку прийнятної типологічної моделі, організації кореспондентських пунктів у різних країнах, створення власної мережі поширення видання та його промоція.

Усебічне вивчення означеної проблеми стало можливим завдяки відкриттю для загального доступу дослідників архівів колишніх спецфондів. Історія появи частини архіву журналу «Тризуб» в Україні є такою: вивезення німцями архіву Української Бібліотеки імені Симона Петлюри та журналу «Тризуб» навесні 1944 р. до Берліна; вивезення цих документів радянською спецрозвідкою в травні 1945 р. з Берліна до СРСР та приєднання їх у Києві до колекції документів «Український музей у Празі».

Архівні документи із зазначеної проблеми розпорошені нині в двох головних архівах України — ЦДАВОВУ в Києві та ЦДАГОУ в Києві. Загальний обсяг цих документів: у ЦДАВОВУ — близько однієї тисячі аркушів, які зберігаються у двох фондах і 12-ти справах; у ЦДАГОУ — близько 750 аркушів, які зберігаються в одному фонді і 9-ти справах. У цілому кількість архівних документів, зміст яких охоплює всі аспекти редакційної політики «Тризуба», складає понад 1600 аркушів.

Виклад основного матеріалу

Матеріальна база, редакційне приміщення. Перебуваючи в не легких умовах еміграційної дійсності, яка часто характеризувалася

нестабільністю й невизначеністю, українські скитальники в Західній Європі не мали можливості набути якихось матеріальних благ — на відміну від земляків, які виїздили до Америки чи Канади на постійне місце проживання й за зароблені власною працею кошти споруджували згодом для задоволення своїх релігійних, освітніх, культурних потреб церкви, школи, народні доми, редакції газет і друкарні, західноєвропейські українці своє перебування на чужині здебільшого розцінювали як тимчасове. Лише в тимчасове користування надавалися українським організаціям, науковим інституціям, навчальним закладам громадські приміщення в Чехії, Польщі. Як засвідчують документи, такі рішення приймалися на рівні урядів цих країн, які підтримували боротьбу українців за здобуття державної незалежності [11, с. 172]. У Франції, яка традиційно стояла осторонь українських проблем, на таку підтримку тамтешнього уряду не доводилося розраховувати. Тому з приміщеннями під свої установи українцям повелось в цій країні сутужно.

Першою адресою, за якою розміщувалася редакція «Тризуба», стала будівля під номером 19 на вулиці Гобелінс у Парижі (19 ruedeGobelins, Paris XIII). Це був дешевий готель для найманих робітників (HoteldelaReineBlanche), де українці вирішили постійно сплячувати вартість однієї кімнати (номер п'ять) для роботи редакції [4, с. 3]. За ці рівно два роки тут було підготовлено до друку 39 чисел «Тризуба» загальною кількістю 1248 сторінок.

Сорокове число часопису, що вийшло друком 9 жовтня 1927 р., вже готувалося за новою адресою редакції та адміністрації — вулиця Денферт-Рочерау, 42 (42 rue Denfert-Rochereau, Paris V). Від осені 1936 р. адміністрація «Тризуба» переміщується в нове приміщення Бібліотеки імені С. Петлюри за адресою: 41 ruedeLaYourd'Auvergne, де для неї було виділено окрему кімнату. Інформацію про це знаходимо в спогадах тодішнього директора бібліотеки І. Рудичева [13].

З перших днів війни рада бібліотеки ухвалила закрити читальню і лише видавати книги додому. Відтоді доступ відвідувачів до редакції також припинився. 22 жовтня 1940 р., приміщення, де заходилася редакція та бібліотека, було опечатане німцями [13, арк. 4 — 9].

Мережа поширення, наклад. Перше число журналу (15 жовтня 1925 р.) поширювалося лише в Парижі. На останній сторінці випуску читачам називалися місця в Парижі, де можна набути свіже число «Тризуба»: «На станціях метро, на залізничних двірцях, у книгарні В. Поволоцького (13 ruedeBonaparte, ParisVI)». Поряд зазначалася адреса для надсилання читачами кореспонденції: «LaTrident» (Tryzoub). Voitepost№15. Paris XIII». Водночас подавалася інформація про те, що згодом читачам буде вказано місця продажу в Парижі, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Канаді, США.

У цьому ж числі були опубліковані умови передплати. Вартість місячної передплати у Франції (чотири числа) нового українського журналу складала 12 франків. Отож, вартість одного числа була 3 франки. Для порівняння, ціна однієї години праці робітника в цій країні складала тоді 2 франки [10, с. 33]. Цікаво порівняти тодішні ціни на місячну передплату цього часопису в інших країнах світу: в Чехословаччині — 20 крон, Польщі — 4 злоти, Румунії — 120 леїв, Німеччині — 4 марки, США та Канаді — 1 долар.

З початку 1926 р., через три місяці від часу заснування, редакція подає на останній сторінці обіцяні адреси своїх представників у різних країнах світу, за якими можна зробити не лише місячну, а й річну, піврічну чи кварталну передплати. А ще через два роки «Тризубу» вдалося створити повноцінну мережу своїх представників практично в усіх країнах більшого розселення українців. У Канаді за такий кореспондентський пункт було обрано Вінніпег, у США — Нью-Йорк, у Польщі — Варшаву. Два корпункти було організовано в Чехословаччині — Празі та Подебрадах.

Через п'ять років після заснування, коли вже вийшло у світ 246 чисел часопису загальним обсягом близько восьми тисяч друкованих сторінок, редакція так оцінювала проведену власними силами та з допомогою своїх представників на місцях організаційну роботу щодо створення власної мережі поширення часопису: «При все ж, порівнюючи, невеликому тиражі, можна сказати без перебільшення, що його читає не менше 25 тисяч українців».

Про реальні наклади «Тризуба» ніде на його сторінках — ні в службовій частині, ні в публікаціях — не зазначалося. Проте в бухгалтерській папці архіву «Тризуба» вдалося віднайти квитанції розсилки часопису протягом усіх 12 місяців 1934 р. На 48-ми аркушах паперу (рівно стільки чисел вийшло того року) чорнильною ручкою працівником бухгалтерії заповнювалися дані розсилки за такими позиціями: число журналу, вислано за кордон, місцеві примірники, на руки, всього [6].

Аналіз архівних даних дає підстави стверджувати, що наклад «Тризуба» протягом 1934 р. за місяцями не був однаковий. Найменша кількість примірників (число 36) становила 655, найбільша (числа 18, 24, 44) — 700 примірників. Якщо брати до уваги ту обставину, що друга половина 20-х років у порівнянні з серединою 30-х була кращим часом тиражного благополуччя (про це засвідчують дані віднайдені в архівах бухгалтерської книги цього журналу: поступове зменшення в середині 30-х років кількості відправлених редакцією листів, виплаченого гонорару, витрат на відрядження працівників), то можна припустити, що наклади «Тризуба» в окремі роки сягали 1500–2000 примірників. Ця цифра є логічно вмотивованою і в конкретиці се-

редніх накладів книг українських видавців у Європі того періоду (в межах двох тисяч примірників). Коли до цього додати той факт, що кожне число українського періодичного органу на еміграції читало в середньому до 10 осіб, то наведена вище оцінка редакцією загальної кількості своїх читачів є близькою до реальності: читацька аудиторія «Тризуба» складала в різні роки від 7000 до 20000 осіб. У порівнянні з нинішніми накладами деяких всеукраїнських газет і журналів такий показник є досить вагомим.

Цікавими є дані про географію поширення накладу. У графі «місцеві», тобто територія Франції, де було зареєстровано журнал та працювала редакція, зазначається стабільна цифра — 120. Додатково до неї можна приплюсувати 10 примірників кожного числа, позначених у графі «На руки» (скоріш за все, йдеться про редакційні або ж сигнальні примірники). Таким чином, у Франції залишалося лише 130 примірників «Тризуба». Основна частина його накладу (від 541 до 565) розсилалася за кордон, що помітно збільшувало редакційні витрати.

За перші п'ять років існування редакція «Тризуба» відкрила свої кореспондентські пункти та організувала вільну передплату в переважній більшості західноєвропейських країн, де компактно мешкали українці. Тривалий час не вдавалося цього зробити лише в Румунії та Болгарії. Добитися дозволу на вільне розповсюдження часопису по всьому румунському королівству було принциповим для засновників часопису. Адже завойовані цією державою свого часу землі Північної Буковини віддавна були заселені переважно українцями, які в значній кількості могли стати потенційними читачами видання. Завдяки наполегливості українців такий дозвіл за номером 46.283 було одержано від генерального директора преси Румунії лише 1928 р., про що редакція сповістила своїх читачів. З болгарським урядом робота проводилася ще довше: дозвіл на відкриття представництва «Тризуба» в цій країні та на організацію вільної передплати було отримано лише в 1935 р.

З іншого боку, редакцію не могли оминати і втрати значної частини передплатників, що було особливо помітним після початку Другої світової війни.

Окрім передплатників та продажу через книжкові магазини, редакція журналу постійно дбала про те, щоб певна кількість примірників «Тризуб» потрапляла також у найголовніші бібліотечні сховища світу. Періодично вона повідомляла про це своїх читачів. Так, у числі 39 за 1936 р. у редакційній замітці «“Тризуб” і світові бібліотеки» йшлося про те, що український часопис одержують майже всі світові бібліотеки [16, с. 10]. У наступному числі було вміщено перелік бібліотечних установ, куди редакція регулярно надсилала свіжі примірники для поповнення повних комплектів журналу. Серед найбільших бібліотек світу у списку значаться Лондон, Рим, Берлін, Відень, Женева,

Варшава, Прага, Вільнюс, Неаполь, Буенос-Айрес, Стемфорд (США). З українських культурних центрів у списку значаться Чернівці та Львів. Цікаво, що до переліку обов'язкового розсилання сигнальних примірників «Тризуба» було внесено й дві радянські адреси — Український науковий інститут книгознавства у Києві та Українська Книжкова палата у Харкові[12, с. 10].

Промоція видання, організація передплати. Дослідники історії української журналістики засвідчують існування печальної традиції української преси щодо її короткотривалості в умовах бездержавності української нації [15, с. 9]. Адаже на противагу, скажімо, російським виданням чи виданням корінних народів у будь-якій країні Європи чи Америки, де газети й журнали видавалися на початку переважно за державні кошти, існування українськомовної періодики ставало можливим лише за рахунок пожертв самих українців. Небагатьом засновникам таких друкованих органів і на Батьківщині, і в діаспорі вдавалося поламати традицію короткого часового проміжку спілкування зі своїм читачем. Серед цих небагатьох — і провідники «Тризуба».

Уважний перегляд публікацій часопису, а також архівних документів дає можливість стверджувати, що в редакції існувала конкретна програма щодо промоції свого видання, проводилася значна робота щодо збільшення числа передплатників, щодо завоювання не скоро минущої, а тривалої в часі довіри читача до нового друкованого періодичного органу

Виділимо основні форми такої роботи.

Безпосередні заклики-звернення до читача. Це, як правило, короткі за обсягом (одне-два речення), але ємні за змістом тексти. Сповнені публіцистичною наснагою, такі тексти, як правило, розраховані на те, що вони викличуть національні, патріотичні почуття читача, спонукають його відгукнутися. Подамо два типові зразки таких закликів-звернень.

Число 11–12 за 1940 р.: «Українці! Пам'ятайте, що в страшні часи руїни, яку зазнала українська національна преса з фактом окупації Галичини й Волині червоними московськими військами, наш орган, заснований Вождем нації бл. п. Симоном Петлюрою, набирає ще більшої ваги та значення!».

Матеріальне заохочення активних передплатників. Це — випробуваний часом і ефективний засіб залучення додаткового числа читачів будь-яким періодичним друкованим органом. Звернулися до нього українські видавці й у Франції. Різні редакційні колективи прагнули мати власні засоби матеріальної винагороди, які справді могли зацікавити широке коло передплатників. Так, нагальною проблемою для кожного емігранта, який потрапляв у чужу країну, була тамтешня мова, яку обставини вимагали чим скоріше освоїти. Найперший крок

до цього — двомовні словники. Їх і стали готувати в редакції «Тризуба». Першим був кишеньковий «Французько-український словник», який оперативно уклала Наталія Королева. Ціна такого словника в книгарнях була 15 франків. Редакція тижневика вирішила вручати його як премію, тим читачам, які оформлять передплату «Тризуба» на другу половину 1929 р. до 1 липня.

Таку акцію редакція повторила і в 1934 р., коли всім передплатникам було розіслано безкоштовно, як подарунок, книгу професора О. Шульгина «Без території» (в книгарнях вона продавалася за ціною одного примірника в 10 франків). Детально розповідаючи про цю акцію у передовій статті, редакція звертала увагу читачів на особливу актуальність книги, яка з'явилася на основі вміщуваних протягом останніх років на сторінках «Тризуба» публікацій цього автора про долю світового українства, розкиданого через політичні обставини на різних континентах.

Продаж за зниженими цінами книжкової продукції українських видавництв передплатникам «Тризуба» в окремих країнах. Українськомовні діаспорні часописи нерідко зверталися до такого способу пошвавлення передплати, організовуючи з окремими українськими видавництвами спільні акції. Так, 1935 р. представництво «Тризуба» у Польщі домовилося з варшавськими видавцями реалізовувати своїм читачам за нижчими цінами книги професорів О. Лотоцького «Сторінки минулого» та Д. Дорошенка «Нарис історії України». Якщо в книжковій крамниці тритомник мемуарів Лотоцького коштував 48 злотих, то передплатник «Тризуба» на території Польщі купував її за вдвічі меншою ціною. Відповідно і книга Дорошенка коштувала для нього 10 злотих замість 20. Справа виявилася вигідною для обох сторін: журнал збільшував кількість передплатників, а видавництво швидше повертало затрачені на друк книг кошти.

Організаційні акції для дітей емігрантів як опосередкований вплив на пошвавлення передплати серед дорослих читачів. Не змінюючи програмних цілей видання як серйозного тижневика політики, культури, громадського життя та мистецтва, редакція журналу, однак, не забувала, що в переважній більшості своїх дорослих читачів виростили діти. Саме на них і були спрямовані кілька організаційних акцій, які опосередковано впливали на пошвавлення передплати. Результативно виявилася «Дитяча анкета»: в одному з випусків часопису дітям пропонувалося скласти коротку розповідь на якесь простеньке і водночас цікаве за можливою відповіддю питання. Скажімо: який момент в історії України мені найбільше пам'ятається і чому? Надіслані до редакції кращі тексти-відповіді на одне запитання дитячої анкети публікувалися, а їхні автори одержували від редакції подарунки. Здебільшого то були кращі українські книги, видані на еміграції.

З-поміж таких — великоформатне аркушеве видання «Українським дітям — рідне військо». Дітям пропонувалися яскраво розмальовані зображення українських козаків та вояків армії УНР у виконанні українського маляра Л. Перфецького.

Сприяння читачам «Тризуба» отримати виграш Французької національної лотереї. У 30-х роках країнами Західної Європи прокотився так званий лотерейний бум. Так, у Франції особливої популярності набула Французька національна лотерея. Складалася вона з десяти випусків, кожен із яких мав два мільйони квитків, значна частина яких були виграшні. Скажімо, квитків із сумою виграшу 200 франків було 20 тисяч. Проблемою для більшості українських емігрантів була ціна лотерейного квитка — 100 франків. За погодженням із організаторами національної лотереї редакція оголосила серед передплатників розіграш десятої частини кожного квитка, придбаного за кошти «Тризуба». Читач, який внесе піврічну вартість передплати тижневика, мав право на десяту частину квитка національної лотереї. Перед черговим тиражем редакція направляла своєму передплатникові поштою повідомлення про номер квитка, в якому йому належала десята частина можливого виграшу.

В архівах збереглися десятки листів читачів так званої лотерейної тематики. Здебільшого в них ідеться про те, як має розпорядитися редакція тією частиною виграшного лотерейного білета, яку платив той чи інший читач. Найперше, варто відзначити широку географію учасників цієї редакційної акції. Вартість квитків, придбаних редакцією, «викупляли» читачі «Тризуба» з багатьох країн світу своєю передплатою на цей журнал. На поштових конвертах — штемпелі з різноманітних міст та поселень Німеччини, Франції, Чехії, Бельгії, Люксембурга, Польщі, Палестини, Ізраїлю. Лише протягом грудня 1934 р. до редакції було надіслано з цих країн, за нашими підрахунками, 28 листів читачів, прізвища яких значилися у групових виграних номерах. Загальна сума виграшів складала на ці білети 43 198 франків [8].

Привернення уваги громадськості та політиків до випадків обмеження прав передплатників «Тризуба» в тій чи іншій країні. Найменші випадки відмов у передплаті, несвоєчасної доставки свіжих чисел чи заборони їх продажу в загальній мережі різномовної періодики редакція прагнула передати гласності. Таким чином вона боролася за кожного окремого свого читача. Широкого розголосу, зокрема, набули публікації з фактами складування передплачених примірників «Тризуба» на деяких поштових відділеннях Галичини, що робилося за вказівкою польської поштової адміністрації (число 2–3 за 1931 р.) або конфіскації видань «Тризуба» — згадуваного вже плаката «Українським дітям — рідне військо» в перемишлянській книгарні «Народний базар» (число 9 за 1931 рік).

Огляди передруків із «Тризуба» в інших українськомовних або чужомовних періодичних виданнях. Певною мірою, збільшенню накладів «Тризуба» сприяли передруки кращих його матеріалів на шпальтах інших українськомовних періодичних видань, а також видань іншими мовами в різних країнах світу. Редакція уважно відстежувала цю сприятливу для неї тенденцію і регулярно повідомляла своїх читачів про випадки таких передруків. Так, у числі 14 за 1926 р. уперше з'являється рубрика «Передруки з „Тризуба”», під якою вміщувалося повідомлення про те, що відомий у західному світі часопис «Канадійський фермер» вмістив на своїх шпальтах дві статті з «Тризуба» — Г. Рокитного «Нова республіка на Україні» та О. Лотоцького «На шляху до прояснення». Румунська газета «Universum» в числі від 12 грудня 1928 р. передрукувала на першій сторінці повний текст листа, надісланого Об'єднанням українських організацій в Америці й опублікованого первинно у французькому українськомовному журналі. Ця газета називає «Тризуб» органом українських націоналістів, що виходить у Парижі.

Розсилка через власних кореспондентів на безкоштовній основі непроданих попередніх чисел з пропозицією звернути увагу на це видання і, за можливості, передплатити його. До цієї форми редакція частіше стала вдаватися з 30-х років, коли загострилися проблеми з набуттям нових передплатників. Таку роботу неодноразово виконував власний кореспондент «Тризуба» в Польщі І. Липовецький. В одному з його листів до редакції читаємо: «Старі числа, яких маю надмір, в цьому місяці розішлю яко оказові, разом із запрошенням до передплати до української інтелігенції на терені Волині та Галичини. Великих надій на овочі цієї акції не покладаю, але зроблю це яко пробу — чи змінилося до нас відношення з боку їх. До того може хоч кілька осіб приєднається» [7].

Продумана, активна й послідовна промоційна робота невеликого колективу редакції сприяла тому, що про новий українськомовний журнал з чітко окресленою державницькою позицією, базованою на ідеологічних засадах УНР, заговорили як в середовищі української еміграції, так і серед чужинців.

Протягом тривалого часу основним джерелом існування цього часопису були самі передплатники, число яких навіть у найскладніші періоди економічних криз було достатнім для забезпечення стабільного випуску свіжих чисел. Про це зазначалося в передовій статті «Тризуба», присвяченій випуску його 50-го числа (1926 р.): «Сьогодні «Тризуб» об'єднує всіх, хто вийшов з рідного краю під прапором Української Народної Республіки і зостався йому вірним. Він доходить в усі землі, заселені нашим народом, а на чужині забирається в усі куточки, куди тільки доля закинула наших земляків, приєднуючи

собі повсюди читальника-приятеля. Несчисленні листи, що звідусіль доходять до нас од наших прихильників, говорять, яке мале, може, й непомітне, але потрібне й корисне діло робить «Тризуб». Ще більше впевнюють нас у цьому ті прихильні й бадьорі відгуки, що пробиваються до нас з поневоленого рідного краю, даючи нам сили на дальшу працю й боротьбу».

Висновки

1. Мережа кореспондентських пунктів журналу охоплювала країни Західної Європи, Північної та Південної Америки, де перебувало найбільше українських емігрантів (Варшава, Прага, Подебради, Бухарест, Белград, Женева, Рига, Вінніпег, Нью-Йорк), а також персональний склад власних кореспондентів (І. Липовецький, Д. Геродот, Л. Чикаленко, К. Мацієвич, В. Садовський, І. Заташанський, Г. Кущенко, А. Яницький, В. Сікевич).

2. Середні накладі видання в розрізі окремих років: від початку заснування журналу до кінця 20-х років становили 1500–2000 примірників; найнижчі накладі — 660–700 примірників — спостерігалися з середини й до кінця 30-х років. У цілому, читацька аудиторія «Тризуба» складала в окремі періоди від 7 000 до 20 000 осіб.

3. Про місце і значення часопису «Тризуб» можна вести мову в кількох аспектах: як авторитетного інформаційного, аналітичного, довідково-бібліографічного джерела; як засобу поширення серед емігрантів та чужинських бібліотек в усіх країнах світу виданих різними українськими видавництвами книг та періодичних друкованих органів; як надійного видання для розміщення ефективної реклами; як архівної організації для збереження документальних матеріалів про діяльність різноманітних українських еміграційних організацій, наукових, просвітніх, політичних, культурологічних діячів.

4. Редакції вдалося розробити і чітко реалізувати комплекс заходів щодо промоції українського друкованого слова на чужині. Основну проблематику редакційної пошти (окрім призначених до друку різножанрових публікацій) визначали: прохання матеріальної допомоги; пошук тимчасової чи постійної роботи; пошук адрес пропалих родичів, знайомих, захист майна тих самотніх людей, хто потрапив у біду; прохання відшукати й надіслати на зазначені адреси потрібні книжки, вислати за оплату числа часопису; бажання пропагувати українську культуру серед чужинців; пропозиції підтримати різні благодійні акції українців; листи-сповіді, що не містили ніяких прохань. В середньому на адресу редакції надходило від 300 до 400 листів на рік; найбільша за обсягом кількість листів — від фізичних осіб, менша — від установ та організацій.

5. Тривала в часі й результативна діяльність редакції «Тризуба» у чужомовному оточенні в один із найскладніших періодів існування

української еміграції забезпечила цьому часопису в західному світі репутацію одного із авторитетних та впливових періодичних друкованих органів зарубіжного українства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богуславський О.* Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії: монографія / О. В. Богуславський. — Запоріжжя: Просвіта, 2008. — 452 с.
2. *Денека О.* Часопис «Тризуб» (Париж, 1925-1939) про пресу: інформативно-полемічний стиль публікацій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2002. — Вип. 10. — С. 92 — 103.
3. *Животко А.* Історія української преси :упор., авт. іст-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик / А. Животко. — К.: Наша культура і наука, 1999. — 368 с.
4. *Заташанський І.* П'ять років існування «Тризуба» // Тризуб. — 1930. — Ч. 39. — С. 2-5.
5. *Іванис В.* Симон Петлюра — Президент України / В. Іванис. — Торонто, 1952. — 326 с.
6. Квитанції розсилання часопису «Тризуб» // ЦДАВОВУ. — Ф. 3537. — Спр. 1. — Оп. 2. — Арк. 46 — 88.
7. Листи до редакції тижневика «Тризуб» за 1925 — 1926, 1933 — 1934, 1938 роки// ЦДАГОУ. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 1116. — Арк. 27.
8. Листування редакції з читачами журналу про підписку на журнал, покупку лотерейних квитків та інше. Поч. 7 жовтня 1933 — зак. 10 листоп. 1934. // ЦДАВОВУ. — Ф. 3537. — Оп. 1. — Спр 1. — Арк. 1 — 23.
9. *Михальчук В.* Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі: заснування, розвиток, діяльність (1926 — 1998) / В. Михальчук. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. — 656 с.
10. *Наріжний С.* Українська еміграція: Культурна праця української еміграції. 1919–1939 / С. Наріжний. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. — 272 с.
11. Од редакції: «Тризуб» можна віднайти в таких бібліотечних установах світу» // Тризуб. — 1936. — Ч. 40. — С. 10.
12. *Рудичів І.* Як це було: Останній рік Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі // ЦДАВОВУ — Ф. 4362. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 3 — 32.
13. *Сергійчук В.* Симон Петлюра. Сер. «Українські державники» / В. Сергійчук — К.: Україна, 2004. — 448 с.
14. *Тимошик М.* 90-річчя «Українського Голосу» в контексті історії української журналістики // Українське журналістикознавство. — 2001. — Вип. 2. — С. 6 — 9.
15. «Тризуб» і світові бібліотеки // Тризуб. — 1936. — Ч. 39. — С. 10.
16. *Феденко П.* Головний отаман: Із культурної та політичної діяльності Симона Петлюри / П. Феденко. — Мюнхен — Лондон, 1976. — 38 с.
17. *Чекмишев О.* Структурні особливості публіцистичних текстів Симона Петлюри з точки зору національної міфології // Симон Петлюра та українська національна революція: зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців в Україні / упор. та передм. В. Михальчука. — К.: Рада, 1995. — 368 с.

REFERENCES

1. *Bohuslavskiy, O.* (2008). Presa mizhvoiennoi ukrainskoi emihratsii i borotba za nezalezhnist Ukrainy: istorychnyi shliakh, dosvid, dyskusii: monohrafiia [The press of the inter-war Ukrainian emigration and the struggle for Ukraine's independence: a historical way, experience, discussions: monograph]. Zaporizhzhia: Prosvita, p. 452 (in Ukrainian).
2. *Deneka, O.* (2002). Chasopys «Tryzub» (Paryzh, 1925–1939) pro presu: informatyvno-polemichniy styl publikatsii [The magazine «Trident» (Paris, 1925–1939) on the press: an informative polemical style of publications]. Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky [Collection of works of the Research Center of the periodicals]. Lviv: Vol. 10, pp. 92–103 (in Ukrainian).
3. *Zhyvotko, A.* (1999). Istoriia ukrainskoi presy: uporiadkovano, avtorsko-istoryko-biografichnoho narysu ta prymitok M. S. Tymoshyk [History of the Ukrainian press: orderly, author's history-biographical essays and notes by M. Tymoshyk]. Kyiv: Nasha kultura i nauka, p. 368 (in Ukrainian).
4. *Zatashanskyi, I.* (1930). Piat rokiv isnuvannia «Tryzuba» [Five years of Trizub's existence]. Tryzub, Ch. 39, pp. 2–5 (in Ukrainian).
5. *Ivanys, V.* (1952). Symon Petliura – Prezydent Ukrainy [Symon Petliura - President of Ukraine]. Toronto: p. 326 (in Ukrainian).
6. Kvytantsii rozsylnannia chasopysu «Tryzub» [Receipts for distributing Tryzub magazine] (N. d.). TsDAVOVU, F. 3537, D. 1, Op. 2, Sheet 46, 88 (in Ukrainian).
7. Lysty do redaktsii tyzhnevnyka «Tryzub» za 1925–1926, 1933–1934, 1938 roky [Letters to the editorial board of the Trident weekly for 1925–1926, 1933–1934, 1938]. TsDAHOU, F. 269, Op. 1, D. 1116, Sheet 27 (in Ukrainian).
8. Lystuvannia redaktsii z chytachamy zhurnalu pro pidpysku na zhurnal, pokupku lotereinykh kvytktiv ta inshe [Correspondence with journal readers on subscription to the magazine, purchase of lottery tickets and more]. TsDAVOU, F. 3536, Op. 1, D. 1, Sheet 1–23 (in Ukrainian).
9. *Mykhalchuk, V.* (1999). Ukrainska biblioteka im. S. Petliury v Paryzhi: zasnuvannia, rozvytok, diialnist (1926–1998) [Ukrainian S. Petliura's Library in Paris: founding, development, activity (1926–1998)]. Kyiv: Publishing house of Olena Teliha, p. 656 (in Ukrainian).
10. *Narizhnyi, S.* (1999). Ukrainska emihratsiia: Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii. 1919–1939 [Ukrainian emigration: Cultural Work of Ukrainian Emigration. 1919–1939]. Kyiv: Publishing house of Olena Teliha, p. 272 (in Ukrainian).
11. Vid redaktsii: «Tryzub» mozhna vidnaity v takykh biblioteknykh ustanovakh svitu» [From the editorial board: «Tryzub» can be found in such librarians of the world»] (1936). Tryzub, Ch. 40, pp. 10 (in Ukrainian).
12. *Rudychiv, I.* (N. d.). Yak tse bulo: Ostannii rik Biblioteky im. S. Petliury v Paryzhi [How It Was: The Last Year of the S. Petliura's Library in Paris]. TsDAVOVU, F. 4362, Op. 1, D. 3, Sheet 3–32 (in Ukrainian).
13. *Serhiichuk, V.* (2004). Symon Petliura. Ser. «Ukrainski derzhavnyky» [Symon Petliura The series «Ukrainian statesmen»]. Kyiv: Ukraina, p. 448 (in Ukrainian).
14. *Tymoshyk, M.* (2001). 90-richchia «Ukrainskoho Holosu» v konteksti istorii ukrainskoi zhurnalistyky [90th anniversary of the «Ukrainian voice» in the context of the history of Ukrainian journalism]. Ukrainske zhurnalistykoznavstvo [Ukrainian journalism]. (N. p.), Vol. 2, pp. 6–9 (in Ukrainian).
15. «Tryzub» i svitovi biblioteky [«Tryzub» and world's library] (1936). Tryzub, Ch. 39, pp. 10 (in Ukrainian).
16. *Fedenko, P.* (1976). Holovnyi otaman: Iz kulturnoi ta politychnoi diialnosti Symona Petliury [Chief ataman: From the cultural and political activities of Symon Petliura]. Munich–London, p. 38 (in Ukrainian).
17. *Chekmyshev, O.* (1995). Strukturni osoblyvosti publitsychnykh tekstiv Symona Petliury z tochyk zoru natsionalnoi mifolohii [Structural features of Symon Petliura's

publicistic texts in terms of national mythology]. Symon Petliura ta ukrainska natsionalna revoliutsiia: zbirka prats Druhoho konkursu petliuroznavtsiv v Ukraini [Symon Petliura and the Ukrainian national revolution: Collection of Works of the Second Lecturers Competition in Ukraine]. (Mykhalchuk V., Ed.). Kyiv: Rada, p. 368 (in Ukrainian).

THE PROBLEMS OF FUNCTIONING OF UKRAINIAN DIASPORA PERIODICAL IN ALIEN INFORMATION SPACE (ON THE PUBLICATIONS IN PARIS JOURNAL «TRYZUB»)

Tymoshyk-Sudarykova Alina,
Candidate of Sciences (Social Communication)
PR Company Nobel Media CIS
56-A Yaroslavska str.
04701, Kyiv, Ukraine
e-mail: a.tymoshyk@nobletmedia.com

For the time on the basis of archival sources the problems of functioning of Ukrainian language printed periodical (journal «Tryzub» («Trident»)) precisely in alien information space were studied. The journal was founded by Symon Petliura and was published in Paris in 1925 — the beginning of 1940s.

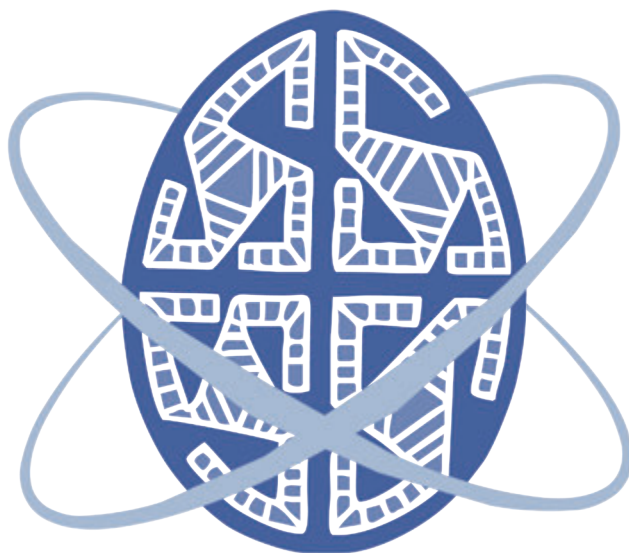
The attention is paid to step-by-step solving of a number of problems, that provided this periodical with the reputation of one of the most reputed and influential printed periodical of Ukrainians in diaspora. Firstly: reporters' centers founding in different countries of Western Europe and America. Secondly: creation of periodical distribution network. Thirdly: a complex of measures on periodical promotion.

The role and importance of this journal are analyzed in the article according to several aspects: as information, analytical, reference-bibliographic source; as means of distributing Ukrainian published books and printed periodicals among emigrants and key libraries in the West; as archives for presenting documents and materials about the activities of emigration associations, scientific, educational, political and cultural studies activists.

Key words: «Tryzub» journal, Ukrainian diaspora, alien information space, distribution network, reporters' centers abroad, promotion.

РЕКЛАМА ТА ПРОМОЦІЯ

ADVERTISING AND PROMOTION

УДК 659.133(477.65-25)»191»

Зовнішня реклама в Єлисаветграді: особливості поширення на початку ХХ століття

Наталя Романюк,
канд. н. із соц. комунік., редактор
порталу «Педрада»

e-mail: taliaromaniuk@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-8782-9027

© Романюк Н., 2018

У статті описується сфера зовнішньої реклами в Єлисаветграді (нині — Кропивницькому) у період її активного розвитку в Україні — на початку ХХ століття. Джерельною базою дослідження стали архівні джерела, раніше не доступні для широкого загалу.

Ключові слова: Єлисаветград, Кіровоград, Кропивницький, історія видавничої справи, зовнішня реклама, рекламні тумби, світлова реклама, журнал «Волшебный фонарь».

Постановка проблеми

Попри те, що історію видавничої справи України вивчають уже не одне століття, там залишається чимало білих плям. Зокрема це стосується рекламної сфери Кропивницького (в минулому Єлисаветграда) та Кіровоградщини загалом. В аспекті дослідження історії видавничої справи варто враховувати дотичні галузі соціальних комунікацій — зокрема вже згадувану рекламу. На особливу увагу заслуговує вивчення її розвитку на межі ХІХ–ХХ століть, коли вона набувала дедалі більшого поширення, чому сприяли як економічні зміни, так і нові технологічні можливості.

Стан розробки проблеми

На сьогодні практично немає комплексних досліджень рекламної сфери Єлисаветграда названого періоду. Окремі аспекти лише епізодично виринають в окремих працях, передусім краєзнавчих, без чіткої прив'язки до історії соціальних комунікацій (це стосується як реклами у періодиці, так і зовнішньої реклами). Це свідчить про новизну дослідження.

Джерельною базою дослідження стали документи із фондів Державного архіву Кіровоградської області (фонд 78, справи 180 і 183, газета «Голос Юга»), ілюстративним доказом послужили листівки та фотокартки із видами Єлисаветграда, зроблені на початку ХХ століття (зокрема із колекції Ю. Тютюшкіна).

Постановка завдання

Метою статті є характеристика зовнішньої реклами в Єлисаветграді на початку ХХ століття.

Об'єкт — зовнішня реклама в Єлисаветграді, предмет — особливості поширення цієї реклами на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу

В кінці ХІХ — на початку ХХ століття у загальнополітичних періодичних виданнях реклама іноді займала близько половини всієї площі, виходили і спеціалізовані рекламні видання. Б. Обритель у курсі лекцій «Реклама і рекламна діяльність» зазначає: «Становлення економіки стимулювало розвиток реклами і засобів масової інформації — газет і часописів. Реклама стає класичним засобом просування товарів на ринок» [9]. І продовжує вже про елементи зовнішньої реклами: «У ХІХ столітті на вулицях міст України з'явилися перші рекламні тумби» [9]. Ми зосередилися саме на цьому періоді, оскільки з приходом радянської влади реклама трансформувалася: «Після бурхливих подій 1917–1919 рр. зміст і завдання реклами змінилися. Публікація реклами була оголошена винятковим правом радянського уряду і місцевих рад» [9].

На багатьох листівках початку ХХ століття із видами тогочасного Єлисаветграда можна побачити круглі рекламні тумби з афішами й іншими оголошеннями. Вони зафіксовані на Центральному бульварі, біля Кавалерійського училища, окружного суду, зимового театру тощо (див. листівки з колекції Ю. Тютюшкіна [8]).

Така форма інформування — оголошення на стендах — була найпоширенішою формою зовнішньої реклами в місті (але не єдиною). Афіші та оголошення виготовлялися зокрема й місцевими друкарнями. Свого часу утворилася майже монополія на право користування стендами. Ті, кому потрібно було дати рекламу, всіляко намагалися здешевити її або наклеїти в непризначених для того місцях, натомість для орендарів будь-яка плата не була надто великою. Такий конфлікт інтересів спричинив чимало звернень від різних сторін до Єлисаветградської міської управи та від управи до скаржників відповідно. Частина цих рекламних змагань збережена для нас у фондах Державного архіву Кіровоградської області. Ці задокументовані суперечки допомогли нам розкрити тему дослідження.

Із архівних джерел ми дізнаємося, що певний час рекламним орендарем-монополістом був Ш. Гопан. Щонайменше, із жовтня 1907 року. Про це, умови договору та кількість такої реклами в місті пише сам Шлем у зверненні до управи: «28 жовтня нинішнього (1910) року закінчується трирічний термін договору зі мною на оренду міських стендів для розклеювання афіш та оголошень по місту... прошу міську управу здати мені їх ще на 3 роки на таких умовах: орендну плату залишити

в 1502 рублі на рік з тим, що я зобов'язуюсь побудувати ще 18 круглих триаршинних стендів, які прошу поставити на Великій Перспективній та Двірцевій вулицях, а наявні нині на цих вулицях 26 стендів меншого розміру перенести на інші вулиці і поставити за вказівкою міської управи...» [5, арк. 1]. Новий дозвіл Гопан отримав, але вже із вищою орендною платою та необхідністю побудувати більше стендів, ніж планувалося. Сам він виконати все не встиг: невдовзі після цього помер. Право ж оренди перейшло його дружині — міщанці Е. Гопан. Вона 25 лютого 1912 року звертається до міського голови із проханням «розпорядитися про заборону утримувачам біоскопу, патеграфу та ілюзіону самостійної розноски і розклеювання своїх афіш і підтвердити їм, що за таку розклейку, чи навіть розноску, встановлена містом плата на мою користь, яку вони зобов'язані вносити мені» [5, арк. 34]. Звідси ми дізнаємося й про умови оновленої оренди: «Таким чином названі підприємці наносять мені велику шкоду і лишають мене можливості бути сумлінним контрагентом міста, оскільки прибутки від міських щитів є єдиним джерелом існування для мене і семи сиріт дітей, не говорячи вже про те, що за контрактом я несу серйозні обов'язки, які полягають у великій орендній платні до 2000 рублів, тоді як попередній орендатор платив лише 650 рублів, і, крім того, я зобов'язана також установити ще 20 нових стендів, які також мають обійтися мені не менш як у 1000 рублів». Звернення датується 25 лютого 1912 року [5, арк. 34].

Того ж року поставити два щити для розклеювання афіш у міському саду просить його орендаторка Є. Бейковська [5, арк. 41]. Йї уповноважений Єлисаветградською міською управою присяжний повірений П. Сулханов дає на це дозвіл [5, арк. 39].

Стенди і стовпи для розклеювання афіш були не тільки заробітком окремих осіб, а й засобом, за допомогою якого міська влада боролася із забрудненням стін будинків, парканів, будок трамваю і т. ін. До відома управи, наприклад, дійшло «що орендатор театру Елькінд розклеював афіші на парканах літнього скверу і в будках трамваю, тому міська управа, розглянувши це питання під час засідання 26 січня нинішнього (1911) року, визнала за необхідне заборонити йому розклеювання афіш у зазначених місцях, передбачаючи, що вони можуть розклеюватися тільки на міських стендах та стовпах, відданих в оренду Гопану і влаштованих саме з цією метою» [5, арк. 11]. Названий Елькінд був одним із тих, кого не влаштовували ціни Гопана, про що він писав у міську управу. Тож можна припустити, від кого ймовірно надійшла скарга на орендаря театру.

Стенди для розклеювання афіш були не єдиною формою реклами на вулицях міста. 1909 року в міську управу звернувся Ф. Критинін із проханням представити йому виключне право на встановлення

світлових реклам. Для цього йому необхідно було розмістити в одному з найлюдніших місць екран і будку для світлового апарату. У зверненні обіцяв, що рекламуватиме за допомогою вдосконаленого прожектора і сильного електричного світла, використовуючи «художньо й оригінально виконані фарбами і фотографуванням малюнки з позначенням фірми і її продукту» [4, арк. 1–2]. На це управа попросила представити їй креслення передбаченого пристрою світлової реклами [4, арк. 5]. Про подальшу долю Критиніна в контексті елісаветградської реклами невідомо. Але вже наступного року до поліцмейстера надійшли клопотання від двох інших охочих розпочати світловий рекламний бізнес.

Фастівський міщанин М. Черкаський просив дозволу влаштувати в Єлісаветграді зовнішню електричну світлову рекламу для демонстрації оголошень торговельно-промислових підприємств на Великій Перспективній вулиці [4, арк. 6]. А утримувач «Американської» фотографічної майстерні Тверишинов, який служив у Єлісаветградській міській управі, — у саду театру Елькінда [4, арк. 7].

На це міська управа відповіла, що «зі свого боку не бачить перепон для дозволу Менделю Боруховичу Черкаському і Тверишинову встановлення електричних світлових реклам, — першому на Великій Перспективній вулиці в будинку Барського, при «Северной Гостиннице», а другому — у саду Елькінда, біля літнього театру, з тим, щоб електричною енергією міської станції вони користувалися після 8:30 вечора» [4, арк. 8]. Щодо світлової торговельної реклами в саду Елькінда, то про її установаження повідомлялося й у «Голосе Юга» [3, с. 3].

У контексті світлової реклами і рекламної галузі загалом варто сказати кілька слів про журнал, який протягом кількох років (з 1898 до 1907-го) видавався в Єлісаветграді — «Волшебный фонарь», офіційно зареєстрований Головним управлінням у справах друкування. Чарівними ліхтарями називали апарати для проєкції зображень. Вони вважаються значним етапом в історії розвитку кінематографу. А на той час стали важливим новітнім засобом масової інформації. Журнал «Волшебный фонарь» присвячувався питанням установаження і постановки народних читань, організації освітніх читань за допомогою чарівного ліхтаря. Про розповсюдження цих засобів у Олександрійському повіті, територія якого нині входить до складу Кіровоградщини, пише В. Босько [2]. Редактором-видавцем журналу був М. Пашковський. У нього вдома серед особистих речей було багато систем чарівного ліхтаря та діапозитивів для них, які незадовго до його смерті родичі продали лахмітникам [6, с. 171]. Пашковського у своєму дослідженні «Световые и теневые картины и «искусство проєкции» в России конца XIX–начала XX вв.» згадує А. Котоміна. За її словами, «активні прихильники розповсюдження чарівних ліхтарів

часто готові були піти на погіршення якості проекції заради більшої доступності для глядачів. Про зв'язок якості проекцій і їх доступності пише М. Пашковський, редактор журналу «Волшебный фонарь...» [7].

Висновки

Економічний розвиток міст, зокрема і Єлисаветграда, підвищив необхідність реклами. Вона стала як засобом комунікації, так і джерелом прибутків для видавців преси та орендарів щитів для розклеювання афіш. Ця тема в Єлисаветградському контексті є досить перспективною, адже зроблені лише перші кроки в дослідженні рекламної сфери міста. Попереду — широкий спектр для дослідників прикладних соціальних комунікацій міста минулого і сьогодення. Зокрема варто звернути увагу на такі питання, як стилістика зовнішньої реклами наприкінці XIX — на початку XX століть; архітектоніка рекламних афіш; розвиток реклами у контексті економічних змін у місті (зокрема, контент-аналіз реклами на предмет дослідження рекламованої продукції та послуг), зовнішня реклама у дискурсі міського середовища. Чимало білих плям не лише у дослідженні зовнішньої реклами, а й рекламних публікацій у періодиці. Потребують дослідження й окремі рекламні видання (афіші, каталоги тощо), які виготовлялися у друкарнях міста (варто звернути увагу на діяльність у цьому контексті найбільших друкарень — Гольденбергів, Шполянських, друкарні Єлисаветградського повітового земства та інших). Також цікавою нам видається тема функціонування реклами (у тому числі громадсько-політичної) у період визвольних змагань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библиография периодических изданий России, 1901—1916. Алфавитная часть // Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор». — Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/periodic/bb-abc/bb1/bb1-3133.htm>.
2. Босько В. Найвидатніші діячі Олександрійського повітового земства: Іван Горонович, Микола Зерваницький, Семен Пишчевич та інші / Володимир Босько // Народне слово. — Режим доступу : http://www.n-slovo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=217:the-most-prominent-figures-of-alexandria-county-zemstvo&catid=9:newspaper.
3. Голось Юга. — 1910. — № 100. — 1 мая. — 4 с.
4. ДАКО. — Ф. 78. — Оп. 2. — Спр. 180. — 8 арк. (Із клопотання Феодора Критинина про дозвіл йому влаштування в м. Єлисаветграді світлових реклам, 1909–1910).
5. ДАКО. — Ф. 78. — Оп. 2. — Спр. 188. — 43 арк. (Прохання про здачу в оренду міських стовпів і стендів для розклеювання афіш та оголошень по місту, 1910–1913).
6. Долгіх М. П. З. Рябков про М. П. Пашковського / Марина Долгіх // Кіровоградський краєзнавчий вісник. — Випуск І. — Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2007. — С. 169–173.
7. Котомина А. Световые и теневые картины и «искусство проекции» в России конца XIX–начала XX вв. / Анна Котомина // Киноведческие записки. Выход № 99. — Режим доступа : http://www.kinozapiski.ru/data/home/articles/attache/99_135_170.pdf.

8. Матеріали з колекції Ю. В. Тютюшкіна [Електронний ресурс] // Сторінка краєзнавця Ю. В. Тютюшкіна; Кіровоградський обласний краєзнавчий музей. – Режим доступу : http://www.regionalmuseum.kr.ua/tutk/tutk01_u.html.
9. *Обрителько Б. А.* Реклама і рекламна діяльність : курс лекцій / Борис Абрамович Обрителько. – К. : МАУП, 2002. – 240 с., іл.

REFERENCES

1. Bibliografija periodicheskikh izdanij Rossii, 1901–1916. Alfavitnaja chast' [Bibliography of periodicals in Russia, 1901-1916. Alphabetical part]. Fundamental'naja jelektronnaja biblioteka «Russkaja literatura i fol'klor» [Fundamental Electronic Library «Russian Literature and Folklore»]. Retrieved from <http://feb-web.ru/feb/periodic/bb-abc/bb1/bb1-3133.htm/> (in Russian).
2. *Bosko, V.* Naivydatnishi diiachi Oleksandriiskoho povitovoho zemstva: Ivan Horonovych, Mykola Zervanytskyi, Semen Pyshevych ta inshi [The most prominent figures in the county district of Alexandria: Ivan Horonovych, Mykola Zervanytskyi, Semen Pyshevych and others]. Narodne slovo. Retrieved from http://www.n-slovo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=217:the-most-prominent-figures-of-alexandria-county-zemstvo&catid=9:newspaper/ (in Ukrainian).
3. Golos Juga [The Voice of the South] (1910). (N. p.), №100, 1st May, p. 4 (in Russian).
4. Iz klopotannia Feodora Krytynyna pro dozvil yomu vlahstuvannia v m. Yelysavethradi svitlovykh reklam, 1909–1910 [From the petition of Theodore Kratinina on the permission of him to place a light advertisement in Yelizavetgrad, 1909-1910]. DAKO, F. 78, Op. 2, D. 180, Sheet 8 (in Ukrainian).
5. Prokhannia pro zdachu v orendu miskykh stovpiv i stendiv dlia rozkleiuvannia afish ta oholoshen po mistu, 1910–1913 [A request for the lease of city pillars and stands for the dispensing of posters and advertisements in the city, 1910-1913]. DAKO, F. 78, Op. 2, D. 188, Sheet 43 (in Ukrainian).
6. *Dolhikh M. P.* (2007). Z. Riabkov pro M. P. Pashkovskoho [Z. Riabkov about M. P. Pashkovsky]. Kirovohradskiy kraieznavchyi visnyk [Kirovograd Local History Herald]. (Vol. 1). Kirovohrad: Ukrainian and Central publishing house, pp. 169–173 (in Ukrainian).
7. *Kotomina A.* Svetovye i tenevye kartiny i «iskusstvo proekcii» v Rossii konca XIX–nachala XX vv. [Light and shadow paintings and the «art of projection» in Russia at the end of the XIX-early XX centuries]. Kinovedcheskie zapiski [Cinema notes]. (Vol. 99). Retrieved from http://www.kinozapiski.ru/data/home/articles/attache/99_135_170.pdf/ (in Russian).
8. Materialy z kolekcii Yu. V. Tiutiushkina [Materials from the collection of Yu. V. Tutyushkin]. Storinka kraieznavtsia Yu. V. Tiutiushkina; Kirovohradskiy oblasnyi kraieznavchyi muzei [The page of local ethnographer Yu. V. Tutyushkina; Kirovograd regional lore museum]. Retrieved from http://www.regionalmuseum.kr.ua/tutk/tutk01_u.html/ (in Ukrainian).
9. *Obrytko B. A.* (2002). Reklama i reklamna diialnist: kurs lekcii [Advertising and promotional activities: course of lectures]. Kyiv:MAUP, p. 240 (in Ukrainian).

STREET ADVERTISING IN YELYSAVETGRAD: PECULIARITIES OF CIRCULATION (SPREADING) AT THE BEGINNING OF THE XXth CENTURY

Romaniuk Natalia,

Candidate of Sciences (Social Communications)

“MCFR – Ukraine”

11a Ye. Sverstiuk str.

02002, Kyiv, Ukraine

e-mail: romaniuk.n@gmail.com

The article analyses the sphere of street advertising in Yelyssavetgrad (present day Kropyvnytskyi) in the period of its active development in Ukraine at the beginning of the XXth century. The documents from State Archives Fund in Kyrovohrad oblast, which were not available for wide circles of people earlier, flysheets and photos with Yelyssavetgrad views, taken at the beginning of the 20th century (from Yu. Tiutiushkin's collection in particular) were taken as the basis for the research. The attention is concentrated on such objects: advertising pillars and illuminated advertisement signs. There were elucidated organizational aspects of street advertising functioning, attention was paid to the activities of Sh. Hopan, who was in fact the monopolist in this sphere at the beginning of the XXth century, and after his death — his wife Ye. Hopan. In this context the information about other members of advertising process is also given: the lease holder of town park Ye. Baikovska, the theater tenant Yelkynd. The information from the archive sources about the origin of illuminated advertising signs in town (about F. Krytynin's, M. Cherkasskyi's and Tvershynov's petitions to town council concerning the permission to install such signs) is also presented. The publication of the journal «CharivnyiLihtar» («The magic Lantern»), which was devoted to the problems of signs installation and arrangement of public readings, arrangement of educational public readings with projectors of visual images.

Key words: Yelyssavetgrad, Kirovograd, Kropyvnytskyi, history of publishing activities, street advertising, advertising pillars, journal «Charivnyi Lihtar».

УДК 703: 304: 655.413 «Веселка»

Традиції рекламної й промоційної діяльності видавництва «Веселка»

Оксана Іванченко,
канд. н. із соц. комунік., доц.

Черкаський національний
університет імені Богдана
Хмельницького

бульв. Т. Шевченка, 81,
18031, Черкаси, Україна
e-mail: ivasana@ukr.net

© Іванченко О., 2018

У статті проаналізовано промоційний досвід Національного спеціалізованого видавництва дитячої літератури «Веселка» в порівняльно-історичному аспекті, що є цінним для сучасного розвитку видавничої справи в Україні.

Ключові слова: *Національне спеціалізоване видавництво дитячої літератури «Веселка», рекламна діяльність, промоційна діяльність, видавнича діяльність.*

Постановка проблеми

Шлях книжки від видавця до читача лежить через обов'язкову ланку — продаж, організацію якого забезпечують переважно посередники — книготорговельні підприємства, сервісні фірми, фізичні особи-книгоноші, інтернет-магазини, книжкові ринки тощо. Пошук та зацікавлення реалізаторів власною книжковою продукцією — складне завдання для сучасних видавництв, особливо державних, обмежених у фінансових можливостях.

Аналіз стану розробки проблеми

Професійна й гнучка політика збуту продукції нині є одним із ключових факторів успіху у видавничому бізнесі, про що свідчить низка публікацій науковців, зокрема, М. Тимошика [10], В. Теремка [9], А. Бужбецької [1], О. Івашук [5] та ін. Яким би вдалим та потрібним для читача не було видання, воно може не потрапити до нього внаслідок багатьох причин: завищеної ціни, відсутності реклами, поганої репутації видавництва чи автора і т. д. Тому вивчення як позитивного, так і негативного досвіду промоційної діяльності осередків, що тривалий час перебувають у видавничому просторі України, є актуальним для налагодження успішної роботи багатьох новостворених видавництв.

Незважаючи на те, що окремі напрями діяльності Національного спеціалізованого видавництва дитячої літератури «Веселка», видавнича активність якого триває майже вісім десятиліть (з 1934 року), вже перебували в полі зору дослідників [2; 3; 7], поза їх увагою за-

лишився один із головних аспектів його функціонування — багаторічний досвід у промоційній сфері, що підтверджує актуальність обраної теми.

Завдання статті — з'ясувати особливості рекламної діяльності Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» в історичному аспекті.

Виклад основного матеріалу

Радянська система книжкової торгівлі з погляду реалізації вирішувала багато проблем сучасних видавців. Адже до функцій видавництва книготоргівля не входила. Централізована ж мережа книгорозповсюдження давала можливість книгарням, бібліотекам усіх, у тому числі, і найвіддаленіших, регіонів України отримати щойно видану літературу, водночас звільняючи видавців від цієї громіздкої ланки роботи [10, 273].

Основна діяльність видавництв полягала в підготовці книг, що давало змогу працівникам, не відволікаючись на сторонні справи, зосередитися на створенні якісного видання.

Проте з метою залучення якомога ширшого кола читачів для пропаганди за допомогою книги принципів партійної ідеології та радянського способу життя на видавництва покладалася й різноманітна культмасова робота, як наприклад, проведення зустрічей з письменниками, працівниками редакцій, організація конкурсів серед читачів, пересувних виставок тощо.

Крім того, відповідно до наказів Держкомвидав, видавництва зобов'язані були виготовляти й рекламну продукцію, що застосовувалася переважно під час виставок-ярмарків [8].

Наприклад, зі звіту про роботу «Веселки» за 1979 рік довідуємося не лише про організацію рекламних заходів видавництвом, а й про досить широкий спектр друкованих рекламних матеріалів, підготовлених ним. Так, цього року план друкованої реклами, затверджений Держкомвидавом УРСР, видавництво перевиконало на вісім назв, надаючи особливої уваги рекламній продукції, призначеній для пропаганди видань за кордоном. Зокрема, з-поміж матеріалів, підготовлених до XI Московської міжнародної комуністичної виставки-ярмарки, були зазначені наступні: 108 анотацій російською й англійською мовами на видання, що експонувалися на виставці, проспект «Видавництво «Веселка» пропонує книги 1978–1979 рр.» (російською та англійською мовами), проспект «Видавництво «Веселка» пропонує книги 1980 року».

Окремі видання були проанотовані в каталозі «Видавництва України пропонують», який вийшов у видавництві «Дніпро». Видавництво підготувало й плакат «Видавництво «Веселка» пропонує книги 1978–1979 рр.» [4, 14].

Серед виданих 1979 року рекламних матеріалів були проспекти планів випуску видань на наступні два роки, плакат-листівка «Видавництво „Веселка”», закладки «Література до Олімпіади — 80» та «Міжнародний рік дитини», проспект «Історико-революційна бібліотека», листівка «Умови республіканського конкурсу на кращий твір для дітей», буклети «Хай завжди буде сонце» (українською та англійською мовами), «Хай завжди буде сонце» (російською та французькою мовами), «Художники «Веселки» дітям».

Крім того, у власних книжках на вільних сторінках були прорекламовані 112 видань (переважно ювілейні) [4, 15].

Певну рекламу продукції видавництва створювали й статті, огляди, рецензії, розширені анотації, написані в основному на замовлення «Веселки», вміщені в тогочасній періодиці.

Значної популярності набували книжки «Веселки» також внаслідок різноманітних форм роботи з читачами.

Однак це були додаткові заходи, що передували чи супроводжували реалізацію книжкової продукції, головні ж книготорговельні функції видавництва до 90-х років ХХ століття не забезпечували.

Руйнування злагодженої системи книгорозповсюдження, що відбулося разом з розпадом тоталітарної держави в цілому, змусило видавництва самостійно шукати шляхи реалізації своєї продукції. З одного боку, свобода у визначенні видань для друку та їх накладів, різноманітність шляхів зацікавлення читачів дали змогу видавцям самим забезпечувати власні прибутки, з іншого — відсутність книготорговельного досвіду, зацікавлених посередників, раптова зміна уподобань читачів, їх купівельної спроможності викликали значні труднощі зі збутом видань. Розгубленість видавців спричиняла швидка приватизація державних підприємств книжкової торгівлі, а відтак — виникнення нових умов для реалізації.

Нові умови негативно вплинули як на випуск кількості назв «Веселки», так і на їх тираж. Якщо в 60-х роках ХХ століття протягом року виходило близько 260-ти книжкових видань для дітей тиражем у середньому 24 330 тис. прим., а до кінця 80-х років ці показники щороку лише зростали, досягнувши 393 назв за тиражу 58 770 тис. прим. [3, 3], то надалі відбувається різке зменшення випуску книжок за назвами й тиражами. Нині щорічний випуск книжкових видань «Веселки» сягає лише 50–60 назв, а середній тираж — 10 тис. прим. [6].

Сучасна читацька аудиторія відрізняється від аудиторії радянського часу не лише кількісно (внаслідок різкого зменшення кількості населення в Україні), але і якісно. Адже новий читач опинився в умовах значного зростання цін на книжкову продукцію за реального зменшення власних прибутків, маючи при цьому набагато ширший вибір джерел інформації, ніж раніше. До факторів, які негативно впливають

на читацькі потреби, дослідники відносять також зміну пріоритетів українців з духовного вдосконалення на матеріальне збагачення [7].

З іншого боку, видавництво, маючи потребу збереження своїх позицій на книжковому ринку, опиняється перед необхідністю використання всіх можливих заходів для привернення уваги читача до власної продукції. Тому для успішної реалізації в такій ситуації особливого значення набуває реклама.

Незважаючи на те, що дослідники книжкового ринку звертають увагу видавців на позитивний досвід «Веселки», яка широко пропагує власні видання [1, 10], більшість заходів видавництва є ефективними переважно для гуртової торгівлі, що подальшої реклами під час продажу вроздріб не проводить. Тому звичайний покупець може виявити нове видання швидше випадково в книгарні, ніж через рекламу (особливо зважаючи на вікову специфіку читацької аудиторії «Веселки»). Крім того, досить обмеженим є й поширення видавничої продукції.

Негативний вплив на процес книгорозповсюдження спричиняє і проблема взаємовідносин видавництва з поліграфістами та гуртовими покупцями. Пошук поліграфічного підприємства, яке б задовольняло видавництво не тільки якістю виготовленої продукції та ціною за роботу, а й професійністю, відповідальністю його працівників, загальним рівнем культури на виробництві [11, 28], вимагає від видавців значних часових затрат. Тому стійкі, надійні робочі стосунки з постійними партнерами могли б значно скоротити час випуску літератури та надходження її до споживача.

«Веселка» ж змушена чи не за кожним виданням заново шукати шляхи для забезпечення цих ділянок роботи.

Як зазначає Я. Гоян, поліграфічні підприємства часто приховують від видавців реальну вартість виробничих процесів [2]. Тому потрібно знайти таких поліграфістів, які могли б піти на поступки в оплаті, надати можливість післяплати. Останнім часом таким підприємством для «Веселки» стала лише київська видавничо-поліграфічна компанія «Експрес-поліграф».

Незважаючи на вищезазначені труднощі, з 90-х років ХХ століття, часу кардинальних змін у системі українського книгорозповсюдження, «Веселка» поступово виробила ряд заходів, що сприяють реалізації продукції видавництва. При цьому колектив зберіг позитивний досвід рекламної діяльності, отриманий ще в радянський час.

Так, досі ефективно застосовується «Веселкою» друк рекламних плакатів, каталогів, що виконують свої функції під час проведення виставок-ярмарків, у яких видавництво бере участь. Однак, вважаємо, ці засоби реклами могли б використовуватися значно ширше, наприклад, у книгарнях, бібліотеках, під час проведення дитячих чи освітніх культурно-масових заходів тощо.

Видавництво продовжує рекламувати нові та раніше випущені книги у власних виданнях, зокрема на останній сторінці обкладинки журналу «Веселочка». Рекламну функцію виконують анотації, рецензії, огляди книг, підготовлені «Веселкою», які вміщені в популярній періодичній пресі, наприклад, газетах «Друг читача», «Літературна Україна».

Різноманітною залишилася безпосередня робота працівників видавництва з читачами. Серед таких заходів найбільш популярними в читацької аудиторії є зустрічі з письменниками й видавцями, літературні та мистецькі конкурси, залучення дитячих творів до публікації, листування.

Досить інформативною як для окремих читачів, так і гуртових покупців, є багаторічна участь «Веселки» в українських та міжнародних конкурсах, виставках-ярмарках, під час проведення яких забезпечується продаж книжкової продукції вроздріб, оформлення гуртових замовлень.

До нових засобів зацікавлення читацької аудиторії належать рекламні презентації в інтернет-мережі видань, що пропонуються до продажу та випущених «Веселкою» раніше, розміщення повних електронних текстів книг.

Останніми роками працівники видавництва проводять широку інформаційну роботу, про що свідчать достатньо часті їх виступи на телебаченні, інтерв'ю в пресі, звернення до громадськості в мережі інтернет з роз'ясненням концепції діяльності «Веселки», висвітленням здобутків та проблем. Такі заходи дозволяють потенційному читачеві зробити позитивні висновки про достойне становище видавців на ринку, їх активну патріотичну позицію, високу якість виготовленої ними продукції.

Рекламну функцію виконує й широка благодійна діяльність «Веселки», що висвітлюється засобами масової інформації.

Висновки

Незважаючи на труднощі переходу від радянських умов книгорозповсюдження, коли організацією продажу займалася держава, до ринкових, видавництво «Веселка» зуміло зберегти досвід багаторічної ефективної рекламної роботи, виробити нові заходи популяризації видавничого продукту та пристосуватися до сучасних особливостей реалізації.

Ефективність видавничого бізнесу залежить також і від інших напрямів роботи видавництва в процесі реалізації промоційного етапу, що є предметом нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бужбецька А. Рекламно-інформаційна діяльність у гуртовій та роздрібній торгівлі книгою в Україні / А. Бужбецька // Вісник Книжкової палати. — 2009. — № 3. — С. 8–10.

2. *Гоян Я.* «Веселка» живе Україною [Електронний ресурс] / Я. Гоян — Режим доступу : // <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=540>.
3. *Дем'янова Л.* Статистичний огляд випуску книжкових видань для дітей в Україні / Л. Дем'янова // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 12. — С. 3–9.
4. Звіт про роботу видавництва за 1979 рік. — ЦДАМЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 3502. — 34 арк.
5. *Іващук О.* Піарщики за сумісництвом / О. Іващук // Книжковий огляд. — 2002. — № 7–8. — С. 43–48.
6. *Корженко С.* Ярема Гоян видав книгу с рисунками свого дяди [Електронний ресурс] / С. Корженко // Режим доступу : <http://gazeta.ua/index.php?id=273688&lang=ru>.
7. *Литвиненко О.* Якісні параметри національного книговидання дитячої художньої літератури / О. Литвиненко // Вісник книжкової палати. — 2010. — № 8. — С. 2–10.
8. Рекламні проспекти «Дитвидав УРСР» (1959 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 56. — Арк. 1.
9. *Теремко В.* Основні засади видавничого бізнесу : навч. посіб. / В. Теремко. — К. : Академвидав, 2009. — 136 с. — (Серія «Альма-матер»).
10. *Тимошик М.* Видавничий бізнес: Погляд журналіста, видавця, вченого / М. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2005. — 328 с. — (Серія «Бібліотека видавця, редактора, автора»).
11. *Тимошик М.* Відносини видавництва і реалізаторів друкованого продукту / М. Тимошик // Друкарство. — 2003. — № 1. — С. 28–31.

REFERENCES

1. *Buzhbetska, A.* (2009). Reklamno-informatsiina diialnist u hurtovii ta rozdrbni torhivli knyhoiu v Ukraini [Advertising and information activities in the wholesale and retail trade book in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty* [Herald of the Book Chamber], №3, pp. 8–10 (in Ukrainian).
2. *Hoian Ya.* «Veselka» zhyve Ukrainoiu [«Rainbow» lives in Ukraine]. Retrieved from <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=540/> (in Ukrainian).
3. *Demianova, L.* (2004). Statystychnyi ohliad vypusku knyzhkovykh vydan dla ditei v Ukraini [Statistical review of the issue of book editions for children in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty* [Herald of the Book Chamber], №12, pp. 3–9 (in Ukrainian).
4. *Zvit pro robotu vydavnytstva za 1979 rik* [Report on the work of the publishing house in 1979]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy* [Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine]. F. 667, Op. 1, Od. zb. 3502, Sheet 34 (in Ukrainian).
5. *Ivashchuk O.* (2002). Piarshchyky za sumisnytstvom [PR experts plurastically]. *Knyzhkovyi ohliad* [Book review]. (N. p.), №7–8, pp. 43–48 (in Ukrainian).
6. *Korzhenko S.* Jarema Gojan vydal knigu s risunkami svoego djadi [Yarema Guyan issued a book with drawings of his uncle]. Retrieved from <http://gazeta.ua/index.php?id=273688&lang=ru/> (in Russian).
7. *Lytvynenko, O.* (2010). Yakisni parametry natsionalnoho knyhovydannia dytiachoi khudozhnoi literatury [Qualitative parameters of the national book publishing of children's literature]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty* [Herald of the Book Chamber], №8, pp. 2–10 (in Ukrainian).
8. *Reklamni prospekty «Dytvydav URSR»* [Advertising brochures «Children's Edition of the UkrSSR»]. *TsDAMLUMU*, F. 667, Op. 1, Od. zb. 56, Sheet 1 (in Ukrainian).
9. *Teremko, V.* (2009). *Osnovni zasady vydavnychoho biznesu: navchalnyi posibnyk* [Basic Principles of Publishing Business: Tutorial]. Seriiia «Alma-Mater» [Seria «Alma-Mater»]. Kyiv: Akademvydav, p. 136 (in Ukrianian).
10. *Tymoshyk, M.* (2005). *Vydavnychiy biznes: Pohliad zhurnalista, vydavtsia, vchenoho* [Publishing Business: The View of a Journalist, Publisher, and Scientist]. Seriiia

«Biblioteka vydavtsia, redaktora, avtora» [«Library of Publisher, Editor, Author»]. Kyiv: Nasha kultura I nauka, p. 328 (in Ukrainian).

11. Tymoshyk, M. (2003). Vidnosyny vydavnytstva i realizatoriv drukovanoho produktu [Relations between the publishing house and the publishers of the printed product]. Drukarstvo [Typography], №1, pp. 28–31 (in Ukrainian).

TRADITIONS OF ADVERTISING AND PROMOTIONAL ACTIVITY OF «VESELKA» (THE RAINBOW) PUBLISHING HOUSE

Oksana Ivanchenko,

Candidate of sciences (Social Communication), Associate Professor
Cherkassy Bohdan Khmelnytskyi National University
81, T. Shevchenko Boulevard, 18031, Cherkassy, Ukraine
e-mail: ivasana@ukr.net

The article deals with the analysis of promotional experience of National Specialized Publishing house of literature for children «Vesselka» («Rainbow») in the comparative-historic aspect, what is important for contemporary development of publishing activities in Ukraine.

Soviet system of book trading solved many problems of publishers concerning sale of finished products, as book-trade was not among the functions of publishing houses. The principal activity of publishing houses consisted in preparation for and printing books, that allowed the workers not to distract attention to third-party things, but to concentrate on making good quality product. But with the aim of attracting a wide circle of readers for propaganda of principles of party ideology and soviet mode of life with the help of book, publishing houses were entrusted with multiform culture-and-mass work: holding meetings with writers, members of editorial staff, organizing competitions among readers, travelling exhibitions and so on. Besides publishing houses were to print some advertising products.

With the destruction of this system and restoration of Ukrainian independence in 1991, publishers faced the problem of absence of any book-trade experience, absence of any intermediaries who would be interested in book-trade, sudden changes of readers' taste and of their purchasing capacity. Notwithstanding the difficulties, «Vesselka», step by step, worked out a number of actions, which would facilitate sales of printed products. At the same time, the staff retained positive experience of advertising and educational activities, obtained in Soviet times.

The study of both positive and negative experience of promotional activity of centers, which have existed in publishing space of Ukraine for a long time, publishing house «Vesselka» as an example is topical for putting a lot of newformed publishing houses into successful working order.

Key words: national specialized publishing house of literature for children «Vesselka» («Rainbow»), advertising activity, promotional activity, publishing activity.

УДК 007:655.55»199/20»(477)

Рекламно-інформаційна політика видавництв у перше десятиліття незалежності України

Ірина Копистинська,
канд. філол. н., доц.

Івано-Франківський університет
права імені короля Данила

вул. С.Коновальця, 35,
76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: irchuk@ukr.net

© КОПИСТИНЬКА І., 2018

У статті досліджується формування в українських видавництвах рекламно-інформаційної системи просування книги наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. Зазначається, що основними елементами комунікацій були реклама та промоція.

Ключові слова: реклама, промоція, книга

Постановка проблеми

Однією з важливих у вітчизняному книговиданні є проблема формування рекламно-інформаційної політики видавництв. Її суть полягає в ефективній реалізації випущених творів, що, зокрема, передбачає просування книг до кінцевого споживача. У цьому контексті термін просування — «будь-яка форма повідомлень, які використовує видавництво для інформування покупців (нагадування) про свої видання, послуги [6, 215]».

Інформаційна політика видавництва є однією з основних складових книжкового маркетингу — комплексної діяльності з виявлення і задоволення потреб потенційних читачів. У сучасних українських видавництвах така діяльність поки що недостатньо розвинута через певні історичні та соціально-економічні причини. Слід зазначити, що після краху радянської централізованої системи книгорозповсюдження українські видавці гостро зіштовхнулися з потребою самостійно зацікавлювати та інформувати читача про новодруки. Вивчення такого першого досвіду є необхідною умовою для подальшого розвитку книжкового маркетингу в Україні.

Постановка завдання

Завданням статті є вивчення рекламно-промоційного досвіду українського книговидання у перше десятиліття незалежності.

Теоретичними та практичними питаннями маркетингу у видавничій справі в Україні та за кордоном займалися вчені М. Тимошик, Я. Влодарчик, В. Теремко, Є. Комаров, Н. Маковеев, Ю. Мельник, Е. Бейверсток, Г. Ключковська. Дослідники сходяться на тому, що видавни-

цтвам необхідна комунікаційна система просування творів друку до кінцевого споживача. Вона може виконувати наступні функції:

- інформувати потенційних покупців про книжкові новинки;
- змінювати ставлення читачів до видань;
- переконувати покупця придбати сучаснішу друковану продукцію;
- відповідати на запитання покупців;
- формувати позитивний імідж видавництва тощо.

Ю. Мельник вказує, що «серед інструментів маркетингових комунікацій на ринку книжкової продукції слід особливо відзначити такі: реклама, стимулювання збуту, PR, прямий маркетинг, персональний продаж, мерчандайзинг» [8, 100].

Наша ж увага буде зосереджена на тих двох складових видавничого маркетингу, які, думається, відігравали основну роль у системі популяризації книги у перші роки незалежності України. Йдеться про рекламу та промоцію друкованої продукції. На важливості цих методів акцентує і відома американська письменниця та видавець Дж. Аппельбаум у книзі «How to Get Happily Published», зазначаючи, що оскільки після виходу книги видавець повинен її продати, то на цьому етапі йому будуть необхідні реклама, промоція, розповсюдження» [11, 229–230].

У видавничій справі реклама виконує особливу роль. Соціальна її функція визначається залученням людини до духовних цінностей, економічна — отриманням прибутку.

Загалом, реклама книги, маючи певні особливості, працює за тими ж принципами, що характерні для просування будь-якого іншого товару. Головні з них — масовість та періодичність, спрямованість на конкретного потенційного покупця, лаконічність, виразність та незвичайність форми. У рекламі обов'язково повинні міститися заголовки книги або певний лозунг, інформація про предмет, а також умови продажу тощо.

Дослідження дозволяють стверджувати, що у 90-х роках ХХ та на початку ХХІ ст. українські видавці використовують такі рекламно-інформаційні канали просування книг:

- пресу, особливо галузеву;
- книжкові виставки, конференції, презентації;
- друковані матеріали: каталоги, буклети, листівки, директ-мейли, вкладки тощо;
- радіо і телебачення;
- Інтернет.

Специфіка книги як товару, що має, зазвичай, одну й ту ж форму, але різний зміст, фактично потребувала роботи з кожним окремим твором. Проте, вартість друкованої продукції не давала змоги робити рекламу масштабною, тим більше, для кожного видання, тому для

книжкового бізнесу того часу були властиві лаконічні форми реклами. Найчастіше це була інформація у вигляді обкладинки книги з бібліографічним записом чи короткою анотацією або, у кращому випадку, — публічна рецензія.

Обмеженість коштів на рекламу більшості вітчизняних видавництв призводило до своєрідних «кооперативних» форм у рекламі. Реклама окремої книги у такому випадку часто замінювалася рекламою певної видавничої серії або рекламою самого видавництва і формуванням його іміджу у випуску літератури певної тематики. Така реклама використовувалася ще за радянських часів, коли кількість видавництв була обмеженою і читачі шукали нові книги за тематикою конкретного видавництва. Прикладом «кооперативної» форми кінця ХХ — початку ХХІ ст. може бути рекламування серій «Текст + Контекст», «Ехсептіс ехсірієндіс» та «Дитяча академія наук» (видавництво «Факт»); «Мої улюблені книжки» («Сталкер»); «Дошкільнятко» («Торгсін»); «Найкращі казки» («Казка»); «Лауреати нобелівської премії» («Юніверс»); серії книжок-переможців літературних конкурсів «Коронація слова» та «Золотий Бабай» тощо. Найчастіше ж для реклами подавався тематичний напрямок видавництва з бібліографічним переліком книг і орієнтовною ціною.

Сьогодні, коли на ринку існують десятки видавництв, що спеціалізуються на однаковій тематиці, орієнтація покупців на імідж видавництва має винятково важливий характер. Тогочасним прикладом формування власного іміджу може слугувати постійна реклама у ЗМІ книг харківського «Фоліо». Свою комунікаційну систему у видавництві побудували на тривалості та стабільності стосунків автора і видавця. Якщо автор маловідомий, його ім'я у різний спосіб представляли на книжковому ринку, тобто «розкручували». Директор «Фоліо» О. Красовицький зазначав, що окуповується «розкрутка» 3-5-ти і більше книжок одного автора, який регулярно друкується у нашому видавництві. Рекламуючи одну його книжку, ми рекламуємо і всі інші. Звісно, що брендами видавництва є імена авторів, а не марка «Фоліо», — читачеві все одно, хто видав його улюбленого письменника [3, 43].

Перевагу серед PR-технологій «Фоліо» надавало телерекламі. Саме це видавництво вперше у незалежній Україні прорекламувало свої книги на телебаченні. Світовий досвід показує, що така реклама дуже перспективна. Наприклад, після ролика в теефірі продаж пропонуванних книг «Фоліо» зріс у п'ятеро.

Досвід «Фоліо» показав, що вкладати великі кошти у рекламу можна лише у двох випадках: коли пропонуються серійні книги або твори добре відомого автора, з яким налагоджено серйозні довгострокові відносини.

У цьому контексті слід наголосити на тому, що ефективність реклами зумовлюється правильною організацією і плануванням роботи, раціональним використанням засобів реклами, а також правильною оцінкою її ролі у процесі книгорозповсюдження.

За радянських часів 31,6 % покупців отримували інформацію про книги з магазинних джерел, друкованою рекламою користувалися 27,5 %, усними повідомленнями (виступи видавців, працівників книжкової торгівлі, рекомендації викладачів, лекторів, знайомих тощо) послуговувалися 25,7 %, масовим засобом інформації довіряли 6,7 %, іншим джерелам — 8,5 % [7, 4]. Наприкінці 90-х років ХХ століття основним джерелом отримання інформації про книги стала періодична преса. Згідно з результатами опитування центру рейтингових досліджень «Еліт-Профі», у досліджуваній період майже половина потенційних покупців стежила за рекламою книг у друкованих періодичних виданнях, 25 % читачів дізнаються про новинки у книгарнях, 12,5 % — через Інтернет, 5,3 % — з реклами по радіо і телебаченні, усною інформацією користуються 11 % і бібліотечною — 1,5 % [10, 189].

Перевага реклами у пресі полягає у тому, що газети чи журнали дають можливість інформувати про видання швидко, постійно і масово. Ще одна характерна особливість реклами у пресі — до неї можна повертатися знову.

Періодичні ЗМІ, до яких потрапляла тогочасна книжкова реклама, можна розділити на три типи.

1. У масовій пресі реклама книг, як правило, була разовою і з'являлася переважно тільки з виходом нового видання, а також у зв'язку з літературними конкурсами чи врученнями премій. Однак серед такої періодики можна виділити певні газети й журнали, у яких більш-менш регулярно з'являються огляди книжково-літературних новинок.

Серед брендових видань назвемо глянцеві журнали «Cosmopoliten», «Натали», «Корреспондент», «ГНМ», «Афиша», книжкова рубрика у яких була присутня щономера і могла зорієнтувати читачів у світі літературних новинок, щоправда, не тільки українських, а радше, російських видавців. Рівень рекламного впливу цих популярних інформаційних носіїв на читача важко переоцінити.

З цієї групи преси у сфері популяризації книги, авторів і видавництва, рекламно-іміджевої «розкрутки» активно працювала низка видань загальнополітичного характеру. Найперше слід назвати тижневик «Дзеркало тижня», який двічі на місяць пропонував критико-аналітичну й художньо-публіцистичну шпальту «Книжкова лавка».

Регулярно матеріали про книжковий ринок, новодруки, інтерв'ю з видавцями та авторами, інформацію з видавничої сфери публікували щоденні всеукраїнські газети «Україна молода» і «День», тижневики

«Українське слово», «Столичные новости», «Киевские ведомости», «Пік», «Хрещатик», регіональні видання «Львівська газета», «Високий замок», «Молодий буковинець» тощо.

Також слід назвати авторитетні літературні часописи «Кур'єр Кривбасу», «Сучасність», «Березіль», «Критика», «Кальміус», тижневик «Літературна Україна», «Література плюс», які на своїх шпальтах приділяли увагу проблемам літературної критики й почасти книговидавництва.

2. У галузевій пресі рекламувалися профільні книги видавництв, що співпрацювали із цією періодикою. Наприклад, в освітніх виданнях «Освіта», «Рідна школа» тощо рекламувалися видання «Педпреси», «Освіти», «Перуна» та інших видавництв, що спеціалізувалися на випуску шкільних підручників.

3. Найактивніше рекламувалися книги у фаховій (спеціалізованій) пресі зі сфери книжкової справи — «Друкарство», «Вісник Книжкової палати», «Друк & книга», «Книжковий огляд», «Книжковий клуб плюс», «Книжник-review», «Друг читача», «Книжкова ТЕКА», «Книжковий кур'єр».

У досліджуваній період, коли видавництва мали доволі обмежені можливості оплачувати рекламні послуги, надзвичайно важливу роль повинна була відігравати непряма реклама, або так звана промоція». За визначенням дослідниці Г. Ключковської, яка ввела цей термін в український інформаційний простір, книжкова промоція — це процес «творення популярності книги та автора не рекламними засобами, інтегрований в ринковий механізм маркетингу і в кінцевому результаті спрямований на формування попиту [4, 4]».

Специфіка і основна перевага промоції у тому, що її акції — це опосередкована і, головне, безкоштовна реклама. На відміну від реклами, промоція нараховує значно більше методів популяризації видань. Це презентації новинок; участь у книжкових виставках; рецензії; інтерв'ю з автором чи його участь у ток-шоу; тематичний книжковий огляд; стаття про видавництво і його книги; літературна дискусія; круглий стіл, проблемна стаття чи тематична передача, у контексті яких виступає тема книги чи думка автора як експерта з обговорюваної проблематики; препринт (попередня публікація книги чи її уривку в періодичному виданні); книжкова лотерея; надання книги як призу у різноманітних конкурсах, розіграшах; згадка про автора у світській хроніці чи фігурування його імені у скандалі тощо.

Однак, в Україні наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. практично половина видавництв не застосовувало жодних акцій промоції. Результати авторського дослідження засвідчили, що презентації щойно випущених книг проводили приблизно 10 % видавництв. У книжкових виставках брало участь лише шоста частина видавничих структур. І тільки 30 % співпрацювали зі ЗМІ. Причому половина з них надсилали

інформацію про новодруки тільки до фахової або галузевої періодики. І лише поодинокі видавничі структури разом із пресою використовували ще й послуги радіо чи ТБ. Тобто перевагу для акцій книжкової промоції, як і реклами, видавці надавали друкованим ЗМІ.

Найголовніший недолік видавців, які намагалися популяризувати свою продукцію за допомогою засобів промоції, — обмеження разовими акціями. Адже позитивний результат від промоції можливий тільки за комплексного підходу — використання багатьох ЗМІ, як спеціалізованих, так і періодичних, з різною читацькою аудиторією, подача інформації у різних тематично-жанрових формах, організація презентацій та участь у виставках тощо.

Аби переконатися у цьому, автор проаналізувала маркетингову діяльність у перше десятиліття незалежності одного з найуспішніших вітчизняних видавництв — харківського «Фоліо». Результати засвідчили: для популяризації своїх книжок і підтримання власного іміджу, окрім комерційної реклами, це видавництво застосовувало найповніший пакет промоційних акцій.

Коротко охарактеризуємо основні з них.

По-перше, це постійні презентації новодруків. Ефективність таких заходів очевидна: щойно з'явившись, книжка вже перебувала «на слуху». За висловом П. Берд, «презентації є подіями, при яких ви стоїте перед аудиторією і розповідаєте про свою роботу, свій продукт або компанію [цит. за 9, 41]». Як правило, після презентацій видання отримувало підтримку ЗМІ.

По-друге, максимально повне представлення видань на книжкових форумах та виставках як в Україні, так і в Росії, що давало змогу значно розширити читацьку аудиторію.

По-третє, періодична присутність на шпальтах фахової та центральної преси рецензій, критичних оглядів книжкової продукції, інтерв'ю з постійними авторами видавництва. Як зазначає Е. Бейверсток, «статті та книжкові огляди в засобах масової інформації є одним із найвпливовіших способів формування читацьких звичок [1, 179]».

По-четверте, препринт у журналі «Книжковий клуб плюс» творів, які готувалися до друку. Ефективність такого методу промоції полягала у зацікавленні читача книгою ще до її виходу.

По-п'яте, запрошення до участі у виставках і самих авторів видавництва для зустрічей із читачами. У такий спосіб, зі спеціально організованими прес-конференціями, створювалися інформаційні приводи, які допомагали авторові зайвий раз «засвітитися». Для прикладу: на книжковому ярмарку «Світ книги» у Харкові автором 2001 р. було визнано Ю. Рогозу, а 2002 р. — А. Куркова. Очевидна й економічна вигода від таких промоційних акцій — різке збільшення продажів літератури.

У зв'язку з цим необхідно зазначити, що суттєвим недоопрацюванням більшості видавців було якраз те, що до рекламування книги автори залучалися рідко. Хоча ніхто краще за самого письменника не може представити свою книгу. Адже «спілкування від серця й до серця, — на думку О. Забужко, — є найдієвішою рекламою» [2, 27].

Ще один значний напрямок роботи «Фоліо» з популяризації книг — нерекламний вид співробітництва з телебаченням. Йдеться про створення за випущеними творами сценаріїв для кінофільмів. А це вже однозначно популяризувало однойменні видання. Окрім цього, тривалий час «Фоліо» плідно співпрацювало з програмою «Сніданок з «1+1» — надавало свої видання як призи для різноманітних конкурсів. Взаємовигідність такого проекту беззаперечна: інформаційно-розважальна програма отримувала книги для подарунків, водночас їх рекламуючи. Зокрема, ведучі «Сніданку» наголошували, що з асортиментом «Фоліо» усі бажаючі можуть ознайомитися через каталог видавництва «Книга — поштою». Таким чином, популяризувалися не лише окремі книги, а й весь видавничий репертуар.

Аналогічним до «Фоліо» прийомом співпраці з телебаченням назвемо практику видавництва «Махаон-Україна» популяризувати свої книги у «Вечірній казці» на УТ-1. Причому у цьому випадку вже йшлося і про змістове представлення книг — в ефірі ведуча читала з них казки.

Наприкінці 2003 р. існувала лише одна спеціалізована телепередача «Книжковий клуб», що транслювалася на київському каналі «Гравіс» у будні опівдні. Відсутність книжкових передач на телебаченні пояснюється відсутністю комерційного зиску. Тому охочі популяризувати книги за допомогою телебачення, змушені були використовувати звичайну рекламу і платити за неї стільки ж, як за будь-який інший побутовий товар.

Те ж можна сказати і про намагання наблизити книжку до читача засобами радіо. Для керівників радіокомпаній, як і телеканалів, видавнича тематика на радіохвилях є небажаною, оскільки не приносить надприбутків. Особливо це стосується FM-станцій. Можна навести лише поодинокі приклади плідної співпраці видавництва та радіо. Наприклад, ТРК «Голос Києва» і видавництва «Пульсари», яке намагалося привернути увагу до імені автора, порушуючи проблему, що болить автору і видавництву, у тій чи іншій тематичній передачі або під час творчої зустрічі.

Окремо варто сказати про діяльність творчо-виробничого об'єднання художніх програм і його передачі «Поетична сторінка», «Вершини світового письменства», «Сторінки літературної класики», «Детектив, пригоди, фантастика», «Літературні читання». Під час передач слухач отримував найнеобхіднішу інформацію про видання,

короткий коментар і чув уривки художніх текстів. Це ставало першим поштовхом до прочитання твору.

Прикладом промоційної акції того часу є і не книжкова програма Р. Яреми «Класики у підгузках» (радіо «Ера») з книжками-призами.

Загалом і сьогодні «радіостанції пов'язують з книгою передачі переважно літературні і просвітницькі. Нові книги часто фігурують як призи в радіоіграх зі слухачами. Спеціальні інформаційні і рекламні матеріали проходять тут зазвичай як епізодичні сюжети» [8, 100].

Ще одним методом промоції повинен бути так званий «нульовий» цикл, що починається від задуму книжки, вибору її редакторів і закінчується представленням видання до виходу в світ. Однак такий вид книжкової популяризації у досліджуваній період в Україні ще не прижився. Прикладом використання «нульового» циклу можна назвати видавництво «Факт». Для прикладу: PR-кампанія четвертої книги серії «Текст + Контекст», що приурочена до 100-річчя з дня народження Ю. Яновського, почалася ще задовго до видання і до початку урочистостей в Києво-Могилянській академії та Кіровограді. Інший яскравий приклад: головний редактор «Факту» пообіцяв збільшити гонорар за роман письменникові А. Дністровому, якщо книга «засвітиться» у пресі ще до появи на світ. Проте займатися попередньою «розкруткою» повинен був сам автор, оскільки посади PR-менеджера у більшості вітчизняних видавництв не було.

Частина видавництв, у яких використовувалися методи непрямої реклами, мали піарівські програми-мінімуми. Наприклад, бюлетень «Смолоскип України» видавництва «Смолоскип», який безкоштовно надсилається цікавим для видавництва адресатам. Це ж видавництво орендувало окремі стенди у книгарнях, мало безкоштовні огляди у двотижневику «Книжник-review», часописі «ПіК», має власний сайт, проводить творчі конкурси та семінари для молодих авторів в м. Ірпінь. Окрім того, видавництво постійно організовує презентації новодруків, на які завжди запрошує творчу молодь — стипендіатів Міжнародного Благодійного Фонду «Смолоскип».

Досвід з проведення акцій промоції має і видавництво С. Павличко «Основи». Цікавою є платна PR-кампанія для «Історії Європи» Н. Девіза. Директор видавництва В. Кирилова з'являлася на різних каналах кілька разів, і перша тисяча примірників, незважаючи на високу ціну, була швидко розпродана.

Показовою у популяризації дорогого видання може стати рекламно-промоційна кампанія, проведена львівським видавництвом «Просвіта» для «Універсального словника-енциклопедії» (далі — «УСЕ»). Це видання надійшло у продаж за дуже високою для друкованого товару ціною. Те, що директор видавництва О. Коваль вважала за конкурентні переваги кольорового ілюстрованого «УСЕ», книготоргівля визнала

недоліком. Це, по-перше, — українська мова, по-друге, — нестандартний формат (занадто товста), по-третє, — дорога. Однак, у видавництві провели такі заходи з просування енциклопедії:

1. Надрукували та розіслали рекламні буклети та директ-мейли.
2. Виготовили плакати для розміщення у книгарнях.
3. Провели презентацію для журналістів.

Після презентації публікації про «УСЕ» з'явилися у багатьох виданнях, за винятком таблоїдів та глянцевиx журналів. О. Коваль запросили на телебачення. Сюжет у «Сніданку з 1+1» тривав майже 5 хвилин. Переможці вікторини, організованої у прямому ефірі, отримали книжку. Після таких промоційних медіа-заходів активізувався потік замовлень за розісланими раніше буклетами. Відтак, за рік було реалізовано майже весь 15-тисячний наклад словника-енциклопедії. Такі результати спростовують поширену думку, що в Україні можливо продати не більше, ніж 500 примірників дорогої книги.

Наступним кроком видавництва була традиційна реклама — інформація у передплатному каталозі «Укрпошти» і показ рекламного ролика на «1+1». З 10 тисяч другого накладу залишилося кілька сотень примірників. На рекламну кампанію додрукованого видання покладалося значно більше надій, оскільки нею займалися фахівці з «1+1». Але результати виявилися гіршими порівняно з акціями промоції на першому етапі проекту [5, 19]. Отже, можна стверджувати, що промоція книги є ефективнішою за традиційну рекламу.

Більшість же вітчизняних видань наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. не отримували жодної рекламної та промоційної підтримки.

Висновки

Реклама у книжковій справі у перше десятиліття незалежності була доволі хаотичною і тому не давали очікуваних результатів. Однак, вона, безперечно стала добрим підґрунтям для подальшого розвитку книжкового маркетингу.

З огляду на це, сучасний стан рекламно-інформаційної діяльності у видавничій справі потребує детального вивчення, однак це вже тема для окремої розмови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейверсток Э. Книжный маркетинг : Пер. с англ. / Э. Бейверсток. — СПб. : БХВ, 1999. — 336 с.
2. Забужко О. Спілкування від серця й до серця є найдієвішою рекламою / Оксана Забужко. // Книжковий огляд. — 2001. — № 12. — С. 27-30.
3. Іващук О. Піарщики за сумісництвом / Олена Іващук. // Книжковий огляд. — 2002. — № 7-8. — С. 43-48.
4. Ключковська Г. Книжкова промоція як взаємодія книжкової справи та ЗМІ (засади формування української моделі) : Дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. н. / Галина Ключковська — Львів, 2000. — 176 с.

5. Коваль О. УСЕ про рекламу / Олександра Коваль // Книжковий клуб плюс. — 2002. — № 4. — С. 19.
6. Комаров Е. И. Эффективное издательство. Менеджмент и маркетинг в издательской деятельности: Учебно-методическое пособие для системы повышения квалификации / Н. П. Маковеев, Е. И. Комаров. — М. : Логос : Московский государственный университет печати, 2000. — 240 с.
7. Леонов І. В. Ефективність пропаганди і реклами книги / І. В. Леонов, М. І. Семенова. — К. : Реклама, 1985. — 20 с.
8. Мельник Ю. М. Аналіз комплексу маркетингу книговидавничої справи / Юлія Мельник, Олена Драчук. // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2010. — № 1. — С. 96-101.
9. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз : Навч. посіб. / Г. Почепцов. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2004. — 373 с.
10. Український best. Книжка року'2001 / Упоряд. К. Родик, Д. Стус. — К. : Абрис; Книжник-review, 2002. — 192 с.
11. Appelbaum J. How to Get Happily Published. / J. Appelbaum. — Penguin Books Canada Limited, Markham, Ontario — Third edition, 1989. — 306 p.

REFERENCES

1. Bejverstok, Je. (1999). Knizhnyj marketing: Perevod s anglijskogo [Book Marketing: Translation from English]. Saint-Petersburg: BKhV, p. 336 (in Russian).
2. Zabuzhko, O. (2001). Spilkuvannia vid sertsia y do sertsia ye naidiievishoiu reklamoiu [Communication from heart to heart is the most effective advertising]. Knyzhkovyi ohliad [Book review], №12, pp. 27–30 (in Ukrainian).
3. Ivashchuk, O. (2002). Piarshchyky za sumisnytstvom [PR experts plurastically]. Knyzhkovyi ohliad [Book review], №7–8, pp. 43–48 (in Ukrainian).
4. Kliuchkovska, H. (2000). Knyzhkova promotsiia yak vzaiemodiia knyzhkovoi spravy ta ZMI (zasady formuvannia ukrainskoi modeli) [Book promotion as interaction of book business and mass media (principles of formation of the Ukrainian model)]. Kandydatska dysertatsiia [Candidate's dissertation]. Lviv: p. 176 (in Ukrainian).
5. Koval, O. (2002). USE pro reklamu [ALL about advertising]. Knyzhkovyi klub plus [Book club plus]. №4, p. 19 (in Ukrainian).
6. Komarov E. I. (2000). Jeftektivnoe izdatel'stvo. Menedzhment i marketing v izdatel'skoj dejatel'nosti: Uchebno-metodicheskoe posobie dlja sistemy povyshenija kvalifikacii [Effective publishing house. Management and marketing in publishing: Teaching-methodical manual for the system of professional development]. Moscow: Logos, Moscow State University of Printing Arts, p. 240 (in Russian).
7. Leonov, I. V., Semenova, M. I. (1985). Efektyvnist propahandy i reklamy knyhy [The effectiveness of propaganda and book advertising]. Kyiv: Reklama, p. 20 (in Ukrainian).
8. Drachuk, O., Melnyk, Yu. M. (2010). Analiz kompleksu marketynhu knyhovydavnychoi spravy [Analysis of the marketing marketing of book publishing business]. Marketynh i menedzhment innovatsii [Marketing and innovation management]. №1, pp. 96–101 (in Ukrainian).
9. Pocheptsov, H. H. (2004). Pablik ryleishnz: Navchalnyi posibnyk [Public relations: A manual]. (Vol. 2). Kyiv: Company «Znannia», KOO, p. 373 (in Ukrainian).
10. Rodyk, K., Stus, D., (Eds.) (2002). Ukrainskyi best. Knyzhka roku 2001 [Ukrainian best The book of the year 2001]. Kyiv: Abrys; Knyzhnyk-review, p. 192 (in Ukrainian).
11. Appelbaum, J. (1989). How to Get Happily Published. Penguin Books Canada Limited, Markham, Ontario, Third edition, p. 306 (in English).

ADVERTISING-INFORMATION POLICY OF PUBLISHING HOUSES IN THE FIRST DECADES OF UKRAINIAN INDEPENDENCE

Копыстynська Ірина,

Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor

Ivano-frankivsk King Danyla University of Law

35 Ye. Konovalets str.

76018, Ivano-Frankivsk Ukraine

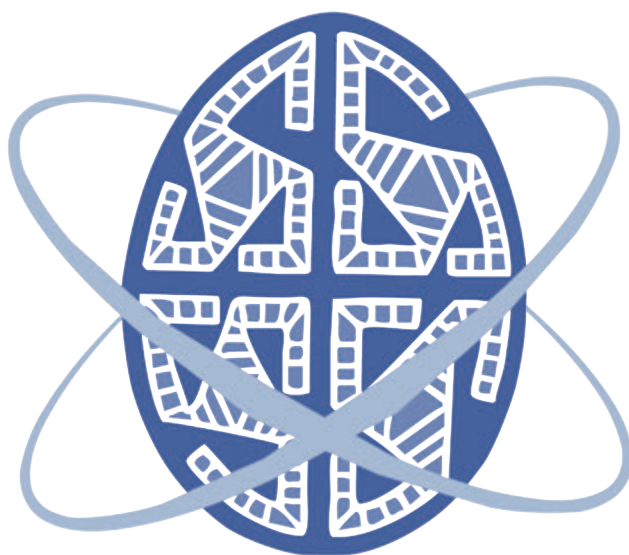
e-mail: irchyk@ukr.net

The article deals with the formation of advertising-information system of book promotion at the end of the XXth — the beginning of the 21st centuries, in Ukrainian publishing houses, principal components of communication-advertising and promotion. The author also analyzed the specific features of book as goods, book market at the present-day stage, promotion methods. Information policy of publishing house is one of the important components of book marketing — complex activity aimed at explicating and meeting the requirements of potential readers. Theoretical and practical questions in publishing marketing in Ukraine and abroad were studied by M. Tymoshyk, Ya. Vlodarchyk, V. Teremko, Ye. Komarov, N. Makoveiev, Yu. Melnyk, Ye. Beiverstok, H. Kluchevska. The scientists share the opinion, that publishing houses need a communicative system of product promotion to the final consumer. Advertising plays a special role in publishing. Its social function is defined by attracting a person to spiritual values, and economic one — by getting profit. The problem of working-out advertising-informational policy of publishing houses is also an important question. Its essence means effective trading of published products, that presupposes moving books forward to final consumer. The peculiarities of book popularization on TV were analyzed. Advertising in book publishing had chaotic character and did not give the expected results. But undoubtedly it became a good basis for further development of book marketing.

Key words: advertising, promotion, book.

ПУБЛІЦИСТИКА

PUBLICISM

УДК 654.197:316.658.4»20

Революція гідності і тенденції зросійщення Українського телебачення

Олег Романчук,канд. філол. н., гол. ред. журналу
«Універсум» (Львів)

© Романчук О., 2018

Андрій Куликов, відомий тележурналіст, ведучий програми «Свобода слова» на ICTV, констатує, що в Україні забагато телебачення, зрозумів, що це унеможливає забезпечення якісного продукту в усьому телевізійному просторі. Відтак маємо *«закупівлю великої кількості низькопробної продукції, насамперед російської, хоча і американської також. Російська продукція – небезпечніша. Вона показує майже таких людей, як ми, тому і впливає на глядача більше, ніж, скажімо, американська з таким же сюжетом. Українська аудиторія швидше асоціюватиме себе з росіянами, аніж з американцями чи навіть поляками»*.

Висновки абсолютно правильні. Тому обурює, що процес зросійщення українців не припинився і після Революції Гідності – на свідомість і розум громадян продовжує чинитися ідеологічний тиск через пропаганду російської мас-культури, кіно й телебачення. Кремль і його п'ята колона в Україні прагне переконати її громадян (насамперед, молоде покоління), що Росія для них психологічно ближча, ніж, приміром, Польща чи Словаччина. Цей луб'янський міф робить свою підступну справу – підриває здатність до опору як психологічного, так і мілітарного. І не з добра-дива 19 грудня 2014 року на телеканалі ICTV демонструвалися «Наркомовський обоз» і телесеріал «Смертельна сутичка»...

П'ята колона в Україні підступно й безцеремонно продовжує реалізовувати давні й сучасні теоретичні розробки російських фахівців з інформаційних воєн.

І справді. Впродовж 60-х і початку 70-х років ХХ століття Євген Месснер, колишній полковник Генерального штабу Російської імператорської армії, військовий теоретик, доводив, що сучасна збройна боротьба перейшла від традиційних методів до нових – «боротьби заколотом»: «Впредь важнейшим будет почитаться завоевание душ во враждующем государстве. <...> Не об уничтожении живой силы надо думать, а о сокрушении психической силы. <...> Агитация во время войны должна быть двуличной: одна полуправда для своих,

другая – для противника. <...> Воевание повстанцами, диверсантами, террористами, саботажниками, пропагандистами примет в будущем огромные размеры». Нічого не нагадує?

А ось як визначає статус сучасної інформаційної війни Андрей Манойло, випускник Факультету підготовки керівних кадрів Академії ФСБ: «Информационно-психологическая война <...> в настоящее время представляет собой наиболее социально опасную форму <...> противоборства, осуществляемого насильственными средствами и способами воздействия на информационно-психологическую сферу противника с целью решения стратегических задач. <...> В качестве объектов воздействия выделяются <...> сознание населения, общественное мнение <...> В качестве целей информационной войны называются <...> навязывание противнику своих духовно-нравственных и культурологических ценностей в замену военных действий».

Демагогічною є позиція: мовляв, «не має значення», якою мовою отримувати інформацію з редакції українського радіо чи телестудії – «ліш би человек бил хароший». Таке фарисейство призвело мало не до втрати національної ідентичності, до засилля культури й мови країни-агресора.

Заборонити сотню-другу російських кінострічок, які становлять загрозу національним інтересам, недостатньо. В українському інформаційному просторі має домінувати українська мова та культура, зокрема культура масова. Інакше розриву з імперією не станеться.

Підтвердженням цього стала брутальна інформаційна спецоперація п'ятої колони на новорічних телеекранах України, а надто на «Інтері». Навіть представники влади зреагували. Принаймні вербально.

У перший день нового 2015 року секретар РНБОУ Олександр Турчинов заявив, що Національна рада з питань телебачення і радіомовлення повинна «негайно розглянути питання щодо позбавлення ліцензії телеканалу «Інтер», який став складовою інформаційної війни, що ведеться проти власної країни». На захист інформаційного простору України стали Юрій Стець, В'ячеслав Кириленко, Олексій Курінний, Святослав Цеголко.

Чи не забракне у відповідальний момент рішучості й політичної волі? Зрештою позбавлення ліцензії лише одного телеканалу для наведення ладу в інформаційному просторі України замало. Бо советсько-російський кіномотлох – комедійні та детективні серіали, розважальні та мультиплікаційні фільми – далеко не безневинні візуальні продукти, як це може здатися на перший погляд.

Приміром, такі советські культові фільми, як «Іронія долі, або З легким паром», «Джентльмени удачі», «Діамантова рука», «Москва сльозам не вірить», «Іван Васильович змінює професію», «Карнавальна ніч» тощо, які вже вкотре були реанімовані у цьогорічному новорічному телеефірі – яскравий симптом світоглядної кризи, яка все ще

дається взнаки навіть після Революції Гідності.

Достатньо переглянути програми українських телеканалів із кінця грудня — початку січня кожного року, щоб переконатись, що атавізми советськості не зникли. «Картіна маслом», – прокоментував би побачене колоритний Давид Маркович Гоцман із російського телесеріалу «Ліквідація». Бо «кіношне масло» на українських телеекранах ледь не всуціль російське...

Невже не можна було зробити україномовними новорічний музичний кіносеріал «Аліса в Дивосвіті» на ТРК «Україна», а, скажімо, на Першому національному новорічне шоу «Кінооке», «Перші на «Першому». Новорічно-різдвяне шоу?.. Волі забракло, вміння, фаховості, бажання чи чогось іншого?

У листопаді 2012 року Александр Владіміров, російський генерал-майор, член Ради з національної стратегії, звернув увагу на таке: «Основная борьба ведется на всех уровнях и сферах, но наиболее жестко на уровне и в сферах **национального сознания и базовых национальных ценностей**». А ще він запропонував **«изменить отношение к национальной информационной сфере в сторону формирования ее однозначной патриотичности»**.

РНБОУ мала б звернути увагу на сентенції російського генерала. Бо для того, щоб «Карфаген рускава міра» був зруйнований, треба знати плани ворога, треба знати, про що він думає.

REVOLUTION OF DIGNITY AND THE TENDENCIES OF THE UKRAINIAN TV RUSSIFICATION

Romancuk Oleh,

Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor

Editor-in-chief of “Universum” journal (Lviv)

e-mail: journft@lnu.edu.ua (Faculty of Journalism address)

The author of the article researches the process of the Ukrainian TV space russification. The measures taken to solve the problems — such as banning of a number of Russian feature films which produce a threat to the national interests of Ukraine — are insufficient, inadequate and trivial.

The article presents the analysis of bygone and present-day theoretical researches and practical technologies of information wars, worked out by Russian specialists — Yevhenii Messner, Andriei Manoilo, Alexandr Vladimirov.

The author offers the ways of overcoming these negative tendencies, which, to a considerable extent, resulted in the loss of national identity, in the predominance of culture and language of the country-aggressor.

Key words: revolution of dignity, russification of the Ukrainian TV, myth, mass-culture, propaganda.

УДК 002.1(=161.2):94(470)

Чому Москва боїться українського друкованого слова, або Історія про те, як імперська влада через заборону книг знесилувала дух російських українців

Микола Тимошик,

д-р філол. н, проф.

Київський національний
університет культури і мистецтв

вул. Є. Коновальця, 36,

01601, Київ, Україна

e-mail: nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

© Тимошик М., 2018

Феномен справді незбагнений: кілька мільйонів українців, які віддавна мешкають на неозорих просторах Росії як її громадяни, нібито добровільно відмовилися від свого національного «я». Вони давно вже змирилися з тим, що в тій державі немає шкіл чи бодай класів із українською мовою навчання, заникли українознавчі кафедри при університетах. На противагу українським реаліям, де російської більш ніж треба, там не друкуються українською газети, журнали, книги, не мовить мовою їхніх пращурів радіо, телебачення. Упродовж останніх років українці Москви, як і всієї Росії, мовчазно спостерігали за тим, як у їхній столиці конав останній оберіг генетичної пам'яті — Українська бібліотека в Москві.

Доля української книги в Росії в цілому і української бібліотеки в Москві зокрема — цікаве і, на жаль, не пізнане й не поціноване досі явище в історії української культури, яке не можна розглядати поза контекстом конкретних подій тієї чи іншої історичної доби.

Варто згадати хоча б дивовижні за змістом і художнім оформленням видання друкарні Києво-Печерської лаври, які протягом тривалого часу, за висловом Івана Огієнка, буквально “сунули на Москву” могутнім потоком, витісняючи книги тамтешніх друкарень.

Саме авторитет київських книг і, передусім, їхня тогочасна українська мова, яка була, згідно з констатацією Петра І, “несогласна с московскими печатми”, спонукали незабаром уряд Російської імперії вдатися до жорстоких і нечуваних досі в історії цивілізаційного поступу заходів: українську книгу в імперії протягом століть заборонялося друкувати й поширювати.

Не стала винятком у цій серії антиукраїнських заборонницьких заходів і доба щойно минулого ХХ та початку ХХІ століть.

Українці у Росії у 20-х роках були сміливіші

Витоки Української бібліотеки в Москві беруть початок від 1918 року, коли за ініціативою національно свідомої частини української інтелігенції було створено Український клуб імені Тараса Шевченка. Саме довкола цієї громадської організації почало активно об'єднуватися московське українство. Так постали в Москві культурні заклади української громадськості — театр, хорова студія, школа, дитячий садок і бібліотека.

Тоді ж були здійснені спроби відновлення видавничої діяльності, адже ще свіжою в пам'яті була результативна робота редакції журналу “Украинская жизнь”, яка під проводом Симона Петлюри протягом 1912-1917 років об'єднала довкола себе провідних українських діячів і готувала до друку насичений за змістом і великий за обсягом щомісячник. Вершиною видавничої діяльності “Украинской жизни” стала книга “Украинский вопрос”, що витримала в Москві два видання (1914 і 1917), а в Україні перевидана в українському перекладі автора цих рядків лише через 80 років.

Документи московських архівів, які авторові цих рядків вдалося опрацювати ще до початку російсько-української війни на Донбасі, засвідчують, як непросто давалися українцям спроби ствердження свого духу на московських теренах навіть у найсприятливішу пору реалізації радянською владою головних засад і принципів так званої ленінської національної політики, в основу якої було покладено нібито рівноправність усіх радянських народів та повне задоволення їхніх культурних потреб.

Перша загроза вільному існуванню українських організацій та установ у Москві виникла ще в 1922 році — за кілька місяців до проголошення СРСР. Тоді за розпорядженням Московського відділу народної освіти було припинене фінансування українського театру, який, до речі, користувався великою популярністю серед глядачів, а приміщення, яке він займав і в якому містилися український клуб та бібліотека (вулиця Тверська №37), було передане театру імені Комісаржевської. Щоправда, українцям залишили тимчасово в цьому приміщенні чотири кімнати, в одну з яких заледве вмістилися бібліотечні фонди.

Щоб не перетворити бібліотеку, де вже налічувалося 17 тисяч томів українських книг, “в архів для любителів”, керівництво українського клубу зверталося в різноманітні московські установи з проханням виділити для цих потреб інше приміщення. Паперова тяганина з розв'язанням цього питання тривала... шість років. Справа, здавалося б, зійшла з мертвої точки, коли після письмового звернення тодішньо-

го голови Раднаркому УРСР Чубаря до голови Москради 20 квітня 1928 року для українських організацій мало бути виділене приміщення колишнього театру “Семперанте”. Однак, незважаючи на позитивну резолюцію на цьому листі заступника Голови Москради товариша Волкова, зазначене приміщення одержав клуб єврейського земляцтва.

І ось на фоні таких реалій — відсутність читального залу, тісноту, припинення фінансування з боку державних органів (в штаті залишалася одна одиниця з оплатою лише за три години робочого часу в день) — українська бібліотека в Москві продовжувала працювати. А її ентузіасти й захисники продовжували оббивати пороги високих партійних і радянських постанов.

18 травня 1929 року в приміщенні клубу ім. Кухмістєрова відбуваються велелюдні збори українських робітників, службовців і студентів Москви (за архівною довідкою, там були присутніми 2000 наших земляків). Варто навести короткий витяг з резолюції зборів:

«... Добиватися від Москради надання приміщення для клубу, субсидії клубу від ММРПС, прийняття за утримання МОНО (Московського відділу народної освіти — М. Т.) бібліотеки клубу, включення в бюджет НКосвіти Драматичної і Хорової студії та організації в Москві української школи й дитячого садка».

У травні делегація українських діячів потрапила на прийом з цього питання до голови Москради тов. Уханова, а влітку того ж року, під час роботи з'їзду Рад, зустрілася з Головою ВЦВК і ЦВК УРСР Г. Петровським. Не дочекавшись відповіді, представники української громадськості вже письмово повторно звертаються до Петровського і Чубаря з пропозицією “про якнайшвидше задоволення потреб української громадськості і про притягнення до відповідальності осіб, які винні в тяганині”.

Спеціальна нарада в Московському комітеті ВКП(б), яка скликала незабаром, вселяла українцям певні надії. Вже були складені кошториси на утримання українського клубу, бібліотеки, драматичної студії та хорової капели. Йшлося навіть про виділення приміщення. Але й те рішення залишилося лише на папері.

Вершиною кількарічної тяганини стала заява інструктора відділу національних меншин Московської міської профспілки. Цей документ подаю мовою оригіналу:

“Все украинцы понимают украинский язык и поэтому нужны в существовании отдельного украинского клуба нет”.

Саме на ту пору — кінець двадцятих років — фонди бібліотеки поповнилися ліквідованими українськими відділами з бібліотеки

Тімірязевської сільськогосподарської академії, бібліотеки Земляцтва студентів України, а також 13 пересувних українських бібліотек (у середньому по 200 книг у кожній).

Незважаючи на те, що «бібліотека себе не афішувала через вивіски, оголошення і пресу, вже тепер вона переросла усі норми спеціального й технічного забезпечення». Про це йдеться, зокрема в листі бібліотекаря (підпис нерозбірливий) до московського відділу Комісаріату національних меншин від 1 червня 1929 року. Автори звернення доводили необхідність виділення цій культурній установі трьох штатних одиниць: бібліотекаря з повним робочим навантаженням, його помічника та технічного працівника.

За свої права не просили, а вимагали

У Центральному державному архіві Московської області Росії (ЦДАМО Росії) віднайдено ще один документ, який засвідчує наполегливість і сміливість української громади в Москві добиватися своїх культурних прав. Це протокол спеціального засідання Центрального українського клубу імені Т. Г. Шевченка, де розглядалося питання про становище з українською бібліотекою. В постанові засідання йшлося про те, щоб «просити Губполітраду МОНО прислати спеціальну комісію для обстеження бібліотеки і встановлення суми коштів, необхідних на її утримання».

А ось на цьому документі варто зупинитися окремо. Варто звернути увагу і на цей документ. Йдеться про лист, надісланий від Українського клубу імені Т. Г. Шевченка, Земляцтва пролетарських студентів України та Товариства друзів українського театру відразу на кілька високих урядових і партійних адрес. Варто перелічити ці адреси, аби переконатися в серйозності намірів авторів листа остаточно з'ясувати суть питання, розв'язання якого свідомо затягувалося упродовж багатьох років. Абревіатури й назви організацій подаю мовою оригіналу:

«В рабоче-крестьянскую инспекцию СССР.

Копии: РКИ РСФСР — тов. Яковлеву; РКИ УССР — тов. Затонському, тов. Орджоникидзе; Совнарком СССР — тов. Рикову; Совнарком РСФСР — тов. Сирцову, Совнарком УССР — тов. Чубарю, ВЦИК — Президиуму; ЦИК РСФСР — тов. Калинину; ЦИК УССР — тов. Петровському; НКпрос РСФСР — тов. Бубнову; НКпрос УССР — тов. Скрипнику; Совет Национальностей ВЦИКа — тов. Смидовичу; Моссовет — тов. Уханову; МособлРКИ; ЦК ВКП(б) — Молотову, Кагановичу; ЦК КП(б)У — тов. Косиору; МК ВКП(б) — тов. Бауману; Постпредство УССР — тов. Круцко; Совнацмен МОНО; Нацмен МК — тов. Иткиной; ВЦСПС — Президиуму; ВЦСПС — тов. Акулову; МГСПС — президиуму МГСПС — Нацмен».

Текст цього рідкісного і мало знаного навіть у колі фахівців документа займає п'ять сторінок машинопису, в якому коротко викладена суть звернення (про відсутність підтримки українських культурних установ, зокрема бібліотеки, в РРФСР з боку державних органів), скрупульозно описана хронологія безрезультатних звертань до різноманітних високопосадових чиновників і сподівання якнайшвидшого розв'язання цієї проблеми.

Ось окремі витяги з цього документа:

«Вопрос об организации культурных учреждений, обслуживающих украинское население, могущих пронести в гущу украинского населения РСФСР те достижения украинской культуры последних лет, которые своим размахом привлекают внимание всех общественных кругов всего Советского Союза — несомненно должен был бы стоять в центре внимания соответствующих организаций РСФСР. В действительности мы имеем следующее: культурные учреждения, созданные и поддерживаемые исключительно силами украинской общественности — стоят вне внимания и поддержки соответствующих организаций РСФСР, встречая к себе не только невнимательное, но зачастую пренебрежительное и даже ликвидаторское отношение... (Тут і далі виділення авторів документа — *М. Т.*). Нельзя обойти молчанием также следующие факты, свидетельствующие о недопустимом отношении именно к украинской культуре и именно в Москве: ...в Москве другие нацменьшинства — поляки, латыши, евреи — имеют вполне подходящие помещения и дотации от МОНО — только для украинцев их не хватает».

Наприкінці цього документа автори ставлять адресатам риторичне запитання:

«Добиваться ли далее помощи от советских и профессиональных органов РСФСР в проведении культурной работы среди трудящегося украинского населения РСФСР или свернуть всю работу и установить факт, что работе по проведению украинской культуры в массы рабочих-украинцев на территории РСФСР нет места «за ненужностью?»»

Дата відправлення цього листа за вище зазначеними адресами — 4 листопада 1929 року.

Чи знали його автори, що вже тоді в Москві й в Україні все сильніше розкручувався маховик сталінських репресій, серед яких чи не найвідчутнішого удару зазнає українство?

Уже тоді в кабінетах ДПУ поспіхом, дико й цинічно фабрикувалася справа “Спілки Визволення України”, матеріали якої склали більше 250 томів.

На жаль, за наявними архівними матеріалами не вдалося простежити подальшої долі тих, хто підписав цього листа. Серед нерозбірливих підписів прочитуються декілька — Вакула, Чоботарьов, Нахимов. Скоріш за все, вони, як і десятки, сотні тисяч українців, репресованих більшовицькою системою за так званий український буржуазний націоналізм, закінчили свої життя в страшних катівнях ГУЛАГів, розміщених густою сіткою від Соловків до Магадану...

Мандрівка книг з Москви до Львова й назад

Не вдалося з’ясувати й повної історії самої Української бібліотеки в Москві. Судячи з численних штемпелів, які проставлялися на книгах, що збереглися до наших днів, ця бібліотека все ж якось вижила і в тридцять роки, без кінця змінюючи свою назву й адміністративне підпорядкування. Ось як змінювалися офіційні назви цієї бібліотеки:

- Українська центральна бібліотека в Москві;
- Українська бібліотека сільськогосподарського інституту в Москві;
- Українська центральна бібліотека при українському клубі в Москві;
- Бібліотека земляцтва пролетарських студентів України в Москві;
- Українська центральна бібліотека №86 Москви.

Останній архівний документ, який засвідчує офіційний статус цієї бібліотеки як української, датовано 1 січня 1936 року. Тоді вона розміщувалася на вулиці Горького, 37/9 і підпорядковувалася Краснопресненській райраді. Згідно з річним звітом, тут налічувалося 11630 книг, з них українською мовою — 7860. За звітний 1935 рік було видано книг за індивідуальними абонентами 9194.

1937 року будинок на вулиці Горького, в якому кілька кімнат орендував Український клуб та бібліотека при ньому (отож, інше приміщення так і не віднайшлося), був знесений. На цю пору припадає й знищення в Москві різноманітних національних культурологічних товариств. Колись велика й відома далеко поза межами Москви Українська бібліотека стає звичайним відділом бібліотеки №85 Радянського району, знекровлюючись і розгублюючи свою дивовижну колекцію, але все ще залишаючись гордим і нескореним осередком української культури.

У зв’язку з евакуацією в Кзил-Орду Київського і Харківського університетів і створення на їх базі Українського державного університету частину з цих фондів 1943 року переслали з Москви на адресу цього навчального закладу в далекий Казахстан.

Остаточна ж ліквідація залишків Української бібліотеки в Москві припадає на 1949 рік.

У відповідності з розпорядженням заступника Голови Ради міністрів РФСРР т. Зуєвої від 12 грудня 1949 року в бібліотеці №68 було відібрано 6208 україномовних книг для відправки у Львів тамтешньому університету ім. І. Франка. Українська книга в Москві була визнана, отже, непотрібною.

До Львова ці книги добиралися майже дев'ять місяців. У Фонді архівних документів Бібліотеки української літератури в Москві вдалося віднайти цікавий документ, який варто процитувати повністю мовою оригіналу:

Акт

25 сентября 1950 года.

Гор. Львов.

Составлен настоящий акт в том, что в прибывших из Москвы кронтейнерах книг, присланных Библиотекою №68 Советского района г. Москвы в дар Научной библиотеке Львовского госуниверситета им. Ив. Франко, оказалось больше, чем было указано в сопроводительных документах, на 200 экз. стоимостью 400 руб.

Директор научной библиотеки ЛГУ им. Ив. Франко Цыбко А. А.

Зав. отд. комплектования Мещеркина.

Ст. бухгалтер Мулява.

Хто зна: за іронією долі, а чи за закономірним збігом обставин, але через сорок років працівники наукової бібліотеки Львівського держуніверситету складатимуть акт про повернення до Москви цих книг на адресу правонаступниці Центральної української бібліотеки Москви — Бібліотеки української літератури в Москві, яка відновила свою роботу у грудні 1989 року. Щоправда, цього разу з тієї більш ніж шеститисячної колекції вдалося зібрати у Львові лише 1200 примірників — остача пропала чи розіслана через книгообміни...

Ось такою драматичною і хвилюючою є доля одного із сотень, тисяч осередків українського духу поза межами нашої Батьківщини — Української бібліотеки в Москві.

Новітні утиски друкованого слова з берегів Дніпра

Із відновленням Україною незалежності митарства української книжки в Москві та її головної колекції не завершилися

На жаль, низка сторінок цієї історії залишається не з'ясованою. З липня 1997 року офіційно цей заклад називався Бібліотека російської та української літератури. І практично відтоді нинішні керівники українських організацій російської столиці за підтримки Посольства України в Москві зверталися в різноманітні високі московські інстанції з двома питаннями, які потребували нагального розв'язання: від-

новлення статусу цього закладу як самостійної міської бібліотеки та надання належного приміщення для її роботи.

Необхідність нового приміщення особливо актуальна. Адже вже на початок 2000-х років фонди бібліотеки налічували понад 33 тисячі назви українських книг. Вони мало не щодня збільшувалися. Бо з тих пір на адресу Культурного центру України в Москві продовжували надходити книжкові посилки. І не лише з усіх куточків України, а й від наших земляків у близькій та далекій діаспорах.

За часів президентства Кучми і Януковича з'явився у цій справі ще один незбагнений феномен: українську книгу в Москві не бажали бачити не лише московські політики і держиморди, а й свої, доморощені «державотворці». Так, в архіві Бібліотеки української літератури в Москві довелося бачити немало копій із рясного листування бібліотеки та Посольства України в Москві з посадовцями Державного митного комітету та керівниками Конотопської і Глухівської митниць щодо безпідставного вилучення на цих митницях книг, адресованих Українській бібліотеці в Москві. Ось характерний витяг з листа посольства до митного комітету в Київ:

“На станції Хутір-Михайлівський працівниками глухівської митниці 1 вересня приблизно о 18 годині українська література для бібліотеки української літератури була вилучена, незважаючи на пояснення, які було дано Василюшиним Б. В. та наявність у нього відповідних актів та чеків, копії яких додаються (оригінали знаходяться у Посольстві України). При цьому акту про вилучення складено не було, свого прізвища працівник митниці не назвав”.

Подія про яку йдеться, сталася 1994 року. А ось ще один приклад. У день презентації в Москві нового україномовного київського журналу “Політика і культура”, відомого в нас як “ПіК” В. Кривенка, в Культурному центрі України в Москві 17 грудня 1999 року стало відомо, що учасники презентації не матимуть можливості потримати в руках це видання — до Москви його не довели. Кілька пачок цього часопису “арештовано” було на нашій, конотопській, митниці.

...Сумний фінал цієї історії.

У березні 2017 року Українську бібліотеку в Москві, яка брала свій початок від 20-х років ХХ ст., закрили. Книги спакували і вивезли.

Останню директорку цієї бібліотеки Наталію Шарову засудили на чотири роки. За те, що тримала «екстремістські книги» і за те що «розпалювала національну ненависть до росіян».

Кажуть, історія повторюється. Але вдруге вона стає вже фарсом...

WHY IS MOSCOW AFRAID OF A UKRAINIAN WRITTEN WORD? Or, in other words, the story of how the emperial power weakened the spirit of russian ukrainians via forbidding books

Mykola Tymoshyk,
Doctor of Philology, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
Ye. Konovaltsia str., 36
01601, Kyiv, Ukraine
e-mail: nkin@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-7011-3022

The history of the existence of the Ukrainian book in Moscow in general and Ukrainian libraries in particular are analyzed on the basis of archival materials. The timeframe for review is from the 18th century to the first two decades of the twenty-first century.

The little-known fact is emphasized: the power and the authority of the growing number of books that came to Moscow from the printing house of Kyiv-Pechersk Lavra in the fourteenth and the beginning of the eighteenth century were so great that tsar Petro I was forced to issue a special decree (1720) on the prohibition of the issues of this printing center, which came in spelling mismatching that of the Russian language.

Separately, the situation with the Ukrainian book in the capital of Russia in the 20s of the twentieth century is considered. This was the period of its greatest development. In Moscow then there was a powerful public organization — T. Shevchenko Ukrainian Club. Thanks to its efforts, despite the resistance of the official authorities, it became possible to open the Ukrainian library.

The fate of this library is traced here as well: evacuation on the eve of the Second World War to Central Asia, the return of Ukrainian books to the library of Lviv University after the war, the closure of the Ukrainian library in Moscow in 1949.

The author has collected interesting facts about the recent history of the Ukrainian Library in Moscow. It began in the early 90s — since the restoration of Ukrainian independence. And it ended in 2017, when Russian authorities finally liquidated the library, and its head, Natalia Sharova, was imprisoned for, as they put it, holding "extremist books" and for "stirring up national hatred for Russians".

Наукове видання

УКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Науковий журнал
Число 1

Засновник і видавець –
Київський національний університет культури і мистецтв

Виходить із 2018 р.

У новому числі наукового журналу вміщено статті дослідників і практиків двох важливих галузей людської діяльності, що були й залишаються основою формування і ствердження українського інформаційного простору, – видавничої справи і журналістики.

В окремий розділ виділена публіцистика, яка нині обійдена увагою дослідників і практиків новітніх засобів масової інформації.

Технічне редагування та
комп'ютерна верстка

Олексій Ситник, Сергій Шашенко

Редагування та коректура

*Оксана Гарачковська, Наталя Дмитренко,
Світлана Котляренко, Людмила Таран*

Редактор англomовних текстів

Тетяна Палей

Відповідальний секретар

Світлана Винокурова

Підписано до друку 30.03.2018. Формат 17x25
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PT Serif.
Обл.-вид. арк. 17,2. Ум.-друк. арк. 15,5.
Наклад 300 прим.
Зам. № 3341

Віддруковано з оригінал-макету на видавничо-поліграфічній базі КНУКІМ
м. Київ, вул. Чигоріна, 14.

Свідоцтво про внесення суб'єкта до державного реєстру видавців,
виготовників розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №4776 від 09.10.2014